

TOPLANMA ÖZGÜRLÜĞÜ
YÖNETİŞİM
KAMU-STRK İLİŞKİLERİ
FONLAR
ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ

S İ V İ L
T O P L U M
İ Z L E M E
R A P O R U
2013-2014

TOPLANMA ÖZGÜRLÜĞÜ
YÖNETİŞİM
KAMU-STK İLİŞKİLERİ
FONLAR
ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ

S İ V İ L
T O P L U M
İ Z L E M E
R A P O R U
2013-2014

SİVİL TOPLUM İZLEME RAPORU 2013-2014

TÜSEV Yayınları, Ekim 2015

No 69

ISBN 978-605-83950-0-8

PROJE EKİBİ *(Alfabetik sıra ile)*

Liana Varon • Öznur Halilcikođlu

YAZARLAR *(Alfabetik sıra ile)*

Ayşegül Ekmekci • Burcu Uzer • Hazal İnce • Liana Varon •
Selen Lermiođlu Yılmaz • Semanur Karaman • Sezin Dereci
• Tefvik Başak Ersen • Zeynep Balciođlu

YAPIM

Myra • Koordinasyon **Engin Doğan** • Yayın Tasarımı **Deniz Kurşunlu** • Sayfa Tasarımı ve Uygulama **Serhan Baykara**

BASKI

İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti. Atatürk Cad.
Göl Sok. (İtfaiye Karşısı) No: 1 Yenibosna/Bahçelievler/
İstanbul - Türkiye Tel: 0212 656 49 97 Fax: 0212 656 29 26

©Tüm hakları saklıdır. Bu yayının herhangi bir bölümü
Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı'nın (TÜSEV) izni olmadan
hiçbir elektronik veya mekanik formatta ve araçla (kayıt,
bilgi depolama, vb.) çoğaltılamaz.

TÜSEV

Bankalar Cad. No. 2 Minerva Han, 34420
Karaköy - İstanbul

TEL 0212 243 83 07

FAKS 0212 243 83 05

info@tusev.org.tr • www.tusev.org.tr

Bu kitapta yer alan görüşler yazarlara aittir. Bir kurum
olarak TÜSEV'in görüşleriyle birebir örtüşmeyebilir.

HAKKIMIZDA

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV), 1993 yılında 23 sivil toplum kuruluşu tarafından sivil toplumun yasal, mali ve işlevsel altyapısını geliştirmek amacıyla kurulmuştur. Bugün 100'ü aşkın mütevellisi ile aynı çatı altında işbirliği yapmaktadır.

Türkiye'de güçlü bir sivil toplumun varlığı için çalışan TÜSEV;

- STK'lar için elverişli ve destekleyici yasal ortamın oluşturulması,
- STK'ların stratejik ve etkin kaynaklara erişimlerinin teşvik edilmesi,
- Kamu, özel sektör ve sivil toplum arasında etkin diyalog ve işbirliğinin sağlanması,
- Türkiye'deki sivil toplumun uluslararası alanda görünürlüğü'nün artırılması ve işbirliklerinin desteklenmesi,
- Sivil toplumla ilgili bilgi üretim ve paylaşımının artırılması amaçlarıyla; bilgiye dayalı, yenilikçi, katılımcı çözümler üretmekte ve bu çözümlerin hayata geçirilmesi amacıyla çalışmalarını sürdürmektedir.

SİVİL TOPLUM İZLEME RAPORU 2013-2014 DESTEKÇİSİ

Hollanda Kraliyeti

Bu proje Hollanda Kraliyeti Başkonsolosluğu'nun Matra (Toplumsal Dönüşüm) fonu tarafından desteklenmektedir. Raporun içeriğinden TÜSEV sorumludur ve bu rapor Hollanda Kraliyeti Başkonsolosluğu'nun resmi görüşlerini yansıtmaz.

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği	SGP	Small Grants Programme (Küçük Destek Programı)
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	SOSES	Sosyal Destek Programı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi	STGM	Sivil Toplum Geliştirme Merkezi
BM	Birleşmiş Milletler	STEP	Sivil Toplum Endeksi Projesi
BTK	Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu	STK	Sivil Toplum Kuruluşu
CAF	Charities Aid Foundation	TACSO	Technical Assistance for Civil Society Organisations (Sivil Toplum Kuruluşları için Teknik Destek Projesi)
CPJ	Committee to Protect Journalists (Gazetecileri Koruma Komitesi)	TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
CSF	Civil Society Facility (Sivil Toplum Aracı)	TCK	Türk Ceza Kanunu
DDB	Dernekler Dairesi Başkanlığı	TGYK	Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu
DİHAA	Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı	TMK	Terörle Mücadele Kanunu
GEF	Global Environment Fund (Küresel Çevre Fonu)	TOG	Toplum Gönüllüleri Vakfı
IPA	Instrument for Pre-Accession Assistance (Katılım Öncesi Yardım Aracı)	TÜSEV	Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
İKSV	İstanbul Kültür Sanat Vakfı	UAÖ	Uluslararası Af Örgütü
KSS	Kurumsal Sosyal Sorumluluk	UGK	Ulusal Gönüllülük Komitesi
KUSEF	Koç Üniversitesi Sosyal Etki Forumu	UMSHS	Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
LGBTİ	Lezbiyen, Eşcinsel, Biseksüel, Transseksüel ve Interseks Bireyler	VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
OGP	Open Government Partnership (Açık Yönetim Ortaklığı)	YASADER	Yasama Derneği
PYD	Pozitif Yaşam Derneği	YÖK	Yüksek Öğretim Kurulu

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar, 4

Önsöz, 7

Türkiye Profili: Ekonomik, Siyasal ve Sosyal Göstergeler, 8

YASAL ÇERÇEVE, 9

A. Örgütlenme Özgürlüğüne Dair Yasal Çerçeve ve Sivil Toplumun İlgilendiren Mevzuatın Değerlendirilmesi, 11

- I. Örgütlenme Özgürlüğüne Dair Uluslararası Hukuk, 11
- II. Anayasa'da Örgütlenme Özgürlüğü, 11
- III. Diğer Yasalarda Örgütlenme Özgürlüğü, 12
 - a. Üyeliğe Dair Kısıtlama ve Sınırlamalar, 13
 - b. Kuruluş Amaçlarına Yönelik Kısıtlama ve Sınırlamalar, 13
 - c. Örgütlenme Biçimlerine ve Tüzel Kişiliğe Dayalı Sınırlama ve Kısıtlamalar, 14

Vaka analizi: Üniversite Öğrencilerinin Örgütlenme Özgürlüğü, 16

- IV. 2013-2014 Döneminde Yapılan Değişiklik ve Düzenlemeler, 20
 - a. Kanun Taslakları, 20
 - b. Kanunlarda Değişiklikler, 22
 - c. İkincil Mevzuata Dair Değişiklikler, 22

B. Örgütlenme Özgürlüğünün Kullanımı, 23

- I. Sivil Toplum Kuruluşlarına Katılım, 23
- II. Faaliyet Alanları, 25
- III. Denetim ve Cezalar, 26

C. Toplanma Özgürlüğü, 27

- I. Uluslararası Hukukta Toplanma Özgürlüğü, 27
- II. Türkiye'deki Mevzuatta Toplanma Özgürlüğü, 29
- III. Toplanma Özgürlüğü Hakkının Kullanımı, 32

D. İfade Özgürlüğü, 34

- I. Uluslararası Hukukta İfade Özgürlüğü, 34
- II. Anayasa'da İfade Özgürlüğü, 35
 - a. İfade Özgürlüğünün Farklı Yorumlamalarından Kaynaklanan Sorunlar, 36

Vaka analizi: STK'lar ve İfade Özgürlüğü, 37

- b. İnternette İfade Özgürlüğü, 40

E. Kamu-STK İlişkileri, 43

- I. Kamu-STK İşbirliğine Dair Genel Çerçeve, 43
 - a. Kamu-STK İlişkileri için Uluslararası Gösterge ve Standartlar, 44
 - b. Türkiye'de Kamu-STK İlişkileri Açısından Kurumsal Altyapı, 46

- II. Sivil Toplumun Politika Yapma ve Karar Alma Süreçlerine Katılımı, 49
Vaka analizi: HIV/AIDS Yasa Taslağı ve STK'ların Yasama Süreçlerine Katılımı, 50
a. Yerelde Sivil-Toplum Kamu İlişisini Düzenleyen Mekanizmalar, 54
III. Sivil Toplumun Altı Aşamada Karar Alma Süreçlerine Katılım Örnekleri, 56
Vaka analizi: Kültür Politikaları Ekseninde Kamu-STK İlişkileri, 62

F. Kaynak Geliştirmeye İlişkin Mevzuat, 66

- I. Vergi Mevzuatı, 66
II. Vergi Muafiyeti/Kamu Yararı Statüsü, 67
III. Yardım Toplama Kanunu, 67

ULUSLARARASI İLİŞKİLER, 69

A. Uluslararası İletişim ve İşbirliği, 71

B. Uluslararası Fonlar, 72

- I. Avrupa Birliği Fonları, 73
Vaka analizi: Sivil Düşün AB Programı, 75
II. Diğer Uluslararası Fonlar, 82
Vaka analizi: Küresel Çevre Fonu Küçük Destek Programı, 83

KURUMSAL KAPASİTE, 85

A. İnsan Kaynakları, 87

Vaka analizi: 2013-2014 Döneminde Gönüllülük Alanında Yaşan Gelişmeler, 90

B. Yönetişim, 93

C. Mali Sürdürülebilirlik, 97

- I. Kamu Fonları, 98
II. Yerel Özel Kaynaklar, 104

ARAŞTIRMA, 109

A. Akademik Araştırmalar, 111

B. Üniversite-Sivil Toplum İlişkileri, 112

C. STK'lar Tarafından Hazırlanan Araştırmalar, 114

- I. İzleme Raporları, 114
II. Sosyal Etki Raporları, 116
III. Kapasite Geliştirmeye Yönelik Yayın ve Araştırmalar, 117
IV. Uluslararası Yayınlar, 117

ÖNERİLER, 121

KAYNAKÇA, 127

ÖNSÖZ

TÜSEV olarak 1993 yılından beri sivil toplumun yasal ve mali ortamını iyileştirmeye yönelik çalışmalar yapıyoruz. “Daha güçlü bir sivil toplum” vizyonuyla çıktığımız bu yolda, araştırma ve bilgi üretimine verdiğimiz önemle ilerliyor, edindiğimiz bilgileri uzman ekibimizin özverili çalışmalarıyla tüm paydaşlarımızla paylaşmaya gayret ediyoruz.

Araştırma ve Yayınlar Programımız altında 21 yıldır sivil toplum ve bağışılık konularında edindiğimiz bilgi birikimimizi hazırladığımız raporlarla sunarak sivil toplum alanına katkı sağlıyoruz. Alanı derinlemesine izleme ve değerlendirme ihtiyacı ile Türkiye’de bir ilki gerçekleştirerek 2011 yılından bu yana Sivil Toplum İzleme Raporu’nu yayınlıyoruz. Sivil toplum-kamu ilişkileri, yasal ve mali ortam, sivil topluma aktarılan kaynaklar, yönetim, uluslararası ilişkiler gibi çeşitli konuları detaylı biçimde mercek altına aldığımız üçüncü Sivil Toplum İzleme Raporu’nu sizlerle paylaşmanın gurur ve heyecanını yaşıyoruz. Bu Raporla, 2013-2014 yıllarında sivil toplum alanında yaşanan gelişmeleri, elde edilen başarıları, karşılaşılan sorun ve ihtiyaçları objektif bir bakış açısıyla yansıtılabildiğimize inanıyoruz.

Sivil Toplum İzleme Raporu 2013-2014’te alanın güçlü yanları bir önceki yılın bulgularıyla karşılaştırmalı olarak incelendi. Raporun ana başlıkları, önceki yıllarda olduğu gibi **Yasal Çerçeve, Uluslararası İlişkiler, Kurumsal Kapasite** ve **Araştırma** olarak belirlendi. Son dönemde ivme kazanan toplumsal hareketliliği de göz önünde bulundurarak bu yıl Rapora toplanma özgürlüğü ve ifade özgürlüğü ile ilgili yeni bölümler de eklendi. Farklı kaynaklardan yararlanarak temel özgürlüklerin Gezi Parkı eylemleri sırasında nasıl ele alındığını inceledik.

Sivil Toplum İzleme Raporu’nda, 2013-2014 yıllarında Türkiye’nin ve STK’ların gündemini belirleyen konularda derinlemesine incelemeler ve farklı vaka analizleri de bulunuyor. Bu vaka analizlerinin oluşturulması için 40’tan fazla STK temsilcisiyle yüzyüze, telefonla veya e-mail aracılığıyla görüşmeler gerçekleştirildi. Kamu kurumlarına bilgi edinme başvuruları yapıldı. TÜSEV’in de içerisinde yer aldığı Balkan Sivil Toplum Geliştirme Ağı (Balkan Civil Society Development Network-BSCDN) tarafından sivil toplumun gelişimi için elverişli ortamın değerlendirilmesi ve izlenmesinin kolaylaştırılmasına dair geliştirilen matris göstergelerinden yararlandı. Bu özelliğiyle Rapor, mümkün olduğunca sivil toplumun farklı aktörlerinin görüşlerini yansıtmayı ve seslerini duyurmayı amaçladı.

Türkiye’de sivil toplumun mevcut durumuna yönelik güncel veri ve analizler içeren elinizdeki bu Rapor, önemli bir bilgi kaynağı olmanın yanı sıra, TÜSEV’in önümüzdeki dönemde yapacağı savunuculuk çalışmalarının çerçevesini de belirlemesi açısından önemlidir.

İki yıllık yoğun bir araştırma ve üretim sürecinin sonucu ortaya çıkan Raporun sivil toplum, kamu kurum ve kuruluşları, medya mensupları ve bu alanda çalışmalar yürüten tüm kişi, kurum ve kuruluşlar için önemli bir bilgi kaynağı olacağına gönülden inanıyor; sivil toplumun elde ettiği başarıları ve karşılaştığı sorunlara dikkat çekilmesine katkıda bulunmasını diliyoruz.

Başta destekçimiz Hollanda Kraliyeti Başkonsolosluğu’nun Matra (Toplumsal Dönüşüm) Fonu olmak üzere, emeği geçen ve görüşleriyle katkı sağlayan tüm kişi, kurum ve kuruluşlar ile proje ekibine teşekkürlerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Üstün Ergüder

TÜSEV Mütevelliiler Heyeti ve Yönetim Kurulu Başkanı

TÜRKİYE PROFİLİ: EKONOMİK, SİYASAL VE SOSYAL GÖSTERGELER

2014 DÜNYA BANKASI VERİLERİ	
Nüfus, 2012	74.93 milyon
GSYİH, 2012	820.2 milyar dolar
Kişi başına GSMH,	10,950 dolar
Ortalama yaşam süresi	75

CIVICUS SİVİL TOPLUM ENDEKSİ (STE)	
Sivil Toplum Hakkında Anahtar Veriler, 2011	
STE puanları	Toplam Puan: 46,5
	Vatandaş Katılımı: 31,4
	Örgütlenme Düzeyi: 54,6
	Değerlerin Uygulanışı: 48,98
	Etki Algısı: 40,2
	Ortam: 57,6
	Sırası: 29 (33 ülke içinde)
Kişiler arası güven	% 4,8
STK'lar ağ üyeliği	% 41,1
Politik faaliyet	% 50,4

Birleşmiş Milletler, İnsani Gelişme Raporu 2013	Sırası: 90 (187 ülke içinde)
Freedom House, Dünya Özgürlük Raporu 2014	Durumu: Kısmen özgür
Freedom House, İnternet Özgürlüğü Raporu 2014	Durumu: Kısmen özgür
Freedom House, Basın Özgürlüğü Raporu 2014	Durumu: Özgür değil Sırası: 134 (197 ülke içinde)
Reporters Without Borders, Basın Özgürlüğü Endeksi 2014	Sırası: 154 (180 ülke içinde)
Transparency International, Yolsuzluk Algı Endeksi 2013	Sırası: 53 (177 ülke içinde)
Charities Aid Foundation, Dünya Bağışçılık Endeksi 2014	Genel Sıralama: 128 (135 ülke içinde) Bağış yapma: % 12 Gönüllülük için harcanan zaman: % 5 Tanımadığı birine yardım etme: % 38
Hudson Institute, Filantropi Özgürlüğü Endeksi 2015	Genel Sıralama: 47 (64 ülke içinde) Genel Skor: 3.1/4

YASAL ÇERÇEVE

YASAL ÇERÇEVE

A. ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜNE DAİR YASAL ÇERÇEVE VE SİVİL TOPLUMU İLGİLENDİREN MEVZUATIN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜNE DAİR ULUSLARARASI HUKUK¹

Örgütlenme özgürlüğü, bireylerin kendi menfaatlerini korumak için kendilerini temsil eden bir toplu teşekkül oluşturarak bir araya gelmesi özgürlüğü olarak tanımlanabilir. Örgütlenme özgürlüğü siyasi parti, sendika ve sivil toplum kuruluşları (STK) gibi birçok örgütlenme biçimine koruma sağlamaktadır.

Örgütlenme özgürlüğü, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 20. maddesinde, Türkiye'nin taraf olduğu Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 22. maddesinde ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 11. maddesinde koruma altına alınmıştır. Türkiye örgütlenme özgürlüğüne yer veren tüm bu belgeleri imzalamış ve usulüne uygun bir şekilde onaylamıştır. Anayasa'nın 90. maddesi doğrultusunda bu belgeler Türkiye hukukunun bir parçası haline gelmiştir. Örgütlenme özgürlüğü ile ilgili olası bir hukuki reform çalışmasında dikkate alınacak öncelikli standartlar bu sözleşmelerde yer alan veya özellikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) gibi sözleşme organları tarafından ortaya konulan standartlardır.

Örgütlenme özgürlüğü ile ilgili uluslararası hukukta çok sayıda norm söz konusudur. Bu alanda AİHS kapsamında önde gelen temel düzenleme AİHS'nin 11. maddesidir. Maddeye göre "Herkes, barışçıl olarak toplanma özgürlüğü ve menfaatlerini korumak için (...) başkalarıyla birlikte örgütlenme özgürlüğü hakkına sahiptir."

AİHS'nin 11. maddesinde örgütlenme özgürlüğünün öznesi herkeştir. Kişinin bir ülkenin vatandaşı olması

veya olmaması ya da vatansız olması hakkın öznesi olup olamama noktasında bir önem taşımamaktadır. Madde metninde "Bu madde, bu hakların silahlı kuvvetler, emniyet veya devlet idaresi mensuplarınca kullanılmasına yasaya uygun olarak kısıtlama getirilmesini engellemeyecektir." şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir. Ancak söz konusu düzenleme getirilecek bir sınırlama için açık bir çek niteliğinde değildir. Dolayısıyla belirtilen meslek gruplarına yönelik topyekün bir sınırlama getirilmesi mümkün gözükmemektedir.

Örgütlenme özgürlüğü çerçevesinden kişiler çeşitli amaçlarla bir araya gelebilmektedir. Bir araya gelişin amacı noktasında herhangi bir sınırlama mevcut değildir. Örgütlenmenin amacı örgütlenme özgürlüğünden yararlanma açısından belirleyici değildir. AİHS'nin 11. maddesinde yer alan "menfaatlerini korumak için" ifadesi bu duruma işaret etmektedir. Etnik, dinsel, dilsel, kültürel, toplumsal, siyasi, mesleki, spora yönelik veya yardım amaçlı "örgüt" kurulması mümkündür. Bu noktada belirleyici olan söz konusu "örgütün" işleyişinin devletten bağımsız olmasıdır.

II. ANAYASA'DA ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ²

Örgütlenme özgürlüğüne dair Türkiye hukukundaki temel düzenlemeler Anayasa'da yer almaktadır. Ayrıca özgürlük, dernekler ve vakıflar, sendikalar ve siyasi partiler açısından ayrı ayrı kanunlarla düzenlenmiştir. Anayasa'da bu konudaki temel düzenleme "Dernek kurma hürriyeti" başlıklı 33. maddedir. Maddeye göre herkesin önceden izin almaksızın dernek kurma, kurulmuş olan bir derneğe üye olma, bir derneğin üyeliğinden ayrılma özgürlüğüne sahip olduğu, hiç kimsenin bir derneğe üye olmaya veya bir dernekte üye kalmaya zorlanamayacağı düzenlenmiştir. Hakkın öznesi olarak herkes ifade edilmiştir ve örgütlenmenin amacı noktasında herhangi bir sınırlamaya yer verilmemiştir. Madde içeriği AİHS'nin 11. maddesinin sağladığı koruma ile paralel gözükmemektedir.

¹ Raporun bu bölümü Gökçeçek Ayata ve Ulaş Karan tarafından hazırlanan "Sivil Toplum Aktif Katılım: Uluslararası Standartlar, Ulusal Mevzuattaki Engeller, Öneriler" raporundan kesitler halinde doğrudan alıntılanmaktadır.

² Raporun bu bölümü Gökçeçek Ayata ve Ulaş Karan tarafından hazırlanan "Sivil Toplum Aktif Katılım: Uluslararası Standartlar, Ulusal Mevzuattaki Engeller, Öneriler" raporundan kesitler halinde doğrudan alıntılanmaktadır.

Anayasa'nın 33. maddesine göre önceden izin almaksızın dernek kurma, kurulmuş olan bir derneğe üye olma veya bir derneğin üyeliğinden ayrılma özgürlüğü "Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensuplarına ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde Devlet memurlarına kanunla sınırlamalar getirilmesine engel değildir." Benzer hüküm yukarıda belirtildiği gibi AİHS'nin 11. maddesinde de yer almaktadır. Bu açıdan da Anayasa ve AİHS arasında bir örtüşme söz konusudur.

Anayasa'nın 33. maddesi "dernek kurma hakkı" başlığını taşımakla birlikte, son fıkrasında yer alan "Bu madde hükümleri vakıflarla ilgili olarak da uygulanır" ifadesi ile derneklerle ilgili düzenlemenin vakıflar için de geçerli olduğu kabul edilmiştir. Anayasa çerçevesinde örgütlenme özgürlüğünün öznesi noktasında AİHS ile uyumlu olduğu ancak kapsam bakımından sınırlı bir yaklaşımın benimsediği görülmektedir.

Hâlihazırda, yürürlükte olan kimi kanunlarda örgütlenme özgürlüğünü sınırlayan ve Anayasa'ya veya uluslararası sözleşmelere aykırı düzenlemeler söz konusudur. Bunların bir kısmına aşağıdaki "Diğer Yasalarda Örgütlenme Özgürlüğü" bölümünde değinilmektedir. 90. madde yasama organına uluslararası sözleşmelere aykırı yasal düzenlemeleri yürürlükten kaldırma biçiminde açık bir

yükümlülük öngörmek yerine uluslararası sözleşme ve yasal düzenleme karşı karşıya geldiğinde uluslararası sözleşmenin uygulanması şeklinde yargı ve yürütme organlarına bir yükümlülük getirmektedir. Bu nedenle Anayasa'nın 90. maddesi bu anlamda yeterli güvenceyi sunmamaktadır. 90. madde örgütlenme özgürlüğüne yönelik yaklaşımda özellikle yargı organlarının yaklaşımının önemli hale gelmesine yol açmaktadır. Yargı organlarının konu ile ilgili bilgi birikiminin sınırlı olması nedeniyle örgütlenme özgürlüğüne yönelik uluslararası standartların uygulamaya geçirilememesine yol açabilmektedir.

III. DİĞER YASALARDA ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ

2004 yılında kanunlaşan Dernekler Kanunu ve 2008 yılında kanunlaşan Vakıflar Kanununun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren sivil toplumu ilgilendiren mevzuatta önemli değişiklikler olmamıştır. Kanunlar ve ikincil mevzuatta bazı değişiklikler yapılmış olmasına rağmen, gelinen nokta sivil toplumun değişiklik taleplerini karşılamaktan uzaktır. Aşağıda yer alan tablodan görüleceği üzere, sivil toplum kuruluşları kendilerini düzenleyen temel kanunlar dışında birçok başka mevzuata da tabidir. STK'ların birçok farklı Kanun ve ikincil mevzuat

TABLO 1: DERNEK VE VAKIFLARI İLGİLENDİREN YASAL VE MALİ MEVZUAT LİSTESİ

	Faaliyet Alanı	Vakıflar	Dernekler
Anayasa	33. madde Dernek Kurma Hürriyeti	✓	✓
Türk Medeni Kanunu	STK'ları düzenleyen genel hükümler	✓	✓
Dernekler Kanunu	STK'ları düzenleyen özel hükümler		✓
Vakıflar Kanunu	STK'ları düzenleyen özel hükümler	✓	
Yardım Toplama Kanunu	Bağış ve aidat dışındaki yardım toplama faaliyetleri	✓	✓
Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu	Açık ve kapalı alanlarda düzenlenen toplantılar	✓	✓
Dernek ve Vakıfların Kamu Kurum ve Kuruluşlarıyla İlişkilerine Dair Kanun	Kamu ile ilişkilerin düzenlenmesi	✓	✓
Basın Kanunu	Basılı yayınlarla ilgili düzenlemeler	✓	✓
Türk Ceza Kanunu	Ceza hükümleriyle ilgili düzenlemeler	✓	✓
Kabahatler Kanunu	Ceza hükümleriyle ilgili düzenlemeler	✓	✓
Vergi Kanunları	Vergi konularıyla ilgili düzenlemeler	✓	✓

konusunda bilgi sahibi olması gerekmektedir. Teknik bir dil ve içeriğe sahip olan bu metinlerin STK'lar tarafından takip edilmesi ve yorumlanmasında zorluklar yaşanmaktadır. Bundan dolayı, STK'ların yasal ve mali mevzuatın gereklilikleri ve yükümlülüklerini bilmemeleri sebebiyle sorunlar yaşadıkları da gözlemlenmektedir. TÜSEV'in Şubat 2014'de yayınladığı *Sivil Toplum Aktif Katılım: Uluslararası Standartlar, Ulusal Mevzuattaki Engeller, Öneriler* raporu Türkiye'de sivil toplumu ilgilendiren yasal mevzuatı ve uluslararası standartları incelemektedir. Bu çalışmanın ve sunulan önerilerin kamunun sivil toplum için elverişli ortam oluşturulmasında yapılacak çalışmaların belirlenmesi açısından önemli bir araç olmanın yanı sıra STK'ların konuyla ilgili daha fazla bilgiye erişimi adına da katkı sağlaması beklenmektedir.

Birincil mevzuatın yanı sıra özellikle örgütlenme özgürlüğünü kısıtlayan yönetmelik ve genelgeler gibi ikincil mevzuat sebebiyle uygulamada yaşanan sorunların önüne geçilememektedir. Özellikle son dönemde İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan Hukuki Görüşlerle birçok idari uygulamaya yorumlar getirildiği ve bu yorumların genelde STK'ların haklarını zedeleyici yönde olduğu görülmektedir.³

Yukarıdaki tabloda bahsi geçen temel kanunlarda yer alan ve örgütlenme özgürlüğünü kısıtlayan kimi düzenlemelere aşağıdaki bölümde değinilmektedir. Kısıtlama ve sorunlar aşağıdakilerle sınırlı olmamakla birlikte, Sivil Toplum İzleme Raporu 2013-2014 kapsamında, yukarıda örgütlenme özgürlüğüne dair uluslararası hukuk bölümünde ele alınan üç temel alana (üyelik, kuruluş amaçları, örgütlenme biçimleri ve tescil) dair bir değerlendirme yapılmaktadır.

a. Üyeliğe Dair Kısıtlama ve Sınırlamalar

Yukarıda bahsedildiği gibi AİHS'e göre örgütlenme özgürlüğünün öznesi herkeştir. Belirli meslek gruplarına uluslararası hukuk dahilinde çeşitli kısıtlamalar getirilebilmesine rağmen, bu kısıtlamaların da sınırları vardır. Oysaki Medeni Kanun, Dernekler Kanunu ve Vakıflar Kanunu, çocuklar, yabancılar, devlet memurları gibi farklı kesimlerin örgütlenme özgürlüğünü kısıtlayan hatta engelleyen düzenlemeler içermektedir.

b. Kuruluş Amaçlarına Yönelik Kısıtlama ve Sınırlamalar

Yukarıda bahsedildiği gibi, uluslararası hukuka göre örgütlenme özgürlüğü çerçevesinde kişiler çeşitli amaçlarla bir araya gelebilmektedir. Bir araya gelişin amacı noktasında herhangi bir sınırlama mevcut değildir. Örgütlenmenin amacı örgütlenme özgürlüğünden yararlanma açısından belirleyici değildir. Ancak, AİHS'in 11. maddesine göre özgürlük ancak ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla sınırlanabilmektedir. Bu noktada, Türkiye'deki yasal mevzuat kimi yasal düzenlemeler ve özgürlüğün sınırlanmasına dair sebeplerin kimi zaman keyfi yorumlarına dayalı olarak uygulamalar aracılığıyla örgütlenme amaçlarını kısıtlamaktadır.

"Genel ahlak" kavramı Türkiye hukukunda somut bir şekilde tanımlanmamaktadır ve dolayısıyla keyfi yorumlara açık bir durum oluşturmaktadır. Bu sınırlama sebebinin, örgütlenme özgürlüğünün engellenmesi noktasında ne şekilde yorumlandığına dair Türkiye'deki en somut örnekler, geçtiğimiz yıllarda LGBTİ kuruluşlarının ahlaka aykırılıklarına dayalı olarak açılan kapatma davalarına görülmüştür. Davalar kuruluşların lehine sonuçlanmasına rağmen, bu muğlak sınırlama sebebine dayanarak halen savcılar tarafından benzer davalar açılabilenekte veya idarenin keyfi uygulamalarına yol açabilmektedir. Bunun son örneklerinden bir tanesi aşağıda yer verilen Gençlik ve Ekoloji Derneği'nin cinsel yönelim alanında faaliyet gösterdiğini tüzüğüne yazmasına istinaden ilgili il dernekler müdürlüğünün tüzüğün değiştirilmesi yönündeki talebidir.

³ 2013-2014 döneminde İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan Hukuki Görüş örneklerine raporun aşağıdaki bölümlerinde yer verilmektedir.

GENÇLİK VE EKOLOJİ DERNEĞİ'NİN KURULMA SÜRECİ

14 Haziran 2013 tarihinde Van'da kurulan Gençlik ve Ekoloji Derneği'nin Van İl Dernekler Müdürlüğü tarafından yapılan tüzük incelemesinde derneğin cinsel yönelim alanlarında faaliyet göstermesinin Türk Medeni Kanunu'nun 56. maddesine aykırı olduğu ve bu bağlamda İçişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliğinin 13.09.2013 tarih ve 03617 sayılı görüşü çerçevesinde maddenin değiştirilmesi veya tüzükten çıkarılması gerektiği, gereğinin yapılmaması durumunda Asliye Hukuk Mahkemesinde derneğin feshi konusunda dava açılması için durumun Cumhuriyet Savcılığına bildirileceği belirtilmektedir. Dernek, söz konusu taleplerin başta AİHM kararlarına aykırı olduğu ve Türkiye'de benzer amaçlı çok sayıda derneğin faaliyet gösterdiği gerekçesiyle değişiklikleri yapmayı reddetmiştir. Ekogenç Hukuki mücadele yolunu seçerek idareye dava açmıştır. Derneğin değişikliği yapmayı reddetmesini takiben Van Valiliği tarafından Temmuz 2013'te 5. Asliye Hukuk Mahkemesi'nde derneğin kapatılması talebiyle dava açılmıştır. Açılan davanın dördüncü duruşmasında mahkeme heyeti, dernek tüzüğünde geçen "cinsel yönelimlerin desteklenmesi" maddesinin ahlaka aykırı olmadığı gerekçesiyle davanın reddine karar vermiştir.

İdarenin, hukuki bağlayıcılığı olmayan Hukuk Müşavirliği Görüşü çerçevesinde idari bir karar alması ve bu yaklaşımın geçtiğimiz yıl içinde İçişleri Bakanlığı tarafından daha sık kullanılmaya başlanmasının önemli bir sıkıntı yarattığı görülmektedir. Aşağıda "2013-2014 Döneminde Yapılan Değişiklik ve Düzenlemeler" bölümünde iki farklı örneğine daha yer verilmektedir. Hukuki Görüşlere dayanarak idarenin takdir yetkisini hukuka aykırı bir şekilde kullanması örgütlenme özgürlüğünü kısıtlamakta ve sivil toplum ile ilişkilerin gelişmesini olumsuz etkileyerek güven ilişkisini zedelemektedir.

c. Örgütlenme Biçimlerine ve Tüzel Kişiliğe Dayalı Sınırlama ve Kısıtlamalar

Uluslararası hukuk kapsamında, tüzel kişi olarak kayıtlı olmamakla birlikte sürekli ve belirli bir amaca yönelik kümelenmeler örgütlenme özgürlüğünün kapsamına girmektedir. Bir örgütün tüzel kişilik kazanmasına dair bir zorunluluk öngörülmesi örgütlenme hakkına yönelik ağır bir sınırlama kabul edilebilir. Türkiye hukukunda tanınmış tüm STK biçimleri tescil zorunluluğu ile beraber düzenlenmiştir ve faaliyet için tescil kurucu bir unsurdur. Örgütlenme özgürlüğü ile ilgili yasal düzenlemeler belirli örgütlenme biçimlerinin kurulmasına olanak tanımaktadır. Türkiye hukuku açısından sivil toplum alanında örgütlenme özgürlüğü ancak dernek veya vakıf tüzel kişilikleri altında kullanılabilir. Dolayısıyla sivil alanda dernekler ve vakıflar haricinde kalan; platform, inisiyatif, öğrenci kulübü, kar amacı gütmeyen şirket gibi farklı örgütlenmeler tescil edilememektedir. Bu durum bahsi geçen örgütlenmelerin faaliyetlerini özgürce yürütmelerini engellemektedir. Oysaki örgütlenme özgürlüğü ile ilgili uluslararası standartlara göre, tüm bireylerin ve tüzel kişilerin özgürce, kayıtlı ve/veya kayıtsız örgütlenmeler kurabilmesi, bu örgütlere üye olunabilmesi ve bu kuruluşların internet üzerinden ya da bilfiil faaliyet yürütmeleri mümkün olmalıdır (BCSDN, 2013).

TÜSEV'in Sivil Toplum İzleme Raporu 2013-2014 kapsamında yürüttüğü araştırmada, vakıf ve dernek dışındaki örgütlenme modellerini tercih eden çeşitli örgütlenmelerin yasal çerçevenin dışında kalmaları dolayısıyla dezavantajlı durumda kalabildikleri tespit edilmiştir. Örneğin, tüzel kişilikten mahrum olan platform, inisiyatif, öğrenci kulübü gibi modeller yasalarla güvence altına alınmış standart uygulamalara değil farklı süreçlere tabi tutulabilmektedir. Böyle bir durumun oluşması halinde, bahsi geçen örgütlenme modelleri tüzel kişilikleri olmaması sebebiyle yasal süreçleri kurumsal olarak sürdürememekte ve üyeler gerçek kişilikleri üzerinden sorumluluk almak zorunda kalmaktadır. Ayrıca pek çok fon ve hibe programı sadece tüzel kişi başvurusu kabul ettiği için bu örgütlenme modelleri dernek ve vakıfların faydalandığı fonlardan yararlanamamaktadır.

Sivil Toplum İzleme Raporu 2013-2014 zorunlu askerlik sırasında yaşanan hak ihlalleri konusunda etkili lobicilik faaliyetleri yürüten ve bir tüzel kişiliğe haiz olmayan bir örgütlenme modeli olan Asker Hakları İnisiyatifi örneğine yer vermektedir. Asker Hakları İnisiyatifi örneğini inceleyerek amaçlanan, kayıtsız örgütlenme modellerinin

demokratikleşme, şeffaflaşma ve kamu kurumlarının hesapverebilirliğini artırma noktasında en az kayıtlı örgütlenme modelleri kadar işlevsel olabileceklerini ortaya koymaktır. Ayrıca sivil toplum alanını düzenleyen yasal mevzuatın dışında kalan örgütlenme modellerinin tüzel kişilikleri olmamasından kaynaklanan sorunları mercek altına alabilmek için üniversite öğrencilerinin örgütlenme özgürlüğü konusu raporda bir vaka analizi olarak incelenmektedir.

ASKER HAKLARI İNİSİYATİFİ

2011 Nisan ayında kurulan Asker Hakları İnisyatifi⁴ zorunlu askerlik sırasında yaşanan hak ihlallerine görünürlük kazandırarak kamuoyunda farkındalık yaratmak amacıyla faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Asker Hakları İnisyatifi, kurulduğu günden beri Uluslararası İnsan Hakları Beyannamesi'nin 5. maddesinde ifade edilen "Hiç kimse işkenceye ya da acımasız, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza ya da muameleye uğratılamaz" ilkesinin zorunlu askerler için de geçerli olduğunu vurgulayarak, zorunlu askerlik sırasında yaşanan hak ihlallerinin önüne geçmeyi amaçlamaktadır. *askerhaklari.com* adresine ulaşan başvuruları değerlendiren Asker Hakları İnisyatifi ekibi, kötü muameleye dair şikâyetlerin TBMM İnsan Hakları Komisyonu'na ulaşmasında etkin rol oynamaktadır.

Asker Hakları İnisyatifi, Tolga İslam'ın Radikal gazetesinde kaleme aldığı *Sorunlu Askerlik ve Dilekçe*⁵ başlıklı ilk yazısından bir gün sonra, 25 Nisan 2011 tarihinde, ilk başvurusunu web sitesi aracılığıyla almıştır. İlk başvurunun ardından geçen bir yıllık süreçte 432 başvuru alan site, 25 Nisan - 14 Eylül 2011 tarihleri arasında web sitesine iletilen 150 başvurunun 138'ini derleyerek *Zorunlu Askerlik Sırasında Yaşanan Hak İhlalleri*

adlı rapor aracılığıyla kamuoyuyla paylaşmıştır (Eren ve İslam, 2012).

Mevzuat "inisiyatif" modelini tüzel bir kişilik olarak tanımlamamaktadır. Buna bağlı olarak Asker Hakları İnisyatifi, "kayıtsız" bir örgütlenme modeli olarak faaliyet göstermektedir. Başka bir deyişle Asker Hakları İnisyatifi'nin Dernekler Dairesi Başkanlığı veya Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde resmi bir kaydı bulunmamakla beraber, temel bir insan hakkı olan örgütlenme özgürlüğü kapsamında faaliyetlerini sürdürmektedir.

Asker Hakları İnisyatifi'nden Tolga İslam tüzel kişiliği bulunmayan bir örgütlenme modeli olarak faaliyetlerini gerçekleştirmelerinin gerekçesini, Dernekler Mevzuatının getirdiği bürokratik gerekliliklerin, dernek kurma yönündeki kararlarında caydırıcı etkisi olduğundan bahsetmiştir. İslam, zorunlu askerlik sırasında yaşanan hak ihlallerine önem veren bir grup insan olarak Asker Hakları İnisyatifi kapsamında yürüttüğümüz faaliyetleri gönüllü olarak sürdürüyoruz. Dolayısıyla enerjimizi bürokratik yükümlülöklere ayırarak başka faaliyetlere ayırabileceğimiz zaman ve emeği kısıtlamak istemedik. Ancak dernekleşme kararı kendi içimizde neticelendirmediğimiz ve devam eden bir tartışma" demiştir.

Ulusal ve uluslararası basından büyük ilgi gören *Zorunlu Askerlik Sırasında Yaşanan Hak İhlalleri* raporu, TBMM İnsan Hakları Komisyonu'na sunulmuştur. Raporun çıktılarını lobicilik faaliyetleri aracılığıyla TBMM İnsan Hakları Komisyonu ve Savunma Bakanlığı'na ileten Asker Hakları İnisyatifi üyeleri, zorunlu askerlik sırasında pek çok genç erkeğin işkenceye maruz kaldığı Disiplin Koşullarının kaldırılmasında etkili olmuştur.

⁴ Asker Hakları İnisyatifi hakkında detaylı bilgi için www.askerhaklari.com/

⁵ *Sorunlu Askerlik ve Dilekçe*, Radikal, www.radikal.com.tr/radikal2/sorunlu_askerlik_ve_dilekce-1047335

VAKA ANALİZİ

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ

TÜSEV 2011 yılından bu yana Sivil Toplum İzleme Raporu aracılığıyla Anayasa ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmalarla güvence altına alınmış olan örgütlenme özgürlüğünü, dernek ve vakıflar özelinde incelemektedir. Ancak geçtiğimiz yıllarda Sivil Toplum İzleme Raporu'na STK'lardan aldığımız geribildirimler dernek ve vakıf tüzel kişilikleri dışında modeller üzerinden örgütlenen sivil oluşumların, temel hak ve özgürlüklere dair sıkıntılar yaşamakta olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de üniversiteler bünyesinde kurulan öğrenci kulüpleri⁶ örgütlenme özgürlüğünü düzenleyen yasal mevzuatın dışında kalmakta ve öğrenci kulüplerinin tüzel kişilikleri bulunmamaktadır. Mevcut düzende öğrenci kulüpleri *Yükseköğretim Kanunu* (YÖK Kanunu) doğrultusunda kurulmaktadır. Ancak dikkat çekici olan, bu Kanunda "öğrenci kulübü" ya da "kulüp" ifadelerinin

bulunmamasıdır. Üniversite kulüplerinin kurulmasıyla ilgili süreçler, üniversite yönetimlerinin inisiyatifine bırakıldığı için öğrenci kulüplerinin hangi kriterler ve süreçler doğrultusunda kurulduğuya ilgili bir standart bulunmamaktadır. Bu duruma bağlı olarak, uygulamalar üniversiteden üniversiteye farklılık göstermektedir. Türkiye'de 2002 yılından bu yana gençlik alanında faaliyet gösteren Toplum Gönüllüleri Vakfı'nın (TOG) Genel Müdürü Yörük Kurtaran, öğrenci örgütlenmeleriyle ilgili şeffaf, önceden belirlenmiş, tarafsız ve öğrençilerin ulaşımına açık kurulma ve yürütme kriterlerinin bulunmamasının, süreçlerin üniversite Rektörlerinin yaklaşımına bağlı olarak ilerlemesine ve bazı durumlarda öğrencilerin örgütlenme özgürlüğünün engellenmesine sebep olduğunu dile getirmektedir. Mevcut yasal ortamda YÖK Kanunu doğrultusunda rektörlerin inisiyatifine bırakılarak açılan öğrenci kulüpleri, yine *YÖK Disiplin Yönetmeliği* doğrultusunda gerekçe gösterilmeksizin kapatılabilmektedir.

ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ VE ÜNİVERSİTE KULÜPLERİ/ TOPLULUKLARI

Üniversite içinde belirli bir konuda çalışan bir kulüp varsa, aynı konuda çalışan başka bir kulüp kurmak imkânsız olabilmektedir. Mevcut durumda istenilen her konuda kulüp kurulması da zordur. Mesela bir üniversitede LGBTT kulübü kurmak sorun olmazken başka bir üniversitede bu mümkün olamamaktadır. Ayrıca üniversite yönetimleri değiştiğinde, bazen tüm kulüpler feshedilerek tekrar kurulmaları istenmekte ve yeni yönetimin arzusuna göre bazı kulüpler kurulamamaktadır. Bazı üniversitelerde fakülte veya kampüs bazında kurulan öğrenci topluluklarının birkaçı birleşerek üniversite kulübü statüsü alabilirken, hangi ölçüte göre bu uygulamanın yapıldığı bilinmemektedir. (TÜSEV, 2010).

⁶ Üniversitelerde kulüp ve topluluk gibi yapılar bulunsa da bu metinde üniversite kulüpleri ibaresi toplulukları da kapsamaktadır.

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU VE ÖĞRENCİLERİN ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ

1981 yılında yürürlüğe giren 2547 sayılı *Yükseköğretim Kanunu* ile Türkiye’de yükseköğretim akademik, kurumsal ve idari yapının tek merkezden düzenlenmesini öngören bir yeniden yapılandırma sürecine girmiştir. Bu doğrultuda Türkiye’deki tüm yükseköğretim kurumları Yükseköğretim Kurulu tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Anayasa’nın 130. ve 131. maddeleri doğrultusunda görev ve yetkileri belirlenen YÖK; öğrencilerin örgütlenme, ifade ve toplanma özgürlüklerinin güvence altına alınmasını sağlayacak düzenlemeleri hayata geçirmemiş, aksine öğrencilerin siyasi faaliyetlere katılmalarının çerçevesini *YÖK Öğrenci Disiplin Yönetmeliği* aracılığıyla belirlemiştir. Yörük Kurtaran, YÖK Öğrenci Disiplin Yönetmeliğinin öğrencilerin siyasi faaliyetlere katılımının önünde önemli bir engel olduğuna dikkat çekmektedir.

TOG’un *Üniversite Öğrencilerinin İfade ve Örgütlenme Özgürlüğü*⁷ araştırmasında belirtildiği üzere, Türkiye’de öğrenci örgütlenmesine dair bütüncül bir analiz yapılabilmesi için öğrencilerin ifade özgürlüğünün de incelenmesi gerekmektedir. Uluslararası insan hakları standartları doğrultusunda örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlükleri bölünemezlik, birbirine bağlı ve birbirleriyle ilişkili olma ilkeleri doğrultusunda birbirine bağlıdır. Dolayısıyla öğrenci örgütlenmelerinin örgütlenme özgürlüğünden ne derece faydalanabildiği meselesini üniversitelerin özerkliği, YÖK’ün kurumsal yapısı ve YÖK-Üniversite ilişkilerinden bağımsız olarak değerlendirmek mümkün değildir.

Üniversiteler buldukları coğrafyalar ve bünyelerinde barındırdıkları öğrenci kitleleri sebebiyle oldukça büyük bir çeşitliliğe sahiptir. Ancak uygulamada YÖK politikaları bu çeşitliliğin talep ve ihtiyaçlarına cevap veremeyen merkezi ve homojen bir idari politika ortaya koymaktadır.⁸ TOG’un 43 ildeki 59 üniversiteden, 1886 üniversite öğrencisiyle gerçekleştirdiği anket çalışmasından ortaya çıkan bulgular, YÖK’ün merkezi ve homojen bir yükseköğretim politikası ortaya koymasına rağmen, öğrenci olma deneyiminin üniversiteler arasında ya da aynı üniversitede farklı fakülteler ve bölümler arasında bile değişebileceği yönündedir.

Üniversite Öğrencilerinin İfade ve Örgütlenme Özgürlüğü raporunda da belirtildiği üzere, “Üniversiteli gençlerin siyasal etkinliğini tamamen ve eyleme dayalı ifade yollarını çok büyük ölçüde sınırlandıran; keyfi cezai yaptırım ve uygulamalara olanak tanıyan maddeler içeren 1985 tarihli *Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği* çerçevesinde açılan sorgulamalarda 2008-2012 yılları arasında 23.236 öğrenciye soruşturma açılmış, yüzlerce öğrenci düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlüğünü kullandığı için verilen uyarı, kınama, uzaklaştırma ve kurumdan çıkarılma gibi cezalarla özgürlüğünden ve eğitiminden mahrum edilmiştir.”⁹ YÖK Disiplin Yönetmeliği’nin 3. maddesinde 7 Kasım 2013 tarihinde gerçekleştirilen değişiklik öğrencilerin haklarında kesinleşmiş bir ceza bulunmamasına rağmen, okuldan uzaklaştırılmalarına olanak sağlamaktadır. Ayrıca, YÖK Disiplin Yönetmeliği’nin 5.maddesinde gerçekleştirilen değişiklik ile okul içerisinde izinsiz bildiri dağıtmak cezai yaptırım kapsamına alınmıştır. Öğrencilerin haklarında kesinleşmiş bir ceza olmamasına rağmen “önleyici gözaltı” uygulaması ile okuldan uzaklaştırılabilmeleri ve izinsiz bildirin cezai yaptırım altına alınması öğrencilerin örgütlenme özgürlüklerini icra etmeleri noktasında caydırıcı niteliğe sahiptir.¹⁰

YÖK Kanunu’nun çerçevesini çizdiği öğrencilik tanımına göre, “öğrencilik sıfatının gerektirdiği vakara yakışmayan tutum ve davranışta bulunmak, kaba ve saygısız davranmak, şarkı söylemek, çalgı çalmak, gürültü etmek” gibi eylemler gerekçesiyle öğrencilere uyarı cezası verilebilmektedir.¹¹ Ayrıca Kanun, yükseköğretim kurumları içinde afiş asmayı, pankart açmayı ve bildiri dağıtmak da dahil siyasi faaliyetlerde bulunmayı uzaklaştırma ile cezalandırmaktadır. Bu durumun, Türkiye’nin uluslararası antlaşmalar aracılığıyla güvence altına alacağını taahhüt ettiği örgütlenme, ifade ve toplanma haklarına saygı gösterme ve bu haklardan yararlanmayı teşvik etme ilkesiyle çeliştiği düşünülmektedir.

TOG Genel Müdürü Yörük Kurtaran ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Gençlik Çalışmaları Birimi’nden Burcu Oy ile gerçekleştirilen görüşmelerde, öğrenci örgütlenmelerine yönelik uygulamada karşılaşılan bir diğer sorunun da

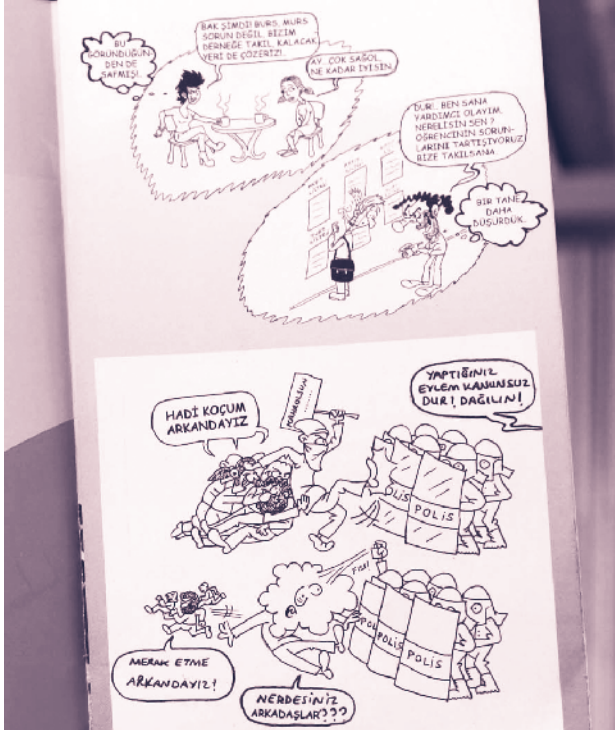
⁹ ibid

¹⁰ “Önleyici” gözaltından sonra önleyici okuldan uzaklaştırma geldi. Radikal. Erişim Tarihi: 7 Kasım 2013 www.radikal.com.tr/turkiye/onleyici_gozaltindan_sonra_onleyici_okuldan_uzaklastirma_geldi-1159516

¹¹ *Üniversite Öğrencilerinin İfade ve Örgütlenme Özgürlüğü*. Toplum Gönüllüleri Vakfı. tog.org.tr/haber/252/universitelerde-ifade-ve-orgutlenme-ozgurlugu-arastirmasi.html

⁷ *Üniversite Öğrencilerinin İfade ve Örgütlenme Özgürlüğü*. Toplum Gönüllüleri Vakfı. tog.org.tr/haber/252/universitelerde-ifade-ve-orgutlenme-ozgurlugu-arastirmasi.html

⁸ ibid

talebini haklı bulmuş ve okul yönetimince verilen kulübü kapatma kararı bozulmuştur. KSAK'a yönelik mahkeme kararı öğrenci kulüplerinin kapatılmasına dair öğrenciler tarafından yürütülmüş ilk hukuki süreç olması sebebiyle emsal niteliği taşımaktadır.¹⁷

Sizce Kulübünüzü Neden Kapattılar?¹⁸

Arjen Özgür: Bazı evrakları zamanında getirmediğimizi söylediler. Kulüpler binasındaki projektörü kullandığımızı söylediler. Oradaki projektörü nasıl kullanabileceğimiz hakkında hiçbir yönerge yoktu, bize sadece sözlü olarak yasak dediler. Ayrıca biz söz dinlemiyorduk. Bizden hiçbir savunma alınmadı ve bir anda kapatıldı kulübümüz. Bir uyarı bile yapılmadı.

Gamze: Yasal olarak önce bir uyarıda bulunulmalı ardından gerekiyorsa disiplin cezası verilir, en son kulüp kapatmaya gider iş; ama bunların hiçbiri yapılmadan direkt kapatıldı.

TÜSEV'in 2012 Haziran ayından bu yana yürüttüğü Türkiye'de Sivil Toplumun Gelişimi ve Sivil Toplum-Kamu İşbirliğinin Güçlendirilmesi projesi kapsamında Trabzon ilinde gerçekleştirilen yerel istişare toplantısına katılan KSAK üyesi, üniversite kulüplerinin tüzel kişiliğe sahip olmamasının tüzel kişilik haklarından mahrum kalmalarına neden olduğunu ve bu durumun kulüplerin faaliyetlerini olumsuz yönde etkilediğini "Öğrenci kulüplerinin tüzel haklardan mahrum olması, kulüplerin rektörlük makamından birkaç kişinin kararıyla kapatılabilmelerine sebep oluyor. Ayrıca bu konuda açtıkları davalarda tüzel kişilik olarak değil, bireysel olarak başvurabiliyorlar"¹⁹ şeklinde dile getirmiştir.

TÜSEV'in 2010 yılında yayınladığı *Türkiye'de Derneklerin Örgütlenme Özgürlüğünün Önündeki Engeller* raporunda öğrenci kulüpleri ve toplulukları için Yörük Kurtaran tarafından kaleme alınan öneriler geçerliliğini korumaktadır.

- Örgütlenme bir haktır. Kulüp kurmak, öğrenci birlikleri veya rektörlükler tarafından onaylanmamalıdır.
- Kulüp kurulurken bir bilgilendirme yeterli olmalı, akademik danışmanlık uygulaması terk edilmelidir.
- Kulüp kurmadan faaliyet yapmak isteyen öğrenci gruplarına gerekli kolaylıkların sağlanması için bir prosedür oluşturulmalıdır.
- Kulüplere sağlanan finansman ve diğer olanakların (mekan, oda, ücretsiz internet gibi) şeffaf biçimde sağlanmasına yönelik kriterler belirlenmelidir. Her sene sonunda üniversite yönetimi hangi kulübe neden ve ne kadar finansman sağladığını öğrencilerin bilgisine sunmalıdır.
- Kulüplerle ilgili yürütme süreci öğrencilerin katılımıyla belirlenmeli ve koordineli biçimde hayata geçmelidir.
- Üniversite dışından gelen STK'ların üniversitelerde kolay aktivite yapabilmelerine yönelik kriterler belirlenmeli ve eşitlik temelinde uygulanmalıdır.
- Üniversite öğrencilerinin örgütlenmelerini güçleştiren tüm finansal maliyetler üniversite yönetimleri tarafından yüklenilmelidir. Üniversite öğrenci kulüpleri örneğinin gösterdiği üzere Türkiye'de örgütlenme özgürlüğü ile ilgili mevzuatın kapsamının farklı modeller üzerinden örgütlenmek isteyen bireylerin taleplerine yanıt verebilecek şekilde, bütüncül ve kapsayıcı bir bakış açısıyla gözden geçirilmesi gerekmektedir. Uluslararası standartlarla da belirlendiği üzere sivil oluşumlar için kayıt zorunlu tutulmamalıdır. Ancak bu oluşumların, tüzel kişilik edinmek istemesi durumunda yasal mevzuatın; insiyatif, öğrenci kulübü, sivil ağ vs. gibi farklı örgütlenme modellerini kapsaması gerekmektedir.

¹⁷ Türkiye Hukuk Tarihinde Bir İlk: Bir Üniversite Kulübü Mahkemece Yeniden Açıldı. Radikal. Erişim Tarihi: 14 Haziran 2013
www.radikal.com.tr/sendehaber/turkiye_hukuk_tarihinde_bir_ilk_bir_universite_kulubu_mahkemece_yeniden_acildi-882

¹⁸ Trabzonlu Öğrenciler: "Yasakları Yasaklamak" Yerine Öğrencileri Susturuyorlar. KAOS GL. www.kaosgl.org/sayfa.php?id=6010

¹⁹ Trabzon Yerel İstişare Toplantısı. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. www.siviltoplum-kamu.org/tr/yayinlar

IV. 2013-2014 DÖNEMİNDE YAPILAN DEĞİŞİKLİK VE DÜZENLEMELER

Bu bölümde 2013-2014 yıllarında vakıf ve dernek tüzel kişiliklerine dair gerçekleşmiş mevzuat değişiklikleri ele alınmaktadır. Vakıf ve dernekleri ilgilendiren Kanunlar ve ikincil mevzuattaki değişikliklerin önemli bir bölümü, Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) ve Dernekler Dairesi Başkanlığı (DDB) internet sayfalarında yayınlanmaktadır. Ancak yukarıda belirtildiği gibi, sivil toplumu ilgilendiren mevzuat sadece Vakıflar ve Dernekler Kanunları ile sınırlı kalmamakta ve STK'ların birçok farklı Kanun ve ikincil mevzuata hakim olması ve yapılan değişiklikleri takip etmesi gerekmektedir.

2013-2014 döneminde STK'ların sürdürülebilirliği için gerekli kaynak geliştirme faaliyetleri düzenleyen Yardım Toplama Kanunu ile toplumu ilgilendiren konularda demokratik şekilde tepki gösterme yollarından biri olan protesto ve eylemlerin özgürce gerçekleşmesini önemli ölçüde kısıtlayan Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu gibi kanunlarda değişiklikler yapılması gündeme gelmiştir. Yardım Toplama Kanunu Taslağı henüz kanunlaşmazken; Demokratikleşme Paketi kapsamında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda bazı teknik düzeltmeler ve küçük iyileştirmeler yapılmıştır. Öte yandan, Dernek ve Vakıfların Kamu Kurum ve Kuruluşlarıyla İlişkilerine Dair Kanun, Basın Kanunu, Türk Ceza Kanunu ve Kabahatler Kanunu gibi sivil toplum faaliyetlerini etkileyen başka bir çok kanun, AB reform sürecinde çeşitli değişiklikler yapılmış olmasına rağmen, örgütlenme özgürlüğünün tam anlamıyla garanti altına alınmasını henüz sağlayamamaktadırlar.

2013-2014 döneminde sivil toplumu ilgilendiren mevzuatta yapılan değişiklikler teknik detaylarla sınırlı kalmıştır.

2013-2014 döneminde sivil toplumu ilgilendiren mevzuatta yapılan değişiklikler çoğunlukla teknik detaylarla sınırlı kalmıştır. Henüz kanunlaşmamakla birlikte STK'ların görüşleri de alınarak geliştirilen Yardım Toplama Kanunu Taslağı hazırlanmış ancak Taslağın nihai hali kamuoyu ile paylaşılmamıştır. Taslağın kanunlaşip kanunlaşmayacağı eğer kanunlaşırsa ne gibi yenilikler getireceği bu sebeple bilinmemektedir. Döneme dair gelişme ve değişiklikler aşağıda "Kanun Taslakları", "Kanun Değişiklikleri" ve "İkincil Mevzuat Değişiklikleri" başlıkları altında sunulmaktadır.

a. Kanun Taslakları

İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı'nın 19 Nisan 2013 tarihinde internet sitesinden Yardım Toplama Kanunu Tasarısı ismi altında görüşe açtığı Tasarı, sadece Yardım Toplama Kanunu'na dair düzenlemeleri değil, aynı zamanda Dernekler Kanunu ve Medeni Kanun kapsamında bir dizi değişikliği, Sivil Toplum Konseyi, Sivil Toplum Kurulu kurulmasına dair hükümleri ve İçişleri Bakanlığı Teşkilat Kanunu'nda Sivil Toplum Kuruluşları Genel Müdürlüğü kurulmasına dair oldukça önemli düzenlemeleri de içermektedir. Medeni Kanun, Dernekler Kanunu ve İçişleri Bakanlığı Teşkilat Kanunları'nda önerilen tüm değişiklikler, görüşe açılan Yardım Toplama Kanunu Tasarısı'nın içindeki "Diğer Hükümler" başlığı altında toplanmıştır. Kanun Taslağında birbirinden farklı tüzel ve gerçek kişileri, konuları ve alanları ilgilendiren farklı kanun değişikliğinin tek bir paket halinde yapıyor olması ve bunun da Yardım Toplama Kanunu Tasarısı'nın içinde "Diğer Hükümler" başlığı altında düzenleniyor olması usulen sorunlu görülmektedir.

Taslak 2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu'nu tamamen değiştirmenin yanında; 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, 5253 sayılı Dernekler Kanunu ve 3152 sayılı İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'da da değişiklikler hedeflemektedir. Bu yönüyle temel kanun yapma usullerine aykırılık göstermektedir. Taslağın hazırlanma sürecinde "Diğer Hükümler" başlığı altında yer alan maddelerin detaylı olarak görüşülmemesi nedeniyle sivil toplumun bu konular üzerinde bir mutabakatının söz konusu olmamasının önemli bir eksiklik olduğu düşünülmektedir.²⁰

Taslağın kamuoyu ile paylaşılan en son metni incelendiğinde dernek ve vakıfların mevcut mevzuattan farklı olarak Yardım Toplama Kanunuyla getirilen izin sınırlamalarından genel anlamda muaf tutuldukları görülmektedir. Taslak bu şekilde kanunlaşırsa, "*Kurum ve kuruluşların kendi statüsüne göre üyelerinden aldıkları aidatlar ve talep edilmeden mal varlığının bir kısmının veya bütününün belirli bir amaca yönelik olup olmadığına bakılmaksızın verilen bağışlar ile dernek ve vakıfların yerleşim yerleri, eklentileri ve tesislerinde ya da tüzük veya senetlerinde belirtilen amacı kapsamında faaliyette bulunan yerlere ait bina ve müştemilatlarının sınırları içinde veya yeri ve zamanı belirli etkinliklerinde*

²⁰ Yardım Toplama Kanun Tasarına Yönelik süreç ve TÜSEV'in önerilerine www.tusev.org.tr/tr/yasal-calismalar/yardim-toplama-kanunu adresinden erişebilirsiniz.

topladıkları yardımlar bu Kanun kapsamı dışında” tutulacaktır. Bu düzenlemenin Yardım Toplama Kanunu’ndan dolayı gelir getirici faaliyetleri ciddi anlamda sınırlanan STK’lar için önemli bir rahatlama sağlayacağı düşünülmektedir.²¹ Taslak aynı zamanda Medeni Kanun’un kimi maddelerinde değişiklikler öngörmektedir. Dernek kurucu sayısının yediden üçe; asgari yönetim kurulu üye sayısının beşten üçe ve federasyon kurmak için gerekli dernek sayısının beşten üçe düşürülmesi gibi olumlu düzenlemeler, Tasarı’nın öngördüğü başlıca Medeni Kanun değişiklikleridir. Ancak Kanun Taslağında Dernekler Dairesi Başkanlığı yerine Sivil Toplum Genel Müdürlüğü kurulması ve Sivil Toplum Konseyi gibi yeni idari yapıların oluşturulması gibi sivil toplumun katılımıyla etkili işlere süreçleri yürütülmesini gerektiren çok önemli yapısal değişiklik önerileri de içermektedir.

STK’LARIN YARDIM TOPLAMA KANUNU TASARISINA YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ

I. Dernekler Kanunu ve Medeni Kanun’da Öngörülen Değişikliklere İlişkin Hususlar

- Kanun Tasarısı, derneklerin özerkliğine müdahale sayılacak şekilde derneklerin yıllık toplam personel giderleri, aylık ücret ve huzur hakları, yolluk ve harcırah ve benzeri ödemelerine sınırlar getirmektedir.
- Tasarı derneklerin kısa adlarının nasıl olması ve ne şekilde kullanılması gerektiği hakkında da sınırlayıcı yeni bir düzenleme öngörmektedir. Bu durum derneklerin özerkliğine müdahale niteliği taşımaktadır.
- Kanun Tasarısı, derneklerin eklentilerini tanımlayarak derneklere yönelik denetimlerin kapsama alanını genişletmektedir. Benzer düzenlemeler tanımlayan 5737 sayılı Vakıflar Kanunu’nun ilgili maddeleri Mahkeme kararı ile iptal edilmiştir.

- **Taslak, Dernekler Kanunu’nda belirlenen cezaların bir kısmının miktarlarının azaltılmasını öngörmüş olmakla birlikte, yeni ceza tanım ve hükümleri tanımlamıştır. Örgütlenme özgürlüğü çerçevesinde düzenlemeler yapan bir Kanunda ceza hükümleri bulunmamalıdır.**
- **Platform tanımına eklenen kamu yararına uygun olmak ve benzeri ifadeler Tasarı’da sıklıkla yer almaktadır. Bu ifade yoruma açık ve kısıtlayıcı bir nitelik taşımaktadır.**
- **Tasarı ile Türk Medeni Kanunu’nun 73. maddesinde değişiklik yapılmakta ve tüm üyelere genel kurula katılma hakkı tanınarak üyelik kriterlerine kısıtlama getirilmesi engellenmektedir.**
- **Dernekler Kanunu’nun 17. maddesinde yapılan değişiklik ile Türk Medeni Kanunu’nun 60. maddesinde yer alan dernek tüzüğü ile ilgili düzenlemelere paralel olarak derneğin kuruluşundan sonraki dönemde dernek tüzüğü ile ilgili kanuna aykırılık veya noksanlıklarda bunların giderilmesi yükümlülüğü getirilmiştir. Belirtilen durumun giderilmemesi halinde derneğin kapatılabileceği ifade edilmiştir.**

II. Dernekler Kanunu’nda Yeni Hükümler ve İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevlerine Dair Değişikliklere İlişkin Hususlar

Tasarı ile sivil toplum kuruluşlarını yakından ilgilendiren üç yeni yapı oluşturulması öngörülmektedir.

- **Sivil Toplum Kuruluşları Genel Müdürlüğü** kurularak Dernekler Dairesi’nin görevlerinin yeniden düzenlenmesini öngören düzenlemeler yapılırken Müdürlüğün görev alanına girmesi öngörülen dernekler, vakıflar, sendikalar, siyasi partiler, vakıf ve sendikaların üst kuruluşlarının da dâhil olacağı katılımcı bir görüş süreci yürütülmemiştir. Bu önemli düzenlemelerin katılımcı bir şekilde ilgili tüm kuruluşların katılımıyla hazırlanması gerekmektedir.
- **Sivil Toplum Konseyi’nin kamu ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin katılımı ile kurulacağı bilgisi dışında Konsey’in yapısına,**

²¹ Yardım Toplama Kanunu Taslağı kapsamında STK’ların kaynak geliştirme faaliyetlerine yönelik öngörülen değişikliklerle ilgili inceleme için raporun Kaynak Geliştirmeye İlişkin Mevzuat bölümünü inceleyebilirsiniz.

kamu kurumlarının hangileri olduğuna, sivil toplum temsilcilerinin nasıl belirleneceğine dair detaylar Tasarı'da yer almamakta ve yönetmelikle düzenleneceği belirtilmektedir. Buna ek olarak, Sivil Toplum Konseyi üyesi olacak sivil toplum kuruluşları temsilcileri ile kamu kuruluşu temsilcileri (ve Bakan tarafından atanacak uzmanlar) arasında da sayıca eşitsiz bir durum söz konusudur.

- **Tasarı'yla kurulması hedeflenen Sivil Toplum Kuruluşları Genel Müdürlüğü'ne derneklerin istemi üzerine toplantılarında derneklere rehberlik etme görevi verilmektedir. Bu uygulama, rehberlerden yararlanan ve yararlanmayan STK ayırımına sebep olacağı ve rehberlerden faydalanmayan STK'ların kamu kurumlarıyla işbirliği yapmasının önünde engel olacağına dair endişeler oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, zaten finansal olarak zor şartlarda ayakta kalmaya çalışan STK'lardan bu hizmet karşılığında ücret talep edilmesi STK'ların kaynak geliştirmesini desteklemek ilkesiyle çelişmektedir.**
- **Başta Avrupa olmak üzere dünyada sivil toplum kuruluşlarının gelişimi için elverişli ortamın yaratılması benzeri amaçlar taşıyan Sivil Toplum Konseyi veya Kurulu benzeri mekanizmalar ve kurumlar temelde güvenlik, asayiş ve emniyetten sorumlu Bakanlıkların altında kurulmamışlardır. Tasarı'da kurulması öngörülen bu yapıların İçişleri Bakanlığı altında çalışması uluslararası iyi örneklerle aykırılık teşkil etmektedir.**

b. Kanunlarda Değişiklikler

2013-2014 döneminde STK'ların doğrudan tabi olduğu mevzuat içinde kanunun içeriğine dair gerçekleşen tek değişiklik kamuoyunda Demokratikleşme Paketi adıyla anılan yasal düzenlemeler içinde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda yapılan değişikliklerdir. Yapılan değişikliklerle, il ve ilçelerde toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhı, kamu düzenini ve genel asayiş bozmayacak ve vatandaşların günlük yaşamını zorlaştırmayacak şekilde ve kanunda sayılan sınırlamalara uyulması kaydıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grubu

bulunan siyasi partilerin il ve ilçe temsilcileri ile güzergahın geçeceği ilçe ve il belediye başkanlarının, en çok üyeye sahip üç sendikanın ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının il ve ilçe temsilcilerinin görüşleri alınarak mahallin en büyük mülki amiri tarafından belirlenecektir. İl ve ilçenin büyüklüğü, gelişmişliği ve yerleşim özellikleri dikkate alınarak birden fazla toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhı belirlenebilecek hale getirilmektedir. Ayrıca, açık yerlerdeki toplantılar ile yürüyüşler güneş batmadan önce dağılacak şekilde, kapalı yerlerdeki toplantılar ise saat 24.00'e kadar yapılabilecektir. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde katılımcıların ve konuşmacıların ses ve görüntüleri kolluk tarafından yapıldığı belli olacak şekilde kaydedilebilecektir. Elde edilen kayıt ve görüntüler, şüphelilerin ve suç delillerinin tespiti dışında başka bir amaçla kullanılmayacaktır. Yapılan değişiklikler ile küçük iyileştirmeler yapıldığı görülmektedir. Ancak değişiklikler beklentileri karşılamaktan uzaktır.

c. İkincil Mevzuata Dair Değişiklikler

23 Ocak 2013 tarihinde yayımlanan Yönetmelik ile Dernekler Yönetmeliği'nin bazı maddelerinde değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişiklikler incelendiğinde genel olarak idari açıdan kolaylıklar getirildiği görülmektedir. Dernekler açısından en önemli değişiklik derneklerin tutmakla zorunlu oldukları defterlerle ilgili yapılan düzenlemedir. Buna göre; Alındı Belgesi Kayıt Defteri, Demirbaş Defteri ve Envanter Defterlerinin tutulması isteğe bırakılmakta, Büyük Defterin onaylatılması zorunluluğu kaldırılmaktadır. Bu düzenleme dernekler açısından bir rahatlama getirmekle birlikte yeterli değildir. Uygulamada derneklerin en çok Evrak Kayıt Defterini tutmakta zorlandıkları bilinmekte, yapılan denetimlerde en çok cezanın bu defteri tutma yükümlülüğünü yerine getirememekten dolayı kesildiği görülmektedir.

2013-2014 döneminde İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan "Hukuki Görüşler" ile mevzuatta boşluk alanlarını doldurma eğiliminde olduğu görülmüştür. Bu Hukuki Görüşlerin bir kısmına Dernekler Dairesi web sayfasından ulaşılamamakta, kamuoyuna yansıyan haberler, belli duyurular veya mahkeme kararlarında yapılan atıflar neticesinde haberdar olunabilmektedir. Hukuki Görüşler'in yorumlarında genel olarak sivil toplum ve STK'ların haklarını sınırlayıcı bir bakış açısı görülmektedir. Derneklerin aynı adresi paylaşamamaları yönündeki Hukuki Görüş Dernekler İl Müdürlükleri tarafından uygulandığı için özellikle yeni kurulan dernekler

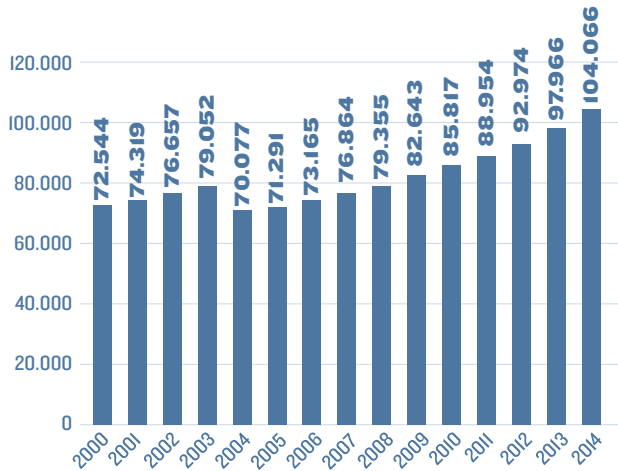
İçin önemli bir sıkıntı yaratmaktadır.²² Yine Dernekler Dairesi Başkanlığı'nın 29.07.2013 tarihli hukuki görüşü ile dernek isimlerinin dernek tüzel kişiliği dışında farklı hukuki kişileri çağrıştıracak ve derneğin ismine amacını aşan anlamlar yüklenmesine sebep olacak (akademi, enstitü, oda, kurum, platform, konsey v.b) kelimelerin kullanılması yasaklanmaktadır.²³ Bu düzenleme de örgütlenme özgürlüğünü zedeleyici, kanunla yasaklanmayan bir konuda idarenin takdir yetkisini artıran bir düzenlemedir. İçişleri Bakanlığı'nın Hukuki Görüşler ile yasal çerçeve dışına çıkarak idarenin takdir yetkisini artırma yolunda yaptığı uygulamalara son vermesi gerekmektedir.

B. ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KULLANIMI

I. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA KATILIM

Raporun önceki bölümünde bahsedildiği üzere, Türkiye'de sivil toplum alanını düzenleyen yasal mevzuatla tanınan tüzel kişilikler dernek ve vakıflardır. Aşağıda yer alan grafiklerden görüleceği üzere, son yıllarda derneklerin ve yeni vakıfların sayılarında artış görülmektedir.

GRAFİK 1. YILLARA GÖRE FAAL DERNEK SAYISININ DEĞİŞİMİ (DDB, 2014)

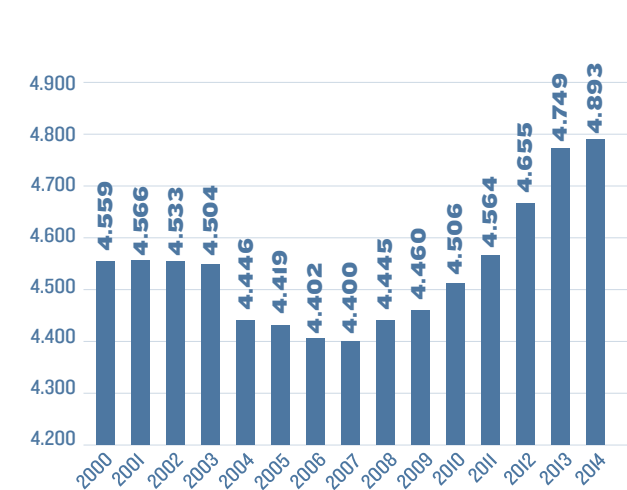
²² İçişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliği'nin 10 Nisan 2013 tarihli ve 97110469-045-4910 sayılı "Dernek Adresleri" konulu Hukuki Görüş metnine www.dernekler.gov.tr/tr/Mevzuat/hukuki-gorusler.aspx adresinden erişebilirsiniz.

²³ Türkiye'de artık 'platform' ve 'konsey' ismi de yasak. Radikal. Erişim Tarihi:02 Nisan 2014. www.radikal.com.tr/turkiye/turkiyede_artik_platform_ve_konsey_ismi_de_yasak-1184480

Ekim 2015 itibarıyla Türkiye'de faal dernek sayısı 104.066'dır. DDB'nin internet sayfası üzerinden yayınladığı istatistiklere göre 2014 yılında dernek üyelerinin toplam sayısı 10.132.412 kişidir (DDB, 2015). Derneklerin toplam üye sayısı Türkiye nüfusu ile karşılaştırıldığında, Türkiye nüfusunun yaklaşık %13'ünün derneklere üye olduğunu söylemek mümkündür.²⁴ Oranlar yükselse de, Avrupa ülkelerindeki sivil toplum katılımı oranlarının oldukça gerisinde bir durumda olduğunu söylemek mümkündür. Bu verilere göre Türkiye'de her 747 kişiye bir dernek düşmektedir. Bu sayı örneğin Makedonya'da 161 iken Hırvatistan'da 93'dür. TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanı Ayhan Sefer Üstün, Temmuz 2014'de yaptığı açıklamada insanların örgütlenmesinden yana olduklarını belirterek, "şu anda 101 bin 946 dernek ve 8 milyon üyesi var. Üye sayısı yeterli değil, daha fazla olması lazım. Hatta bir kişinin bir derneğe değil, birden fazla derneğe ve kuruma üye olması lazım" demiştir.²⁵

Türkiye nüfusunun yaklaşık %13'ü dernek üyesidir. Türkiye'de her 747 kişiye bir dernek düşmektedir.

GRAFİK 2. YILLARA GÖRE YENİ VAKIF SAYILARININ DEĞİŞİMİ (VGM, 2014)

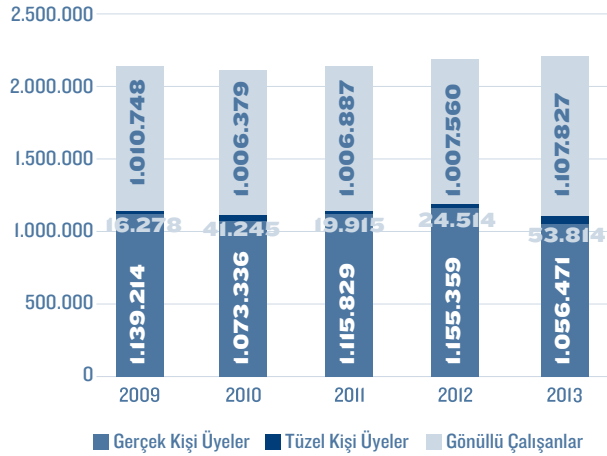

²⁴ DDB tarafından üye sayısına ilişkin açıklanan verilerde birden fazla derneğe üye olan kişi sayısı vb. gibi bilgiler yer almadığından raporda yer alan yüzde yalnızca bir genelleme niteliği taşımaktadır.

²⁵ Türkiye'deki derneklerin Sayısı 102 bine ulaştı. TimeTurk. Erişim Tarihi: 11 Temmuz 2014. www.timeturk.com/tr/2014/07/10/turkiye-deki-derneklerin-sayisi-102-bine-ustul.html#U91L-N_ty

Önceki yıllarda olduğu gibi, vakıfların sayısındaki artış derneklere kıyasla daha düşüktür. VGM tarafından yayınlanan istatistiklere göre 2014 yılı itibarıyla yeni vakıf sayısı 4.787'dir. Vakıfların 2013 yılı itibarıyla, 1.056.471 gerçek kişi üyesi ve 53.814 tüzel kişi üyesi bulunmaktadır. Ayrıca yine 2013 yılı içinde yeni vakıfların 1.107.817 gönüllü çalışanı olduğu beyan edilmiştir (VGM, 2014). Yıllar içindeki üye sayılarındaki artışı aşağıdaki grafikte görmek mümkündür. Konuya ilişkin 2014 istatistikleri VGM tarafından henüz yayınlanmamıştır.

GRAFİK 3. YILLARA GÖRE YENİ VAKIF SAYILARININ ÜYELERİ VE GÖNÜLLÜLERİNİN DEĞİŞİMİ (VGM, 2014)

Grafikten de görüleceği üzere, 2013 yılında yeni vakıfların gerçek kişi üye sayılarında 100 bin kişiye yakın bir azalma olmuş gönüllü sayıları ise bir o kadar artmıştır. Tüzel kişilerin yeni vakıflara üyelikleri söz konusu olduğunda ise çok dalgalı bir gelişim görülmektedir. 2010 yılında 41.245 tüzel kişi üye varken bu oran 2011'de 19.915'e düşmüş ama 2013 yılında önemli bir artış göstererek 53.814'e yükselmiştir.

Katılımın farklı kesimler için ne derece gerçekleştiğine bakıldığında da farklı açılardan dengesiz dağılımların ve eşitsizliklerin olduğu görülmektedir. Bu konuya dair çarpıcı veriler aşağıdaki gibidir:

- Türkiye'deki kadın nüfusun sadece %4,8'i derneklere üye iken, bu oran erkek nüfus için %20,6'ya çıkmaktadır.
- STK üyelerinin %47'si üniversite mezunudur. Türkiye nüfusunun genelinde üniversite mezunlarının oranının %11 civarında olduğu düşünülürse, eğitimin STK katılımı açısından dengesiz bir dağılım ortaya koyduğunu ve eğitim seviyesindeki düşüklüğün katılımın önünde bir engel teşkil ettiğini söylemek mümkündür.
- STK üyelerinin %70'nin 30-50 yaş aralığında olduğu görülmektedir.

Son olarak sivil toplum katılımının bölgesel dağılımındaki dengesizliğine de vurgu yapmak gerekmektedir. Türkiye'de vakıf ve derneklerin %35,4'ü İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa'da faaliyet göstermektedir. TACSO tarafından hazırlanan *Sivil Toplum İhtiyaç Analizi Raporu*'nda bu verilere şu şekilde yer verilmektedir: "Derneklerin %33,8'i Marmara bölgesindedir. İç Anadolu (%18,3) ve Ege (%13,8) bölgeleri dernek sayısının yüksek olduğu yerler arasındadır. Dernek sayısının en fazla olduğu iller İstanbul (21.219), Ankara (10.218) ve İzmir'dir (6.101). Vakıflar da derneklere benzer bir dağılım sergilemektedir. VGM verilerine göre, vakıfların %38'i Marmara bölgesinde (1.808 vakıf), %26'sı İç Anadolu'da (1.245 vakıf) ve %10'u da Ege bölgesindedir (485 vakıf)." (TACSO, 2014)

Türkiye'de dernek ve vakıf sayısının en fazla olduğu bölgeler sırasıyla Marmara, İç Anadolu ve Ege'dir.

Gerek dernekler gerekse vakıflar nezdinde sivil topluma katılım artıyor olsa da, yukarıda da bahsedildiği üzere, Türkiye'de henüz bu anlamda katılımın yüksek olduğunu söylemek mümkün değildir. Yaşama Dair Vakıf tarafından yapılan bir araştırmaya göre "dernek, vakıf, cemaat, grup, inisiyatif ya da platform üyeliği olanların oranı %15 civarında iken, toplumun yaklaşık %85'lik bir dilimi herhangi bir STK'ya üye olmayı düşünmediğini ifade etmektedir." Aynı araştırmanın sonuçlarına göre, STK'ların yaklaşık yarısı (%43,5) 25 kişinin altında üyeye sahipken, üçte ikisi ise 50 kişinin altında üyeye sahiptir. (YADA, 2014)

GEZİ OLAYLARI

GEZİ PARKI EYLEMLERİ VE ÖRGÜTLÜLÜK

KONDA araştırma şirketinin 5 Haziran 2014'de yayınlanan Toplumun 'Gezi Parkı Olayları' başlığı: *Gezi Parkındaki Kimlerdi?*²⁶ başlıklı araştırması Gezi Parkı eylemlerine katılanların örgütlülüğü hakkında çarpıcı verilere yer vermektedir:²⁷

- Gezi Parkı eylemlerine katılanların yalnızca %21,1'i bir siyasi partiye, oluşuma veya dernek, platform gibi sivil toplum kuruluşuna üye olduğunu,
- %93,6'sı eylemlere herhangi bir örgütü ya da kurumu temsilen değil "sade vatandaş" olarak katıldığını,
- Her 5 kişiden 4'ünün herhangi bir siyasi parti, dernek ya da oluşum üyesi olmadığını ancak herhangi üyesi bulunmayanların yarısı daha önce eylem tecrübesi olduğunu belirtmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, "parti, dernek ve oluşum üyesiyle eylemlere katılma arasında doğrudan bir ilişki olmasa da, parka gelme sıklığı ve geçmiş eylem tecrübesi sözkonusu olduğunda örgütlü olan kişilerin eyleme katılanların çoğunluğunu oluşturmaya da genel park nüfusu içindeki yüzdesi artış göstermektedir."

2013 yılında örgütlenme özgürlüğü alanında yaşanan hak ihlalleri Gezi Olayları kapsamında da sıklıkla gündeme gelmiştir. 2013 AB İlerleme Raporu Gezi olayları ile ilgili olarak şu tespitte bulunmuştur: "Türkiye'de giderek gelişen aktif bir sivil toplum bulunmaktadır. Mayıs-Haziran aylarında İstanbul'da meydana gelen Gezi Parkı protestoları ve Türkiye çapında bununla ilgili protestolar, aktif ve canlı bir vatandaşlık anlayışının ortaya çıkışını yansıtmaktadır."²⁸ Ancak Rapor 2013 yılında örgütlenme özgürlüğünün geneli ile ilgili olarak daha olumsuz bir tablo çizmiştir. Raporla "Örgütlenme özgürlüğü ile ilgili olarak, derneklere ve sivil toplum kuruluşlarına karşı mevzuatın sınırlayıcı bir biçimde yorumlandığı örnekler mevcuttur. Pek çok dernek, haklarını savunmak için mahkeme koruması talep etmek zorunda kalmıştır. Van'da terör örgütlerine yardımcı olmaktan ve terör propagandasında bulunmaktan ötürü suçlu bulunan on STK'nın kapatılması davası delil yetersizliğinden dolayı reddedilmiştir." ifadelerine yer vermiştir.²⁹

II. FAALİYET ALANLARI

Dernek ve vakıfların hangi alanlarda faaliyet gösterdiklerine baktığımızda, yeni vakıfların çoğunlukla eğitim ve sosyal yardım alanlarına konsantre olurken, derneklerin ise mesleki konular ve dayanışma, spor ve spor ile ilgili faaliyetler ve din hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik alanlarda yoğunlaştığı gözlenmektedir.

DDB tarafından paylaşılan verilere göre faal derneklerin %30,7'si meslek ve dayanışma dernekleri olarak tanımlanmaktadır. Spor ve spor ile ilgili faaliyetler yürüten derneklerin oranı ise %18 civarındadır. Aynı gruplandırılmada sayısı 1652 olan hak ve savunuculuk dernekleri toplam faal derneklerin yalnızca %1,5'ini oluşturmaktadır. DDB verilerine göre, Türkiye'de 18 faal çocuk derneği bulunmaktadır.

Türkiye'deki derneklerin %1,5'i vakıfların ise %0,5'i insan hakları ve savunuculuk alanında çalışmaktadır.

²⁶ Gezi Raporu: Toplumun 'Gezi Parkı Olayları' algısı Gezi Parkındaki kimlerdi?. KONDA Araştırma ve Danışmanlık. www.konda.com.tr/tr/raporlar/KONDA_GeziRaporu2014.pdf

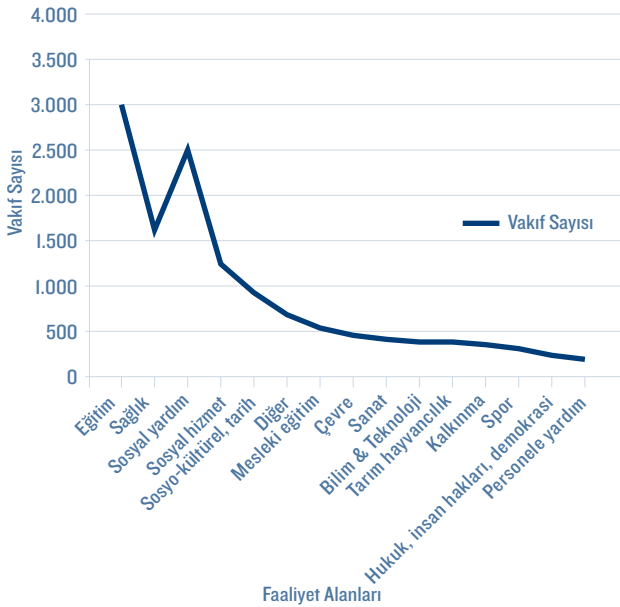
²⁷ Araştırma sonuçları KONDA'nın 6-8 Haziran 2013 tarihlerinde Gezi Parkı'nda 4411 kişi ile gerçekleştirilen Gezi Parkı araştırması ve Temmuz ayı KONDA Barometresi için 6-7 Temmuz 2013 tarihlerinde 2629 kişi ile 28 ilde Türkiye'nin 18 yaş üstü yetişkin nüfusunu temsil edecek şekilde yapılan araştırmaya dayanmaktadır.

²⁸ 2013 Yılı Türkiye İlerleme Raporu. Avrupa Komisyonu. www.abgs.gov.tr/index.php?p=49207&l=1

²⁹ Van'da 10 Derneğe Kapatma Davası. Bianet. Erişim Tarihi: 28 Şubat 2013. bianet.org/bianet/bianet/144753-van-da-10-dernege-kapatma-davasi

Aşağıda yer alan grafikten de görüleceği üzere, Türkiye’de vakıfların büyük bir bölümü eğitim (%43,5), sosyal yardım (%28,9), sağlık ve sosyal hizmet alanlarında faaliyet göstermektedir. Hukuk, insan hakları ve demokrasi alanları ise sınırlı sayıda vakfın (%0,5) faaliyet alanı arasında yer almaktadır (VGM, 2014).

GRAFİK 4. YENİ VAKIFLARIN FAALİYET ALANLARINA GÖRE DAĞILIMI (VGM, 2014)

III. DENETİM VE CEZALAR

TÜSEV’in *Türkiye’de Sivil Toplumun Gelişimi ve Sivil Toplum-Kamu İşbirliğinin Güçlendirilmesi* projesi kapsamında; 12 şehirden, 118 STK’dan 150 temsilcinin katılımıyla gerçekleştirilen yerel istişare toplantılarında denetim ve cezalar konusunda yaşanan sıkıntılar:“Dernekler ve Vakıflar Kanunları altında düzenlenen ve dernek ile vakıflara uygulanacak denetim ve cezaların uygulama çerçevesinin ve standartlarının yeterince açık belirtilmemiş olması –uzun süren denetimler gibi- keyfi uygulamalara yol açmaktadır. Bu durum örgütlenme özgürlüğünün önünde bürokratik engel teşkil etmektedir” şeklinde tanımlanmıştır.³⁰

2013-2014 döneminde denetim ve cezalar konusunda STK’lar tarafından TÜSEV’e bildirilen özel bir şikayet bulunmamaktadır. Ancak bazı STK’lar Gezi Eylemlerini takip eden süreçte denetime uğradıklarını dile getirmişlerdir. Bu da yetkili makamlar tarafından denetimlerin amaçlarının ötesinde bir baskı yöntemi olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

Denetim ve cezalar konusunda DDB ve VGM kamuoyuyla web sitelerinden bilgi paylaşmamaktadırlar. 2013 yılında DDB ve VGM’ye yapılan bilgi edinme başvurularına Bilgi Edinme Hakkı Kanunu’nun 7. maddesinin 2. fıkrası gereğince “ayrı bir çalışma gerektirmesi nedeniyle” bu yıl da cevap alınamamıştır. Öte yandan, 2014 yılında DDB’ye TACSO’nun kolaylaştırıcılığında toplanan ve STK ve kamu kurumu temsilcilerinden oluşan çalışma grubu adına yapılan bilgi edinme başvurusu olumlu sonuçlanmış ve DDB 2013’de idari yaptırımla sonuçlanan denetim sonuçlarının bilgisini paylaşmıştır. Bu bilgilere göre; 2013 yılında DDB denetimleri sonucunda toplam 4.686 idari yaptırım uygulamıştır. Bunların başlıcaları aşağıdaki tabloda özetlenmektedir.

2013 yılında DDB, denetimleri sonucunda toplam 4.686 idari yaptırım uygulamıştır.

DDB’nin 2014 yılı içinde gerek web sitesinden gerekse bilgi edinme başvurularına verdiği cevaplarla paylaştığı bilgilerin nitelik ve nicelik olarak artması oldukça önemli bir gelişmedir. İdari cezaların sebepleri ve sayılarına ilişkin veriler sivil toplum için elverişli ortamın izlenmesi ve derneklerin yaşadığı bürokratik sorunların tespiti açısından kritik önem taşımaktadır. Öte yandan, denetim ve cezalara dair, denetim yapılması kararlarının nasıl alındığı, yıl içinde kaç derneğe denetim yapıldığı gibi veriler hala bilinmemektedir. VGM ise henüz denetim ve cezalara dair herhangi bir bilgi paylaşımında bulunmamıştır. Belirtmek gerekir ki, denetim ve cezalara dair bilgilerin paylaşılması ciddi bir bilgi eksikliğine neden olmakta ve sivil toplumla ilgili verilerin şeffaf ve hesapverebilir olmasını engellemektedir. Ayrıca, verilerle sahip olunmaması STK’lar tarafından denetim ve cezaların amacının ötesinde, bir baskı ve cezalandırma yöntemi olarak kullanıldığı şüphesini beslemekte, kurumlar arası güven ilişkisinin gelişmesine engel teşkil etmektedir.

³⁰ Sivil Toplum Kuruluşları ile Kamu Sektörü İlişkileri Sorunlar-Beklentiler İstişare Sonuçları ve Değerlendirme. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. www.siviltoplum-kamu.org/urfiles/files/Ortakliklar_Belgesi.pdf

TABLO 2. 2013 YILINDA DERNEKLERE UYGULANAN İDARİ YAPTIRIMLAR

Ceza Sayısı	Yaptırım Türü	Yaptırım Kanun Maddesi	Yaptırım Sebepleri – İlgili Kanun Maddesine Dayanarak
2068	İdari Para Cezası	5253 Sayılı Kanunun 32/1	Edinilen taşınmazların; genel kurul sonrası organlara seçilenlerin; dernek organlarındaki veya yerleşim merkezi değişikliklerinin; temsilciliklerin adresi ve kişinin kim olduğunun bildirimi; Her ayın nisan ayı sonunda dek yapılması gereken bildirim yükümlüğünün yerine getirilmemesi,
973	İdari Para Cezası	5253 Sayılı Kanunun 32/b	Genel kurulu süresinde toplantıya çağırılmaması, genel kurul toplantılarının kanun ve tüzük hükümlerine aykırı olarak veya dernek merkezinin bulunduğu veya tüzüğünde belirtilen yer dışında yapılması,
514	İdari Para Cezası	5253 Sayılı Kanunun 32/d	Derneğe ait tutulması gereken defter veya kayıtların usulüne uygun tutulmaması; Adına yetki belgesi düzenlenmediği halde gelir toplayanlar olması ve bilerek bu şekilde gelir toplanmasına izin verilmesi,
468	İdari Para Cezası	5253 Sayılı Kanunun 32/m	İzinsiz bir şekilde eğitim ve öğretim faaliyetleri için yurt, pansiyon; üyeler için lokal açılması,
134	İdari Para Cezası	5253 Sayılı Kanunun 32/a	Dernek kurma hakkına sahip olmadıkları halde dernek kuranlar; derneklere üye olmaları kanunlarla yasaklandığı halde dernek üyesi olanlar; derneklere üye olması kanunlarla yasaklanmış kişilerin bilerek dernek üyeliğine kabul edilmesi; bu kişilerin kaydının silinmemesi; dernek üyesi iken derneklere üye olma hakkını kaybeden kişileri dernek üyeliğinden silinmemesi,
173	İdari Para Cezası	5253 Sayılı Kanunun 32/ı	İş ve işlemlerinde, Dernekler Kanunu, Medeni Kanun ile ilgili yönetmeliklerin hükümlerine aykırılık tespit edilmesi sonucu hata ve noksanlıkların mülk idare amirinin yazılı istemi üzerine, ilgili dernek tarafından otuz gün içerisinde giderilmemesi,
72	İdari Para Cezası	2860 Sayılı Kanunun 29/1	İzinsiz yardım toplanması; izin verilen yer dışında yardım toplanması,
191	İdari Para Cezası	2860 Sayılı Kanunun 29/2	Yardım toplama kanunun hükümlerine aykırı davranışta bulunulması,
20	İdari Para Cezası	5253 Sayılı Kanunun 32/h	Dernek gelirlerinin toplanmasında kullanılacak alındı belgelerini bastıktan sonra, bu belgelerin seri ve sıra numaralarının basımevleri tarafından onbeş gün içinde bildirilmemesi.

C. TOPLANMA ÖZGÜRLÜĞÜ

I. ULUSLARARASI HUKUKTA TOPLANMA ÖZGÜRLÜĞÜ³¹

Uluslararası hukukta toplanma özgürlüğü genel olarak ifade özgürlüğünün kolektif bir biçimde kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Bir veya birkaç kişi tarafından kamuya açık bir alanda yapılan bir gösteri ifade özgürlüğü kapsamında görülürken, bu tür bir davranış daha kalabalık bir şekilde toplantı ve gösteri biçiminde gerçekleştiriliyorsa toplanma özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Toplanma özgürlüğünün en önemli unsuru barışçıl olmasıdır. Bu hak kapsamında herkese barışçıl toplanma

özgürlüğü tanınmıştır. Bu noktada toplantıyı düzenleyen kişilerin amacı ve bu hakkın kullanımı sırasındaki tutum ve davranışları toplantının barışçıl olup olmadığını belirlemede dikkate alınmaktadır. Bir toplantının barışçıl olmadığı, başka bir deyişle şiddet içerdiği kabul edildiğinde bu hakka sınırlama getirilmesi makul kabul edilmektedir.

Toplanma özgürlüğü kavramının içeriği oldukça geniştir ve protesto gösterisi, basın açıklaması, miting, oturma eylemi, işgal gibi her türlü bir araya gelişi koruma altına almaktadır. Hatta eğlence amacıyla yapılsa dahi sergi, konser, fuar, seminer gibi etkinlikler de toplanma özgürlüğünün kapsamında kabul edilebilmektedir. Bu genişlik toplantının düzenlenmesinin amacı noktasında da geçerlidir. Bir toplantı siyasi, dini, kültürel, sosyal herhangi bir amaçla gerçekleştirilebilir ve bu noktada içerik bakımından bir sınırlama söz konusu değildir.

Toplanma özgürlüğü hakkının sınırlanmasında örgütlenme özgürlüğü kapsamında belirtilen sınırlama rejimi gündeme

³¹ Raporun bu bölümü Gökçeçek Ayata ve Ulaş Karan tarafından hazırlanan "Sivil Toplum Aktif Katılım: Uluslararası Standartlar, Ulusal Mevzuattaki Engeller, Öneriler" raporundan kesitler halinde doğrudan alıntılanmaktadır.

gelmektedir. Bu hak ifade özgürlüğünden farklı olarak ve örgütlenme özgürlüğü ile paralel biçimde yalnızca ulusal güvenlik veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla sınırlanabilir. Toplanma özgürlüğüne yapılan bir müdahale yalnızca toplanmanın engellenmesi veya toplanan kişilerin dağıtılması ile sınırlı değildir. Toplanma özgürlüğünü kullanan kişilere toplantı esnasında müdahale edilmemesine rağmen sonrasında haklarında soruşturma açılması veya idari veya cezai yaptırım uygulanması da bu özgürlüğe yönelik bir müdahale anlamına gelmektedir. Bu noktada söz konusu yaptırımın toplanma özgürlüğünü kullanmak isteyen kişiler üzerinde caydırıcı bir etki yaratıp yaratmadığı değerlendirilmektedir. Bu özgürlüğe yönelik sınırlamalara ancak son çare olarak başvurulması gerekmektedir.

Toplanma özgürlüğü, örgütlenme ve ifade özgürlüklerinde olduğu gibi devlet açısından hem negatif hem de pozitif yükümlülükler doğurmaktadır. Devletin negatif yükümlülüğü kapsamında bir toplantıyı engellemek, pozitif yükümlülüğü kapsamında ise bu hakkın kullanılmasını engelleyen koşulları ortadan kaldırmak ve devlet-dışı aktörlerin bu özgürlüğünü kullanan insanlara müdahale etmemesini garanti altına almak yer almaktadır. AİHM'ye göre "hukuk devletine dayalı demokratik bir toplumda mevcut düzeni eleştiren ve barışçıl yöntemlerle hayata geçirilmesi savunulan siyasi görüşlerin toplantı ve gösteri şeklinde veya başkaca hukuki yöntemlerle ifadesine uygun imkânlar sağlanmalıdır."

Toplanma özgürlüğünün kullanımında izin alma yükümlülüğü bulunmamaktadır. Ancak toplantı ile ilgili bir bildirim yükümlülüğünün getirilmesi makul kabul edilebilmektedir. Ancak bu yükümlülüğün amacı toplantının engellenmesi için gerekli hazırlıkların yapılması için değil, toplantının gerçekleştirilmesi ve kamu düzeninin en az şekilde bozulması için gerekli hazırlıkların yapılmasına olanak sağlanmasıdır. Bu nedenle bildirim usulü bu hakkı kullanmak isteyen kişilere aşırı bir yük getirmeyecek biçimde düzenlenmelidir. Ayrıca bir toplantı için bildirimde bulunulmadığı zaman söz konusu toplantının kendiliğinden yasadışı hale geldiği kabul edilmemelidir. Bu noktada bir toplantı öncesinde bildirimde bulunulup bulunulmaması tek başına belirleyici olmamalı, söz konusu toplantının barışçıl bir biçimde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği ön planda tutulmalıdır.

Toplanma özgürlüğünün kullanıldığı mekân bu özgürlüğün sınırlanmasında gündeme gelebilmektedir. Öncelikle ifade etmek gerekir ki, kamuya açık olan her türlü mekân kural olarak toplanma özgürlüğünün kullanılabilmesi için bir alandır ve bu konuda genel bir sınırlama getirilmesi mümkün değildir. Toplanmanın amacı ile mekân arasında bir ilişkinin mevcut olduğu her durumda söz konusu mekânın kullanılabilmesi gerekir. Örneğin çok sayıda kişinin hayatını kaybettiği 1 Mayıs 1977 tarihinde gerçekleşen olayların aynı yerde anılmak istenmesi halinde bu ilişki mevcut kabul edilmektedir. Aynı durum bir parkın yerine bir binanın inşa edilmek istenmesini protesto etmek isteyen kişilerin söz konusu parkta gösteri yapmak istedikleri durumda da mevcuttur. Dolayısıyla toplanma özgürlüğünün kullanılacağı mekânın seçimi bu çerçevede öncelikle bu özgürlüğünü kullanmak isteyen kişilere aittir. Toplanma mekânlarına yönelik öngörülen bazı yasaklar toplanma özgürlüğü ile çelişecektir. Örneğin AİHM'ye göre bir ülkenin başkentinde mevcut anayollar üzerinde gösteri düzenlenmesinin yasayla yasaklanması toplanma özgürlüğünün ihlali olarak görülmüştür.

Toplanma özgürlüğüne yönelik topyekün sınırlama getirilmesi bu özgürlüğün doğasına aykırılık oluşturacaktır. Getirilecek sınırlamanın mutlaka belirli bir mekânla ve süreyle kısıtlı olması gerekmektedir. Sınırlama mümkün olduğunca kısa tutulmalıdır. Bir toplantının kamuya açık bir alanda yapıldığı her durumda toplantı kamu düzenini kaçınılmaz olarak etkileyecektir. Bir toplantının gürültüye veya trafiğin engellenmesine neden olması bu hakka müdahale edilmesi için yeterli bir gerekçe değildir. Bu tür bir müdahale ve sonunda öngörülecek yaptırım bu hakkın ihlali anlamına gelmektedir. İdarenin bu tür durumlarda toplanma özgürlüğünü kullanan kişilere hoşgörü göstermesi beklenmektedir.

Toplanma özgürlüğünün kullanıldığı zaman ve süre de önemli bir konudur. Toplanma özgürlüğüne zaman ve süre bakımından kısıtlama getirilmemelidir. Zaman ve süre bakımından bir kısıtlama AİHS'ye doğrudan aykırılık oluşturacaktır. AİHM'ye göre toplantının amacı ile zaman ve süresi arasında bir bağlantı varsa bu anlamda bir kısıtlama getirilmemelidir. Bu durumda bir toplantının gece veya gündüz, hafta içi veya hafta sonunda gerçekleştirilmesi veya birkaç saat ya da birkaç gün sürmesi mümkündür. Ayrıca toplantının amacının belirli bir olayın anılması veya kutlanması olduğu durumlarda söz konusu toplantının belirli bir tarihte yapılması gerekmektedir. Böyle bir durumda toplantının belirli

bir zamanda gerçekleştirilmesinin devlet tarafından engellenmemesi gerekmektedir. Toplanma özgürlüğünü kullanan kişilere görüşlerini kamuoyuna duyurabilmeleri için yeterli süre verilmesi gerekmektedir.

Toplanma özgürlüğüne özgürlüğün kullanımı sırasında idare tarafından müdahale edilebilmesi mümkündür. Müdahale toplantının yalnızca iç hukukta hukuka aykırı olmasına dayandırılmaz. Müdahale ancak toplantı barışçıl olmadığı takdirde gündeme gelmelidir. Söz konusu müdahalenin meşru bir amaç taşıması, kullanılan araçların gerekli, elverişli ve orantılı olması gerekmektedir. Bir toplantının barışçıl olup olmadığının tayininde toplantıya katılanların şiddete başvurmaya niyetli olup olmadığına bakılmaktadır. Böyle bir durumda toplantıya katılanlar arasında şiddete başvuran ve başvurmayan kişiler olarak bir ayrıma gidilmektedir. Toplantıya katılanların küçük bir bölümünün şiddete başvurması toplantıyı barışçıl olmaktan çıkarmamaktadır. Bu noktada şiddete başvuranlara orantılı olmak kaydıyla yaptırım uygulanması mümkündür. Ancak şiddete başvurmayan bir kişiye herhangi bir yaptırım uygulanmamalıdır. Yaptırımın kabul edilebilir olması için devletin toplantının barışçıl olmadığını ve yaptırım uygulanan kişinin şiddete başvurduğunu kanıtlayıcı yükümlülüğü bulunmaktadır.

Toplanma özgürlüğünün kullanılmasında önceden bildirim yükümlülüğünün getirilmesi mümkün olmakla birlikte idare tarafından bildirim sonrası bir yasaklama gerçekleştirildiğinde söz konusu hakkı kullanmak isteyen kişilerin başvurabileceği bir başvuru yolunun mevcut olması gerekmektedir. İdarenin aldığı yasaklama kararını ortadan kaldıracak bir itiraz usulü ile idare tarafından alınabilecek keyfi yasaklamaların önüne geçilebilecektir. Ayrıca itiraz usulünün hızlı işlemesi gerekmektedir. Aksi takdirde belirli günlerde yapılması planlanan toplantıların öngörülen zamanda gerçekleştirilebilmesi mümkün olmayacaktır.

II. TÜRKİYE'DEKİ MEVZUATTA TOPLANMA ÖZGÜRLÜĞÜ³²

Toplanma özgürlüğü, Anayasa'nın 34. maddesinde "Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırsız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir." şeklinde yer almaktadır. AİHS'de açıkça yer almamakla birlikte Anayasa'da toplantı ve gösteriler için önceden izin alma şartının bulunmadığı açıkça ifade edilmiştir. Hakkın öznesi ve hakkın kullanılma amacı bakımından herhangi bir sınırlamaya yer verilmemiştir. Düzenleme bu haliyle AİHS'nin 11. maddesi ile uyumlu gözükmemektedir. Sınırlama rejimi açısından ise Anayasa'nın 34. maddesi toplanma özgürlüğünün "milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla" sınırlanabileceğini düzenlemiştir. Sayılan nedenler AİHS'nin 11. maddesi ile tamamen örtüşmektedir. Tüm belirtilenler ışığında toplanma özgürlüğü açısından bir anayasa değişikliği ihtiyacı bulunmadığı görülmektedir.

Toplanma özgürlüğü ile ilgili temel düzenleme 12 Eylül Rejimi tarafından kabul edilen ve halen yürürlükte olan 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'dur (TGYSK). Her ne kadar toplanma özgürlüğü açısından bir Anayasa değişikliği ihtiyacı mevcut olmasa da TGYSK bu hakkın kullanımını oldukça sınırlamıştır. İdarenin, yargının ve kolluk güçlerinin AİHS ve Anayasa yerine söz konusu yasayı uygulama konusundaki yaklaşımları hem uluslararası hem de ulusal düzeyde ortaya çıkan yükümlülüklerle açık bir aykırılık oluşturmaktadır. Bu nedenle, TGYSK'nın yürürlükten kaldırılması ve yerine toplanma özgürlüğünü sınırlamak yerine güvence altına alan bir yasal düzenleme yapılması gerekmektedir.

Kamuoyunda Demokratikleşme Paketi olarak bilinen "Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" 13 Mart 2014'de Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Demokratikleşme Paketi ile TGYSK'da yapılan değişiklikler aşağıdaki tabloda karşılaştırmalı olarak sunulmuştur:

³² İzleme Raporu'nda yalnızca 2013-2014 döneminde yapılan değişikliklere yer verilmiştir. Bu sebeple, kamuoyunda İç Güvenlik Paketi olarak bilinen ve 5 Ağustos 2015 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" ile yapılan değişiklikler Raporun bu bölümünde yer almamaktadır.

TABLO 3. DEMOKRATİKLEŞME PAKETİ İLE TGYK'DA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

Değiştirilen Madde	2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu	Demokratikleşme Paketi ile Yapılan Değişiklik ve/veya Eklmeler
2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 6. maddesi değiştirilmiştir.		
Toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhı	Toplantı ve gösteri yürüyüşleri, tüm il veya ilçe sınırları içerisinde aşağıdaki hükümlere uyulmak şartıyla her yerde yapılabilir. Şehir ve kasabalarda ve gerekli görülen diğer yerlerde, meydan ve açık yerlerde veya yollarda toplantı veya yürüyüş yapılabileceği ve bu toplantı ve yürüyüş için toplanma ve dağılma yerleri ile izlenecek yol ve yönler vali ve kaymakamlarca kararlaştırılarak alışılmış araçlarla önceden duyurulur. Bu yerler hakkında sonradan yapılacak değişiklikler duyurudan 15 gün sonra geçerli olur. Toplantı yerlerinin tespitinde gidiş gelişi, güvenliği bozmayacak ve pazarların kurulmasına engel olmayacak biçimde, toplantıların genel olarak yapıldığı, elektrik tesisatı olan yerler tercih edilir.	Toplantı ve gösteri yürüyüşleri, tüm il ve ilçe sınırları içerisinde aşağıdaki hükümlere uyulmak şartıyla her yerde yapılabilir. İl ve ilçelerde toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhı, kamu düzenini ve genel asayişini bozmayacak ve vatandaşların günlük yaşamını zorlaştırmayacak şekilde ve 22. maddenin birinci fıkrasında sayılan sınırlamalara uyulması kaydıyla TBMM'de grubu bulunan siyasi partilerin il ve ilçe temsilcileri ile güzergâhın geçeceği ilçe ve il belediye başkanlarının, en çok üyeye sahip üç sendikamın ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının il ve ilçe temsilcilerinin görüşleri alınarak mahallin en büyük mülki amiri tarafından belirlenir. İl ve ilçenin büyüklüğü, gelişmişliği ve yerleşim özellikleri dikkate alınarak birden fazla toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhı belirlenebilir. Belirlenen toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhı yerel gazeteler ile valilik ve kaymakamlık internet sitelerinden ilan edilerek halka duyurulur. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri yer ve güzergâhı hakkında sonradan yapılacak değişiklikler de aynı yöntemle yapılır. Bu değişiklikler duyurudan 15 gün sonra geçerli olur. Birden fazla toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhının belirlendiği il ve ilçelerde Düzenleme Kurulu, kamu düzenini ve genel asayişini bozmayacak ve vatandaşların günlük yaşamını zorlaştırmayacak şekilde belirlenen yer ve güzergâhlardan birisini tercih edebilir.
2911 sayılı Kanununun 7. maddesinin 2. fıkrası değiştirilmiştir.		
Toplantı ve gösteri yürüyüşü zamanı	Toplantı ve yürüyüşlere ve bu amaçla toplanmalara güneş doğmadan başlanamaz. Açık yerlerdeki toplantılar ile yürüyüşler güneşin batışından bir saat önceye, kapalı yerlerdeki toplantılar saat 23.00'e kadar sürebilir.	Açık yerlerdeki toplantılar ile yürüyüşler güneş batmadan önce dağılacak şekilde, kapalı yerlerdeki toplantılar ise saat 24.00'e kadar yapılabilir.
2911 sayılı Kanununun 11. maddesinin 1. fıkrasının 3. cümlesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiş ve maddeye aşağıdaki fıkra eklenmiştir.		
Toplantının yapılması	Toplantı, 6. madde hükümlerine uymak suretiyle bildirimde belirtilen yerde yapılır. Düzenleme Kurulu, kendi üyelerinden başkan dahil en az 7 kişiyi toplantının yapıldığı yerde bulundurmakla yükümlüdür. Bu husus, katılanların kimlikleri belirtilmek suretiyle hükümet komiserince bir tutanakla tespit edilir.	Bu yükümlülüğün yerine getirilmediğine dair tutulan tutanak, Düzenleme Kurulu tarafından hazırlanarak yetkili kolluk amirine teslim edilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde katılımcıların ve konuşmacıların ses ve görüntüleri kolluk tarafından yapıldığı belli olacak şekilde kaydedilebilir. Elde edilen kayıt ve görüntüler şüphelilerin ve suç delillerinin tespiti dışında başka bir amaçla kullanılamaz.
2911 sayılı Kanununun 12. maddesinin 1. fıkrasının 3. cümlesi değiştirilmiştir.		
Düzenleme Kurulu'nun görev ve sorumlulukları	Düzenleme Kurulu, toplantının sükun ve düzenini, bildirimde yazılı amaç dışına çıkılmamasını sağlamakla yükümlü ve sorumludur. Kurul, bunun için gereken önlemleri alır ve gerektiğinde güvenlik kuvvetlerinin yardımını ister. Alınan önlemlere rağmen sükun ve düzenin sağlanamaması halinde, kurul başkanı toplantının sona erdirilmesini hükümet komiserinden isteyebilir. Düzenleme Kurulu'nun sorumluluğu, topluluk toplantı yerinden tamamen dağılıncaya kadar sürer	Toplantının amacı dışına çıktığı veya düzen içinde gerçekleşmesini imkânsız gördüğü takdirde kurul veya toplanmadığı takdirde kurul başkanı dağılma kararı alır ve durumu derhâl yetkili kolluk amirine bildirir.

TABLO 3. DEMOKRATİKLEŞME PAKETİ İLE TGYK'DA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER		
Değiştirilen Madde	29II Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu	Demokratikleşme Paketi ile Yapılan Değişiklik ve/veya Eklmeler
29II sayılı Kanunun 23. maddesinin 1. fıkrasının (j) bendi değiştirilmiştir.		
Kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşleri	j) 13 üncü maddenin 3 üncü fıkrasına göre hükümet komiserince toplantının sona erdirildiği halde,	j) 12. madde gereğince toplantının dağılmasına karar verilmesi hâlinde,
29II sayılı Kanunun 24. maddesinin 1. fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiş, 2. fıkrasının 3. cümlesi yürürlükten kaldırılmış ve 3. fıkrasında yer alan “(a) ve (b) bentlerindeki” ibaresi “Birinci fıkrada düzenlenen” şeklinde değiştirilmiştir.		
Toplantı veya gösteri yürüyüşünün dağıtılması	<p>Kanuna uygun olarak başlayan bir toplantı veya gösteri yürüyüşü, daha sonra 23 üncü maddede belirtilen kanuna aykırı durumlardan bir veya birkaçının vuku bulması sebebiyle, Kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşü haline dönüşürse:</p> <p>a) Hükümet komiseri toplantı veya gösteri yürüyüşünün sona erdiğini bizzat veya Düzenleme Kurulu aracılığı ile topluluğa ilan eder ve durumu en seri vasıta ile mahallin en büyük mülki amirine bildirir.</p> <p>b) Mahallin en büyük mülki amiri, yazılı veya acele hallerde sonradan yazı ile teyit edilmek kaydıyla sözlü emirle, mahallin güvenlik amirlerini veya bunlardan birini görevlendirerek olay yerine gönderir.</p> <p>Bu amir, topluluğa Kanuna uyularak dağılmalarını, dağılmazlarsa zor kullanılacağıni ihtar eder. Topluluk dağılmazsa zor kullanılarak dağıtılır. Bu gelişmeler hükümet komiserince tutanaklarla tespit edilerek en kısa zamanda mahallin en büyük mülki amirine tevdi edilir.</p> <p>(a) ve (b) bentlerindeki durumlarda güvenlik kuvvetlerine karşı fiili saldırı veya mukavemet veya korudukları yerlere ve kişilere karşı fiili saldırı hali mevcutsa, ihtar gerek olmaksızın zor kullanılır.</p> <p>Toplantı ve gösteri yürüyüşüne 23 üncü madde (b) bendinde yazılı silah, araç, alet veya maddeler veya sloganlarla katılanların bulunması halinde bunlar güvenlik kuvvetlerince uzaklaştırılarak toplantı ve gösteri yürüyüşüne devam edilir. Ancak, bunların sayıları ve davranışları toplantı veya gösteri yürüyüşünü Kanuna aykırı addedilerek dağıtılmasını gerektirecek derecede ise yukarıdaki fıkra hükümleri uygulanır.</p> <p>Toplantı ve gösteri yürüyüşüne silah, araç, alet veya maddeler veya sloganlarla katılanların tanınması ve uzaklaştırılmasında Düzenleme Kurulu güvenlik kuvvetlerine yardım etmekle yükümlüdür.</p> <p>Toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin Kanuna aykırı olarak başlaması hallerinde; güvenlik kuvvetleri mensupları, olayı en seri şekilde mahallin en büyük mülki amirine haber vermekle beraber, mevcut imkanlarla gerekli tedbirleri alır ve olaya müdahale eden güvenlik kuvvetleri amiri, topluluğa dağılmaları, aksi halde zor kullanılarak dağıtılacakları ihtarında bulunur ve topluluk dağılmazsa zor kullanılarak dağıtılır.</p>	<p>“Kanuna uygun olarak başlayan bir toplantı veya gösteri yürüyüşü, daha sonra 23 üncü maddede belirtilen kanuna aykırı durumlardan bir veya birkaçının vuku bulması sebebiyle, Kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşü haline dönüşürse:</p> <p>a) Düzenleme Kurulu veya kurul başkanı toplantı veya gösteri yürüyüşünün sona erdiğini topluluğa ilan eder ve durumu derhâl yetkili kolluk amirine bildirir.</p> <p>b) Düzenleme Kurulu'nun veya kurul başkanının bu görevi yerine getirmemesi hâlinde, durum yetkili kolluk amiri tarafından mahallin en büyük mülki amirine bildirilir. Mahallin en büyük mülki amiri tarafından toplantının sona erdirilip erdirilmeyeceğine dair karar alınır.</p> <p>c) Mahallin en büyük mülki amiri, yazılı veya acele hâllerde sonradan yazı ile teyit edilmek kaydıyla sözlü emirle, mahallin güvenlik amirlerini veya bunlardan birini görevlendirerek olay yerine gönderir.”</p>
29II sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun 13. ve 36. maddeleri ile 28. maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan “hükümet komiserine veya yardımcılara veya hükümet komiseri tarafından” ibaresi ve 37. maddesinin birinci fıkrasında yer alan “hükümet komiseri ve yardımcılarının” ibaresi yürürlükten kaldırılmıştır.		

Demokratikleşme Paketi kapsamında değiştirilen maddeler incelendiğinde, değişikliklerin beklentileri karşılamaktan uzak olduğu, Kanun'un baskıcı ve toplanmayı izine bağlayan yaklaşımının devam ettiği görülmektedir.

III. TOPLANMA ÖZGÜRLÜĞÜ HAKKININ KULLANIMI

2013 yılında gerçekleşen Gezi Parkı olayları Türkiye'de toplanma özgürlüğünün ihlali tartışmaları açısından en dikkat çekici vakadır. Ancak Gezi Parkı olayları Türkiye'de toplantı özgürlüğüne yönelik engelleme ve kısıtlamaların yaşandığı tek örnek değildir. AB Komisyonu 2013 İlerleme Raporu'nda Türkiye'de yaşanan toplanma hakkı ihlallerinin geneli ile ilgili şu gözlemlerde bulunulmuştur: "İstanbul'daki

Taksim ve Gezi Parkı protestoları ile öğrenci hakları, çevre, Yükseköğretim Kurulu'nun faaliyetleri ve sendikal haklar ile ilgili gösteriler örnek olmak üzere bazı olaylarda ölümlere yol açan, gösterilerin aksamasına neden olan ve polislin orantısız güç kullanımı ile neticelenen şiddet sahneleri yaşanmıştır. İstanbul'da izinsiz 1 Mayıs yürüyüşünde şiddetli çatışmalar meydana gelmiştir. Tarihi Emek sinemasının yıkılmasını protesto gösterileri sırasında ve Aralık ayında Başbakanın Orta Doğu Teknik Üniversitesini ziyareti sırasında yaşanan (kısmen şiddet içeren) gösterilerde, gösterileri dağıtmak üzere kolluk görevlileri tarafından aşırı güç kullanılmıştır." İlerleme Raporu'nda, toplanma özgürlüğü açısından gerçekleşen olumlu deneyimlere örnek olarak ise lezbiyen, eşcinsel, biseksüel, transseksüeller ve interseks bireylerin (LGBTİ) yürüyüşlerinin müdahale olmaksızın gerçekleşmesi verilmiştir.

GEZİ OLAYLARI

Gezi Parkı olayları, 30 Mayıs 2013 günü Taksim Gezi Parkı'nın imara açılmasını protesto eden birkaç yüz kişilik gruba karşı polislin "biber gazı" olarak bilinen göz yaşartıcı gaz kullanarak, şiddet uygulayarak ve göstericilerin cadırlarını yakarak müdahale etmesi ile başlamıştır. İçişleri Bakanlığı'nın yayınladığı verilere göre, Türkiye'nin 79 ilinde gerçekleşen Gezi Parkı Protestolarına iki buçuk milyon kişi katılmıştır.³³

Gezi Parkı eylemleri çerçevesinde kamu kurumları ve kolluk kuvvetlerinin tepkisi pek çok uluslararası insan hakları örgütü ve BM ile AB gibi hükümetlerarası kuruluşlar açısından toplanma hakkının ihlali olarak değerlendirilmiştir. Uluslararası Af Örgütü Gezi Parkı olayları kapsamında hazırladığı raporda, Türkiye'de toplanma özgürlüğünün polis şiddeti aracılığıyla engellendiğini ifade etmiştir (UAÖ, 2013a). Human Rights Watch ise gerçekleştirdiği inceleme

sonucunda biber gazının hukuk dışı yöntemlerle, toplanma özgürlüğünü engellemek için kullanıldığını belirtmiştir.³⁴

2013 Türkiye İlerleme Raporu Gezi Parkı olayları ile ilgili şu değerlendirmede bulunmuştur: "Mayıs ve Haziran aylarında ülke çapında gerçekleşen gösteriler bağlamında yaşandığı iddia edilen insan hakları ihlalleri, toplanma özgürlüğüne saygıyı temin etmek amacıyla Avrupa standartları ile uyumlu kapsamlı reformların gerçekleştirilmesi gerektiğinin altını çizmektedir."³⁵

Gezi Parkı olayları kapsamında, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri de dâhil olmak üzere pek çok yetkili hükümeti göstericilere karşı uygulanan şiddeti durdurmaya çağırmıştır. Ancak bu çağrılara rağmen, gösterilere uluslararası standartlarla örtüşmeyen biçimde polis müdahalesiyle karşılık verilmiştir. Türk Tabipler Birliği'nin yaptığı açıklamaya göre 31 Mayıs-10 Temmuz arasında 8.163 kişi gösteriler sırasında yaralanmıştır.³⁶ 8 Ağustos itibarıyla belirtilen rakamlara göre ise 5 kişi hayatını kaybetmiştir.

³³ Gezi Eylemlerinin Bilançosu Açıklandı. Radikal. Erişim Tarihi:17 Mart 2014. www.radikal.com.tr/turkiye/gezi_eylemlerinin_bilançosu_acıklandı-1138770

³⁴ Türkiye:Biber Gazını Yanlıs, Yasadışı Kullanmaktan Vazgeçin. Human Rights Watch. Erişim Tarihi: 17 Temmuz 2013. www.hrw.org/tr/news/2013/07/17/250487

³⁵ Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu. Avrupa Komisyonu. www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/ilerlemeRaporlari/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf

³⁶ Göstericilerin Sağlık Durumları. Türk Tabipleri Birliği. Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2013. www.ttb.org.tr/index.php/Haberler/veri-3944.html

Bunlara ek olarak, İçişleri Bakanlığı 23 Haziran'da 4,900 kişinin gözaltına alındığını belirtmiştir.³⁷

Kamu Başdenetçisi Gezi Parkı olayları sırasında polisin orantısız güç kullandığı yönünde yapılan 17 başvuruya yanıt olarak verdiği raporunda, polisin orantısız güç kullandığını, ifade ve toplanma özgürlüklerinin kullanımını düzenleyen başta Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu olmak üzere mevzuatın, uluslararası ve AB norm ve standartlarına uyumlu olacak şekilde değiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁸

Bilgi Üniversitesi yayınlarından çıkan, *Gezi Parkı Olayları, İnsan Hakları Hukuku ve Siyasi Söylem Işığında Bir İnceleme* kitabının Toplanma Özgürlüğü bölümü altında da Gezi olayları ile ilgili çarpıcı tespitlere yer verilmiştir. Bu tespitlerden bazıları şunlardır:

- Gezi Parkı olaylarının merkezinde yer alan en temel hak toplanma özgürlüğüdür. Olayların başlangıcını ateşleyen olgu bu özgürlüğe yönelik şiddetli müdahalelerdir.
- Gezi Parkı olayları sırasında farklı tarihlerde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın, Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç'ın, İçişleri Bakanı Muammer Güler'in, AB Bakanı Egemen Bağış'ın, İstanbul Valisi Hüseyin Avni Mutlu'nun, İstanbul Emniyet Müdürlüğü Çevik Kuvvet Şube Müdürü Fatih Sarıyıldız'ın ve Ankara Valiliği'nin açıklamaları, toplanma özgürlüğünü kullanacak kişiler üzerinde caydırıcı etki doğurabilecek niteliktedir. Bu tür açıklamaların bu nedenle toplanma özgürlüğüne ihlallerinin gerçekleşmesine yol açtığı ya da katkıda bulunduğu söylenebilir.
- Gezi Parkı olayları sırasında toplanma özgürlüğü sadece güvenlik güçlerinin müdahalesiyle karşılaşmamış, üçüncü kişilerce de çok sayıda müdahale gerçekleştirilmiştir.
- Gezi Parkı olaylarında, Gezi Parkı'nda veya Taksim Meydanı'nda toplantı ve gösteri yürüyüşüne izin

verilmemesi bu nedenle toplanma özgürlüğünün ihlalini oluşturmaktadır. Mekâna yönelik bir yasaklama toplanma özgürlüğünün kapsamı ile uyusmamaktadır.

- Gezi Parkı olayları sırasında toplanma özgürlüğünü kullanmak isteyen kişilere yönelik gerçekleştirilen müdahaleler toplantı katılımcılarının bir araya gelmelerinin hemen ardından ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla toplantının zamanı ve süresi bakımından da toplanma özgürlüğünün ihlal edildiği söylenebilir.
- Gezi Parkı olaylarında büyük çoğunluğu barışçıl olan toplantı ve gösteri yürüyüşlerine güvenlik güçleri tarafından müdahale edilmiştir. Güvenlik güçleri tarafından toplantı ve gösterilerin barışçıl olmadığına dair ileri sürülen kanıtlar gösterilerin barışçıl olmadığını kanıtlayacak nitelikte değildir. Bu nitelikte güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilen müdahalelerin çoğu, barışçıl toplanma hakkının kullanılmasına yöneliktir ve hakkın ihlali niteliğindedir.
- Gezi Parkı olaylarında tüm ülkeye yayılan gösterilerin "izinsiz" dolayısıyla "yasadışı" olarak kabul edilmesi mümkün değildir.

Gezi Parkı olayları, özellikle uygulanan polis şiddeti kapsamındaki cezasızlık sorunu sebebiyle gündemdeki yerini korumaktadır. Bu bağlamda Uluslararası Af Örgütü *Gezi Parkı Eylemleri: Türkiye'de Toplanma Özgürlüğü Şiddet Kullanılarak Engelleniyor* adlı raporunda, uluslararası insan hakları hukuku uyarınca, Türkiye'nin yetki alanı içinde görüşlerini barışçıl bir şekilde ifade etmek isteyen herkesin barışçıl toplanma hakkını güvence altına alınması, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda, ihtar üzerine dağılmamak gibi (32. madde), barışçıl bir gösteriye katılımı suç sayan maddelerin kaldırılması ve kolluk kuvvetleri tarafından işlenen insan hakları ihlalleri ile mücadele edilmesi yönünde taleplerde bulunmuştur.

³⁷ *Gezi Eylemlerinin Bilançosu Açıklandı*. Radikal. Erişim Tarihi:17 Mart 2014. www.radikal.com.tr/turkiye/gezi_eylemlerinin_bilancosu_aciklandi-1138770

³⁸ *Ombudsman'dan Develete Gezi'yle İlgili 8 Tavsiye*. Radikal. Erişim tarihi: 17 Mart 2014. www.radikal.com.tr/turkiye/ombudsmandan_devlete_geziyle_ilgili_8_tavsiye-1168843

2014 yılında yapılan gösteri, toplantı ve yürüyüşlerinin büyük bir bölümünde toplanma özgürlüğü hakkının sınırlandırıldığı ya da kolluk kuvvetlerinin aşırı güç kullanımı nedeniyle engellendiği örnekler yaşanmıştır. 30 Haziran 2014 tarihinde 22. İstanbul LGBTİ Onur Haftası kapsamında düzenlenen Onur Yürüyüşü'ne katılan göstericilerin Taksim Meydanı'na çıkılmasına izin verilmemiş; yürüyüş İstiklal Caddesi üzerinde yapılmıştır.³⁹ 1 Mayıs Kutlamaları, Gezi Parkı olaylarının anıldığı protestolar ve hükümet politikalarının eleştirildiği çeşitli eylemlerde gösterilere izin verilmemiş ve dağıtılmasında aşırı güç kullanılmıştır. 13 Mayıs 2014 tarihinde Soma ilçesindeki kömür madeninde çıkan yangın sonucunda hayatını kaybeden 301 işçiyi anmak ve ihmalleri protesto etmek amacıyla çeşitli protestolar düzenlenmiştir. İstanbul, Ankara ve İzmir'de düzenlenen protestolarda polis müdahaleleri yaşanırken; Soma'da yapılması planlanan tüm gösteri, protesto ve yürüyüşler Manisa Valiliği tarafından yasaklanmıştır.⁴⁰

Türkiye'nin toplanma hakkına ve kolluk görevlilerinin toplumsal olaylara müdahalede bulunmalarına ilişkin mevzuatını ve bu mevzuatın uygulanmasını Avrupa standartlarına uyumlu hale getirmemesi *2014 Yılı Türkiye İlerleme Raporu*'ndaki⁴¹ başlıca eleştiriler arasında yer almaktadır.

D. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

I. ULUSLARARASI HUKUKTA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ⁴²

Önceki bölümde bahsedildiği üzere, ifade özgürlüğü de örgütlenme özgürlüğü ile ilişkili özgürlüklerden biridir. Bu özgürlüklerin birbirinden ayrılması oldukça zordur ve bu özgürlüklerden birinin eksikliği vatandaşların haklarının korunmasını olanaksız kılabılır. Yaygın olarak dile getirildiği üzere AİHM'ye göre ifade özgürlüğü "toplumun ilerlemesi ve her insanın gelişmesi için esaslı koşullardan biri olan demokratik toplumun asıl temellerinden birini

oluşturmaktadır. İfade özgürlüğü (...) yalnızca lehte olduğu kabul edilen veya zararsız ya da ilgilenmeye değmez görülen bilgi veya düşünceler için değil, aynı zamanda devletin veya nüfusun bir bölümü için saldırgan, şok edici veya rahatsız edici bilgi ve düşünceler için de uygulanır. Bunlar, çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleridir; bunlar olmaksızın demokratik toplum olmaz." İfade özgürlüğü, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için zorunlu olan şeffaflık ve hesapverebilirlik ilkelerinin hayata geçirilmesinde gerekli bir koşul olarak kabul edilmektedir.

İfade özgürlüğü gerçek veya tüzel kişi ya da meslek ayrımı yapılmaksızın herkes için geçerli bir haktır. Bu özgürlüğün kullanan kişinin sıfatı veya kullanılan ifade ancak ifade özgürlüğünün sınırlanmasında gündeme gelebilecektir. Bu nedenle hakkın öznesi bakımından kategorik bir sınırlama bulunmamaktadır. İfade özgürlüğü sınırlanabilir bir haktır ancak sınırlama yetkisi sınırsız değildir ve belirli ölçütler çerçevesinde kullanılabilir. Bu ölçütler raporun örgütlenme özgürlüğü bölümünde üzerinde durulan ölçütlerle aynıdır. Farklılık ise meşru amaçlarda ortaya çıkmaktadır. 10. maddeye göre ifade özgürlüğü "beraberinde ödev ve sorumlulukları getirdiği için ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü veya kamu emniyeti menfaatlerine, düzensizliğin veya suç işlenmesinin önlenmesi, sağlık veya ahlakın korunması, başkalarının şöhret veya haklarının korunması, gizli olarak elde edilen bilgilerin açıklanmasının önlenmesi veya yargı organlarının otorite ve tarafsızlığının sürdürülmesi için" sınırlanabilir. Sınırlama hakkın kullanımına yönelik bir müdahale ile ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, idare tarafından verilen yayın yasakları, yayına el koyma gibi açık müdahaleler kadar, yayınlamanın ardından ifade özgürlüğünü kullanan kişi hakkında yargısal usullerin harekete geçirilmesi gibi müdahaleler de gündeme gelebilmektedir.

İfade özgürlüğünün beraberinde getirdiği koruma yalnızca içerik açısından değil bilgi ve düşüncelerin dile getirildiği, iletildiği ve bunlara ulaşıldığı farklı biçim ve araçları da kapsamaktadır. İfadenin resim, kitap, film, broşür gibi herhangi bir araçla ve herhangi bir içerikte dile getirilmesi mümkündür. Bilgi ve düşünceleri edinme ve yayma günümüzde internet gibi yeni teknolojilerin gelişimi ile daha da yaygınlaşmıştır. Günümüzde internet de ifade özgürlüğünün korunmasındadır ve internet siteleri, erişilebilirlikleri ve çok sayıda veriyi saklamak ve yaymak konusundaki yeterlilikleri sebebiyle, kamuoyunun güncel haberlere erişimine ve daha genel olarak haberlerin

³⁹ İstanbul'da Kitleli "Onur Yürüyüşü". BBC Türkçe. Erişim Tarihi: 30 Haziran 2014. www.bbc.com/turkce/haberler/2014/06/140629_istanbul_onur_yuruyusu.shtml

⁴⁰ Soma Faciası- Ölü Sayısı 301, İlçede Gösteriler Yasaklandı. Avrupa Gazete. Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2014. <https://www.avrupagazete.com/gundemdekiler/63474-soma-faciasi-olu-sayisi-301-ilcede-gosteriler-yasaklandi.html>

⁴¹ 2014 Yılı Türkiye İlerleme Raporu. Avrupa Komisyonu. www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf

⁴² Raporun bu bölümü Gökçeçek Ayata ve Ulaş Karan tarafından hazırlanan "Sivil Toplama Aktif Katılım: Uluslararası Standartlar, Ulusal Mevzuattaki Engeller, Öneriler" raporundan kesitler halinde doğrudan alıntılanmaktadır.

iletilmesinin kolaylaşmasına büyük oranda hizmet etmektedir. İnternet üzerinden ortaya konulan görüş ve düşünceler de ifade özgürlüğünün kapsamındadır. İfade özgürlüğü aynı zamanda sessiz kalma hakkı biçiminde ifade özgürlüğünün negatif yönünü de içermektedir. Dolayısıyla sessiz gerçekleştirilen protesto gösterileri de ifade özgürlüğünün bir parçasıdır.

İfade özgürlüğünün kullanıldığı biçim gibi içerik bakımından da bir sınırı bulunmamaktadır ve siyasi, sanatsal, ticari her türlü ifadeyi kapsamına almaktadır. İfade özgürlüğüne yönelik müdahalelerde sağlanan korumanın kapsamı en dardan en geniş, yargı organlarına yönelik ifadelere, sıradan vatandaşlara yönelik ifadelere, üst düzey bürokratlara yönelik ifadelere ve siyasetçilere yönelik ifadelere sağlanmaktadır. Siyasetçilerin ve sanatçıların ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelerde ise koruma oldukça geniş tutulmaktadır.

Bu noktada en çok gündeme gelen ifade kategorisi siyasi ifadelerdir. AİHM'ye göre siyasi tartışma özgürlüğü "tüm demokratik sistemlerin temel ilkesidir." Hükümetler hem en ağır eleştirilere hoşgörü göstermek zorundadır hem de öngördükleri sınırlayıcı önlemlerin ifade özgürlüğü üzerinde caydırıcı etki doğurmasını engellemelidir. AİHM'ye göre hükümetler yalnızca yasama organı ve yargı organlarınc denetlenmemelidir, aynı zamanda halk ve kitlesel medya tarafından da denetlenmesi gerekmektedir. Kamusal organların denetimi bir yurttaşlık görevidir ve yurttaşların bu görevi yerine getirirken ağır ve sert bir üslup kullanması mümkündür. Siyasetçilere yönelik eleştirilerin sınırı özel kişiler için olandan daha geniştir ve bu durum günümüzde yerleşik bir ilke haline gelmiştir.

İfade özgürlüğü yalnızca özel hukuk gerçek ve tüzel kişileri ile devlet arasındaki ilişkilerde değil, özel hukuk gerçek veya tüzel kişilerinin kendi arasında ortaya çıkan ilişkilerde de gündeme gelir. İlk durum devlet açısından ifade özgürlüğünü kullanan bir kişiye yönelik engelleme veya müdahale olarak ortaya çıkarken devlet için genellikle negatif yükümlülükler getirir. İkinci durum ise devlet-dışı aktörlerden kaynaklanan engelleme ve müdahaleleri içermektedir. Bu durumda devletin bunları engelleme ve ifade özgürlüğünü koruma yükümlülüğü söz konusu olmaktadır.

İfade özgürlüğü, bünyesinde görüş sahibi olma özgürlüğünü de barındırmaktadır. Örneğin bir kamu görevlisinin bir siyasi partiye üye olması nedeniyle görevine son verilmesi görüş sahibi olma hakkı

kapsamında ifade özgürlüğüne bir müdahale olarak kabul edilmektedir. Bu durum aynı zamanda örgütlenme özgürlüğüne de bir müdahale oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi bu tür durumlarda ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü iç içe geçebilmektedir. Bu tür bir durumda bir STK'ya üye olmanın doğurduğu olumsuz etki aynı zamanda ifade özgürlüğünü de gündeme getirmektedir.

II. ANAYASA'DA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

Anayasa'da ifade özgürlüğü ile ilgili çok sayıda düzenleme bulunmaktadır. Hem ifade özgürlüğünün kullanıldığı araçlar, hem de ifade özgürlüğünün kullanılma biçimi noktasında farklı düzenlemeler mevcuttur. AİHS'nin 10. maddesi ifade özgürlüğünü oldukça kısa bir metinle düzenlemiş ve ifade özgürlüğünün güncel kapsamı AİHM kararları ile ortaya çıkmıştır. Anayasa ise başta basın özgürlüğü olmak üzere belirli alanlarda oldukça kapsamlı düzenlemelere yer vermiştir.⁴³

Anayasanın 25. maddesinde "düşünce ve kanaat hürriyeti" başlığı altında "Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz" ifadesine yer verilmiştir. Bu şekilde bir düzenleme ile bir düşünceye sahip olma ile düşünceyi ifade etmek arasında bir ayrıma gidilmiştir. İfade özgürlüğü ile ilgili AİHS'nin 10. maddesi de "görüş sahibi olma" biçiminde bir hakka yer vermektedir. Örneğin bir kamu görevlisinin bir derneğe üye olması nedeniyle görevine son verilmesi ifade özgürlüğüne bir müdahale oluşturmaktadır. Bu yaklaşım dolaylı olarak bir görüşe sahip olma hakkının 10. maddenin koruma alanında olduğunu ortaya koymaktadır. Anayasa'nın 25. maddesinin AİHS'nin 10. maddesindeki "görüş sahibi olma hakkı" ile örtüştüğü söylenebilir. Savunduğu bir görüş nedeniyle kınanan veya suçlanan bir dernek veya vakıf bu hakkın koruması altındadır ve bu durumda da örgütlenme özgürlüğü ile ifade özgürlüğü iç içe geçmiştir.

AİHS'nin 10. maddesinde yer alan bilgi ve düşünceleri yayma hakkına paralel bir düzenleme Anayasa'nın 26. maddesinde yer almaktadır. Anayasanın 26. maddesinin ilk fıkrası "Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet

⁴³ Sivil Toplum İzleme Raporu 2013'ün kapsamı dolayısıyla İfade Özgürlüğü bölümü altında basın özgürlüğü ve nefret söylemi konularına yer verilmemektedir.

resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar” şeklindedir. Madde metninde ifade özgürlüğünün kullanımında başvurulabilecek araçlar “söz, yazı, resim veya başka yollar” olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla internet gibi yeni iletişim teknolojileri açısından ifade özgürlüğü ile ilgili hükümlerin aynı şekilde koruma sağlaması mümkündür ve hatta gereklidir. Anayasa'nın 26. maddesindeki bu düzenleme AİHM'nin ifade özgürlüğünün kullanımında başvurulabilecek araçlarla ilgili olarak içtihatlarında ortaya koyduğu yaklaşıma pozitif hukukta açık bir dayanak sağlamaktadır.

Anayasa'nın 26. maddesinde yer alan sınırlama nedenlerine bakıldığında ise ifade özgürlüğünün “milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla” sınırlanabileceği görülmektedir. Sayılanlarla AİHS'nin 10. maddesinde yer alanlar tam olarak örtüşmemekle birlikte aynı yönde yorumlanması mümkün gözükmemektedir.

Tüm bu belirtilenler ışığında ifade özgürlüğüne dair Anayasa'nın 25 ve 26. maddelerinin gerekli güvenceyi sunduğu görülmektedir. Elbette bu durum Türkiye'de ifade özgürlüğü ile ilgili yaşanan sorunların reddi anlamına gelmemektedir. Terörle Mücadele Kanunu gibi bazı yasalar aynı zamanda ifade özgürlüğü açısından da büyük sorunlar yaratmaktadır. Bununla birlikte AİHM'nin ifade özgürlüğü ile ilgili içtihatları değerlendirildiğinde Anayasa'nın 26. maddesi metninin hâlihazırda yeterli olduğu görülmektedir. Ancak madde metninde ortaya çıkmış sınırlama nedenleri gibi bazı farklılıkların AİHS'nin 10. maddesi ile paralel hale getirilmesi daha olumlu olacaktır.

a. İfade Özgürlüğünün Farklı Yorumlamalarından Kaynaklanan Sorunlar

İfade özgürlüğüne yönelik kısıtlamalar bağlamında en temel problem Türkiye'de ifade özgürlüğünü kısıtlamaya yönelik uygulamaların dayandırılabilmesi için temellerin uluslararası hukukun izin verdiği kadar geniş kapsamlı uygulanıyor olmasıdır. Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi

(UMSHS)'nin 19. maddesinin hangi koşullar altında kısıtlanabileceğine yönelik kriterler Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin 34 numaralı Genel Yorumunda ortaya konulmaktadır. Kısıtlamaların kapsamının çok geniş tutulmaması gerektiğini belirten Komite'nin 27 sayılı Genel Görüşünde şu hususlar dile getirilmektedir:

“Kısıtlayıcı önlemler orantılılık ilkesine uymalıdır; koruyuculuk işlevinin yerine getirilmesi açısından uygun olmalıdır; bu işlevin yerine getirilmesindeki araçlar arasında en az müdahaleci olanı bulunmalıdır; korunması gereken çıkarlar orantılı olmalıdır... Orantılılık ilkesine, yalnızca kısıtlamalara çerçeve oluşturan yasa tarafından değil yasayı uygulayan idari ve yargısal yetkililer tarafından da saygı gösterilmelidir. Orantılılık ilkesi, yaygınlaştırma araçları kadar gündemdeki ifade biçimini de dikkate alınmalıdır. Örneğin, Sözleşme'nin herhangi bir baskı olmaksızın yapılan ifadeye biçtiği değer, demokratik bir toplumda kamusal ve siyasal alanların önde gelen kişileri söz konusu olduğunda özellikle yüksektir.”

Ayrıca BM'nin 34 numaralı Genel Yorumunda ifade özgürlüğünün başkalarının hakları ve itibarlarına saygının sağlanması, ulusal güvenliğin, kamu düzeninin, kamu sağlığı veya ahlakın korunması amacıyla, yasalar yoluyla ve ancak “gerekli” ve “hedefle orantılı” olduğu noktada kısıtlanabileceği belirtilmektedir. Bu noktadaki ulusal güvenlik ve ahlak kavramları BM tarafından Türk Ceza Kanunu (TCK) ve Terörle Mücadele Kanunu'nun (TMK) aksine, daha hak temelli bir bakış açısıyla ortaya konulmaktadır. 2013 Türkiye İlerleme Raporu TCK ile ilgili olarak şu yorumda bulunmuştur: “Dördüncü Yargı Reformu Paketi ifade özgürlüğüne ilişkin yasal çerçeveyi geliştirmiştir. Türk Ceza Kanunu'nun silahlı örgüte üyelik hakkındaki 314. maddesi dâhil olmak üzere mevzuatta daha fazla değişiklik yapılması ve uygulamaya yönelik tutarlı bir izleme mekanizmasının tesis edilmesi gerekmektedir.” TMK ile ilgili olarak ise Raporda, terörizm tanımı ve yaptırımlar bakımından Türk mevzuatının AB mevzuatı ile uyumlaştırılması gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁴

BM'nin 34 numaralı Genel Yorumunda, ifade özgürlüğünün ahlaki kaygılarla kısıtlanması söz konusu olduğunda kısıtlamaya sebep olacak koşulların çerçevesi şu şekilde çizilmiştir:

“Ahlak kavramı çok sayıda sosyal, felsefi ve dinsel gelenekten türer; dolayısıyla, ahlakı koruma adına

⁴⁴ Türkiye 2013 İlerleme Raporu. Avrupa Komisyonu. www.abgs.gov.tr/files/AB_İlliskileri/AdaylikSureci/İlerlemeRaporlari/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf

getirilecek kısıtlamalar yalnızca tek bir geleneğe dayandırılmamalıdır. Bu yöndeki herhangi bir kısıtlama, insan haklarının evrenselliği ve ayırım gözetmeme ilkesi ışığında ele alınmalıdır.”

Uluslararası Af Örgütü (UAÖ) Türkiye’de ifade özgürlüğünün ihlal edilmesinin engellenmesine yönelik geliştirdiği *Bu Yasayla Olmaz* kampanyası çerçevesinde TCK’nın ifade özgürlüğünü sınırlamak için kullanılan birçok maddesinin uluslararası insan hakları standartları aracılığıyla ortaya konan ön koşulları karşılamadığını belirtmiştir. Uluslararası insan hakları hukukunun ifade özgürlüğünün ancak “zorunlu” ve “orantılı” olması koşuluyla kısıtlanabileceğine dikkat çeken UAÖ, Nisan 2013’te kabul edilen *İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun* isimli Dördüncü Yargı Paketinin de ifade özgürlüğüne yönelik ihlal ve kısıtlamaları beklenen ölçüde gidermediğini belirtmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yıllık Faaliyet Raporu’nda ortaya konulduğu ve UAÖ’nün de *Türkiye: İfade Özgürlüğünün Tam Zamanı* adlı raporunda belirttiği üzere, 2012 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde Türkiye aleyhine açılan 123 yargılamanın sekizinde ifade özgürlüğü hakkının ihlal edildiği yönünde kararı verilmiştir (UAÖ, 2013b). Bu karar, ifade özgürlüğünün ihlal edildiğini ortaya koyan kararların sayısı göz önünde bulundurulduğunda AİHS’e taraf olan ülkeler arasında en yüksektir. *2013 Türkiye İlerleme Raporu*’nda 4. Yargı Paketi ile ilgili olarak, terör örgütü adına yayım, basım veya propaganda yapılması suçlarının kapsamının, cebir, şiddet veya tehdit ögesinin suçun unsurlarına eklenmesiyle önemli ölçüde daraltıldığı belirtilmiştir. Raporda, 4. Yargı Paketi’nin Avrupa standartlarıyla uyumlu bir şekilde uygulanması halinde Türkiye’de ifade özgürlüğüne saygı gösterilmesi düzeyinde önemli bir ilerleme beklendiğini ifade etmiştir.⁴⁵

VAKA ANALİZİ

STK’LAR VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

Türkiye’de yasal mevzuat ifade özgürlüğünü uluslararası standartlara uygun bir şekilde güvence altına almamaktadır. İfade özgürlüğünün güvence altına alınmadığı bir ortamda STK’ların faaliyetlerini elverişli bir ortamda sürdürebilmeleri mümkün değildir. Farklı siyasi görüşlerden birey ve gruplardan oluşan sivil toplum alanının, insan hakları aktivistlerinin ve savunuculuk faaliyetleri yürüten STK’ların çalışmalarını özgürce gerçekleştirebilmeleri için, ifade özgürlüğü uluslararası standartlar doğrultusunda güvence altına alınmalıdır.

Avrupa Komisyonu İlerleme Raporları ve bağımsız insan hakları örgütleri tarafından yayınlanan raporlar Türkiye’de son on yılda tartışmalı konuların kamusal alanlarda dile getirilmesinde gelişme olduğunu belirtmektedir. Ancak, Türk Ceza Kanunu’nun ifade özgürlüğünü kısıtlayan unsurlarının uluslararası insan hakları standartlarıyla uyumlu olmaması ve Terörle Mücadele Kanunu’ndaki terör tanımının muğlak ve geniş ifadelerle yer alması insan hakları aktivistlerinin, düşünürlerin ve basın mensuplarının ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına ve bazı durumlarda cezai uygulamalara çarptırılmalarına sebep olmaktadır.

⁴⁵ ibid

Sivil Toplum İzleme Raporu 2012 belirli siyasi görüşleri temsil eden dernek ve vakıfların, Dernekler ve Vakıflar Kanunlarındaki gerekçeler sebebiyle kapatılmadığını ancak STK'larda faaliyet gösteren insan hakları aktivistlerinin hedef alınabildiğini belirtmektedir. Rapordaki *Hak Temelli Sivil Toplum Kuruluşlarının Örgütlenme Özgürlüğü* başlıklı vaka analizi örgütlenme özgürlüğünün önünde engel teşkil edebilen uygulamaların bir türünün de, insan hakları savunucularının ve onların birlikte çalıştığı STK'ların maruz kaldığı hak ihlalleri olduğunu ortaya koymaktadır. Rapor bu tür ihlallerin her zaman doğrudan dernek ve vakıflara ilişkin mevzuattan kaynaklanmadığını ancak ifade ve örgütlenme özgürlüğünü büyük ölçüde kısıtlayabilmekte olduğunu vurgulamaktadır.

Uluslararası Af Örgütü *Türkiye'de İfade Özgürlüğü'nün Tam Zamanı* adlı raporunda ifade özgürlüğüne yönelik kısıtlamaların belirli siyasi görüşleri ifade eden kişilere yönelik seçici bir üslup ile uygulanmasının siyasi görüşler nedeniyle ayrımcılığa uğramama hakkını ihlal ettiğini belirtmektedir (UAÖ, 2013b). TÜSEV'in yukarıda bahsi geçen vaka analizinde, bu eğilimin 2011 ve 2012'de süren TMK'ya dayalı tutuklamalarda da görülebildiği belirtilmiştir. Bu çalışmaya göre Ege ve Marmara bölgelerinde TMK kaynaklı tutuklamalar olduğu ancak tutuklamaların yoğun olarak Diyarbakır, Mardin, Siirt, Muş, Malatya'yı kapsayan Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde yaşandığına dikkat çekilmiştir.

STK'ların doğru ve güncel bilgiye ulaşma olanakları ve savunuculuk ile farkındalık çalışmalarını kamuoyuyla paylaşmaları noktasında, ifade özgürlüğünün önemli bir boyutu olan basın özgürlüğü konusunda da Türkiye pek çok eleştiriye maruz kalmıştır. Bu noktada gerek ulusal gerek uluslararası STK'lar ve diğer kuruluşlar, Türkiye'de basın özgürlüğünün giderek artan bir biçimde baskı altında olduğuna dikkat çekmektedirler. Carnegie Endowment *Türkiye'de Basın Özgürlüğü* raporunda "Türkiye'de basın özgürlüğü, Türkiye'nin demokratik itibarı, ekonomik durumu ve diplomatik pozisyonunda bir lekedir" demiştir.⁴⁶ Freedom House tarafından yayınlanan *2014 Dünya Basın Özgürlüğü Raporu*'nda Türkiye 134. sıraya gerileyerek 15 yıl sonra ilk kez "özgür olmayan ülkeler" kategorisinde yer almıştır.⁴⁷ Carnegie Endowment

tutuklu gazeteci sayısında devletin ve STK'ların belirttiği rakamların birbiriyle çeliştiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri'nin 2011 yılında Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret sonucu oluşturduğu raporda, tutuklu olmayan gazeteciler ve insan hakları aktivistlerine karşı pek çok saldırı ve tehdit olduğuna dikkat çekerek ifade özgürlüğü söz konusu olduğunda devlet kadar devlet dışı aktörlerin de Türkiye'de elverişli bir ortam oluşmasının önünde engel oluşturduğunu ifade etmiştir.⁴⁸ TESEV, *Türkiye'de Özgür ve Bağımsız Bir Basın için Siyasal Öneriler* adlı raporunda; gazetecileri temsil eden STK'ların, medya kuruluşları temsilcilerinin ve akademisyenlerin etkin katılımıyla, medyaya ilişkin politikaların ve yasal düzenlemelerin hazırlandığı süreçlerin demokratik bir şekilde gerçekleşmesinin sağlanması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁹

Nisan 2013'te kabul edilen *İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun* isimli Dördüncü Yargı Paketi ifade özgürlüğüne yönelik ihlal ve kısıtlamalarda bir takım iyileşmeler gerçekleştirmiş ancak bu noktadaki aksaklıkları beklenen ölçüde giderememiştir (TESEV, 2013). UAÖ Direktörü Murat Çekiç, 4. Yargı Paketinin oluşturulması sırasında insan hakları alanında uzman kuruluşlara etkili bir biçimde danışılmamasının Paketin ihtiyaçları ve beklentileri karşılamamasına neden olduğunu belirtmiştir. Çekiç, 4. Yargı Paketinin yıllardır süregelen kimi sorunları hafifletmeye yönelik bir takım değişiklikler getirdiğine ancak sistematik ve yapısal hale gelen problemleri ortadan kaldırmadığına dikkat çekmiştir.

⁴⁶ *Press Freedom in Turkey*. Carnegie Endowment for International Peace. www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/press_freedom_turkey.pdf

⁴⁷ *Türkiye İlk Kez Basını Özgür Olmayan Ülkeler Arasında*. Hürriyet. Erişim Tarihi: 05 Mayıs 2014. www.hurriyet.com.tr/dunya/26332515.asp

⁴⁸ Report by Thomas Hammarberg, Commissioner for Human Rights of the Council of Europe Following his visit to Turkey, from 27 to 29 April 2011 <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1814085>

⁴⁹ *Türkiye'de Bağımsız ve Özgür Bir Basın için Siyasal Önerileri*. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı. www.tesev.org.tr/assets/publications/file/13094TR_Medy44makale11_03_13onay.pdf

UAÖ'NÜN ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI STANDARTLARI DOĞRULTUSUNDA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ İLE İLGİLİ DÜZENLEMELERE DAİR ÖNERİLERİ⁵⁰

Türk Ceza Kanunu ile ilgili öneriler

- “Türk milletini aşağılama” başlıklı 301. maddesi, “Halkı askerlikten soğutmak” başlıklı 318. maddesi ve “Suçu ve suçluyu övme” başlıklı 215. maddesinin tümüyle kaldırılması
- 125. maddesinde belirtildiği şekliyle, “hakaret suçu”nun Ceza Kanunu’ndan çıkarılarak, medeni hukuk davalarının konusu haline getirilmesi
- Sadece şiddet teşkil eden nefret kışkırtıcılığının savunulmasının yargılanmasını güvence altına alması için, “Halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama” başlıklı 216. maddesinin 2. ve 3. bentlerinin yürürlükten kaldırılması yoluyla değiştirilmesi

Terörle Mücadele Kanunu ile ilgili öneriler

- İçeriğindeki geniş ve belirsiz “terörizm” tanımının, terörle mücadelede insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması noktasına vurgu yapan Birleşmiş Milletler Özel Raportörü’nün tanımıyla uyumlu hale getirilmesi
- Türk Ceza Kanunu’nun “Örgüt adına suç işlemek” konusunda düzenleme yapan 220/6. maddesinin yürürlükten kaldırılması
- Terörle Mücadele Kanunu’nda yer alan “Terör örgütlerinin bildiri veya açıklamalarını basmak veya yayınlamak” konusunda düzenleme yapan 6/2. maddesinin yürürlükten kaldırılması
- “Terör örgütü propagandası yapmak” konusunda düzenleme yapan 7/2. maddesinin sadece şiddet kışkırtıcılığını savunmanın yasaklanmasını güvence altına alacak şekilde bir kere daha değiştirilmesi

TESEV Demokratikleşme Programı Yargı-Hukuk-Adalet alanındaki çalışmaları kapsamında çıkarılan *Yargı Paketleri: Hak ve Özgürlükler Açısından Bir Değerlendirme* adlı kısa raporu Eylül 2013’te yayınlamıştır. Rapor, yargı organlarının hızlı ve etkin çalışmasını sağlamak ve insan haklarının güvence altına alınması konusunda iyileştirmeler yapmak amacıyla hazırlanan yargı paketlerinin yasalaşma aşamasında pek çok sorun meydana geldiğine ve bunun öncelikli sebebinin kullanılan yöntemler olduğuna dikkat çekmektedir. Bu tür yargı paketlerinin hazırlanması aşamasında STK’larla işbirliğinin önemine dikkat çeken raporda şu ifadeler kullanılmıştır: “Paketlerin hazırlanması aşamasında değişiklikten bizzat etkilenecek bireylerin ve sivil toplum kuruluşlarının önerilerinin yeterince alınmadığı ve karar alma süreçlerinin katılımcı olmadığı da not edilmelidir” (TESEV, 2013).

TESEV Yargı Reformu ve İnsan Hakları Dava İzleme Proje Koordinatörü Hande Özhabes, etkili danışma süreçleri olmadan “torba kanun” yöntemi ile hazırlanan 4. Yargı Paketinin STK’lar tarafından daha iyi anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir. 4. Yargı Paketinin Türkiye’de ifade özgürlüğüne dair durumun iyileştirilmesi için gerekli düzenlemeleri içermediğine dikkat çeken Özhabes, gerçekleştirilen değişikliklerin teknik ve bürokratik içeriğinin fazla olması sebebiyle STK’lar tarafından yeterince anlaşılamayabileceğine vurgu yapmıştır. TESEV’in yayınladığı *Yargı Paketleri: Hak ve Özgürlükler Açısından Bir Değerlendirme Raporu* bilgi eksikliğini gidermek amacıyla yargı paketleri aracılığıyla değişen maddelerle ilgili eksiklikler veya kazanımlara dair durum analizini STK’ların bilgisine sunmuştur (TESEV, 2013).

STK’ların ve STK’larda faaliyet gösteren bireylerin ifade özgürlüğünün güvenceye alınması hem örgütlenme özgürlüğünün güvence altına alınması hem de STK’lar için elverişli ortam yaratılması için esastır. Bu nedenle Mart 2011 - Nisan 2013 tarihleri arasında kabul edilen dört yargı paketi aracılığıyla Türkiye’de ifade özgürlüğüne dair çözülemeyen sorunlar dikkate alınarak; STK’larla gerçekleştirilecek etkili istişare süreçleri ardından ortak çözüm önerileri ortaya konulmalı ve uygulanmalıdır.

⁵⁰ Bu Yasayla Olmaz. Uluslararası Af Örgütü. www.buyasaylaolmaz.org/

b. İnternette İfade Özgürlüğü

Raporun *Anayasa'da İfade Özgürlüğü* başlığında yer verildiği üzere, Anayasa'nın 26.maddesi ifade özgürlüğünün kullanımında başvurulabilecek araçları ortaya koymaktadır. İnternet ve sosyal medya gibi alanlarda da ifade özgürlüğünün aynı madde gereğince korunması önem taşımaktadır. Bununla birlikte, Anayasa ile herkes için haberleşme özgürlüğü ve haberleşmenin gizliliği garanti altına alınmıştır. Anayasa'nın 28. maddesinin ikinci fıkrasına göre de “devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır.” Bu düzenleme devlet açısından basın özgürlüğü ve haber alma özgürlüğü noktasında açık bir pozitif yükümlülük anlamına gelmektedir. Ancak kamu kurumlarına uluslararası standartların gerisinde kısıtlama kararı yetkisi veren düzenlemeler mevcuttur. İlgili yasa uyarınca, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; haberleşme engellenemez ve gizliliğine dokunulamaz.⁵¹

Freedom House kriterlerine göre yapılan değerlendirmede 2014 yılında Türkiye'de internet özgürlüğü “kısmen özgür” olarak belirlenmiştir.⁵² Muhalif görüşlere yer veren ve çeşitli toplumsal faydaları olan web sitelerinin engellenmesi son yıllarda Türkiye'de sıklıkla görülen bir uygulama haline gelmiştir. Son olarak, Mart 2014'de uygulanan Twitter ve Youtube yasakları ile internet sansürünün daha da yaygınlaştığı ve ifade özgürlüğü hakkının ihlaline yol açtığı görülmektedir.

2013 Türkiye İlerleme Raporu'nda İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'un Avrupa standartlarına uygun olarak revize edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. 2013 İlerleme Raporu'nda Türkiye'de internete erişimi düzenleyen kamu politikaları ile ilgili olarak “Kamu görevlilerinin basın üzerindeki baskısının devam etmesi, yaygın oto sansür, eleştirel gazetecilerin işten çıkarılmaları, internet sitelerinin sık sık yasaklanması ve ifade ve basın özgürlüğünün uygulamada

görsel işitsel alandaki düzenleyici makam tarafından ve yargının yaklaşımı nedeniyle engellenmeler” açısından sorunların devam etmekte olduğu tespit edilmiştir.⁵³

Türkiye'de internet ve iletişim teknolojileri ile ilgili yasal düzenlemeler 2007 yılında yürürlüğe giren 5651 sayılı *İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun* ile gündeme gelmiştir. 22 Şubat 2011 tarihinde Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) tarafından yayımlanan *İnternetin Güvenli Kullanımına İlişkin Usul ve Esaslar* kapsamında vatandaşları zararlı içeriklerden koruma amacıyla mecburi filtre uygulamasının yürürlüğe girmesi yönündeki çalışmalar ise protestolar,⁵⁴ uygulamaya yönelik eleştiriler ve Danıştay nezdinde iptal davası sebepleri ile askıya alınmıştır.⁵⁵

BTK bu süreci takiben ikinci bir taslak üzerine çalışarak filtreleme uygulaması opsiyonel kalacak şekilde düzenleme yapmıştır (Freedom House, 2012). 5651 sayılı Kanun 2014 yılında BTK'nın yetkilerini genişletecek şekilde değiştirilmiş ve bu kuruma özel hayatı ihlal etme durumunda web sitelerini yasaklama, içerikleri kaldırma gibi yetkiler verilmiştir. Kanundaki değişiklik ile BTK'ya ihalleri araştırma açısından uzun inceleme süreleri tanınmış ve keyfi kararlar alınmasına olanak sağlanmıştır. Bununla beraber, erişim sağlayıcılarına kullanıcıların ve ulaştıkları sitelerinin bilgilerini iki yıl süreyle saklama sorumluluğu verilmiştir.⁵⁶ Kanunun yasalaşması süreci, kamusal müzakere zemini yaratılmadan, tüm eleştiriler göz ardı edilerek ve 42 farklı yasa bir aydan kısa bir sürede Planlama ve Bütçe Komisyonu'nda tek bir yasa tasarısı altında bir araya getirilerek Genel Kurul'a sunulduğundan uzmanlar tarafından anti-demokratik olarak değerlendirilmektedir.⁵⁷

İnternet teknolojileri alanında çalışan STK'lar yasa değişikliğini internet üzerinden yapılan yayınları daha yoğun bir baskı ve denetim altına almak üzere hazırlanan

⁵¹ *Türkiye 2013 İlerleme Raporu*. Avrupa Komisyonu. www.abgs.gov.tr/files/AB_İlliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf

⁵² *Ailece İnternet Keyfi'ni Yaşamak İstemeyenlerin İstiklal Yolculuğu*. Bianet. Erişim Tarihi: 7 Nisan 2014. bianet.org/biamag/ifade-ozgurlugu/130055-ailece-internet-keyfi-yasamak-istemeyenlerin-istiklal-yolculugu

⁵³ *Zorunlu Değil Ama Sorunlu Filtreleme*. Bianet. Erişim tarihi: 8 Nisan 2014 www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/132123-zorunlu-degil-ama-sorunlu-filtreleme

⁵⁴ *New media laws increasing internet censorship in Turkey?*. Hürriyet Daily News. Erişim Tarihi: 7 Nisan 2014. www.hurriyettailynews.com/new-media-laws-increasing-internet-censorship-in-turkey.aspx?pageID=449&nID=61212&NewsCatID=396

⁵⁵ *5651 Sayılı Kanunun Değişiklik Tasarısının Getirdiği Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme*. Kerem Altıparmak & Yaman Akdeniz. cyber-rights.org.tr/docs/5651_Tasari_Rapor.pdf

⁵¹ *Sivil Toplum Aktif Katılım: Uluslararası Standartlar, Ulusal Mevzuattaki Engeller, Öneriler*. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı www.siviltoplumkamu.org/usrfiles/files/MevzuatRaporu_TR.pdf

⁵² *2014 İnternet Özgürlüğü Raporu*. Freedom House. <https://freedomhouse.org/sites/default/files/resources/map.pdf>

yeni bir düzenleme olarak değerlendirmişlerdir. Türk Bilişim Derneği yaptığı değerlendirmede, 2007 yılında yürürlüğe giren 5651 sayılı yasanın bilgi toplumuna giden yolda ciddi engeller yarattığını, ifade özgürlüğü ve insan hakları gibi temel konularda Avrupa Birliği Hukuku'na aykırı uygulamalara sebep olduğunu ve yasanın öncelikle Anayasa ve AİHM kararları ile aykırılık gösterdiğini ifade etmiştir.⁵⁸ Bilgisayar Mühendisleri Odası ise Kanunu bilginin özgür dolaşımını ve ifade özgürlüğünü hedef alan anti-demokratik bir uygulama olarak değerlendirmiş ve bu müdahalelere karşı alternatif araçlar ve yöntemler geliştirildiği için bu düzenlemelerin internetin kayıt dışı kısmını genişletmenin önünü açacağını belirtmiştir.⁵⁹ Türkiye Bilişim Vakfı Başkanı Faruk Eczacıbaşı ise, yasanın bu hali ile Avrupa Hakları Beyannamesi'ne ve Anayasaya aykırı olduğunu belirtmiş ve Türkiye'nin bilgi toplumu niteliği kazanmasına engel olduğunu altını çizmiştir.⁶⁰ Avrupa Birliği Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu Üyesi Stefan Füle ise Nisan 2014'de Karma Parlamento Komisyonu toplantısındaki konuşmasında "ifade özgürlüğü alanında yeni internet yasasının Teknoloji İletişim Başkanlığı'na keyfi yetkiler vermesinden üzüntü duyduğunu" belirterek konuya dikkat çekmiştir.⁶¹

21 Mart 2014 tarihinde mahkeme kararlarına uymadığı gerekçesi ile TİB tarafından Twitter'a erişim engellenmiştir.⁶² BTK, Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı'nın 5651 sayılı kanun ve diğer ilgili mevzuat hükümlerine göre çalışmalar yürüttüğünü ve vatandaşların şikayetleri üzerine, Twitter'da kişilik haklarının ve özel hayatın gizliliğinin ihlalleri sebebiyle Türkiye Cumhuriyeti mahkemelerince erişimi engelleme kararı verildiğini açıklamıştır.⁶³ Aynı süreçte video paylaşım sitesi Youtube için de erişim yasağı getirilmiştir. Erişim yasağının mahkeme kararı olmaksızın idari tedbir yoluyla uygulanması bilişim hukuku uzmanları tarafından Anayasası'nın 26. maddesine aykırı olarak

değerlendirilmiş ve TİB tarafından uygulanan bu engellenmenin mahkemelere ait bir yetki gaspı yarattığı şeklinde değerlendirilmiştir.⁶⁴ Engellenmiş sitelere Türkiye içinde erişim sağlanamazken, DNS ayarlarını değiştiren ve VPN uygulamalarını kullananlar siteye girebildikleri için bu yasaklamalar uygulamada geçersiz olmuş ve Twitter için getirilen erişim yasağını aşan kullanıcılar tepkilerini Twitter'dan vermişlerdir. Twitter'a erişim Nisan 2014'de Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararla açılırken⁶⁵ Youtube'a erişim engeli de on üç gün sonra kaldırılmıştır.⁶⁶

Bu örneklerin yanı sıra, 5651 sayılı kanunun 2007 yılında yürürlüğe girmesinin ardından 2008- 2014 yılının Mart ayı arasında yaklaşık 40.000 üzerinde web sitesine Türkiye'den erişim mahkeme kararları ve TİB'in idari tedbir kararları ile engellenmiştir.⁶⁷ Engellenen web siteleri ile ilgili mahkeme kararlarına ulaşamaması gibi sürecin şeffaflığını engelleyen uygulamalar kararlar ile ilgili temyize gidilmesini de zorlaştırmaktadır.

2008 ila 2014 yılının Mart ayı arasında yaklaşık 40.000 üzerinde web sitesine Türkiye'den erişim mahkeme kararları ve TİB'in idari tedbir kararları ile engellenmiştir (Engelliweb, 2014).

⁵⁸ Basın Açıklaması: İnternet sınırlamaları Ekonomik ve Sosyal Alanda Zararlara Neden Oluyor. Türkiye Bilişim Derneği. www.tbd.org.tr/usr_img/ana_sayfa/haberler/Turkiye_Bilisim_Derneği_5651_Basin_Aciklamasi.pdf

⁵⁹ Basın Açıklaması: Daha Çok Denetim, Daha Çok Sansür!. Bilgisayar Mühendisleri Odası. bmo.org.tr/2014/01/08/daha-cok-denetim-daha-cok-sansur/

⁶⁰ Bu Yasakla İnternetin Başkenti Olamayız. Türkiye Bilişim Vakfı. www.tbv.org.tr/core/uploads/page/document/701.jpg

⁶¹ Avrupa Değerlerine Bağlılık Uyarısı. NTVMSNBC. Erişim Tarihi: 10 Nisan 2014. www.ntvmsnbc.com/id/25509076

⁶² BTK'dan Twitter Yasağı Açıklaması. Hürriyet. Erişim Tarihi: 8 Nisan 2014. www.hurriyet.com.tr/teknoloji/26051943.asp

⁶³ ibid

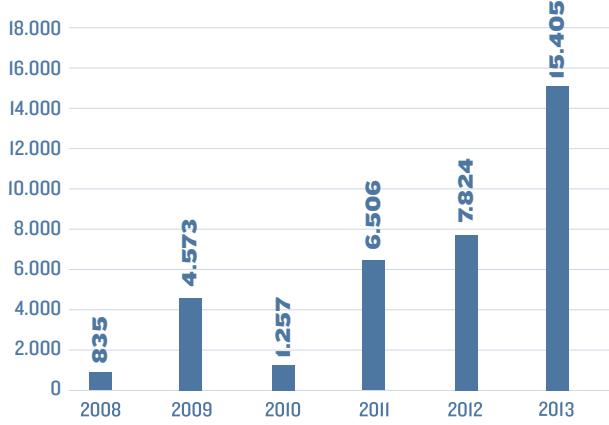
⁶⁴ Youtube Yasaklandı. Hürriyet. Erişim Tarihi: 8 Nisan 2014. www.hurriyet.com.tr/teknoloji/26097022.asp

⁶⁵ Anayasa Mahkemesi: Twitter Yasağı İfade Özgürlüğü İhlali, Sitenin Kapatılmasına İlişkin Yargı Kararı Yok, Derhal Gereği Yapılsın. T24. Erişim Tarihi: 2 Nisan 2014. t24.com.tr/haber/anayasa-mahkemesi-twitter-yasagi-hak-ihlali-tib-ve-bakanlik-geregini-yapsin/255007

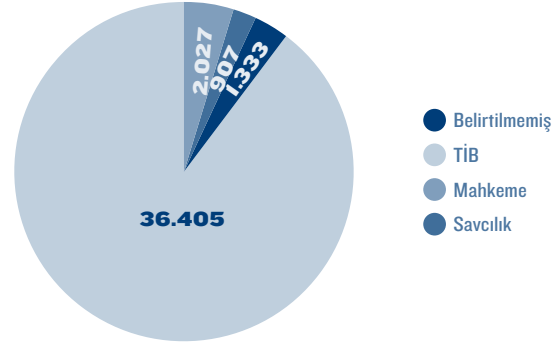
⁶⁶ Youtube Yasağı Kalktı. Milliyet. Erişim Tarihi: 9 Nisan 2014. www.milliyet.com.tr/youtube-erisime-acildi/gundem/detay/1864631/default.htm

⁶⁷ Veriler www.engelliweb.com adresinden derlenmiştir.

GRAFİK 5. 2008-2013 DÖNEMİNDE TİB TARAFINDAN ENGELLENEN WEBSİTELERİ (ENGELLİWEB, 2014)

GRAFİK 6. ERİŞİM ENGELLEMİYİ YAPAN KURUMLAR BAZINDA İSTATİSTİKLER (ENGELLİWEB, 2014)

GEZİ OLAYLARI

Gezi Parkı olayları 2013 yılında Türkiye’de ifade özgürlüğünün sosyal medya, sanatsal çalışmalar, karikatürler, duvar yazıları ve sloganlar aracılığıyla farklı şekillerde kullanılmasına dair en dikkat çekici örnektir. İfade özgürlüğünün farklı şekillerde kullanıldığı örneklerin çeşitlenmesine rağmen, eylemler sırasında başta basın özgürlüğü ve internet üzerinden kullanılan ifade özgürlüğüne yönelik çeşitli müdahaleler yaşanmıştır. 17 Haziran 2013 tarihinde Taksim meydanında hareketsiz durarak olayları protesto etmek isteyen kişilerin gözaltına alınması; sessiz kalma biçiminde kullanılan ifade özgürlüğüne karşı uygulanan göz altına alma ve para cezası şeklinde gerçekleşen müdahaleler ifade özgürlüğünün ihlaline yol açmıştır (Ayata et al., 2013).

Gezi Parkı olayları Bağlamında Sosyal Medya ve İfade Özgürlüğü

Gezi Parkı olayları sırasında sosyal medya üzerinden kullanılan ifade özgürlüğüne yönelik müdahaleler

sıklıkla rastlanmıştır. Bu duruma örnek olarak, 4 Haziran 2013’te İzmir’de “Twitter gözaltıları” olarak bilinen uygulama ile sosyal medya üzerinden halkı isyana teşvik ettikleri ve propaganda yaptıkları ileri sürülen 34 kişinin gözaltına alınması ve daha sonra serbest bırakılması verilebilir. Kamu Denetçiliği Kurumu’nun hazırladığı Gezi Parkı Olayları Tavsiye Kararı’nda 48 vatandaşın Twitter mesajları sebebi ile gözaltına alındıkları ancak sonradan serbest bırakıldığı ifade edilmiştir.⁶⁸ *Gezi Parkı Olayları İnsan Hakları Hukuku ve Siyasal Söylem Işığında Bir İnceleme* kitabında yer verildiği üzere, “Twitter kullanıcılarına yönelik bu tür bir müdahale diğer kullanıcılar açısından caydırıcı etki doğurma potansiyeli nedeniyle ifade özgürlüğünün ihlaline yol açmıştır.”

2013 Türkiye İlerleme Raporu’nda da sosyal medyanın üst düzey yetkililer tarafından toplumsal bir tehdit olarak nitelendirilmesine dikkat çekilmiştir.⁶⁹ Bu bağlamda, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Gezi Parkı eylemleri sırasında “Twitter bir baş belası. Sosyal medya denen şey toplumun, toplumların baş belasıdır” sözü farklı tepkilere yol açmıştır.⁷⁰

⁶⁸ *Gezi Parkı Olayları Tavsiye Kararı*. Kamu Denetçiliği Kurumu. www.ombudsman.gov.tr/contents/files/2013-90.pdf

⁶⁹ *Türkiye 2013 İlerleme Raporu*. Avrupa Komisyonu. www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf

⁷⁰ *Erdoğan: Baş belası Twitter*. Milliyet. Erişim Tarihi: 8 Nisan 2014. siyaset.milliyet.com.tr/erdogan-bas-belası-twitter/siyaset/detay/1717630/default.htm

Gezi Parkı Olayları Bağlamında Basın ve İfade Özgürlüğü

Uluslararası arenada basın özgürlüğü alanında faaliyet gösteren bir kuruluş olan Committee to Protect Journalists (CPJ) Gezi Parkı olayları sırasında Türkiye'deki basın özgürlüğü krizinin derinleştiğini ifade etmiştir. CPJ Başbakan Erdoğan'a hitaben gönderdiği mektupta, 1 Aralık 2012 itibarıyla 49 gazetecinin hapiste olduğu bir ülke olarak Türkiye'nin dünya üzerinde en çok tutuklu gazeteciye barındıran ülke olduğuna dikkat çekmiş ve Türkiye'deki basın özgürlüğü krizinin Gezi Parkı olaylarını takip eden Mayıs ayında derinleştiğini ifade etmiştir. Kuruluş yaptığı açıklamada "Mayıs ayında başlayan Gezi Parkı protestolarından bu yana ateşli basın karşıtı söylemler, tanınmış gazetecilerin işlerinden kovulmaları, internette ifade özgürlüğünü kısıtlamaya yönelik tehditler ve bir dizi fiziksel ve adli saldırılar Türkiye'deki basın özgürlüğü atmosferini daha da kötüleştirdi" ifadelerini kullanmıştır.⁷¹

Toplum nezdinde Türkiye'de medyanın bağımsızlığını kaybetmekte olduğu algısı Gezi Parkı olayları ile güçlenmiştir. Çeşitli medya kuruluşları Gezi Parkı olaylarını yayınlamadıkları veya taraflı şekilde yayınladıkları için eleştirilmiştir. Freedom House tarafından hazırlanan özel raporda ise en az 59 gazetecinin Gezi Parkı olayları ile ilgili haber yaptıkları için işten atıldığı ya da işten ayrılmaya zorlandığı belirtilmiştir.⁷³ 2013 Türkiye İlerleme Raporu ise konuyla ilgili olarak Haziran 2013'te, RTÜK'ün Gezi Parkı protestoları olarak adlandırılan olayları canlı yayınlama verdikleri için çok sayıda televizyon kanalını şiddete tahrik suçundan para cezasına çarptırdığına dikkat çekmiştir. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Nils Muižnieks'in Türkiye ziyareti raporunda ise Sınır Tanımayan Gazeteciler'in sağladığı verilere referans verilerek 50'den fazla Türk ve uluslararası gazetecinin polis şiddetine maruz kaldıkları ifade edilmiştir.⁷⁴

E. KAMU-STK İLİŞKİLERİ

I. KAMU-STK İŞBİRLİĞİNE DAİR GENEL ÇERÇEVE⁷²

STK'ların kamu hizmetlerinin sunumuna veya her düzeyde karar alma süreçlerine katılımı demokrasi için vazgeçilmezdir. Bu durumun altında yatan en önemli neden STK'ların katılımının mevcut demokrasinin meşruiyeti açısından temel nitelikte olmasıdır. Yerel, bölgesel ve ulusal kurumların ve uluslararası kuruluşların politikalarını oluştururken ve yürütürken STK'ların konuyla ilgili deneyimlerinden ve uzmanlıklarından yararlanmaları oldukça önemlidir. STK'lar üyelerinin ve toplumun sorunlarını ve taleplerini dile getirmelerini sağlayarak

politikaların oluşturulmasında önemli katkılarda bulunmaktadır.⁷⁵ Kamu kurumları ile STK'lar arasındaki ilişkiler kamu hizmetlerinin sunumu, politika ve karar süreçlerine katılım biçiminde iki farklı düzeyde ortaya çıkabilmektedir.

Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi ve Çocuk Hakları Komitesi gibi insan hakları koruma mekanizmaları uluslararası insan hakları sözleşmelerinin uygulamaya geçirilmesinde devlet ve STK'lar arasında işbirliği yapılmasını özellikle tavsiye etmektedir. Ancak bu sözleşmelerde kamu kurumları ile STK'ların işbirliğinin hangi alanlarda gerçekleştirileceğine dair somut bir yükümlülük bulunmamaktadır. Söz konusu sözleşmeler neredeyse hayatın her alanını içerdigi

⁷¹ CPJ: Türkiye'nin Basın Özgürlüğü Krizi Gezi Sonrasında Kötüleştirdi. Committee to Protect Journalists. cpj.org/tr/2013/09/cpj-turkiyenin-basın-ozgurlugu-krizi-gezi-sonrasın.php

⁷² Raporun bu bölümü Gökçeçek Ayata ve Ulaş Karan tarafından hazırlanan "Sivil Toplum Aktif Katılım: Uluslararası Standartlar, Ulusal Mevzuattaki Engeller, Öneriler" raporundan kesitler halinde doğrudan alıntılanmaktadır.

⁷³ Special report: Democracy in Crisis: Corruption, Media, and Power in Turkey. Freedom House. freedomhouse.org/sites/default/files/Turkey%20Report%20-%202-3-14.pdf

⁷⁴ Nils Muižnieks'in Türkiye Ziyareti Raporu. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserliği. CommDH(2013)24. <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2395759&SecMode=1&DocId=2079692&Usage=2>

⁷⁵ Sivil Toplumun Karar Verme Sürecine Katılımıyla İlgili İyi Uygulama Örnekleri (Code of Good Practice for Civil Participation in the Decision-Making Process) bundan sonraki bölümlerde "İyi Uygulama Örnekleri" olarak anılacaktır. CONF/PLE(2009)CODE1, The Conference of International Non-governmental Organizations of the Council of Europe, 01.10.2009, s. 5, www.coe.int/t/ngo/code_good_prac_en.asp

için işbirliğinin gerçekleştirileceği alan bakımından bir sınırlama bulunmamaktadır. Bu işbirliğinin kurulması özellikle insan hakları ihlallerinin ortadan kaldırılması noktasında önemlidir.

Kamu kurumları ile STK'lar arasındaki işbirliği farklı düzeylerde ortaya çıkabilir. Bu noktada işbirliğinin gerçekleştiği düzeylerin kapsamı STK'ların karar alma süreçlerine katılımının düzeyini belirlemektedir. Örneğin yalnızca merkezi veya yalnızca yerel düzeyde katılımın sağlanmış olması, katılımın sınırlı olduğu anlamına gelmektedir. Merkezi yönetim, yerel yönetimler ve kamu tüzel kişiliğini haiz özerk kurum ve kuruluşların tümünün STK'larla işbirliğine gitmesi mümkündür ve hatta gereklidir.

Türkiye hukukunda kamu kurumları ile STK'lar arasındaki işbirliğinin her düzeyde ortaya çıkması mümkündür. Bu konuya dair çok sayıda kanunda çeşitli düzenlemelere yer verilmiştir. Düzenlemeler Türkiye'de hem merkezi yönetim, hem de belediyeler ve il özel idaresi gibi iki farklı yerinden yönetim kuruluşlarını içermektedir. Ancak merkezi yönetim ve kamu tüzel kişiliğini haiz kurum ve kuruluşlar bakımından katılıma dair yasal düzenlemelerin sınırlı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yerel yönetimlere dair yasal düzenlemelerde katılımın yasal çerçevesinin daha geniş olduğu göze çarpmaktadır.

a. Kamu-STK İlişkileri için Uluslararası Göstergeler ve Standartlar

Avrupa Birliği güçlü bir sivil toplumun katılımcı demokrasinin güçlendirilmesi açısından önemini çeşitli politika belgelerinde, oluşturulan mekanizmalar ve yasal değişikliklerle vurgulamaya devam etmektedir. AB, müzakere yürüttüğü aday ülkeler için sivil toplum katılımının ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlüğünün gerçekleştirilmesi açısından bir göstergeler olarak belirtmekle birlikte sivil toplum katılımının toplumun isteklerini karşılayan politikalar ve kapsayıcı yasal çerçevelerin geliştirilmesi açısından önem taşıdığına altını çizmektedir. Bu yönde hazırlanan politika belgeleri, kabul edilen iyi uygulama ilkeleri ile birlikte Kamu-STK ilişkilerini geliştirmek için AB desteği ile yürütülmekte olan çalışmalar bu bölümde özetlenmektedir.

AB Genişleme Genel Müdürlüğü tarafından oluşturulan *2014-2020 Dönemi için Genişleme Ülkelerindeki Sivil Toplum AB Desteği Yönergesi*'nde⁷⁶ sivil toplumun kamu kurumları ile ilişkilerini düzenleyen yeterli ve sürdürülebilir mekanizmaların oluşturulması kritik bir önem arz etmektedir. Bu mekanizmalar aracılığı ile sivil toplum ve kamu kurumları arasında açık, anlaşılır ve ulaşılabilir şekilde kamu çıkarlarına ilişkin bilgi aktarımı sağlanmasının yanı sıra sivil toplum katılımının kamu kurumlarını daha açık, hesapverebilir ve etkili politikalar üretme yönünde vatandaş taleplerini bir araya getirmesi beklenmektedir. Avrupa Konseyi'nin STK'lar konusunda danışma organı olan Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Konferansı (Conference of International NGOs) tarafından Avrupa Konseyi üyesi ülkelerde Kamu-STK ilişkilerinin geliştirilmesi için hazırladığı *Sivil Toplumun Karar Verme Sürecine Katılımıyla İlgili İyi Uygulama İlkeleri Belgesi*⁷⁷ (Code of Good Practice for Civil Participation) katılımcı bir istişare sürecinden sonra Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu tarafından onaylanarak resmi nitelik kazanmıştır. Sivil toplumun katılımı ile ilgili iyi uygulama ilkelerini ortaya koyan bu belgenin genel amacı Avrupa Konseyi ülkelerinde STK'ların elverişli ortamda etkin şekilde faaliyet göstermelerini sağlamaktır. Bu doğrultuda iyi uygulama ilkelerini içeren bu belge, politik karar alma süreçlerinde sivil katılımı sağlamaya yönelik prensip, kılavuz, ilke ve mekanizmaları belirlemekle birlikte; STK'ların politika yapım sürecinin her düzeyinde parlamento, hükümet ve kamu yetkilileri ile ilişkilerini düzenlemede rehberlik etmektedir.

⁷⁶ DG Enlargement Guidelines for EU support to civil society in enlargement countries, 2014-2020. Avrupa Komisyonu. ec.europa.eu/enlargement/pdf/civil_society/doc_guidelines_cs_support.pdf

⁷⁷ Sivil Toplumun Karar Verme Sürecine Katılımıyla İlgili İyi Uygulama İlkeleri. Avrupa Konseyi. https://www.coe.int/t/ngo/Source/Code_Turkish_final.pdf

KAMU-STK İŞBİRLİĞİNE İLİŞKİN ULUSLARARASI İYİ ÖRNEKLER

- **Sektörün gelişimine ilişkin politika belgelerinin hazırlanması esnasında STK'ların geniş katılımı ile istişare süreci yürütülmektedir.**
 - ✓ **Birleşik Krallık:** Posta yoluyla yürütülen istişare sürecine 20.000 STK katılmaktadır.
 - ✓ **İrlanda:** 300 kuruluştan anket yoluyla görüş alınmakta ve uzman komiteler kurulmaktadır.
 - ✓ **Letonya:** 20-60 STK'nın katılımı ile Başbakanla toplantılar yapılmaktadır.
 - ✓ **Hırvatistan:** Sektörler arası çalışma grupları, uzun istişare süreçleri uygulanmaktadır.
 - ✓ **Avustralya:** Görüşme belgesi ile istişare, uzman toplantıları, çalıştaylar, çevrimiçi anket çalışmaları yürütülmektedir.
 - ✓ **Kanada:** İstişare süreci 12 üst kuruluş vasıtasıyla yürütülmektedir.
- **Politika belgeleri parlamento tarafından kabul edilmektedir.**
 - ✓ Burada amaç üretilen politikaların kalitesini artırmak ve karar alma süreçlerinde ortaya çıkabilecek değişikliklerin olumsuz yönlerinden kaçınmaktır.
- **Hazırlanan politika belgesinin uygulanması için açık eylem planı (sorumlu kuruluşlar, faaliyetler, teslim süreleri, göstergeler) hazırlanmaktadır.**
 - ✓ **Hırvatistan:** Eylem planı stratejinin bir parçasıdır.
 - ✓ **Estonya:** Eylem planları politika belgesinden sonra oluşturulmakta ve iki yılda bir yeni eylem planı hazırlanmaktadır.
 - ✓ **Macaristan:** Her bakanlık Kamu-STK ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik hükümler hakkında karar temelinde kendi ilgili alanlarında eylem planı hazırlamak yükümlülüğündedir.
 - ✓ **Moldovya:** Eylem planı 2012-2015 stratejisinin bir parçasıdır.

- **Politika belgesinin uygulanması düzenli olarak izlenmekte ve değerlendirilmektedir.**
 - ✓ **Birleşik Krallık:** Yıllık değerlendirme toplantıları ve devreye sokulan birçok değerlendirme yöntemi vardır.
 - ✓ **Hırvatistan:** Başarıların ya da gerçekleştirilen önlemlerin sürekli olarak izlenmesi STK'lar ile İşbirliği Kurumu tarafından gerçekleştirilmektedir.
 - ✓ **Letonya:** Değerlendirme ve iyileştirme çalışmaları Sivil Toplum Kuruluşları ve Bakanlar Kabinesi arasındaki İşbirliği Protokolünün Uygulanması Konseyi tarafından yürütülmektedir.
- **Politika belgelerinin sürekliliği sağlanmaktadır.**
 - ✓ **Birleşik Krallık:** 1998 sözleşmesi 2009 yılında yenilenmiştir.
 - ✓ **Estonya:** EKAK (The Estonian Civil Society Development Concept) aynı kalmıştır fakat eylem planları üç yılda bir onaylanmaktadır.
 - ✓ **Hırvatistan:** 2006-2011 stratejisinin ardından, 2012-2016 stratejisi 2012 yılında kabul edilmiştir.
 - ✓ **Moldovya:** 2008-2011 stratejisinin ardından, 2012-2015 stratejisi kabul edilmiştir.
- **Politika belgeleri farklı uygulama ilkeleri ile desteklenmektedir.**
 - ✓ **Birleşik Krallık:** 1998 sözleşmesi beş iyi uygulama kodu ile desteklenmiştir. Uygulama kodları finansman ve tedarik, gönüllülük, istişare ve politika değerlendirmesi, toplum grupları ile azınlık etnik gönüllü kuruluşları ve toplum kuruluşları ile ilgilidir.
 - ✓ **Estonya:** Katılım iyi uygulama kodu, kamu hizmeti sunumu iyi uygulama kodu ve finansman iyi uygulama kodu bulunmaktadır.
 - ✓ **Hırvatistan:** İyi uygulama kodu, STK programları ve projeleri için fon tahsisine yönelik standartlar ve kıstaslar, Kanunların, yönetmeliklerin ve diğer yasal belgelerin kabul edilmesine yönelik usuller hakkında ilgili kamu kurumları ile istişarelerde bulunulması hakkında kod bulunmaktadır.
 - ✓ **Kanada:** Finansman konusunda iyi uygulama kodu, politika diyalogu hakkında iyi uygulama kodu bulunmaktadır.

- **STK'lar ile işbirliğinden ve devletin idari kurumları arasında STK'ların gelişiminin koordinasyonundan sorumlu idari bir odak noktası bulunmaktadır.**
 - ✓ Birleşik Krallık, Fransa, Macaristan, Polonya, Hırvatistan, Avustralya, Kanada'da vardır.
- **Vatandaşların karar alma süreçlerine katılımlarına dair belirli kılavuzlar bulunmaktadır.**
 - ✓ Politika belgesi veya yasal olarak bağlayıcı kanun kapsamında Hırvatistan, Karadağ, Avustralya, Moldova, Estonya ve Birleşik Krallık'ta bulunmaktadır.
- **STK sektörünün gelişimini görüşen sektörler arası danışma kurumları bulunmaktadır.**
 - ✓ Polonya, Hırvatistan, Karadağ, Letonya ve Avustralya'da bulunmaktadır.
- **STK'lar kamu politikalarının uygulanmasını sürekli olarak izlemektedir.**
 - ✓ Estonya, Karadağ, Slovenya, Makedonya'da uygulanmaktadır.

Türkiye özelinde ve bölgesel düzeyde geçerliliği olan uluslararası norm ve göstergeleri içeren politika belgelerinin ve AB desteği ile yürütülmekte olan araştırmaların ortak noktası, katılımcı demokrasinin geliştirilmesi açısından sivil toplum katılımı için elverişli ortamın sağlanmasıdır. Sivil toplumun gelişmesi için elverişli ortam açısından Kamu-STK ilişkileri; bağlayıcı politika belgeleri ile düzenlenen kurumsal bir çerçeve altında eşitlikçi, şeffaf ve açık şekilde yürütülmesi, asgari istişare standartlarının belirlenmesi, ortak standart ve kriterler olarak belirlenmiştir.

b. Türkiye'de Kamu-STK İlişkileri Açısından Kurumsal Altyapı

Türkiye'de Kamu-STK ilişkilerinin kurumsallaşması bakımından bağlayıcı bir politika belgesi veya yasal çerçeve bulunmamaktadır. Genel çerçevenin yanı sıra stratejik olarak amaçlar, önlemler, sorumluluklar, aksiyon planları belirlenmemiştir ve bu hedefleri gerçekleştirmek için ayrılan kamu fonları bulunmamaktadır.

Türkiye'de Kamu-STK ilişkilerinin kurumsallaşması bakımından bağlayıcı bir politika belgesi veya yasal çerçeve bulunmamaktadır.

Genel bir çerçeve politika belgesi olmamasına rağmen, 5018 sayılı *Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu* kamu kurumları için stratejik planlama, performans esaslı bütçeleme, yönetsel hesapverebilirlik, iç kontrol, şeffaflık, raporlama ve iç denetim gibi mekanizmaları tanımlamıştır. Bu Kanun, sivil toplumun gelişmesi ve STK'ların katılımının garanti altına alınması özelinde kabul edilmemiş olmasına rağmen; bakanlıklar ve ilgili kuruluşların ortak hedeflere ulaşmak açısından sivil toplum ve kamu kurumları arasındaki ilişkiyi strateji belgelerinde düzenlemelerini öngören maddeler içermektedir. Kanunun 9. maddesine göre, kamu idarelerinin misyon ve vizyonlarını oluşturmaları, stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedefler saptamaları, performanslarını önceden belirlenmiş göstergeler doğrultusunda ölçmeleri ve bu sürecin izleme ve değerlendirmesini yapmaları amacıyla katılımcı yöntemlerle stratejik planlarını hazırlamaları öngörülmektedir. 2006 yılında yürürlüğe giren *Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*'in 5. maddesi de stratejik planların hazırlanması prosedürlerine ilişkin kamu kurumlarının STK'ların katılımının sağlanmasının ve katkılarının alınmasının temin edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak bu yönetmelik, STK'ların katılım sürecini düzenleyecek prosedürel kriter, yöntem ve araçlara ilişkin maddeler içermemektedir. Bunlarla birlikte, yönetmelikte STK'ların katılımını denetleyen ve raporlayan herhangi bir kural ve mekanizma da tanımlanmamaktadır.

Türkiye'de "sivil toplum" ve "sivil toplum kuruluşu" gibi kavramlar ilgili mevzuat ve politika belgelerinde tanımlanmamaktadır. Kamu-STK ilişkilerini geliştirmek ve denetlemekten sorumlu tek bir kamu kurumu da bulunmamaktadır. Önceki yıllarda yayınlanan Sivil Toplum İzleme raporlarında belirtildiği gibi tanım eksikliği ve toplumsal düzeyde sivil toplum algısının oluşmaması uygulamalarda farklılıklara neden olmaktadır. Raporun ilk bölümünde bahsedildiği üzere, Türkiye'de sivil toplum kuruluşları dernek ve vakıfların tüzel kişilikleri iki ayrı mevzuat tarafından ve iki kurumsal yapılanma aracılığı ile düzenlenmektedir. Dernekler Dairesi Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü; dernek ve vakıfların kuruluş, iş ve

faaliyetlerinin denetimlerinden sorumlu olan kurumlardır. Bu kurumların misyonlarında ve iş planlarında Kamu-STK ilişkilerini geliştirme, yönlendirme ve değerlendirme gibi doğrudan görevler yer almamakta ve bu hedefleri üstlenen birimler kurumsal yapılarında bulunmamaktadır. Ancak yukarıda tartışılan kamu kurumlarında verimlilik ve etkinlik ilkeleri gözetilerek oluşturulmuş ve kamu yönetiminde stratejik planlama ve yönetimi esası uyarınca kabul edilen yasal çerçeveler bu kurumların da yapı ve çalışmalarında değişikliklere yol açmıştır. Örneğin, VGM 2010-2014 yılı için katılımcı yöntem ve paydaş anketleri ile hazırlanan stratejik plan ve performans göstergelerini oluşturmuştur. DDB ve internet sitesi üzerinden *Dernekler Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik Taslağı*'nı STK'ların görüşüne açmak amacıyla yayınlamıştır. Bu örnekler olumlu karşılanmakla birlikte, kurumsal yapılanma altında STK katılımı açısından görev ve sorumlulukları belirlenmiş birimler oluşturulmadan ve kriterler belirlenmeden uygulandığı için STK'ların katılımının etkisini ölçmek mümkün değildir.

Türkiye'de Kamu-STK ilişkilerini geliştirmek ve denetlemekten sorumlu tek bir kamu kurumu bulunmamaktadır.

AB Bakanlığı ve Gençlik ve Spor Bakanlığı gibi iyi örnekler haricinde, kamu kurumları altında sivil toplum ile ilişkileri geliştirme misyonu edinmiş birimler bulunmamaktadır. AB Bakanlığı bünyesinde kurulan Sivil Toplum, İletişim ve Kültürel İşler Başkanlığı, AB sürecinde STK'lar ile birlikte, özel sektörün, yerel yönetim ve üniversitelerin AB sürecine ilişkin öneri ve görüşlerini toplamak ve sürece sivil toplum katılımını sağlamaktan sorumludur. Bu başkanlık aynı zamanda yerelde 81 ilde valilikler aracılığı ile yürütülmekte olan AB'ye Uyum, Danışma ve Yönlendirme Kurulları'nın koordinasyonundan da sorumludur. Diğer bir örnek ise 2013 yılında Gençlik ve Spor Bakanlığı bünyesinde Gençlik ve Spor Bakanlığı Gençlik Hizmetleri Müdürlüğüne bağlı Sivil Toplum Kuruluşları Dairesi'nin kurulmasıdır. Bu örneklerin yanı sıra, 2012 yılında yürürlüğe giren 6328 sayılı *Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu* ile TBMM'ye bağlı Kamu Denetçiliği Kurumu kurulmuş ve 29.03.2013 tarihi itibarıyla şikayet başvuruları alınmaya başlanmıştır. Bağımsız ve kendine ait bütçesi ile kamu hizmet ve politikalarının işleyişinde etkin bir şikayet mekanizması

oluşturmak amacıyla kurulmuş olan Kamu Denetçiliği kurumunun amacı ilgili kanunda "idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmak" olarak belirlenmiştir.

Kamu Denetçiliği Kurumu, bireysel başvuruların yanı sıra tüzel kişiliğe sahip STK'lardan gelen şikayet başvurularını da kabul etmektedir.⁷⁸ Tavsiye kararlarının yaptırım gücü olmamakla birlikte, gerek kamuoyu oluşturmada gerekse mahkeme süreçlerinde önemli bir araç olabileceği düşünülmektedir. Kamu Denetçiliği Kurumu'nun faaliyet gösterdiği alanlara bağlı olarak STK'larla yakın ilişkiler geliştirmesi beklenmektedir. Bu bağlamda, Kurum bünyesinde Kadın ve Çocuk Haklarından ve İnsan Haklarından sorumlu iki Baş Denetçinin görev alması olumlu bulunmaktadır. *Kamu Denetçiliği Kurumu 2013 Yılı Faaliyet Raporu*'nda, yukarıda bahsi geçen Baş Denetçilerin STK'larla çeşitli görüşmeler ve ziyaretler yaptığı belirtilmiştir.⁷⁹

AB Bakanlığı ve Gençlik ve Spor Bakanlığı bünyesinde sivil toplumla ilişkileri geliştirmek için çalışan birimler bulunmaktadır.

⁷⁸ Çocuk Haklarında Masumiyet Karinesinin Uyuşması Tavsiye Kararı. Kamu Denetçiliği Kurumu. www.ombudsman.gov.tr/contents/files/pdf/2013-%2069%204.pdf

⁷⁹ 2013 Yılı Faaliyet Raporu. TC Kamu Denetçiliği Kurumu. www.ombudsman.gov.tr/contents/files/pdf/faaliyet_rap.pdf

KAMU KURUMLARINDA STRATEJİK YÖNETİM VE PLANLAMA

Kamu kurumlarında stratejik yönetim ve planlama hedefi çerçevesinde çeşitli yasal değişiklikler ve iyi uygulamalar ile sivil toplum - kamu ilişkileri yeniden yapılandırılmaktadır. Kamu hizmetleri için kamu kaynaklarının etkili ve etkin biçimde kullanılmasını öncelik haline getirmek ve bu amaç doğrultusunda kamu idarelerine daha fazla yetki vermek amacı ile 5018 sayılı *Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu* ile stratejik yönetim açısından hedef ve ilkeler belirlenmiştir. Kalkınma Bakanlığı etkili ve stratejik kamu yönetimine geçiş sürecinde öncü rolü üstlenerek *Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliği* hazırlamıştır.

Bakanlıklar 5018 sayılı Kanun çerçevesinde öncelikli olarak, kurumsal yapılarında yeni bir birim olarak Strateji Geliştirme Başkanlıkları kurmuş ve Kalkınma Bakanlığı'nın hazırladığı yönetmelik doğrultusunda geleceğe yönelik amaç, hedef ve stratejiler içeren strateji planları hazırlamışlardır. Bakanlıklar stratejik planlarının hazırlık sürecinde, ürettikleri hizmetler ile ilgili olan, etkileşim içinde olunan, kuruluştan doğrudan veya dolaylı olarak etkilenen veya kurumu etkileyen iç ve dış paydaşları belirlemişlerdir. Yapılan paydaş analizinde çalışma alanlarında hizmet ve faaliyet gösteren STK'lar "dış paydaşlar" arasında gösterilmiştir. Bu kurumlar, mevcut durumda kurumun kendisini ve paydaşları ile ilişkisini değerlendirmek, yasal yükümlülükler çerçevesinde yürütülen faaliyetler ve sunulan hizmetlerin hangi paydaşlar ile ve ne şekilde gerçekleştirdiğini tespit etmek ve olumlu ya da olumsuz gelişmeleri değerlendirmek için durum analizi çalışmaları da yapmışlardır. Bu çalışmanın yanı sıra stratejilerin yararlanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda belirlenmesi amacı ile paydaş ve görüş taleplerini toplamak amacıyla, STK'ların da dahil olduğu dış paydaşlara anket uygulaması da yapılmıştır. Bu çalışmaların sonucunda hazırlanan stratejik planlarına göre, Bakanlıklar genel olarak güçlenen sivil toplum alanını ve STK'lar ile işbirliğini stratejik hedeflerine ulaşmak bakımından fırsatlar arasında görmektedirler. Adalet Bakanlığı

ve Çalışma Bakanlığı STK'lar ile işbirliği imkânlarının artmasını; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ise faaliyet alanında güçlü ve çok sayıda STK'nın bulunmasını ve işbirliğine açık olmalarını fırsat olarak değerlendirmiştir.

Bakanlıkların yürüttüğü durum analizi çalışmalarında, Kamu-STK ilişkileri geliştirilmesi gereken zayıf alanlar arasında belirlenmiştir. Stratejik hedefleri arasında sivil toplumun gelişmesini belirleyen İçişleri Bakanlığı'nın paydaş anketinin *İşbirliği ve Koordinasyona İlişkin Değerlendirmeler* kısmındaki sonuçlara göre, katılımcıların %40'ı İçişleri Bakanlığı ile paydaş arasındaki işbirliği verimliliğinin ortalamasının üstünde olduğunu belirtmişlerdir.⁸⁰ Koordinasyonun verimliliğinin ortalamasının altında olduğunu düşünenlerin oranı ise %48'dir.⁸¹

İçişleri Bakanlığı strateji raporunun *Sivil Toplumun Gelişimi ile İlgili Stratejiler* bölümünde, kamu politikalarının oluşturulmasında demokratik katılım ve saydamlığın sağlanması ve STK'ların karar alma süreçlerine katılımını sağlayacak mekanizmaların oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapıldığı belirtilmiştir. Bu hedef doğrultusunda, İçişleri Bakanlığı tarafından Kamu-STK ilişkilerini güçlendirmek amacıyla stratejiler ve performans göstergeleri oluşturulmuştur.

Kalkınma Bakanlığı tarafından yapılan değerlendirmede stratejik planlama çalışmalarının yürütülmesi yönündeki çalışmalar yeterli bulunsa da "politika oluşturma ve kaynak dağılımı çalışmalarının daha iyi bütünleştirilmesi, daha üst düzey hesapverebilirlik ve daha fazla şeffaflık ile daha etkin ve etkili kaynak kullanımı" gibi stratejik hedeflere ulaşılmadığının altı çizilmiştir. Kamu Mali Yönetimi Reformuna uyumun sağlanması ve stratejik yönetim kültürünün benimsenmesi için kapasite geliştirme açığını kapatmak üzere iki yıl sürecek *Stratejik Yönetimde Kapasite Geliştirme Projesi* AB desteği ile 2013 yılında başlatılmıştır.⁸²

⁸⁰ İçişleri Bakanlığı 2010-2014 Dönemi Stratejik Planı. İçişleri Bakanlığı. www.icisleri.gov.tr/default.icisleri_2.aspx?id=3979

⁸¹ Analizde paydaşlar, nitelik ve çalışma alanlarındaki farklılıklar göz önüne alınarak 5 grup olarak değerlendirilmiştir. Bu veriler 5 grup için sonuçları yansıtmaktadır. Dış paydaşlar arasında yer alan STK'lar ikinci grupta yer almaktadır. Çeşitli faaliyet alanlarında etkinlik gösteren dernek ve vakıf olmak üzere toplam 80 adet sivil toplum kuruluşundan sıklıkla anket formları kullanılarak görüşleri alınmıştır. Demeklerin seçiminde üye sayıları ile faaliyet gösterdikleri alanlar dikkate alınırken vakıflar için mal varlığı ölçütü dikkate alınmıştır.

⁸² Stratejik Yönetimde Kapasite Geliştirme Projesi hakkında detaylı bilgi için: stratejikyonetisim.org/

II. SIVİL TOPLUMUN POLİTİKA YAPMA VE KARAR ALMA SÜREÇLERİNE KATILIMI

Önceki bölümde tartışılmış olan Kamu-STK ilişkilerinin kurumsallaşması yönünde belirlenen eksiklikler Türkiye’de STK’ların politika yapma ve karar alma süreçlerine katılımını olumsuz şekilde etkilemektedir. Kurumsal yapıların eksikliğinin yanı sıra, politika yapım süreçlerinde Kamu-STK ilişkilerini belirleyen genel bir yasal çerçeve yerine birden fazla yasanın bulunması bu ilişkinin farklı aşamalarını tutarlı olmayan bir yöntemle düzenlemektedir. STK’ların politika yapma ve karar alma süreçlerine katılımı çoğunlukla önceden tanımlanmış kurumsal görev ve sorumluluklar üzerinden değil kişisel ilişkilere bağlı olarak, düzensiz ve sürdürülebilir olmayan şekilde ilerlemektedir.

Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’e göre, STK’lar görüş istenen yasa tasarılarına 30 gün içinde cevap vermezlerse olumlu görüş vermiş sayılmaktadır.

STK’ların yasama süreçlerine katılımı iki aşamada değerlendirilmelidir. Birinci aşamada, Bakanlıklarda ve Başbakanlık’ta TBMM’ye sunulmasına kadar olan süreçte sivil toplum katılımı sağlanabilir. Bu aşamada STK’ların ilgili kamu kurumları ve bakanlıklar ile yasama süreçlerine katılımı, 2006 yılında çıkarılmış olan *Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik* çerçevesinde düzenlenmiştir. Bu yönetmelik sivil toplum alanını “mahalli idareler, üniversiteler, sendikalar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları” olarak geniş bir şekilde tanımlamaktadır. Kamu-STK işbirliği ise, kanun tasarısı tasarıları için “bu kuruluşların görüşlerinden de faydalanılır” şeklinde bağlayıcı olmayan bir ifade ile tanımlanmaktadır. Yönetmeliğin 7. maddesine göre, belirtilen kuruluşların yasa tasarılarına otuz gün gibi göreceli olarak kısa bir süre içerisinde görüş bildirmeleri gerekmektedir. Eğer bu süre içerisinde görüş bildirmelerse, tasarı ile ilgili olumlu görüş vermiş sayılmaktadırlar. STK’ların bu tür yasal düzenlemeleri değerlendirmelerini olanaklı kılacak yeterli insan ve finans kaynağına sahip olmamaları ve kurumsal kapasitelerinin yetersizliği nedeniyle 30 gün içinde cevap vermelerinin çoğu zaman gerçekçi olmadığı

düşünülmektedir.⁸³ Yönetmelik bu haliyle STK’ların kamu kurumları tarafından istenmesi halinde görüş vermelerini adeta bir yükümlülük haline getirmektedir. Oysa STK’ların böyle bir yükümlülüğü yoktur ve görüş vermemeyi tercih edebilirler. STK’ların görüş vermemeyi tercih etmeleri halinde bu durumun olumlu görüş verilmiş olarak sayılması doğru kabul edilmemelidir. Uzmanlar, yönetmelikte tasarıların tümünün kamuoyuna duyurulacağı ve STK’ların tasarılar hakkında kendilerinden görüş talep edilsin veya edilmesin dilerlerse görüş belirtebileceklerine dair bir değişiklik yapılması gerektiğini savunmaktadırlar.⁸⁴ Yönetmelikteki ilgili hükümler, sivil toplumdan görüş istemekle sınırlı kalmakta ve alınan görüşlerin nasıl değerlendirilmesi gerektiğini düzenlememektedir. Verilen görüşlerle ilgili geribildirim mekanizmaları da Yönetmelik’te düzenlenmemektedir.

STK’ların karar alma süreçlerinde doğal ve eşit ortaklar olarak kabul edilmediği ve katılımlarının genelde kamu kurumlarının daveti üzerine tek yönlü olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu tür örneklerde Kamu-STK ilişkileri danışma süreci ile kısıtlı kalmaktadır.

Bir diğer katılım şekli; Kanunla veya Bakanlar Kurulu Kararı, yönetmelik, genelge veya tebliğ gibi çeşitli idari düzenlemelerle oluşturulmuş olan, çeşitli kurul, konsey ve komisyonlar aracılığı ile sağlanan katılımıdır. Son yıllarda STK’ların ekonomi, mali düzenlemeler ve vergi, çalışma hayatı ve sosyal güvenlik gibi çeşitli alanlarda görüşlerinin alınmasına da olanak sağlayan çeşitli kurul, komisyon ve çalışma grupları oluşturulmuştur. Bu tür danışma organları konu ile ilgili kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, işçi veya işveren sendikaları gibi kurum ve kuruluşlardan gelen temsilciler ve akademisyenlerden oluşmaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile Hizmetleri Genel Müdürlüğü

⁸³ *Sivil Toplum Aktif Katılım: Uluslararası Standartlar, Ulusal Mevzuattaki Engeller, Öneriler*. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. www.siviltoplum-kamu.org/usrfiles/files/MevzuatRaporu_TR.pdf

⁸⁴ *Ibid*

altında danışma kurulların kurulması ile ilgili yönerge 2013 yılında kabul edilmiştir. Bu yönerge danışma kurullarının oluşturulmasını, çalışma usul ve esaslarını düzenlemektedir. Bu iyi örneklerle rağmen, genel olarak değerlendirildiğinde STK'lar danışma organlarında kısıtlı olarak yer almaktadırlar.

STK'lar bir sonraki aşamada, yasa tasarılarının TBMM'de gerçekleşen yasa yapım sürecine katkı sunabilmektedirler. Yasama sürecine sivil toplum katılımı TBMM İçtüzüğü 20. maddesi ile kurulmuş on yedi İhtisas Komisyonu'nun çalışmalarına katılım ile sınırlanmıştır. İçtüzük'te sivil toplumun yasa yapma süreçlerine katılımını düzenleyen istişare süreçlerini tanımlayan maddeler bulunmamaktadır. Uygulamaya bakıldığı zaman, İhtisas Komisyonları başkanlarının inisiyatifine bırakıldığı ve gerekli görüldüğü takdirde, STK temsilcilerinin komisyon çalışmalarına katılımları gerçekleşmektedir. Yukarıda açıklanan sivil toplumun yürütme sürecine katılımındaki geribildirim mekanizmalarının olmaması, görüşlerin ne şekilde değerlendirildiğinin tespit edilememesi gibi sorunlar yasama sürecindeki katılımda da gözlemlenmektedir. *Sivil Toplum İzleme Raporu 2012*'de tespit edildiği üzere, son yıllarda Kamu-STK ilişkileri açısından en önemli gelişmeler yeni Anayasa yapımı sürecinde yaşanmıştır. 2011 Ekim ayında Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun kurulması ile yeni Anayasa için sivil toplumun taleplerinin dinlenmesi için danışma düzeyinde bir işbirliği kanalı açılmıştır. Yeni Anayasa websitesi üzerinden, TBMM e-posta adresi ve posta yoluyla alınan 64.000'e yakın görüşten 440 tanesinin STK'lar tarafından verildiği belirlenmiştir (TÜSEV, 2013). Anayasa Uzlaşma Komisyonu yeni Anayasa çalışmaları için haftalık toplantılarında STK'lar ile birebir görüşme ve sunumlarını dinleme yolu ile de sivil toplumun görüşlerini almıştır. STK temsilcileri komisyon üyeleri ile görüşmeleri dışında milletvekili ve siyasi parti temsilcileri ile ayrı olarak görüşme imkanı elde ettiklerini ifade etmişlerdir. Ancak Komisyon Kasım 2013'de dağıldığı için, anayasa yapım sürecinde görüş bildirme süreci ile sınırlı kalan Kamu-STK ilişkileri, ivme kazanmasına rağmen yapısal değişiklikler geçirmemiştir.

VAKA ANALİZİ

HIV/AIDS YASA TASLAĞI VE STK'LARIN YASAMA SÜREÇLERİNE KATILIMI

Pozitif Yaşam Derneği (PYD) Mart 2010-Haziran 2011 tarihleri arasında gerçekleştirilen HIV/AIDS ile Yaşayanların Haklarına Yönelik Farkındalık ve Savunuculuk projesi kapsamında Yasama Derneği'nin de desteğini alarak HIV/AIDS Yasa Taslağını oluşturmuştur. PYD'nin Yasa Taslağını oluşturma ve savunuculuk çalışmaları aşamasındaki deneyimleri, Türkiye'de STK'ların yasama süreçlerine katılımının önündeki engellerin aşılması için ilgili yasal ve idari düzenlemelerin yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Pozitif Yaşam Derneği, 2003 yılından beri faaliyet gösteren "HIVPozitif" e- posta grubunda dayanışma içinde olan bireyler ve konuya dışarıdan destek veren kişilerin ortak bir irade sergileme kararının ardından resmi olarak 2005 yılında kurulmuştur. HIV/AIDS ile yaşayan bireylere ve yakınlarına destek olmayı hedefleyen PYD, Türkiye'de HIV/AIDS alanında faaliyet gösteren ve çalışmalarını AIDS'e yönelik araştırmalar ve AIDS vakalarının önlenmesine odaklanan yapılardan farklılık göstermektedir. Dernek, kamu kurumları, STK'lar, meslek örgütleri ve üniversitelerde HIV/AIDS konusunda farkındalığı artırmaya yönelik çalışmalar da gerçekleştirmektedir. PYD, Avrupa Birliği ve UNAIDS'ten aldığı 153.000 avro destekle

Mart 2010-Haziran 2011 tarihleri arasında *HIV/AIDS ile Yaşayanların Haklarına Yönelik Farkındalık ve Savunuculuk* projesini hayata geçirmiştir. Proje kapsamında geliştirilen HIV/AIDS Yasa Taslağıyla HIV/AIDS ile yaşayanların haklarının güvence altına alınması ve kamu kurumlarının bu konudaki farkındalıklarının artırılması amaçlanmıştır.

PYD proje kapsamında Fransa'dan Pakistan örneğine kadar uzanan geniş bir yelpazede 96 ülkenin HIV/AIDS'le ilgili düzenlemeler içeren yasalarını incelediği bir masabaşı araştırması ve Türkiye'de HIV/AIDS ile yaşayanların durumunu ve ihtiyaçlarını ortaya çıkarmayı amaçlayan çeşitli durum analizleri gerçekleştirmiştir. Yapılan araştırmada, Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğunda HIV/AIDS ile yaşayanlara yönelik özel bir mevzuat bulunmadığı tespit edilmiştir. Ancak bu ülkelerde bireylerin haklarının ayrımcılığın önlenmesi ve nefret söylemine yönelik kapsamlı mevzuatla korunduğu belirlenmiştir. Türkiye'deki mevcut durum incelendiğinde, HIV/AIDS ile yaşayanlara yönelik bir yasal çerçeveye ihtiyaç duyulduğuna kanaat getirilmiş, Yasa Taslağının hazırlanması ve TBMM'deki mevcut mekanizmalar kullanılarak muhataplara sunulması konularında Yasama Derneği'nden (YASADER) destek alınarak çalışmalara başlanmıştır.⁸⁵ Pozitif Yaşam Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Nejat Ünlü, PYD'nin HIV/AIDS Yasa Taslağına dair TBMM bünyesinde yürüttüğü faaliyetlerin Taslağın yasalaşması noktasında olumsuz sonuç verdiğini ancak hazırladıkları Yasa Taslağının ve yürütülen projenin kamu kurumlarında konuyla ilgili farkındalık yaratmak açısından başarıya ulaştığını belirtmiştir. Bir STK olarak PYD'nin TBMM bünyesindeki mevcut tüm mekanizmaları kullanarak yasama süreçlerine katılım deneyimi emsal niteliği taşımaktadır.

HIV/AIDS Yasa Taslağıyla ilgili geline aşama Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) İstanbul Milletvekili Sebahat Tuncel'in 30 Aralık 2012 tarihinde TBMM Başkanlığı'na sunduğu HIV/AIDS Yasa Teklifidir. Kanun Teklifi hala komisyondadır ve sunulmasının ardından geçen zamana rağmen kabulü ya da reddiyle ilgili herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

HIV/AIDS YASA TASLAĞINA YÖNELİK SÜREÇ

Türkiye'de ilk AIDS vakası 1985 yılında teşhis edilmiştir. Sağlık Bakanlığı'nın 2012 verilerine göre, Türkiye'de 5.224 kayıtlı HIV/AIDS ile yaşayan birey olmasına karşın, Dünya Sağlık Örgütü gerçek rakamın kayıtlı rakamın on hatta yüz katı olabileceğine dikkat çekmektedir.⁸⁶ PYD'ye göre, Türkiye'de

HIV/AIDS ile yaşayanlara dair gerçek sayı ile kayıtlı sayılar arasındaki farkın oldukça yüksek olmasının sebebi HIV/AIDS'e dair bilgisizlikten kaynaklanan önyargılar ve damgalamalar (stigma) sebebiyle HIV/AIDS'le yaşayanların ortaya çıkmamasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye'de ilk AIDS vakasının teşhisiyle, 1985 yılında yapılan düzenlemede Sağlık Bakanlığı AIDS'i bulaşıcı ve salgın hastalıklar kapsamına almış ve HIV/AIDS ile yaşayanların ihbarı zorunlu hale getirilmiştir. 1985'ten itibaren yayınlanan genelgeler ve Bakanlık yazıları dışında AIDS hakkında bütüncül ve kapsayıcı bir düzenleme ya da HIV ve AIDS'in gündeme geldiği alanlarda mevzuat değişiklikleri yapılmamıştır.⁸⁷

Türkiye HIV/AIDS farkındalığı ve üretilen politikalar açısından pek çok ülkenin gerisindedir. Sayıları giderek artan HIV/AIDS ile yaşayanların haklarına ve tedaviye erişimlerine dair doğrudan bir yasal mevzuat olmadığı gibi, AIDS sözcüğü konusunda kapsamlı bir devlet politikasından da bahsedilememektedir. Devlet kanadında HIV/AIDS'le yaşayanlara yönelik hazırlanmış özel düzenlemelerin bulunmaması, HIV/AIDS'le yaşayanlara yönelik uygulamalarda pek çok sorun yaşanmasına ve sağlık hizmetlerine erişim, çalışma, eğitim gibi temel alanlarda hak ihlallerinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu konuda farkındalığı olan tıbbi personelin azlığı ve kamu kurumlarının tıbbi personele gereken eğitimleri sağlamak noktasında yeterli hizmetler sunmuyor oluşu da sorunlu alanlar arasında yer almaktadır. Uygulamada meydana gelen ve ciddi bir hak ihlali teşkil eden başka bir konu ise, AIDS'in tıbbi personel tarafından bir "eşcinsel erkek hastalığı" zannedilmesi sebebiyle kimi doktorların kadınlara bu teşhisi koymaması ve Türkiye'de AIDS hastalarına tıbbi hizmet sunmayı reddeden doktor ve diş hekimlerinin bulunmasıdır.

POZİTİF YAŞAM DERNEĞİ'NİN HIV/AIDS YASA TASLAĞI KAPSAMINDA GERÇEKLEŞTİRDİĞİ FAALİYETLER⁸⁸

PYD'nin *HIV/AIDS ile Yaşayanların Haklarına Yönelik Farkındalık ve Savunuculuk* projesi faaliyetleri kapsamında YASADER ile birlikte hazırladığı HIV/AIDS Yasa Taslağı kapsamında gerçekleşen işbirliği farklı konularda

⁸⁵ *HIV/AIDS için İşbirliği*. NTV . Erişim Tarihi: 16 Ağustos 2013. www.ntvmsnbc.com/id/25181255/

⁸⁶ *Türkiye'de HIV/AIDS*. Pozitif Yaşam Derneği. pozitifyasam.org/tr/turkiyede-hiv-aids.html

⁸⁷ *AIDS, İnsan Hakları ve Yasalar Türkiye'de AIDS Konusundaki Yasal Düzenlemeler ve Öneriler*. Pozitif Yaşam Derneği. engellileriz.blogspot.ru/2013/01/turkiyede-aids-konusundaki-yasal.html

⁸⁸ *Sivil Toplum için Yasama Sürecine Katılım El Kitabı*. Yasama Derneği. Aralık 2011. http://www.yasader.org/web/stk_el_kitabi/son/stk_el_kitabi_tum_2.pdf

YASAMA SÜRECİNE KATILIM EĞİTİMİ

PYD ve proje ortağı YASADER uzmanları ile 2010 yılında "Sivil Toplum Kuruluşlarının Yasama Sürecine Katılımı" konulu iki günlük bir eğitim düzenlendi. Bu eğitim aracılığıyla sivil toplum temsilcileri Türkiye'de yasa yapımı ve parlamenter denetim süreçleri hakkında bilgilendirildi.

DURUM ANALİZİ ARAŞTIRMALARI

PYD "Damgalama Göstergesi (Stigma Index)", "Sağlık Hizmetlerinde Karşılaşılan Sorunlar", "HIV ile Yaşayanların Hak İhlalleri Raporu" gibi durum analizi çalışmaları gerçekleştirerek HIV/AIDS ile yaşayanların durumunu ve ihtiyaçlarını ortaya koydu. Ortaya çıkan bilgiler ışığında kamu kurumlarına, STK'lara, meslek odalarına yönelik bilinç artırma faaliyetleri gerçekleştirildi.

BİLİNÇ ARTIRMA ETKİNLİKLERİ

İstanbul, Ankara ve Diyarbakır'da STK'lara ziyaretler gerçekleştirildi. İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP), Parlamenter Danışmanlar Derneği, Türkiye Küçük Millet Meclisleri, Uluslararası Af Örgütü ve başka pek çok kuruluşla görüşülerek Türkiye'de HIV/AIDS ile yaşayanların durumuna dair bilgilendirmelerde bulunuldu. İHOP'tan "Ayrımcılık Yasa Tasarısı" ile ilgili süreçlere dair PYD'nin düzenli bilgilendirmesi ile ilgili güvence alındı.

SAVUNUCULUK ÇALIŞMALARI

Proje kapsamında HIV/AIDS konusunda uzman bir Danışma Kurulu oluşturularak proje süreçlerinin ve sonraki adımların planlanması sağlandı. Proje ortağı YASADER tarafından diğer ülkelerdeki doğrudan HIV/AIDS ile ilgili yasalardaki temel ilkelerin Türkiye'deki yasama diline uyarlanması sağlanarak HIV/AIDS Yasa Taslağı oluşturuldu. Başbakanlık, Valilik, Emniyet Genel Müdürlüğü ve belediye seviyesinde temsilcilerin katıldığı İşbirliği Arama Toplantıları gerçekleştirildi.

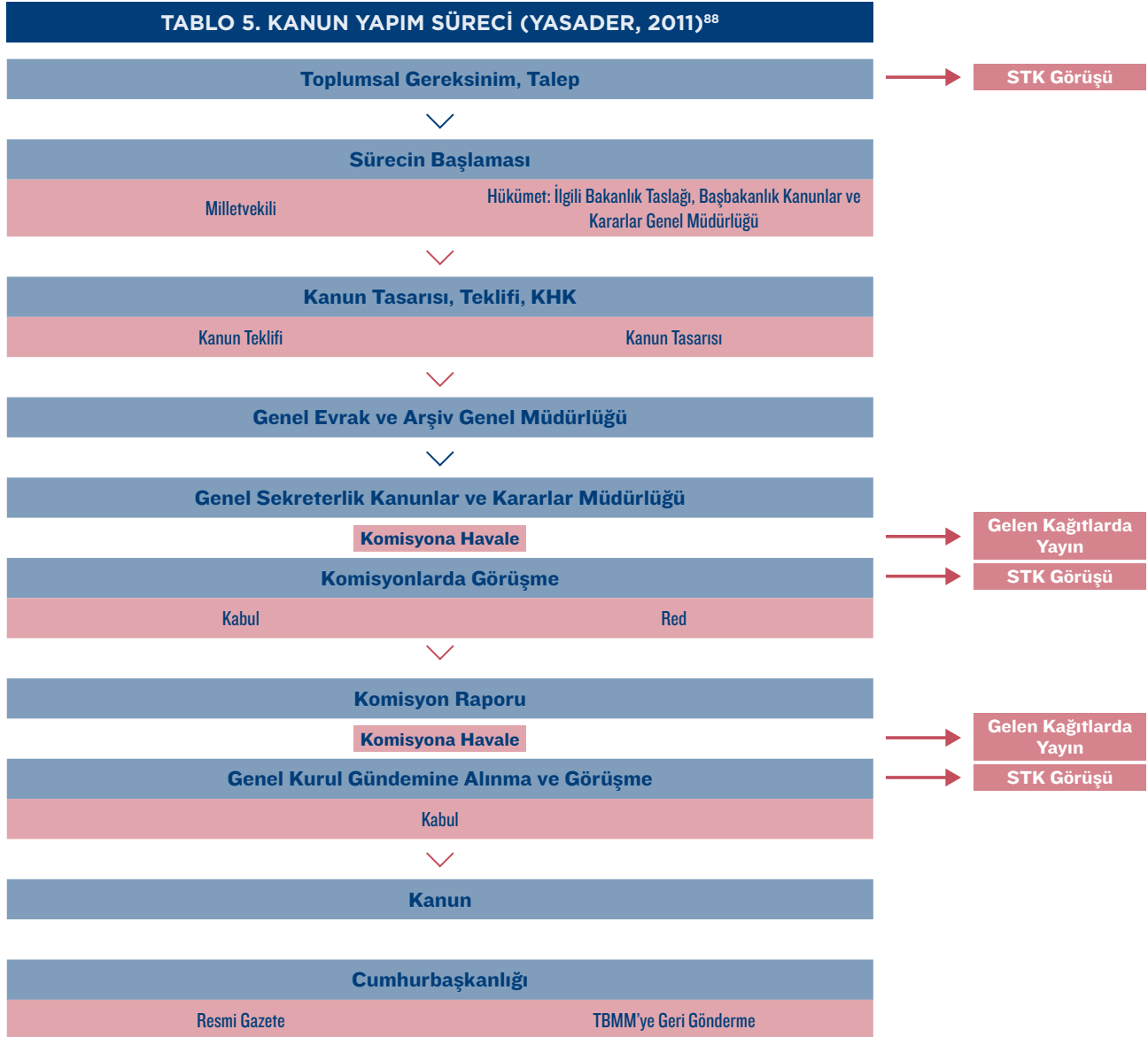
LOBİCİLİK ÇALIŞMALARI

PYD'nin girişimi sonucu TBMM'de HIV/AIDS konusu gündeme getirildi. Beşi Komisyon Başkanı, biri Parti Genel Başkan Yardımcısı olmak üzere toplam onaltı milletvekili ve pek çok milletvekili danışmanı ile görüşmeler gerçekleştirilerek yasa taslağına ve Türkiye'deki duruma dair bilgilendirmelerde bulunuldu. Bu lobcilik faaliyetlerinin ardından, TBMM Genel Kurulu'nda CHP İstanbul Milletvekili Sacid Yıldız'ın HIV/AIDS konusunda gündem dışı konuşma yaptığı görüldü. Ayrıca, TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu TBMM Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, TBMM Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu ve TBMM Dilekçe Komisyonu ile görüşmeler gerçekleştirildi. CHP Adana Milletvekili Nevin Gaye Erbatur ve 23 milletvekillinin AIDS'in araştırılarak alınması gereken önemlerin belirlenmesi amacıyla Meclis araştırması önergesi verilmesine vesile olundu. Görüşmeler sonucu milletvekillerce HIV/AIDS'le yaşayanların çeşitli sorunlarına ilişkin ilgili bakanlara yazılı soru önergeleri yöneltildiği görüldü. Lobcilik faaliyetleri sırasında izlenilecek strateji ve yöntem ile ilgili YASADER'den destek alındı.

uzmanlıkları olan STK'ların birbirlerinin kapasite gelişimine katkı sağlamaları açısından önemli bir örnektir. YASADER, yasa yapımı ve parlamenter denetim süreçleri ile parlamentoda lobicilik faaliyetleri konusundaki uzmanlığını PYD ile paylaşarak projenin milletvekilleri ve kamu kurumları nezdinde HIV/AIDS farkındalığını artırma amacını gerçekleştirmesine katkı sağlamıştır.

YASADER Yönetim Kurulu Genel Sekreteri ve TBMM Kanunlar ve Kararlar Başkanı Habip Kocaman, projede PYD'ye olan desteklerinin TBMM'deki süreçlere dair bilgilendirme, yasa yapımı noktasında Türkiye'deki mevzuata uygun dili oluşturma ve lobicilik faaliyetleri noktasında PYD çalışanlarını bu konuyu sahiplenecek, ilgi duyabilecek doğru milletvekilleri ve bürokratlara

TABLO 5. KANUN YAPIM SÜRECİ (YASADER, 2011)⁸⁸

yönlendirme etrafında yoğunlaştığını belirtmiştir. YASADER, PYD'nin HIV/AIDS ile ilgili muhalefet partilerine üye milletvekillerine yönelik lobicilik faaliyetleri geliştirmesine de yardımcı olarak, HIV/AIDS taşıyıcılarının STK'lar tarafından temsili, HIV/AIDS taşıyan kadınlar, ceza infaz kurumlarında HIV/AIDS taşıyan tutuklu ve hükümlüler gibi önemli konularda soru önergeleri verilmesine de destek sağlamıştır.⁸⁹

Nejat Ünlü'nün belirttiği üzere hazırlanan Yasa Taslağının TBMM gündemine taşınmaması ve yasallaşmamasının sebebi STK'ların yasama süreçlerine katılımı önündeki yasal ve kurumsal engellerdir. Ünlü, HIV/AIDS Yasa Taslağı ile ilgili deneyimlerinden yola çıkarak STK'ların yasama süreçlerinde etkin bir biçimde katılmasının oldukça güç olduğunu belirtmiştir. Ünlü, PYD aracılığıyla edindiği deneyimler ve gözlemediği diğer yasama süreçlerinde STK'ların yasa yapım süreçlerine dair önerilerinin ve taleplerinin şeffaf bir şekilde ele alınmadığına dikkat çekmiştir.

Türkiye'de STK'ların yasama süreçlerine katılımını zorunlu kılan ve yasal bağlayıcılığı olan herhangi bir mekanizma olmadığı gibi, bu noktada geliştirilmiş bütüncül ve somut bir kamu politikası da bulunmamaktadır. Yasal düzeyde, STK'ların yasama süreçlerine katılımı *Mevzuat Hazırlama Usul ve Esaslarına Yönelik Yönetmelik* ile düzenlenmekte ve Yönetmelik STK'ların yasama süreçlerine katılımını güvence altına alan bir hüküm içermemektedir. Aksine, yasama süreçlerine STK katılımı muğlak ve yoruma açık ifadelerle belirtilmektedir.

YASADER Yönetim Kurulu Genel Sekreteri Habip Kocaman, STK'ların yasama süreçlerine katılımının önündeki önemli bir engelin pek çok AB ülkesinin aksine Türkiye'deki parlamenter yapı içerisinde STK'ları doğrudan muhatap alacak bir ofisin bulunmaması olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, PYD'nin hazırladığı Yasa Taslağı örneğinde de olduğu gibi STK'lar yasama süreçlerine katılma inisiyatifi gösterebilirler dahi, bunun arkasını getirecek, sistematik bir şekilde izlemelerini sağlayacak mekanizmaların var olmaması sebebiyle katılım sağlanamamaktadır. Habip Kocaman YASADER'in TBMM'de STK'lara sunduğu destek hizmetinin bürokratların görev tanımları içerisinde yer almadığını, bu konuya ilgi duyan bürokratlar olarak kendi mesai

saatleri dışında, vakitleri ve imkânları el verdiği ölçüde STK'lara destek olmaya çalıştıklarını dile getirmiştir. TÜSEV'in yürütmekte olduğu Türkiye'de *Sivil Toplumun Gelişimi ve Sivil Toplum-Kamu İşbirliğinin Güçlendirilmesi* projesi kapsamında gerçekleştirilen yerel danışma toplantılarında ortaya çıkan bulgularda, STK'ların karar alma süreçlerine katılımı noktasında süreçlerin var olan somut mekanizmalar üzerinden ilerlemediğini ve kişilerin inisiyatifine kaldığını ortaya koymaktadır. PYD'nin HIV/AIDS Yasa Taslağı çerçevesinde gerçekleştirdiği kapsamlı savunuculuk ve lobicilik faaliyetlerine rağmen; Taslağın tek imzalı Kanun Teklifi olarak Komisyonunda kalmış ve Meclis gündemine taşınmamış olması, aktif vatandaşlığın önündeki engellerin kalkması için STK katılımını düzenleyen somut mekanizmaların oluşturulması gerekliliğine örnek teşkil etmektedir.

a. Yerelde Kamu-STK İlişkilerini Düzenleyen Mekanizmalar

Yerel düzeyde sivil toplum katılımını 2012 yılında değiştirilen 5393 Sayılı *Belediye Kanunu* düzenlemektedir. Kanunun 24. maddesine göre Belediye Meclisi üyeleri arasından ihtisas komisyonları kurulabilmektedir.⁹⁰ STK temsilcileri, oy hakkı olmaksızın faaliyet alanlarına giren konuların görüşüldüğü ihtisas komisyonu toplantılarına katılabilir ve görüş bildirebilir. Katılım ile ilgili "görev ve faaliyet alanı" ölçütü nedeni ile STK'ların katılımı kendi talep ve inisiyatifleri dışında faaliyet alanlarını ilgilendiren konuların görüşüleceği ihtisas komisyon toplantıları ile sınırlıdır. Bununla birlikte, bir STK'nın "görev ve faaliyet alanının" tespiti her zaman mümkün olamamaktadır.⁹¹

Yerel yönetimler için de stratejik planlama ve performans programını teşvik eden yaklaşımlar kabul edilmiştir. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 41. maddesine göre Belediye Başkanı strateji planını üniversiteler ve meslek odaları ile konuyla ilgili STK'ların görüşleri alınarak hazırlamalı ve belediye meclisine sunmalıdır. Aynı Kanun'un 76. maddesi belediyelerin yerel düzeyde sivil toplum katılımını sağlayacak Kent Konseylerinin kuruluş amacını; "kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin

⁸⁹ HIV/AIDS ve TBMM Soru Önergeleri. Pozitif Yaşam Derneği. pozitifyasam.org/tr/hiv-aids-ve-tbmm-soru-nergeleri.html

⁹⁰ Belediye Kanunu'nda yapılan değişikliklerin sivil topluma ilgili bölümlerine Sivil Toplum İzleme Raporu 2012'de yer alan Belediyelerin STK'lara Yardımları Hakkında Yeni Düzenleme metin kutusundan ulaşılabilirsiniz.

⁹¹ Sivil Toplum Aktif Katılım: Uluslararası Standartlar, Ulusal Mevzuattaki Engeller, Öneriler. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. www.siviltoplum-kamu.org/urfiles/files/MevzuatRaporu_TR.pdf

geliştirilmesi, kent hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmek” şeklinde tanımlanmaktadır. Kent konseyinde kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, varsa üniversitelerin, ilgili sivil toplum örgütlerinin, siyasi partilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve mahalle muhtarlarının temsilcileri ile diğer ilgililerin katılımıyla oluşturulan görüşler Belediye Meclisi toplantılarında gündeme alınarak değerlendirilmektedir. Yerel yönetimlerle ilgili olarak her ne kadar Belediye Kanunu’nun 76. maddesinde Kent Konseyinin “ilgili sivil toplum örgütlerinin” de katılımı ile oluşacağı düzenlenmesi STK’ların katılımına olanak sağlasa da, Kent Konseyinde yer alacak STK’ların belirlenmesi süreci idareye geniş bir takdir alanı bırakmakta ve keyfi uygulamalara yol açmaktadır.⁹²

KAMU-STK İLİŞKİLERİNİ GELİŞTİRMEK İÇİN YENİ İNİSYATİFLER

1. Açık Yönetim Ortaklığı⁹³ (Open Government Partnership) ABD, Brezilya, Endonezya, Meksika, Norveç, Filipinler, Güney Afrika Cumhuriyeti ve İngiltere öncülüğünde 2011 yılında kurulmuş uluslararası bir platformdur. OGP inisiyatifine dahil olan devletlerin hükümetleri sivil toplumun da katılımı ile hesap verebilir, açık ve şeffaf devlet için çeşitli taahhütler içeren aksiyon belgelerini hazırlamışlardır. Nisan 2014 itibari ile Türkiye’nin de aralarında olduğu 63 ülke girişime dahil olmuştur.

OGP’nin temel ilkeleri:

- Saydamlık ve hesap verilebilirliğin artırılması,
- Yolsuzlukla etkin bir biçimde mücadele edilmesi,

- Vatandaşların ve sivil toplumun kamusal karar alma ve uygulama süreçlerine daha fazla katılımının sağlanması,
- Açık ve etkin bir kamu yönetimi için teknolojik imkanların daha fazla kullanılması ve
- Vatandaşların devlet karşısında daha güçlü konuma getirilmesidir.

Türkiye OGP’ye 2011 yılında katılarak eylem planını sunmuştur.⁹⁴ Türkiye Ulusal Eylem Planında temel ilkeler olarak:

- Kamuoyu ile daha fazla bilgi paylaşımı,
- Politika yapma ve karar alma süreçlerine daha fazla katılım ve aktif işbirliği,
- Farkındalık artırıcı faaliyetler düzenlenmesi ve taraflar arasında diyalogun artırılması belirlenmiştir.

Eylem planına göre, somut taahhütler arasında kamu nezdinde şeffaflık ve hesap verilebilirliği sağlamak için harcama.gov.tr, saydamlık.gov.tr, mevzuat.gov.tr web portallarının kurulması; Kamuda Saydamlık ve Açıklık Danışma Platformu’nun oluşturulması, kamu ihalelerinin elektronik ortamda gerçekleştirilmesi için çalışmalar yürütülmesi ve EKAP (Elektronik Kamu Alımları Platformu) kurulması yer almaktadır. Bu taahhütler için çeşitli çalışmalar yürütülmesine rağmen, çalışmaların hayata geçirilmesi için bir hedef tarih henüz belirtilmemiştir.

2. Türkiye’de Sivil Toplumun Gelişimi ve Sivil Toplum-Kamu İşbirliğinin Güçlendirilmesi projesi Avrupa Birliği ve TC Avrupa Birliği Bakanlığı tarafından desteklenmektedir.⁹⁵ TÜSEV, STGM ve YADA’nın aralarında yer aldığı konsorsiyum tarafından 2012 yılından beri yürütülmekte olan projenin amacı Türkiye’de çoğulculuğu ve Avrupa ile bütünleşmenin değerlerini destekleyen güçlü demokratik kurumlar ile birlikte sivil toplumun var olmasını sağlamaktır.

⁹² ibid

⁹³ Açık Yönetim Ortaklığı hakkında detaylı bilgiye www.opengovpartnership.org/ adresinden ulaşabilirsiniz.

⁹⁴ Türkiye Eylem Planı. Açık Yönetim Ortaklığı. www.opengovpartnership.org/country/turkey

⁹⁵ Türkiye’de Sivil Toplumun Gelişimi ve Sivil Toplum-Kamu İşbirliğinin Güçlendirilmesi Projesi hakkında bilgi için: www.siviltoplum-kamu.org/tr

Projenin özel amaçları arasında STK'ların kurulması, faaliyet göstermesi ve mali kaynaklara ulaşabilmesi için daha iyi bir yasal çerçeve oluşturulması, siyasi süreçlerin tüm seviyelerine daha etkin sivil katılım sağlanması ve yerel STK ve ağların sürdürülebilir gelişimine destek verilmesi yer almaktadır. Sivil toplum ile kamu sektörü arasında kalıcı bir diyalogun oluşturulduğu, STK'ların toplumsal tartışmalara ve karar alma süreçlerine katılımının ve görünürlüğünün arttığı bir ortamın sağlanması amacıyla, Kamu-STK işbirliğinin çerçevesini belirleyecek ve tüm tarafların üzerinde anlaşacağı ilkelere dayalı bir *Davranış İlkeleri Rehberi* oluşturulması projenin ana faaliyetleri arasındadır. Bu hedef doğrultusunda, TÜSEV yerelde toplam 13 şehirden 150 katılımcının katıldığı 11 danışma toplantısı gerçekleştirmiştir. Toplantılar sonucunda hazırlanan *Sivil Toplum Kuruluşları ile Kamu Sektörü İlişkileri Sorunlar-Beklentiler* başlıklı rapor 2014 yılında yayınlanmıştır.⁹⁶

3. Stratejik Planlama ve Politika Geliştirmede Katılımcılık projesi⁹⁷ Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) tarafından İngiltere Büyükelçiliği fonu desteği ile yürütülmektedir. Proje, 5018 sayılı Kanun çerçevesinde merkezi yönetim kuruluşlarınca hazırlanan stratejik plan çalışmalarının paydaş katılımı boyutunu değerlendirmeyi ve geliştirmeyi amaçlamıştır. 2010-2012 yılları arasında gerçekleştirilen proje stratejik planlama sürecinde daha iyi paydaş katılımı ve yurttış yönelimi amacıyla Kalkınma Bakanlığı'nın rehberlik kapasitesi ve kamu kurumlarının uygulama kapasitesinin güçlendirilmesini hedeflemiştir. Projenin en önemli çıktısı stratejik planların katılımcı bir yaklaşımla geliştirilmesinde tüm kamu kurumları tarafından kullanılacak rehber dokümanlar oluşturmaktır. Proje kapsamında gerçekleştirilen temel faaliyetler arasında kamu kurumlarının kapasitesini geliştirmek

in katılımcı planlama ve yöntemler üzerine eğitici eğitimi, derinlemesine katılımcılık eğitimi, katılımcı yol haritası geliştirme eğitimi, anket tasarımı ve uygulamasında ortak bir model geliştirme, iç paydaş katılımı eğitimi de yer almıştır.

4. AB mali desteği ile Balkan Sivil Toplum Destekleme Ağı (BCSDN), Avrupa Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Ağı (ENNA) ve Avrupa Kar amacı Gütmeyen Kuruluşlar Hukuk Merkezi'nin (ECNL) ortaklığı ile yürütölen **Sivil Toplumun Gelişimi için Elverişli Ortamın İzlenmesi projesi** kapsamında TÜSEV'in de aralarında olduğu uzmanlar tarafından sivil toplum ve kamu işbirliği ile ilgili standart ve göstergeleri içeren İzleme Matrisi hazırlanmıştır. İzleme Matrisini hazırlayan uzmanlar, Kamu ve STK ilişkisi bölümündeki standart ve göstergeleri tanımlarken projenin uygulanmakta olduğu Türkiye ve Batı Balkanlar'daki ölkelerin önemli farklılıklarını gözetenerek, kapsayıcı şekilde tüm ölkelere hitap eden asgari ortak noktaları belirlemiştir. Belirlenen standart ve göstergeler;

- Kamu-STK ilişkileri ve sivil toplumun gelişmesiyle ilgili strateji belgelerinin katılımcı şekilde geliştirilmesine yönelik süreçler,
- Politika oluşturma ve karar alma süreçlerine vatandaşlar ve STK'ların katılımının zamanında, eşitlikçi ve şeffaf şekilde düzenleyen kriterler,
- Artan işbirliği ve dışarıdan alınan veya STK'lara delege edilen çeşitli hizmetlerin (ör: sağlık, sosyal hizmetler, araştırma vb.) karşılınmasında, yeni bir alan olan, STK'ların sürece dahil edilmesini içermektedir.

III. SİVİL TOPLUMUN ALTI AŞAMADA KARAR ALMA SÜREÇLERİNE KATILIM ÖRNEKLERİ

Avrupa Konseyi'nin 1 Ekim 2009 tarihinde kabul ettiği *Sivil Toplumun Karar Verme Sürecine Katılımıyla İlgili İyi Uygulama İlkeleri* belgesine göre karar alma süreçleri altı farklı aşamanın birbirini tamamladığı bir döngüden oluşmaktadır. Bu aşamalar:

- Gündem oluşturulması,
- Politika taslağının hazırlanması,

⁹⁶ *Sivil Toplum Kuruluşları ile Kamu Sektörü İlişkileri Sorunlar-Beklentiler*. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. www.siviltoplum-kamu.org/tr/etkinlikler/sivil-toplum-kuruluslari-ile-kamu-sektoru-ilişkileri-sorunlar-beklentiler-belgesi-yayinlandi

⁹⁷ Stratejik Planlama ve Politika Geliştirmede Katılımcılık Projesi hakkında bilgi için: www.tepav.org.tr/tr/proje/s/51

- Karar verme,
- Uygulama,
- İzleme ve
- Politikanın yeniden oluşturulması olarak tanımlanmaktadır.⁹⁸

Karar alma sürecinin her aşamasında STK katılımı alınan kararların meşruiyetinin ve kalitesinin artırılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından önemli rol oynar. İyi Uygulama İlkeleri belgesi karar alma süreçlerinin tüm aşamalarında katılımı yoğunluğuna göre dörde ayırarak incelemektedir. Bu aşamalar *Bilgilendirme, İstisare, Diyalog* ve *Ortaklık*'tir.⁹⁹

a. Bilgilendirme

Bilgiye erişimin tam anlamıyla sağlanması ve garantiye alınması demokratik karar alma ilkelerinin ve mekanizmalarının temelini oluşturmaktadır.

Bilgilendirme, Kamu-STK ilişkileri ve sivil toplumun karar alma süreçlerine katılımları bakımından ilk basamak olarak tanımlanmakta ve diğer katılım aşamalarının da temelini oluşturmaktadır.¹⁰⁰ Kamu kurumları karar alma süreçlerinin her aşamasına dair bilgileri açık ve erişilebilir şekilde sivil toplum ve kamuoyuna sunmak ile yükümlüdür.

Bilgi edinme sivil toplumun politika yapma süreçlerine katılımlarının her aşamasında gereklidir.

2014 yılının Ocak ayında TACSO ve STGM'nin organize ettiği ve STK'ların kamu kurumlarından bilgi edinme süreçlerine dair deneyim paylaşımında buldukları toplantıda, STK'lar bilgi edinme hakkının kullanımının (1) savunuculuk faaliyetlerinin geliştirilmesinde; (2) üye, paydaş ve medyaya bilgi aktarımı yapılması konusunda; (3) kamu kurumlarına bilgiye erişimi sağlamakla yükümlü olduklarını belirtme durumunda; (4) alınan kararların izlemesinin yapılmasının sağlanmasında ve (5) çözüm üretme ve planlama aşamalarında öncelikli olduğunu belirtmişlerdir. Toplantıda kamu kurumlarının çoğunun konu farkı gözetmeksizin güncel veya sürekliliği olan pek çok konuda sistematik olarak bilgi toplamadığı ve paylaşmadığı vurgulanmıştır.¹⁰¹

Kamu kurumlarının bilgi ve dökümanları güncel, detaylı şekilde websitelerinde paylaşmaları gerekmektedir. Yasa taslakları ve politika dökümanları herkes tarafından erişilebilir olmalı ve STK görüşlerinin toplanması için mekanizmalar ve uygun süre tanınmalıdır.

Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'e göre, bakanlıklar ancak genel kamu çıkarları ile ilgili ise kamuoyunun görüşünü almak ve yasa taslaklarını yazılı

TABLO 6. BİLGİLENDİRME AŞAMALARI

Karar Alma Süreci	Katılım seviyesi: Bilgilendirme Aşamaları
Gündem oluşturma	Bilgiye kolay ve açık erişim STK'ların düzenlediği kampanya ve lobi faaliyetleri Belgelere erişim sağlayacak ve toplumsal olayların duyurulmasına yarayacak websiteleri
Politika taslağı hazırlanması	Bilginin topluma ulaşabilecek şekilde farklı formatlarda sunulması Oturma ve toplantılardan canlı yayın yapılması Politika taslağı hazırlama sürecinde yapılan araştırmalar
Karar	Karar vericileri etkileyebilecek savunuculuk ve lobi faaliyetleri
Uygulama	Rehberlik bilgileri sağlamaya yönelik sıkça sorulan sorular platformları Hizmet sağlayıcılığın şeffaflığını sağlamak için ihale süreçlerinin kamuoyuyla paylaşılması
İzleme	Vaka ve istatistiksel bilginin toplanmasına ilişkin veri toplama faaliyetleri Konferans ve raporlama yoluyla yapılan etki değerlendirmesi
Politikanın yeniden formüle edilmesi	Etki değerlendirmesinden elde edilen sonuçlara ve değerlendirmelere serbest erişim olanağı

⁹⁸ Sivil Toplumun Karar Verme Sürecine Katılımıyla İlgili İyi Uygulama Örnekleri. Avrupa Konseyi www.coe.int/t/ngo/code_good_prac_en.asp

⁹⁹ ibid

¹⁰⁰ ibid

¹⁰¹ Metinde yer alan bilgiler TACSO ve STGM tarafından hazırlanan toplantı notlarından alınmıştır.

veya görsel basında paylaşmakla yükümlüdür. Bu kanuna göre, bilginin açık ve erişilebilir olması bakanlıkların inisiyatifine bırakılmıştır. Son yıllarda e-devlet çalışmasının gelişmesi ile birlikte kamuoyu ile paylaşılan yasa taslaklarının sayısı artmakta ancak tüm taslaklar henüz paylaşılmamaktadır.

Sivil Toplum İzleme Raporu 2012'de bahsedildiği gibi *Bilgiye Erişim Hakkı Kanunu* kamu kurumlarının açık, şeffaf ve erişilebilir olmalarını gerektiren ilkelerin gerekliliklerini karşılamakta yetersiz kalmaktadır (TÜSEV, 2013). Bu Kanun kapsamında kamu kurum ve kuruluşları, kamuoyu tarafından erişim için talep edilen bilgiler; (1) ayrı veya özel bir çalışma, araştırma, inceleme ya da analiz gerektiriyorsa (2) devlet sırrı kapsamında ise (3) ulusal güvenlik ve ekonomik çıkarlarına zarar verecek nitelikte ise (4) kamuoyunu ilgilendirmeyen ve sadece kendi personeli ile kurum içi uygulamalarına ilişkin düzenlemeler ile ilgili ise kamu kurum ve kuruluşları başvuruları reddetme yetkisine sahiptir.

İyi Uygulama Rehberi'ndeki standartlar çerçevesinde değerlendirilecek olursa, 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun uygulanması aşamasında pek çok sorun ve engel ile karşılaşmaktadır. *Sivil Toplum Kuruluşları ile Kamu Sektörü İlişkileri, Sorunlar Beklentiler: İstişare Sonuçları ve Değerlendirme* belgesinde belirtildiği üzere, kamu kurumları Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun bir gereği olan bilgi edinme başvurularına:

On beş gün içinde geri dönüş yapma maddesine uygun davranmamakta, başvuruları geç cevaplamakta ve hatta cevapsız bırakmaktadır.

- Cevabın içeriğinin genelde sorudan farklı olduğu ve birçok durumda ise ek araştırmanın gerekli olduğu belirtilerek istenilen bilginin paylaşılmadığı kaydedilmiştir.
- Başvurular haricinde kamu tarafından şeffaflık ve hesapverebilirlik ilkeleri gereği paylaşılan bilgiler ise genelde sivil toplumun izleme ve araştırma yapabilmesine olanak verecek şekilde kullanıcı dostu olarak paylaşılmaktadır.¹⁰²

TACSO ve STGM işbirliğiyle gerçekleştirilen "Bilgi Edinme Hakkına Dair Deneyim Paylaşımı" toplantısında da benzer şikayetler dile getirilmiştir. Toplantıda bilgi toplanması sırasında karşılaşılan engellere vurgu yapılırken, aynı zamanda ulaşılan bilginin güvenilirliğinin de sorgulanabilir

olduğuna dikkat çekilmiştir. Bilgi edinme başvurusu aracılığıyla veya çeşitli kamu kurumlarının web sitelerinden ve arşivlerinden elde edilen bilgilerin üretilmesi sürecinde güvenilir yöntemlerin kullanılmamasının bilginin manüpülasyonuna yol açtığı vurgulanmıştır.¹⁰³ Bunun yanında aynı rapor, Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu'na yapılan itiraz başvurularının kurul kararlarının yaptırımını olmaması sebebiyle STK'ların bilgi edinme haklarını kullanırken yaşadıkları sıkıntılara çözüm oluşturmadığını da belirtmektedir.

Sivil Toplum İzleme Raporu 2013-2014'ün hazırlanması sürecinde 21 farklı bakanlığa, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ve Dernekler Dairesi Başkanlığı'na bilgi edinme başvurusu yapılmıştır. Bu süreçte alınan cevaplar değerlendirildiğinde farklı kurumlar arasında bilgi edinme başvurularına dair tutarlı ve sürdürülebilir bir tavırdan bahsetmek mümkün olmamaktadır. Örneklenecek olursa farklı bakanlıklara yapılan ve Kamu-STK ilişkilerine dair sorular içeren bilgi edinme başvurusu Gümrük ve Ticaret Bakanlığı bilgi edinme hakkı kapsamında değerlendirmeye almazken, Ekonomi Bakanlığı dört farklı Genel Müdürlük tarafından yazılmış kapsamlı bir cevap sunmuştur. Başvurularda sorulan soruların önemli bir kısmı *Bilgi Edinme Hakkı Kanunu*'nun 7. maddesine ve *Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulamasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik*'in 12. ve 38. maddelerine dayandırılarak yanıtız bırakılmıştır. Bunun yanında, özellikle de bakanlıkların politika geliştirme ve üretme süreçleri ile ilgili STK'ların görüşünün ne ölçüde alındığına dair sorunun yanıtında "gerek duyulduğu takdirde" gibi belirsiz ifadelerin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Alınan cevaplar incelendiğinde, bakanlıkların sivil toplumla olan işbirliklerinin sürdürülebilir mekanizma ve araçlara dönüşmediği genelde proje odaklı yürüdüğü kaydedilmiştir.

b. İstişare

Katılımda istişare aşamasına gelindiğinde kamu kurumlarının yükümlülüğü bilgi sağlamanın bir adım ötesine geçerek aynı zamanda STK'ların deneyim, çalışma ve uzmanlık alanlarına göre çeşitli karar alma, politika yapma ve politika üretme süreçlerinde STK'lardan bilgi ve görüş talep etmelerini gerektirir.

Türkiye'deki mevzuat danışma sürecini sürekli ve mecbur kılacak bir yapıda değildir. Ancak son yıllarda çeşitli kamu kurumlarının inisiyatifleri ile gerçekleşen danışma

¹⁰² *Sivil Toplum Kuruluşları ile Kamu Sektörü İlişkileri, Sorunlar Beklentiler: İstişare Sonuçları ve Değerlendirme*. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. www.siviltoplum-kamu.org/usfiles/files/Ortakliklar_Belgesi.pdf

¹⁰³ Metinde yer alan bilgiler TACSO & STGM tarafından hazırlanan Bilgi Edinme Hakkı Toplantısı notlarından alınmıştır.

süreçlerinden bahsetmek mümkündür. Aralık 2012'de Dernekler Dairesi Başkanlığı web sitesinde, Nisan 2014 itibarıyla halen yürürlükte olan, Yardım Toplama Kanunu'nu değiştiren *Yardım Toplama Kanunu Tasarı Taslağı* yayınlanmış ve STK'lardan bir ay için içinde Taslağa dair görüş bildirmeleri talep edilmiştir. Nisan 2013'te revize edilmiş Kanun Taslağı web sitesinde yeniden yayınlanarak yine bir ay süren ikinci danışma süreci başlatılmıştır. Bu süreçte STK'lar tarafından iletilen görüş ve şikayetler göz önünde bulundurularak az sayıda STK'nın davet edildiği bir danışma toplantısı düzenlenmiş ve bu toplantının hemen akabinde Temmuz 2013'te ise yeniden revize edilmiş Yardım Toplama Kanunu Taslağı Dernekler Dairesi'nin web sitesinde yayınlanmıştır. Taslak'ın İçişleri Bakanlığı tarafından TBMM'ye gönderilmesi beklenmektedir.

Benzer bir süreç Kalkınma Bakanlığı tarafından 10. Kalkınma Planı'nın hazırlanması sırasında yürütülmüştür. Başbakanlık tarafından 5 Haziran 2012 tarihinde yayınlanan genelgede,¹⁰⁴ katılımcı demokrasinin gereği olarak; Kalkınma Bakanlığı'nın önderliğinde sivil toplumun, akademinin, özel sektörün ve kamunun temsil olanağı bulduğu uzman çalışma komisyonlarının kurulması öngörülmektedir. Buna uygun olarak, sektörel ve bölgesel konularda çalışmak üzere toplam 66 uzman komisyonu ve çalışma grubu kurulmuştur. 10. Kalkınma Planı'nda bahsedildiği üzere 3 binden fazla akademisyen,

kamu çalışanı, sivil toplum ve özel sektör temsilcisi bu komisyonlara katkıda bulunmuştur. Planın oluşturulması aşamasında ise sayısı 7 bini aşan kişiden görüş alındığı belirtilmektedir (TACSO, 2014).

Danışma süreçlerine dair en güncel örnek olarak ise Avrupa Birliği Bakanlığı tarafından IPA II Sivil Toplum Ülke Stratejisinin hazırlanması süreci gösterilebilir. Süreç kapsamında ilk toplantı 2013 yılının Nisan ayında sınırlı sayıda STK'nın ve kamu kurumunun katılımı ile yapılmıştır. Toplantıyı takiben uzman STK'lardan iki gün gibi kısa bir süre içerisinde görüş bildirmeleri talep edilmiştir.¹⁰⁵ İkinci toplantı 2013 yılının Aralık ayında yapılmış ve süreç tamamlanmıştır.

DDB tarafından yürütülen Yardım Toplama Kanunu Tasarı taslağı, Kalkınma Bakanlığı'nın yürüttüğü 10. Kalkınma Planı ve AB Bakanlığı'nın yürüttüğü IPA II Sivil Toplum Ülke Stratejisi'nin hazırlanmasında sınırlı da olsa sivil toplum ile istişare süreci yürütülmüştür.

TABLO 7. İSTİŞARE AŞAMALARI

Karar Alma Süreci	Katılım Seviyesi: İstişare Aşamaları
Gündem oluşturulması	Dilekçeler (çevrimiçi dilekçeler, web-forumları vb.) Günümüz teknolojisinin olanaklarından faydalanarak paydaşlardan görüş toplanması
Politika taslağı hazırlanması	Yüz yüze veya çevrimiçi oturumlar ve soru-cevap panelleri aracılığıyla paydaşların hassasiyetlerine eğilerek önerilerin toplanması Alanında uzman kişilerin katılımıyla uzmanlık seminerler ve toplantıları düzenlenmesi STK temsilcilerinin düzenleyeceği ve katılacağı, kalıcı veya geçici çok ortaklı paydaş komiteleri ve istişare birimleri kurulması
Karar	Karar verme sürecine engelsiz erişim sağlayacak komite oturumları
Uygulama	STK'ları ve kamuoyunu bilgilendirici ve konuların tartışmaya açıldığı konferans, oturum ve seminerler
İzleme	Kamuoyu araştırmaları ve anketler gibi geri bildirim mekanizmaları
Politikanın yeniden formüle edilmesi	Kamu yetkilileri tarafından planlanan ve bir sonraki adımın belirleneceği konferans ve toplantılar Sivil toplumun her kesiminden görüşlerin alınabilmesi için yürütülen çevrimiçi istişareler

¹⁰⁴ Onuncu Kalkınma Planı Hazırlıkları Hakkında Başbakanlık Genelgesi. Resmi Gazete. www.mevzuatlar.com/sy/resmigazete/rga/12/06/050612005.htm

¹⁰⁵ ibid

Olumlu örneklerin sayısında artış görülmesine rağmen, genele bakıldığında sayıları sınırlı kalmakta ve danışma süreçlerinin şeffaf olduğundan bahsetmek mümkün olmamaktadır. Özellikle İnsan Hakları Komisyonu Raporları, Cezaevi Kurulları Raporları gibi izleme ve değerlendirme açısından büyük önem taşıyan belgeler STK'larla istişare edilmeden hazırlanmaktadır. Danışma süreçleri şeffaf yürümekte, STK'lar birbirlerinin görüşleri hakkında ve verdikleri görüşün ne derecede etkili olup olmadığı konusunda karar alma sürecine dâhil edilmemektedirler. Bunun yanında danışma süreçlerine hangi STK'ların katılacağı konusunda hiçbir standart bulunmamakta, çoğu zaman görüş bildirilmek için verilen süre kapsamlı bir geri bildirim hazırlanması için yetersiz kalmaktadır.¹⁰⁶

Türkiye'de katılımın diyalog ve ortaklık aşamalarının gerçekleştiği örnekler sınırlı sayıdadır.

c. Diyalog

Diyalog, istişareden farklı olarak her iki taraf tarafından başlatılabilen ve karşılıklı görüş alışverişinin sürdürülebilir olmasının çeşitli mekanizmalarla desteklendiği katılım basamağıdır. Diyalog kapsamında yapılan görüşmeler uzun veya kısa vadeli hedef ve karar süreçlerine dair olabilir. Diyalogun kurulması için aşağıdaki tabloda yer alan araçlar kullanılır.

Türkiye'de katılımın diyalog ve ortaklık aşamalarının gerçekleştiği örnekler istisnai seviyede kalmaktadır. Bunlardan biri Temmuz 2013'te yürürlüğe giren *Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği*'nin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın koordinasyonunda yürüten yapım ve uygulama sürecidir. Yönetmelik, Türkiye'nin her ilinde kamu hizmeti verilen tüm binaların ve kamunun hizmetine sunulmuş toplu taşıma araçlarının erişilebilirliğinin tespiti ve izlemesini yapacak çeşitli kamu kurumlarından ve genellikle engellilik konusunda çalışan STK'lardan katılan temsilcilerden oluşan komisyonlar kurulmasını öngörmektedir. Yönetmelik kapsamında vatandaşların bu komisyonlara izlenmesini ve denetlenmesini istedikleri binalar hakkında başvuru yapmalarının önü açılmıştır.¹⁰⁷

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı koordinasyonunda yürütülen Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği'nin yapım ve uygulama süreci diyalog ve ortaklık açısından iyi örneklerdir.

TABLO 8. DİYALOG AŞAMALARI	
Karar Alma Süreci	Katılım Aşaması: Diyalog Aşamaları
Gündem oluşturma	Farklı grupların hassasiyet ve çıkarlarını tespit etmek ve yorumlamak amacıyla halka açık forumlar ve oturumlar Yurttaş forumları ve konseyler Sivil toplumun her daim erişebileceği bir kamu kurumu veya görevlisinin mevcudiyeti
Politika taslağı hazırlanması	Yüz yüze veya çevrimiçi oturumlar ve soru cevap panelleri aracılığıyla paydaşların hassasiyetlerine eğilerek önerilerin toplanması Alanında uzman kişilerin katılımıyla uzmanlık seminerleri ve toplantıları düzenlenmesi STK temsilcilerinin düzenleyeceği ve katılacağı, kalıcı veya geçici çok ortaklı paydaş komiteleri ve istişare birimleri kurulması
Karar	Karar alma sürecinde tartışmalara kesintisiz erişim sağlayacak, katılıma açık genel oturumlar ve komite oturumları
Uygulama	Uygulamaya dair bilgiyi ve kapasiteyi geliştirmeyi amaçlayan kapasite geliştirme seminerleri
İzleme	Karar alma sürecinin ve alınan kararın izlenmesi ve değerlendirilmesinden sorumlu STK'lardan oluşan çalışma grubu veya komiteler kurulması
Politikanın yeniden formüle edilmesi	Paydaşları politika alanında yeni yönelimler oluşturmaya davet edecek, yeni metotların uygulanmasını sağlayacak seminer ve tartışma forumları

¹⁰⁶ Sivil Toplum Kuruluşları ile Kamu Sektörü İlişkileri, Sorunlar Beklentiler: İstişare Sonuçları ve Değerlendirme. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. www.siviltoplum-kamu.org/usrfiles/files/Ortakliklar_Belgesi.pdf

¹⁰⁷ ibid

Komisyonlar gibi karşılıklı görüş alışverişinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasının amaçlandığı mekanizmaların uygulamasında da sıkıntılarla karşılaşmaktadır. *Sivil Toplum Kuruluşları ile Kamu Sektörü İlişkileri, Sorunlar Beklentiler: İstisare Sonuçları ve Değerlendirme Belgesi*'nde bahsedildiği üzere, "Yerel düzeyde, Kent Konseyleri, İl İstihdam Kurulları ve Kalkınma Kurulları gibi STK'ların katılımının yasal olarak zorunlu kılındığı kurullara katılan STK'ların seçiminde kamu kurumlarının çoğu zaman 'seçici muhataplık' yaparak ilgili alanda çalışan uzman ve deneyimli kuruluşlar yerine, kamu yöneticilerinin kişisel yakınlığı olan veya mevcut hükümet politikalarına yakın olduğu düşünülen, konuyla ilgileri, bilgileri ve deneyimleri olmayan STK'lar seçilmektedir."¹⁰⁸

d. Ortaklık

Katılım düzeylerinin sonucusu ortaklık aşamasıdır. Ortaklık öncelikle katılımın önceden belirtilen bilgi, danışma ve diyalog aşamalarının gerçekleştirilmesini, kara alma süreçlerine tamamen yayılmalarını ve sürekliliklerini zorunlu kılar. Bu şartların gerçekleşmesi durumunda ise, "STK'ların bağımsızlığının ve kampanya yapma haklarının korunması ve ortaklık konularının kendilerine bağlanmamasının temin edilmesi" şartıyla taraflar arasında karşılıklı sorumluluk paylaşımını öngörür.¹⁰⁹

Türkiye'de Kamu-STK ilişkilerinin merkezi yönetimden ziyade yerel seviyede daha gelişmiş olduğundan

bahsetmek mümkündür.¹¹⁰ Bu sebeple, ortaklık seviyesinde katılımın sağlandığı işbirliği örneklerine daha çok yerelde rastlandığı görülmektedir.

Yerelde Kamu-STK İşbirliğine verilebilecek iyi örnekler Bursa Nilüfer Belediyesi'nin katılımcı belediyeciliğe geçmesi ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin gerçekleştirdiği katılımcı bütçe uygulamasıdır.

Yerelde Kamu-STK işbirliğine verilebilecek en iyi örneklerden biri olarak Bursa Nilüfer Belediyesi'nin kendi inisiyatifiyle katılımcı belediyeciliğe geçmesi gösterilebilir. Nilüfer Belediye Meclisi her semtte muhtar ve azalarının önderliğinde çalışacak ve semte dair tüm kararların alınmasında esas karar mercii olacak komiteler kurulmasına karar vermiştir. Yine buna benzer olarak Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ise katılımcı bütçe uygulaması gerçekleştirmiştir. Uygulama kapsamında belediye meclisi bütçenin tartışmaya açılması için toplantılar düzenlemiş ve bu toplantılarda Belediye Başkanı meclis üyelerinin onayını alabilmek için bütçeyi bizzat kendisi sunmuştur (TACSO, 2014).

TABLO 9. ORTAKLIK AŞAMALARI

Karar Alma Süreci	Katılım Seviyesi: Ortaklık Aşamaları
Gündem oluşturma	Politika tercihleri hakkında tavsiyede bulunmak üzere sabit ya da geçici uzman grubu
Politika taslağı hazırlama	Eş taslak hazırlama: yasa hazırlama sürecine en erken aşamada dahil olma, taslak hazırlanmasına aktif olarak katılma
Karar	Forumlar, mutabakat konferansları ve katılımcı toplantılar aracılığıyla ortak karar verme süreci Katılımcı bütçeleme
Uygulama	STK ve kamu kurumlarının politika uygulanması için oluşturdukları stratejik ortaklıklar (pilot uygulamalar vb.)
İzleme	İzleme yapmak üzere stratejik ortaklık içinde bir araya gelmiş STK temsilcileri ve kamu çalışanlarından oluşan çalışma grubu ve komiteler
Politikanın yeniden formüle edilmesi	Paydaşların yeni bir politika önerilmesi amacıyla ortak bir uzman grubu oluşturdukları çalışma grupları veya komiteleri

¹⁰⁸ *Sivil Toplum Kuruluşları ile Kamu Sektörü İlişkileri, Sorunlar Beklentiler: İstisare Sonuçları ve Değerlendirme*. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. www.siviltoplum-kamu.org/usfiles/files/Ortakliklar_Belgesi.pdf

¹⁰⁹ *Sivil Toplumun Karar Verme Sürecine Katılımıyla İlgili İyi Uygulama Örnekleri*. Avrupa Konseyi www.coe.int/t/ngo/code_good_prac_en.asp

¹¹⁰ *Sivil Toplum Kuruluşları ile Kamu Sektörü İlişkileri, Sorunlar Beklentiler: İstisare Sonuçları ve Değerlendirme*. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. www.siviltoplum-kamu.org/usfiles/files/Ortakliklar_Belgesi

VAKA ANALİZİ

KÜLTÜR POLİTİKALARI EKSENİNDE KAMU-STK İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin kültür politikası Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Kasım 2013'de Avrupa Konseyi'ne sunulmuştur. Kültür sanat alanında faaliyet gösteren STK'lar sunulan kültür politikasının etkili istişare süreçleri sonucunda hazırlanmadığını belirtmektedir. Ulusal düzeyde uygulanacak kültür politikasının bu alanda faaliyet gösteren STK'ların görüşleri alınarak hazırlanması ve yerel yönetimler seviyesinde de uygulanması gerekmektedir.

Kültür-sanat alanında çalışan STK'ların elverişli bir ortamda faaliyet gösterebilmeleri için kamu kurumlarının ilgili yasal düzenlemeler ve destek mekanizmaları aracılığıyla altyapı sağlayan ve sistem kuran faaliyetler gerçekleştirilmeleri gerekmektedir. Bu faaliyetler, kültür-sanat yapılarının özerkliğini ve sanatçıların ifade özgürlüğünü güvence altına almak ön koşuluyla meydana gelmelidir. İzleme 2013-2014 kapsamında görüşülen STK'lar, ifade özgürlüğünün uluslararası standartlar doğrultusunda güvence altına alınmasının kültür-sanat yapılarının elverişli ortamda faaliyet göstermesi için zorunluluk olduğunu belirtmektedir.

Mevzuat kültür-sanat yapılarının örgütlenme faaliyetlerini ihtiyaçları doğrultusunda geliştirmeleri için gerekli esnekliği sağlamamaktadır. Sivil toplum özelinde dernek ve vakıf dışında bir örgütlenme seçeneği sunmayan ve bürokratik yükümlülükler getiren mevzuat, kültür-sanat yapılarının ihtiyaç duyduğu özerk yapılara izin vermemektedir. Altyapı sağlayan ve sistem kuran destekler sunma kapsamında, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın bütçesi ve genel bütçe içindeki payı düşünüldüğünde mevcut bütçelerin arzulan destekleri karşılamaya yeterli olmayacağı görülmektedir. Ayrıca Kamu-STK ilişkilerinin somut, eşitlikçi ve şeffaf mekanizmalar aracılığıyla yürütülüyor oluşu, bu alanda faaliyet gösteren STK'ların ihtiyaç duyduğu fon ve diğer destek mekanizmalarının oluşmasına olanak sağlamamaktadır. Mevzuat açısından incelendiğinde de mevcut düzenlemelerin 21. yüzyılın sanat tanımlarını anlama, bu kavramları destekleme ve ileri taşıma konularında yetersiz kaldıkları görülmektedir.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI 2009-2012 KARŞILAŞTIRMALI BÜTÇESİ

2009	1.021.346.000
2010	1.119.458.000
2011	1.203.024.000
2012	1.222.133.000

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI BÜTÇESİNİN GENEL BÜTÇE İÇİNDEKİ ORANI

2004	0,39
2005	0,42
2006	0,42
2007	0,41
2008	0,38
2009	0,39
2010	0,39

İstanbul Kültür Sanat Vakfı'nın (İKSİV) Temmuz 2011'de yayımladığı *İstanbul'da Kamusal Alanda Sanat Uygulamaları İçin Öneriler* başlıklı raporunda yer verildiği üzere kamusal alanda sergilenen plastik sanatlar bağlamında 1983 yılında yürürlüğe giren 2863 sayılı *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu* 21. yüzyılın çağdaş sanat ihtiyaçlarını ve taleplerini

karşılammaktadır.¹¹¹ Kamusal alanda plastik sanatların sergilenmesi ile ilgili kültür-sanat alanında çalışan dernek ve vakıfların başvurabileceği ikincil mevzuat ise *Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulu'nun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ve Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik*'tir. 2863 sayılı Kanun ve ilgili yönetmelikler sit alanları ve ören yerleri ile 19. yüzyılın sonuna dek yapılmış taşınmazları koruma kapsamına almış olsa da, çağdaş sanat eserleri ve kültür öğelerine yönelik bütüncül ve kapsayıcı düzenlemeler içermemektedir.

KÜLTÜR POLİTİKASI

Kültür politikası bir ülkede yaşayan vatandaşların tümünün toplumsal hayattaki konumunu etkileyen ve temel insan hakları gereğince devletler tarafından güvenceye alınması gereken bir konudur. Kültür politikasının, kültür hakkının korunması ve bir toplumda yaşayan tüm bireylerin kültür-sanata olan erişiminin sağlanması noktasında önemi göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin katılımcı bir şekilde hazırlanmış bir kültür politikası olmaması önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Vaka analizi kapsamında kültür-sanat alanında faaliyet gösteren STK'larla gerçekleştirilen görüşmeler, kamu kurumlarının kültür-sanat kuruluşlarının katılımıyla bir politika hazırlama girişimi olmadığını ortaya koymaktadır. Bu görüşmelerde dile getirilen ortak talep, kamu kurumlarının STK'larla işbirliği içerisinde tüm paydaşları sürecin bir parçası haline getirerek bir kültür politikası oluşturmasıdır.

Kültür politikası alanında çalışan kültür-sanat derneklerinin faaliyetlerinin çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda, kamu kurumlarından talep ettikleri işbirliğinin sadece kültür-sanat eserlerinin sergilenmesi ve korunması üzerine olmadığı görülmektedir. Kültür politikası alanında yürütülen çalışmalar kültürel yaşama katılma, erişme ve katkı sağlama hakkı ile birebir ilişkili olduğundan toplumsal düzeyde kritik önem taşımaktadır. Görüşülen STK'lar kültürel yaşama erişme ve katkı sağlama hakkı kapsamında kamu kurumlarının bu noktadaki görev ve sorumluluklarını hatırlatma ve konunun takipçisi olma sorumlulukları olduğunu belirtmişlerdir. Ancak bu sorumluluğun gerçekleştirilebilmesi için kültür-sanat

alanında faaliyet gösteren STK'ların kamu kurumlarıyla etkili bir biçimde istişare edebilmesi gerekmektedir.

TÜSEV'in gerçekleştirdiği görüşmelerde, Türkiye'de bu konuyla ilgili mevcut yasal düzenlemelerin yeterli görülmediği ancak Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmalar sebebiyle bu konuda önemli yükümlülükleri olduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin 2003 yılında onayladığı *Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi* devletlerin kültür hakkını güvenceye alma ve bu haktan yararlanmayı teşvik etme yükümlülüğünü ortaya koymaktadır. Sözleşme, Anayasa'nın 90. maddesi gereğince Türkiye'de iç hukuku düzenleyici niteliktedir.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞMESİ MADDE 15

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin;

(a) Kültürel yaşama katılma hakkına,

(b) Bilimsel ilerlemeden ve uygulamalarından yararlanma hakkına,

(c) Kendisinin yarattığı herhangi bir bilimsel, edebi ya da sanatsal üründen doğan maddi ve manevi çıkarların korunmasından yararlanma hakkına sahip olduğunu kabul ederler.

2. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletlerin, bu hakkın tam olarak kullanılmasını sağlama yönünde alacakları tedbirler, bilim ve kültürün korunması, geliştirilmesi ve yayılması için gerekli olan tedbirleri kapsayacaktır.

3. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bilimsel araştırma ve yaratıcı faaliyetler için gerekli özgürlüğe saygı göstermekle yükümlüdürler.

4. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bilimsel ve kültürel alanda uluslararası işbirliğinin ve temasların özendirilmesinden ve geliştirilmesinden doğacak yararları kabul ederler.

¹¹¹ İstanbul'da Kamusal Alanda Sanat Uygulamaları İçin Öneriler. İstanbul Kültür Sanat Vakfı. www.iksv.org/tr/hakkimizda/kultur_politikalari#3

KÜLTÜR-SANAT YAPILARININ KARAR ALMA SÜREÇLERİNE KATILIMI

Yapılan görüşmelerde STK'lar tarafından dile getirilen ve İKSV'nin *Kamusal Alanda Sanat*¹¹² raporunda da açıklanan önemli bir eksiklik; Londra, Paris, Amsterdam ve Viyana örneklerinde görülen, kentlerin kültür politikalarını üretme noktasında karar alıcı yetkiye sahip, katılımcı, farklı meslek gruplarından bireyleri ve özerk kuruluşların katılımını düzenleyen bir yasal çerçeve ya da mekanizmanın Türkiye'de mevcut olmamasıdır. Bu noktada oluşum süreci devam eden Türkiye Sanat Kurumu (TÜSAK) önemli bir girişim olarak öne çıkmaktadır. TÜSAK'ın kurulması için bir Yasa Taslağı oluşturulmuş ve farklı STK ve kişilerin katılımıyla bir görüş alışverişi toplantısı düzenlenmiştir. Oluşturulan Taslak ve Taslağın yapım sürecinin katılımcı bir şekilde gerçekleşmemesi STK'lar tarafından eleştirilmektedir.¹¹³ Yasa Taslağı konusunda tartışmalar ve Kurumun yapılanma süreci devam etmektedir.¹¹⁴

İKSV'nin kültür politikaları geliştirme projeleri kapsamında gerçekleştirdiği çalışmalar yerel yönetimler seviyesinde özerk ve karma yapıların gerekliliğini ortaya koymaktadır. İKSV, bu kapsamda hazırladığı *İstanbul'da Kamusal Alanda Sanat Uygulamaları İçin Öneriler*¹¹⁵ başlıklı rapor ile kent bünyesinde kültür politikaları üretecek karma ve özerk yapıların oluşturulmasının gerekliliğini belirtmiştir.¹¹⁶ Kültür-sanat alanında çalışan diğer STK'lar ile yapılan görüşmelerde de yerel yönetimler seviyesinde özerk ve karma yapıların Türkiye'de mevcut olmamasının bu alanda faaliyetler gerçekleştiren STK'ların kamu kurumları ile olan ilişkilerinde önemli bir engel olduğu belirtilmiştir. Kültür politikalarına dair karar alma süreçlerine katılım noktasında sınıfsal bir ayrıma sebebiyet vermemek ve kültür-sanat alanında faaliyet gösteren öğelerin özerkliğini sağlayarak politik ve ideolojik baskıyı engellemek bir öncelik olmalıdır.

¹¹² *İstanbul'da Kamusal Alanda Sanat Uygulamaları İçin Öneriler*. İstanbul Kültür Sanat Vakfı. www.iksv.org/tr/hakkimizda/kultur_politikalar#2

¹¹³ *İKSV: Devlet kurumlarını TÜSAK taslağından çıkartın*. Radikal. Erişim Tarihi: 27 Mart 2014. www.radikal.com.tr/kultur/iksv_devlet_kurumlarin_tusak_taslagindan_cikartin-1183549

¹¹⁴ *TÜSAK'ta özgürlük yok*. Cumhuriyet. Erişim Tarihi: 03 Mart 2014. www.cumhuriyet.com.tr/haber/kultur-sanat/46521/TUSAK_ta_ozguruluk_yok.html#

¹¹⁵ *İstanbul'da Kamusal Alanda Sanat Uygulamaları İçin Öneriler*. İstanbul Kültür Sanat Vakfı. www.iksv.org/tr/hakkimizda/kultur_politikalar#3

¹¹⁶ *ibid*

Avrupa Kültür Derneği'nin *Her Şeyden Sonra* projesi aktif vatandaşlık ve kamu-sivil toplum diyalogu ekseninde toplum sanat ilişkisini ele almayı amaçlamaktadır. Dernek, sosyal ve kültürel gelişme sağlayacak fikirlerin oluşması için gerekli tartışma ortamını kültür-sanat alanlarından ve toplumun çeşitli kesimlerinden kişi ve kuruluşları bir araya getirerek sağlamaktadır. Kültür-sanat alanında çalışan on Derneğin *A Soul Four Europe: İstanbul Forumu Küresel Sorunlar, Kültür Vizyonları* adlı etkinliğiyle kentlerde yerel düzeydeki sorunların aslında küresel sebeplerle meydana geldiğinin altı çizilerek bu sorunların çözümlerinin müzakereci kamu-sivil toplum diyalogları ekseninde bulunması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla sanatın güncel politikadan kopuk olmadığı ve kamusal alandaki sorunların tartışılması ve çözülmesi için bir fırsat olduğu vurgulanmaktadır.

Kültür politikaları kapsamında karar alma süreçlerine sivil toplumun katılımına örnek olarak, Türkiye'nin 2007 yılında Avrupa Konseyi'ne verdiği Ulusal Kültür Politikası oluşturma sözünü yerine getirmek amacıyla Ulusal Kültür Politikasını Gözden Geçirme Programı'na katılma taahhüdüyle ilgili süreç gösterilmektedir. Aradan geçen altı yılın ardından Türkiye, Kasım 2013'te Kültür ve Turizm Bakanlığı aracılığıyla Ulusal Kültür Politikasını Avrupa Konseyi'ne sunmuştur.¹¹⁷ Bilgi Üniversitesi Kültür Politikaları ve Yönetimi Araştırma Merkezi'ne göre, kültür ve sanat kurumları, STK'lar, sanatçılar ve uzmanlar politika belgesinin hazırlanması sürecine dahil edilmemişlerdir. Bu nedenle 2011 yılında kültür-sanat alanından 184 kişi, bu alanda daha önce denememiş bir yolu deneyerek kolektif bir çalışmayla bir kültür politikası metni hazırlamışlardır. Hazırlanan kültür politikası metni bir özet rapor halinde *Sivil Toplum Gözüyle Türkiye Kültür Politikası Raporu* başlığıyla yayınlanmıştır. Rapor, sivil alanda faaliyet gösteren unsurların merkezi ve yerel seviyede toplumsal hayatın önemli boyutlarını etkileyecek kültür politikası oluşturulması konusunda, kamu kurumlarından bu yönde bir girişim olmadığı halde sorumluluk aldıklarını göstermek açısından önem taşımaktadır.

¹¹⁷ *Cultural Policy in Turkey - National Report*. Avrupa Konseyi. www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/culture/Reviews/CDCPP-Bu-2013-19-Turkeynational_en.pdf

İKSV, Kültür Politikaları projeleri kapsamında TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu tarafından yürütülen yeni Anayasa yapım sürecinde, kültürel yaşama katılma, erişme ve katkı sağlama hakkının Anayasa'ya eklenecek yeni bir madde aracılığıyla güvence altına alınması yönünde görüş bildirmiştir.

TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na iletilen Anayasa maddesi önerisinde ise kültürel yaşama katılma, erişme ve katkı sağlama hakkı şu şekilde gerekçelendirilmiştir:

- **Katılım; herkesin bireysel olarak, başkalarıyla birlikte ve bir topluluk ya da grup içerisinde serbestçe hareket etme, kendi kimliğini seçme, bir ya da birden çok toplulukla kendini özdeşleştirme ya da özdeşleştirmeme ya da bu tercihini değiştirme, toplumun siyasal yaşamına katılma, kendi kültürel faaliyetleriyle uğraşmayı kapsar.**
- **Erişim; herkesin bireysel olarak, başkalarıyla birlikte, bir topluluk ya da grup içerisinde, eğitim ve enformasyon yoluyla kendinin ve başkalarının kültürünü bilme, anlama ve kültürel kimliği tam anlamıyla dikkate alan nitelikli eğitim ve öğretim görme hakkını kapsar. Ayrıca, herkesin herhangi bir teknik enformasyon ya da iletişim aracı yoluyla ifade ve yaygınlaştırma biçimleri hakkında bilgilenme, toprak, su, biyolojik çeşitlilik, dil ya da özel kurumlar gibi kültürel ürünlerin ve kaynakların kullanımıyla ilişkili bir yaşam tarzını benimseme ve kültürel mirastan ve diğer bireylerin ve toplulukların yaratılarından yararlanma hakkı bulunmaktadır.**
- **Kültürel yaşama katkı sağlama ifadesi; herkesin toplumun maddi, manevi, zihinsel ve duygusal ifadelerinin yaratılmasına katılma hakkına atıfta bulunmaktadır. Bu hak, bir bireyin ait olduğu topluluğun gelişimine katılma ve bireyin kültürel haklarından yararlanmasını etkileyen politika ve kararların tanım, geliştirme ve uygulama süreçlerine katılma hakkıyla desteklenmektedir. Kültürel yaşama katılma hakkının sağlanması devletin hem müdahaleden kaçınması hem de kültürel yaşama katılım ile kültürel yaşamın desteklenmesinin ve geliştirilmesinin ön koşullarını ve kültürel ürünlere erişimi ve bu ürünlerin korunmasını sağlamak üzere pozitif eylemde bulunmasını gerektirir (İKSV, 2012).**

KÜLTÜR-SANAT KURUMLARINA KAMUNUN MALİ DESTEĞİ

Türkiye'de kültür-sanat alanında çalışan dernek ve vakıfların öncelikli muhatabı olan Kültür ve Turizm Bakanlığı, yerel yönetimlerin, derneklerin ve vakıfların kültürel etkinliklerine mali destek sunmaktadır. Bakanlık tarafından kültür-sanat çalışmalarına sunulacak destekler *Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin, Vakıfların ve Özel Tiyatroların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik* ile belirlenmiştir. Bakanlık, web sitesi aracılığıyla yaptığı bilgilendirmede desteklenecek etkinliklerle ilgili öncelik alanlarını "Kültürel değerlerimizin, küreselleşme ile birlikte, hızla değişmeye hatta yok olmaya başlaması nedeniyle, Bakanlığımızca belirlenen kültür politikaları çerçevesinde, kültürümüzün sahiplenilmesi; değişimi kucaklayan sağlıklı, ilkel, gelişime odaklı kültür programlarıyla kaybolmaya yüz tutmuş kültürel miras niteliğindeki değerlerimizin özgünlüğünün korunması, yaşatılması, geliştirilmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılması amacıyla yönelik projelerin desteklenmesi" olarak belirtmiştir.¹¹⁸ Bakanlık tarafından yapılan bu tanımlama gerek kapsamı gerekse yoruma açık oluşu nedeniyle yetersiz görülmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından paylaşılan bilgiler kapsamında, dernek ve vakıfların ne tür etkinliklerine destek sunulacağı ve destek sağlanacak kuruluşların hangi kriterler doğrultusunda belirleneceği şeffaf, açık, önceden belirlenmiş kriterler doğrultusunda kamuoyuyla paylaşılmamaktadır. Yapılan bilgilendirmede sadece, dernekler ve vakıflar tarafından gerçekleştirilecek başvuruların Müsteşar başkanlığında ilgili Müsteşar Yardımcısı, Genel Müdür, Genel Müdür Yardımcısı ve Daire Başkanı'ndan oluşan komisyonca inceleneceğini belirtilmektedir.

Kent seviyesinde kültür hakkının güvenceye alınmasına yönelik Türkiye'nin de üyesi olduğu Avrupa Konseyi'nin 1992 yılında kabul edilen *Avrupa KentSEL Şartı* (Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu) önem taşımaktadır. Avrupa KentSEL Şartı, devletlerin ve yerel yönetimlerin kent mirasının bir parçası olan sanata yatırım yapma yükümlülüğünü ortaya koymaktadır. Bu noktada kültür-sanat alanında faaliyet gösteren STK'ların yararlanabileceği ve kamu kurumlarının STK'lara desteğinin önemli bir parçasını oluşturan kamu

¹¹⁸ *Yerel yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Kültürel Etkinliklerine Yönelik Yapılacak Yardımlara İlişkin Başvurular ile İlgili Sıkça Sorulan Sorular*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. sgb. turizm.gov.tr/TR,130201/yerel-yonetimlerin-derneklerin-ve-vakiflarin-kulturel-e-.html

fonu mekanizmaları Türkiye’de mevcut değildir. Görüşülen kültür-sanat dernekleri, kültür hakkının güvenceye alınması ve bu hakkın kullanımının teşviki noktasında dernek ve vakıflara *cansuyu fonu*¹¹⁹(seed money) ya da *koşulsuz fon* (structural fund) sağlayan bir kamu fonu mekanizmasının olmamasını bu alanın gelişimine önemli bir engel olarak gördüklerini belirtmişlerdir.

Görüşülen STK’lardan biri Türkiye’de kültür-sanat alanında faaliyet gösteren sivil aktörlerin, örnekleri AB üyesi ülkelerde görülen ve kültür-sanat alanında çalışan derneklerin projeleri dışında, sadece bir ofis ve birkaç tam zamanlı personel tutabilmeleri için verilen koşulsuz fon imkânından yararlanamadığını belirtmiştir. İKSV kültür politikaları geliştirme projeleri kapsamında yayınladığı, kamu kültür kurumlarının yeniden yapılanmasıyla ilgili bir görüşte; mali sürdürülebilirliğin bir ön koşul olarak önemine dikkat çekerek, kültür-sanat alanında gerçekleştirilen faaliyetlerin güçlü bir fon mekanizması ile desteklenmesinin gerekliliğinin altını çizmektedir. Metinde, “Kamunun kültür ve sanatı desteklemek için ayırdığı fonun uluslararası kriterlere göre dağıtımını sağlayacak bir özerk sanat konseyi oluşumu da dâhil olmak üzere yurtdışındaki örnekler göz önünde bulundurularak, Türkiye için uygun modelin ne olduğunun tartışılması gerektiği” belirtilmiştir.¹²⁰

TÜSEV’e iletilen bir diğer görüş, kültür-sanat alanında faaliyet gösteren STK’lar için kamu fonu mekanizması bulunmamasının ağırlıklı olarak özel sektör tarafından desteklenen ve festival destekleri odaklı bir kentli-sanat ilişkisi doğurduğu yönündedir. Başka bir deyişle kamunun kültür-sanat faaliyetlerini desteklememesi bu alanın özel sektör tarafından doldurulmasına sebebiyet vermekte bu da özerk sanat çalışmalarının desteklenmesi yerine genel olarak özel sektörün festivaller üzerinden desteklediği bir sanat-kamusal alan yaratmaktadır. Bu bakış açısı bazı durumlarda sanatçıların özerkliğini ve sanat faaliyetlerinin çeşitliliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Türkiye’de Kamu-STK ilişkilerini düzenleyen mekanizmaların bulunmaması kültür-sanat alanında da önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Kültür politikalarının, etkili danışma süreçleri sonunda alanda faaliyet gösteren STK’ların katılımıyla belirlenmesi ve bu politikaların Kamu-STK işbirliği çerçevesinde uygulanması tüm toplumun kültür-sanat faaliyetlerine erişimi açısından önem taşımaktadır.

F. KAYNAK GELİŞTİRMEYE İLİŞKİN MEVZUAT

I. VERGİ MEVZUATI

Önceki senelerde yayınlanan Sivil Toplum İzleme Raporlarında da bahsedildiği üzere, STK’lar için çeşitli vergisel istisnalar mevcut olmakla birlikte konuyla ilgili bütünsel bir yaklaşım bulunmamakta ve var olan uygulamalar kar amacı gütmeyen ve kamu yararına çalışan STK’lara mali yükler getirmeye devam etmektedir.

Dernek ve vakıfların gelir getirici faaliyetler yürütmek için iktisadi işletme kurmaları gerekmektedir. Kurumlar Vergisi mükellefi olan iktisadi işletmelerin, kar amacı güden ticari kuruluşlarla aynı şekilde vergilendirilmesi ekonomik faaliyetlerini sosyal fayda yaratma amacıyla yürüten STK’lar için ağır yükler getirmektedir.

Türkiye, vergi teşvikleri gibi tedbirlerle sivil topluma aktarılan yerel özel kaynakları teşvik etmek yerine; çoğunlukla orantısız muhasebe uygulamalarıyla STK’ların mali yönetimini zorlaştırmaya devam etmiştir (2014 Türkiye İlerleme Raporu).

Vergi mevzuatıyla belirlendiği üzere, tüzel kişilerin vergi muafiyeti olan vakıflara ve kamu yararı statüsü bulunan derneklere yaptıkları bağışlarda uygulanan vergi indirim AB ülke ortalaması olan %10’un altında kalarak %5 oranıyla sınırlıdır. Bordrolu olarak çalışan gerçek kişiler tarafından yapılan bağışlarda ise vergi indirimine yönelik bir uygulama bulunmamaktadır. Bu durumun, Türkiye’de bağışçılığın teşviki ve geliştirilmesi önünde önemli bir engel oluşturduğu düşünülmektedir.

¹¹⁹ Cansuyu fonu yeni kurulan kuruluşlara başlangıç masraflarını karşılamaları amacıyla verilen fonlardır.

¹²⁰ İKSV: *Karar süreçlerine sivil kültür kurumları ve sanatçılar da katılmalı*. T24. Erişim Tarihi: 23 Şubat 2014. t24.com.tr/haber/karar-sureclerine-sivil-kultur-kurumlari-ve-sanatcilar-da-katilmali,251781

Türkiye’de tüzel kişilerin vergi muafiyeti olan vakıflara ve kamu yararı statüsü bulunan derneklere yaptıkları bağışlarda uygulanan vergi indirimi %5’dir. Bu oran AB ülke ortalaması olan %10’un altındadır.

Bağışçılık altyapısının geliştirilmesi ve sivil toplumu ilgilendiren mali mevzuatın elverişli hale getirilmesi yönünde çalışmalar yapan TÜSEV, hazırladığı raporlar¹²¹ ve yürüttüğü savunuculuk çalışmalarıyla konuya dikkat çekmektedir. Bu çalışmaların bir ayağı olarak, 2012 yılında vergi düzenlemelerinin iyileştirilmesi hakkında görüş alışverişinde bulunmak ve ortak hareket noktalarını belirlemek üzere çeşitli vakıfların katılımıyla bir *Vergi Çalışma Grubu* oluşturulmuş ve bu grup mevzuatın iyileştirilmesi yönündeki önerilerini belirlemiştir. Çalışma grubu üyeleri gelecek dönemde bu önerilerin Maliye Bakanlığı’yla paylaşılması yönünde çalışmalarına devam edecektir.

TÜSEV’in Kasım 2013’de yayınladığı Bireysel ve Kurumsal Bağışçılar için Yasal ve Vergisel Düzenlemeler Rehberi¹²² bağışçılığın yasal ve vergisel boyutları hakkında bilgi içeren bir kaynak metin olarak hazırlanmıştır. Rehberde, birden fazla kanun kapsamında ele alınan yasal ve vergisel konular hakkında merak edilebilecek soruların yanıtlarına yer verilmiştir. Rehberde yer alan başlıklardan bazılarına aşağıda yer verilmektedir:

- **Bağış nedir? Farklı bağış şekilleri nelerdir?**
- **Yardım Toplama Kanunu nedir? Bu Kanuna göre izin alınarak nasıl yardım toplanabilir?**
- **Vergi matrahından indirilebilir bağışlar nelerdir?**

¹²¹ Vakıf ve Derneklere İlişkin Vergi ve Kamu Yararı Raporu AB Ülkeleri ve Türkiye’deki Uygulamalar ve Öneriler. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. www.tusev.org.tr/userfiles/image/TUSEV-EFC-Karsilastirma_ve_Oneriler_Raporu.pdf

¹²² Bireysel ve Kurumsal Bağışçılar için Yasal ve Vergisel Düzenlemeler Rehberi. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. www.tusev.org.tr/userfiles/files/vergiselkonularrehberi_web_29_08_13.pdf

II. VERGİ MUAFİYETİ/KAMU YARARI STATÜSÜ

Vergiden Muaf Vakıf ve Kamu Yararına Çalışan Dernek statüleri vergi kanunlarıyla belirlenmiş olmasına rağmen, bu statülere ilişkin uygulamada çeşitli hatalar ve eksiklikler görülmeye devam etmektedir. Bu statülere ilişkin uygulamalar *2014 Türkiye İlerleme Raporu*’nda “kamu yararı ve vergi muafiyeti statüleri az sayıda STK’ya Bakanlar Kurulu tarafından net olmayan kriterler” doğrultusunda verildiği için Avrupa Komisyonu tarafından ilk kez eleştirilmiştir.

Ekim 2015’de derlenen verilere göre, vergiden muaf yeni vakıfların sayısı 262’ye ulaşmıştır (GİB, 2015). İzleme 2012 verileriyle (249 vakıf) karşılaştırıldığında vergiden muaf vakıf sayılarında küçük bir artış görülmektedir. Vergi muafiyetine sahip vakıfların sayısının, 4.809 olan yeni vakıf sayısına oranı 2012’de olduğu gibi %5’le sınırlı kalmaktadır. Kamu yararına sahip derneklerin sayısında ise bir önceki yılın verilerine (406) kıyasla düşüş görülmektedir. Kamu yararı statüsüne sahip 400 dernek, sayısı 104.066 olan faal derneklerin yalnızca %0,04’ünü oluşturmaktadır (DDB, 2015). Dernekler Dairesi Başkanlığı’ndan alınan verilere göre, 2013 yılında 18 dernek kamu yararı statüsü almak için başvuruda bulunmuş ve Aralık 2014 itibarıyla bu derneklerin yalnızca iki tanesi bu statüyü almıştır. Başvuru yapan 16 derneğin işlemleri devam etmektedir. Verilerde görülen küçük değişikliklere rağmen, toplam oranlar incelendiğinde 2013-2014 yılları arasında kayda değer bir değişiklik yaşanmadığı görülmektedir.

Yeni vakıfların yalnızca %5’i, derneklerin ise %0,04’ü vergi muafiyeti ve kamu yararı statüsüne sahiptir.

III. YARDIM TOPLAMA KANUNU

Türkiye’nin 2007-2013 yılları için hazırladığı *AB Müktesebatına Uyum Raporu*’nda değiştirilmesine karar verilen kanunlar arasında yer almasına rağmen, dernek ve vakıfların merkezleri dışında bağış toplaması ve geliri getirici faaliyetler yürütmesi, 2860 sayılı *Yardım Toplama Kanunu* kapsamında düzenlenmeye devam etmektedir. Yardım toplamanın kanunla düzenlenmesi, bu kadar çok koşula bağlanması, süreyle sınırlandırılması gibi yaklaşımlar “yasakçı” bir bakış açısının ürünü olduğu gibi, bu uygulamanın devam etmesi STK’ların misyon ve faaliyetlerini yerine getirmek için gerek duydukları mali kaynaklara erişimini de zorlaştırmaktadır.

Raporun önceki bölümlerinde de bahsedildiği üzere, henüz kanunlaşmamakla birlikte STK'ların görüşleri de alınarak geliştirilen Yardım Toplama Kanunu Taslağı hazırlanmış ancak Taslağın nihai hali kamuoyu ile paylaşılmamıştır. Taslağın kanunlaşp kanunlaşmayacağı eğer kanunlaşırsa ne gibi yenilikler getireceği bu sebeple bilinmemektedir.

Taslağın kamuoyu ile paylaşılan en son metni incelendiğinde dernek ve vakıfların mevcut mevzuattan farklı olarak Yardım Toplama Kanunuyla getirilen izin sınırlamalarından genel anlamda muaf tutuldukları görülmektedir. Taslak bu şekilde kanunlaşırsa, "Kurum ve kuruluşların kendi statüsüne göre üyelerinden aldıkları aidatlar ve talep edilmeden mal varlığının bir kısmının veya bütününün belirli bir amaca yönelik olup olmadığına bakılmaksızın verilen bağışlar ile dernek ve vakıfların yerleşim yerleri, eklentileri ve tesislerinde ya da tüzük veya senetlerinde belirtilen amacı kapsamında faaliyette bulunulan yerlere ait bina ve müstemilatlarının sınırları içinde veya yeri ve zamanı belirli etkinliklerinde topladıkları yardımlar bu Kanun kapsamı dışında" tutulacaktır.¹²³ Bu düzenlemenin Yardım Toplama Kanunu'ndan dolayı gelir getirici faaliyetleri ciddi anlamda sınırlanan STK'lar için önemli bir rahatlama sağlayacağı düşünülmektedir.

Türkiye'de yalnızca kamu yararına sahip dernekler ve vergi muafiyeti bulunan vakıflar 2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu'nun 6. maddesi kapsamında izin almadan yardım toplayabilmek için başvuru yapabilmektedirler. Kamu yararı ve vergi muafiyeti statülerinde olduğu gibi, izne tabi olmadan yardım toplanması da İçişleri Bakanlığı'nın teklif yazısı üzerine Bakanlar Kurulu kararına tabi tutulmaktadır. İzin almadan yardım toplayabilen kuruluşların sayısı yirmi ile sınırlıdır (DDB, 2014). Vergi muafiyeti ve kamu yararı statüsüne sahip kuruluşların 650'yi aştığı, toplam vakıf ve dernek sayısının ise 105.000'in üzerinde olduğu bir ortamda izin almadan yardım toplayabilen kuruluşların sayısının yok denecek kadar az olduğu gözlemlenmektedir.

Türkiye'de toplam yeni vakıf ve dernek sayısı 108 binin üzerindedir. İzin almadan yardım toplayabilen STK sayısı ise yalnızca 20'dir.

¹²³ Yardım Toplama Kanunu Tasarısı. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı. www.dernekler.gov.tr/tr/ebulten/duyurular.aspx

YARDIM TOPLAMA KANUNU TASARISI'NDA ÖNE ÇIKAN HUSUSLAR

Yardım Toplama Kanunu genel anlamda yardım toplama faaliyetini kısıtlayan yaklaşımı sürdürmektedir. Böyle bir kanuna ihtiyaç olup olmadığının tartışılması gerekirken yeni bir Taslak Kanun metni hazırlanmış olması bu tartışmanın önünü tıkamaktadır. Dernekler mevzuatı, Ceza Hukuku ve Medeni Hukuk ilkeleri ve uluslararası insan hakları belgelerinde yer alan örgütlenme özgürlüğü ve ilgili hak ve özgürlüklere ilişkin standartlar dikkate alındığı takdirde bu kapsamdaki bir yardım toplama kanununa ihtiyaç kalmaması muhtemeldir.

Kanun Tasarısının getirdiği en önemli yenilik Taslağın 2. maddesinde düzenlenen "Kurum ve kuruluşların kendi statüsüne göre üyelerinden aldıkları aidatlar ve talep edilmeden mal varlığının bir kısmının veya bütününün belirli bir amaca yönelik olup olmadığına bakılmaksızın verilen bağışlar ile dernek ve vakıfların yerleşim yerleri, eklentileri ve tesislerinde ya da tüzük veya senetlerinde belirtilen amacı kapsamında faaliyette bulunulan yerlere ait bina ve müstemilatlarının sınırları içinde veya yeri ve zamanı belirli etkinliklerinde topladıkları yardımlar bu Kanun kapsamı dışındadır" hükmüdür. Bu düzenlemenin kanunlaşması halinde mevcut durumda izne tabi olan birçok yardım toplama faaliyeti kanun kapsamı dışında kalacak yani serbest bırakılacaktır.

Bununla birlikte Taslağın 10. maddesinde düzenlenen bazı faaliyetler kanun kapsamında tanımlanmış ancak izin yerine bildirim usulü getirilmiştir. Buna göre; "Dernek ve vakıflarca düzenlenecek kermes, gösteri, yarışma, konser, piyes gibi sosyal veya kültürel etkinlikler şeklinde yürütülecek yardım toplama faaliyetleri ile kamu yararı statüsü bulunan dernekler ile vergi muafiyeti bulunan vakıfların yardım toplama faaliyetleri" için bildirim yapılması gerekecektir.

Taslağın kanunlaşması durumunda yukarıda bahsedilen düzenlemeler yürürlüğe girerse bunun STK'lar için önemli bir rahatlama getireceği düşünülmektedir. Ancak birçok maddenin uygulama esaslarının ileride çıkartılacak Yönetmelik ile düzenlenmesi öngörülmüştür. Çıkacak Yönetmeliğin ne kapsamda idari sınırlamalar getireceği ise bilinmemektedir.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

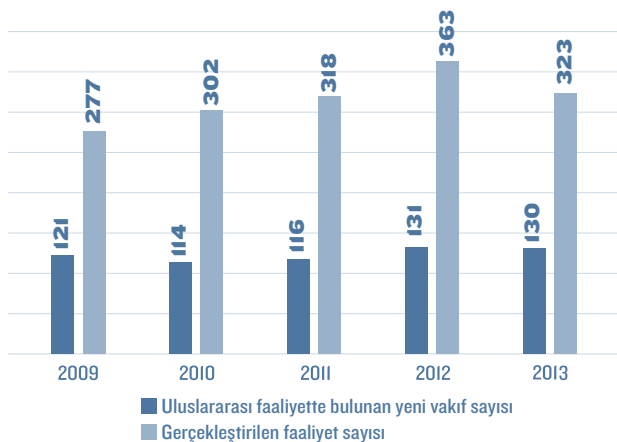
ULUSLARARASI İLİŞKİLER

A. ULUSLARARASI İLETİŞİM VE İŞBİRLİĞİ

Mevzuatta vakıf ve derneklerin amaçları doğrultusunda uluslararası faaliyette ve işbirliğinde bulunmaları yönünde bir engel bulunmamaktadır. STK'ların yurt dışında şube, temsilcilik ya da üst kuruluş kurmaları ya da yurt dışında kurulmuş kuruluşlara üyelikleri serbesttir.

VGM verilerine göre, 2013 yılı beyanlarını veren yeni vakıflardan 130'u uluslararası faaliyetlerde bulduklarını belirtmektedir (VGM, 2014). DDB derneklerin uluslararası faaliyetleri ya da uluslararası ilişkileri üzerine verileri yayınlamamaktadır. Türkiye'deki STK'ların faaliyetlerini ağırlıklı olarak yerel ve/veya ulusal düzeyde gerçekleştirdikleri gözlemlenmekle birlikte; konuyla ilgili güncel verilere ulaşılamaması daha detaylı bir incelemeyi zorlaştırmaktadır.

GRAFİK 7. ULUSLARARASI FAALİYETLERDE BULUNAN YENİ VAKIF SAYISI (VGM, 2014)

2014 Türkiye İhtiyaç Analizi Raporu kapsamında STK temsilcileri ile yapılan görüşme ve odak grup toplantılarında, STK'ların tematik ağlar üzerinden ve proje ortaklıkları geliştirerek uluslararası düzeyde işbirlikleri yapmasının giderek daha önemli hale geldiği vurgulanmıştır. Artan ilgiye rağmen, STK'ların finansal ve insan kaynakları kapasitesindeki yetersizliklerin uluslararası çalışmaların sayısı ve derinliğinin artmasına engel olduğuna da değinilmiştir. Bahsi geçen rapora göre, araştırmaya katılan 32 STK'nın %59,4'ü uluslararası ağlara %65,6'sı ise bölgesel ağlara üye olduğunu belirtmiştir (TACSO, 2014).

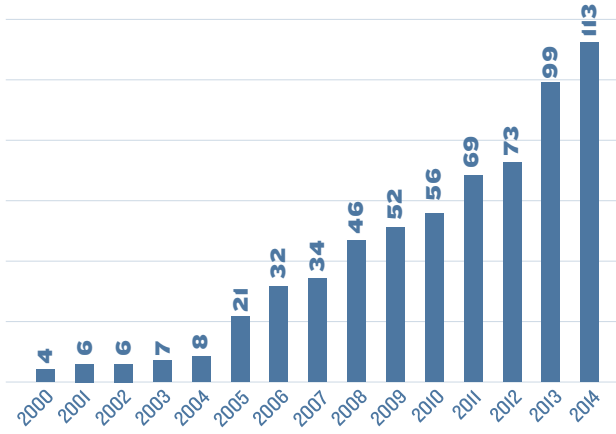
2013 yılında 4.757 yeni vakıftan yalnızca 130'u uluslararası faaliyette bulunmuştur (VGM, 2014)

Uluslararası ilişkilerin bir diğer boyutu ise yurt dışında kurulmuş STK'ların Türkiye'de şube ve temsilcilik kurmasıyla ilgilidir. Bu konu Dernekler Kanunu'nun 5. maddesinde "Yabancı dernekler, Dışişleri Bakanlığının görüşü alınmak suretiyle İçişleri Bakanlığının izniyle Türkiye'de faaliyette veya işbirliğinde bulunabilir, temsilcilik veya şube açabilir, dernek veya üst kuruluş kurabilir veya kurulmuş dernek veya üstkuruluşlara katılabilirler" şeklinde düzenlenmiştir. Uzmanlar tarafından yabancı derneklerin şube ve temsilcilik kurma işlemlerini izne bağlayan bu maddenin "yürütmeye sınırsız bir takdir yetkisi" verdiği ve "İçişleri Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığının herhangi bir gerekçe bildirmeksizin örgütlenme hakkına bir sınırlama getirebildiği" belirtilmektedir.¹²⁴

¹²⁴ Sivil Toplum Aktif Katılım: Uluslararası Standartlar, Ulusal Mevzuattaki Engeller, Öneriler. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. http://www.siviltoplum-kamu.org/ustfiles/files/MevzuatRaporu_TR.pdf

DDB verilerine göre, Türkiye’de faaliyetine izin verilen yabancı kuruluş sayısı yıllar içinde artış göstererek 113’e ulaşmıştır (DDB, 2014). 2013-2014 dönemi incelendiğinde, yabancı kuruluşların büyük bir bölümünün Türkiye’de temsilcilik açmayı tercih ettiği görülmektedir. Şube açma, doğrudan faaliyette bulunma ve dernek kurma da yabancı kuruluşların diğer çalışma şekilleri arasında yer almaktadır.

GRAFİK 8. FAALİYETİNE İZİN VERİLEN YABANCI KURULUŞ SAYISI (DDB, 2014)

Bu artışa rağmen, özellikle hak temelli çalışmalar yapan bazı yabancı kuruluşların bürokratik süreçlerden dolayı kuruluş izinlerini almakta zorlandığı ve başvuruların reddedildiği örnekler de rastlanmaktadır. *2013 Türkiye İlerleme Raporu* uluslararası STK’ların Türkiye’de engellenen faaliyetlerine dair şu gözlemlerde bulunmaktadır: “Bir Alman siyasi derneğin Türkiye’de kurulmasına izin verilmemiştir. İngiltere merkezli bir yardım kuruluşunun dernek olarak kurulmasının reddedilmesi ile ilgili dava devam etmektedir. Suriyeli mültecilere ve yerlerinden olmuş kişilere yardım eden uluslararası STK’lar hakkında soruşturmalar yürütülmüştür. Bu STK’lardan bir kısmı yetkili makamlarca kapatılmıştır.”¹²⁵ TÜSEV’in DDB ile yaptığı görüşmede, uluslararası kuruluşların şube/temsilcilik başvurularının 2013 yılında artış gösterdiği belirtilmiştir. Bu artışın genellikle Suriyeli göçmenlerle çalışmalar yürütmek isteyen insani yardım kuruluşlarının başvurularından kaynaklandığına dikkat çekilmiştir. Aynı görüşmede,

başvurular değerlendirilirken Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşlar tarafından akredite edilmiş STK’lara öncelik verildiği ve yabancı kuruluşların çalışmalarını Türkiye’deki STK’larla ortak yürütmelerinin tavsiye edildiği dile getirilmiştir. Buna rağmen, bölgede izinsiz faaliyet gösteren yabancı STK’lar olduğu ve bu kuruluşlarla ilgili soruşturma sürecinin devam ettiği de belirtilmiştir.

B. ULUSLARARASI FONLAR

Başta Avrupa Birliği (AB) programları olmak üzere, hibe veren kuruluşlar, hükümetler arası kuruluşlar ve çeşitli ülkelerin diplomatik temsilcilikleri başlıca uluslararası fon kaynakları arasında yer almaktadır. Türkiye’de aktif olan uluslararası donör kuruluş sayısı sınırlı olsa da; bu fonların özellikle hak temelli alanlarda çalışan ve diğer mali kaynaklara erişimi kısıtlı olan STK’ların proje ve faaliyetlerini hayata geçirmelerinde önemli rol oynadıkları bilinmektedir. Bu yönüyle, uluslararası fon kaynakları Türkiye’de sivil toplum alanının gelişimine katkı sağlamaktadır.

DDB’den edinilen bilgiye göre, 2013 yılında derneklerin yurt dışından aldığı yardımların toplam tutarı 132.845.548 TL’dir. Buna göre, 2013 yılında yurt dışından alınan yardımlar derneklerin toplam gelirlerinin yalnızca %1,7’sini oluşturmuştur. Benzer bir durum yeni vakıflar için de geçerlidir. VGM verilerine göre, 2013 yılında yeni vakıfların yurtdışından aldığı yardımların toplamı 116 milyon TL’dir (VGM, 2014). Yurt dışından alınan yardımlar yeni vakıfların 2013 yılı gelirlerinin yalnızca %0,8’idir.

2013 yılında yurt dışından alınan yardımlar derneklerin toplam gelirlerinin %1,7’si, vakıfların toplam gelirlerinin ise %0,8’idir.

Raporun bu bölümünde Türkiye’de aktif olan uluslararası fon kaynaklarının bazıları hakkında özet bilgilere yer verilmektedir. Ayrıca, Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu tarafından 2012 yılında başlatılan *Sivil Düşün AB Programı* ve on yılı aşkın süredir Türkiye’de biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilirliği ile iklim değişikliğiyle mücadele faaliyetlerine destek sağlayan *Küresel Çevre Fonu Küçük Destek Programı* hakkında vaka analizleri yer almaktadır.

¹²⁵ 2013 Türkiye İlerleme Raporu. Avrupa Komisyonu. http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/ilerlemeRaporlari/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf

I. AVRUPA BİRLİĞİ FONLARI

Avrupa Birliği, Türkiye'nin üyeliğe hazırlanması hedefiyle her yıl sosyal hizmetlerden çocuk haklarına, özel sektörden gelişiminden bölgesel kalkınmaya kadar pek çok konuda hibe desteği sağlamaktadır. AB, 2013-2014 döneminde de STK'lara en fazla destek sağlayan uluslararası finansman kaynağı olmuştur. AB finansmanlı projeler öncelikli olarak aşağıdaki alanlarda destek sağlamaktadır:¹²⁶

- Demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygıyı garantileyen istikrarlı kurumlar,
- İşleyen piyasa ekonomisi ve artan rekabet,
- AB ve Türkiye arasında artan sivil toplum diyalogu ve
- Yapısal fonların yönetimi için hazırlık

Avrupa Komisyonu'nun 2012 yılında Avrupa Parlamentosu'na sunduğu raporunda belirtildiği üzere, Türkiye AB'den en fazla kalkınma yardımı alan ülkeler arasında yer almaktadır. Rapora göre, 2012 yılında alınan kalkınma yardımı bir önceki yıla (313,07 milyon avro) kıyasla %33,8 oranında artarak 418,88 milyon avroya ulaşmıştır.¹²⁷

Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA)

Avrupa Birliği, 2007 yılında mali yardım mekanizmasında yapılan değişikliklerle Türkiye'nin de aralarında yer aldığı aday ve potansiyel aday ülkelere mali yardımlarını Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) adı altında birleştirmiştir. IPA kapsamında 2007-2013 yılları itibarıyla faydalanıcı olan sekiz ülkeye tahsis edilen fon yaklaşık 9,9 milyar avro tutarındadır. Bu tutarın %48,2'sini oluşturan 4,8 milyar avro Türkiye için ayrılmıştır.¹²⁸ Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, IPA kapsamında 2007-2013 yılları arasında Türkiye için ayrılan mali yardımlar beş ana bileşen altında dağıtılmıştır.

IPA dönemlerinin öncelikleri ve programlamasına dair bilgiler *Çok Yıllı Endikatif Planlama Belgesi*'nde yer almaktadır. Türkiye'nin *2011-2013 Dönemi Çok Yıllı Endikatif Planlama Belgesi*'nde yer alan öncelikler: "(1) yargı ve temel haklar alanlarında kilit nitelik arz eden reformların gerçekleştirilmesi adına hukukun üstünlüğü gibi kritik alanlarında ilerleme kaydedilmesi, (2) ulaştırma, tarım, gıda güvenliği, çevre, iklim değişikliği ve enerji gibi kapsamlı mevzuata sahip ya da AB standartlarına ulaşmanın yüksek maliyet gerektirdiği alanlarda müktesebatin uyumlaştırılması ve (3) Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasında desteklenmesi ve rekabet edebilme gücünün artırılması" olarak belirlenmiştir.¹²⁹ Aynı belgede, kesişen konular altında desteklenecek diğer öncelikler ise; "sivil toplumun katılımının desteklenmesi,

TABLO 10. IPA DÖNEMİ (2007-2013) TÜRKİYE MALİ YARDIM MİKTARLARI- MİLYON AVRO (AB BAKANLIĞI, 2014)

BİLEŞEN	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	TOPLAM
Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma	256,7	256,1	239,6	217,8	231,3	227,5	238,5	1.667,5
Sınır Ötesi İşbirliği	2,1	2,9	3,0	3,1	5,1	2,2	2,2	20,6
Bölgesel Kalkınma	167,5	173,8	182,7	238,1	293,4	356,1	366,9	1.778,4
İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi	50,2	52,9	55,6	63,4	77,6	83,2	91,2	474,1
Kırsal Kalkınma	20,7	53,0	85,5	131,3	172,5	187,4	204,2	854,6
TOPLAM	497,2	538,7	566,4	653,7	779,9	856,3	903,0	4.795,2

¹²⁶ AB Mali Desteği. Avrupa Birliği Delegasyonu. www.avrupa.info.tr/tr/ab-mali-destegi/ab-mali-destekli-programlar.html

¹²⁷ Top 10 Recipients of EU aid. Devex. Erişim Tarihi: 9 Eylül 2013. <https://www.devex.com/news/top-10-recipients-of-eu-aid-81760>

¹²⁸ Türkiye-AB Mali İşbirliği. Avrupa Birliği Bakanlığı. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=5>

¹²⁹ 2011-2013 Dönemi Çok Yıllı Endikatif Planlama Belgesi. Avrupa Birliği Bakanlığı. <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=42164&l=1>

AB programlarına katılımın artırılması, yüksek düzeyli bir çevre koruması, iklim değişikliğine ilişkin kaygıların yaygın kabulünün sağlanması, kadın ve erkek için fırsat eşitliğinin yaratılması, dezavantajlı ve yardıma muhtaç kesimlerin desteklenmesi ile iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi" olarak sıralanmıştır. Belirlenen öncelikler doğrultusunda planlamada AB mali yardımları ile desteklenmek üzere yedi sektör tanımlanmıştır.

Avrupa Birliği Hibe Programları Kapsamında Sivil Toplum Kuruluşlarına Destek kitabına göre, Katılım Öncesi Mali Yardım kapsamında 2002-2013 yılları arasında farklı içerik ve konularda toplam 63 hibe programı yürütülmüştür. Aşağıdaki tablodan görüleceği üzere, bu hibe programları çerçevesinde 3.226 adet projeye toplam 402.755.635,71 avro finansman desteği sağlanmıştır (AB Bakanlığı, 2014). IPA fonlarına ilişkin toplu verilerin Bakanlık tarafından paylaşılması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilirken, bu projelerin yarattığı etkiye dair rapor ve değerlendirmelerin de açık bir şekilde paylaşılması gerekmektedir. Desteklenen projelere dair güncel bilgi ve raporların açık hale getirilmesi amacıyla AB Bakanlığı bünyesinde kurulması beklenen *İzleme Bilgi Sistemi* henüz hayata geçirilmemiştir.¹³⁰

2002-2013 yılları arasında, IPA kapsamında farklı alanlarda toplam 63 hibe programı yürütülmüş ve 3.226 projeye mali destek sağlanmıştır. Bu kapsamda vakıf ve derneklerin 842 projesine 76.606.579,95 avro fon verilmiştir. Vakıf ve derneklere verilen hibe desteği IPA kapsamında sağlanan mali desteklerin %19'udur (AB Bakanlığı, 2014).

TABLO 11. 2002-2013 DÖNEMİNDE HİBE PROJELERİN KURULUŞ TÜRLERİNE GÖRE DAĞILIMI (AB BAKANLIĞI, 2014)

Kuruluş Türü	Sözleşme Adedi	Hibe Tutarı (Avro)
Belediyeler	369	100.808.670,01
Dernekler	640	51.835.422,90
KOBİ'ler	654	47.767.998,55
Odalar	360	39.128.741,05
Vakıflar	232	24.771.156,75
Üniversite-Yüksek Okul	169	24.263.782,30
Köylere Hizmet Götürme Birlikleri	108	21.765.629,76
İl Özel İdareleri	78	19.613.276,07
Birlikler	121	17.879.459,47
Meslek Liseleri	69	8.796.896,10
Sendikalar	48	6.697.821,24
Diğerleri	57	6.502.95,49
Kooperatifler	74	6.2224.781,44
Kamu Kurumları (merkezi yönetim taşra teşkilatları)	38	5.904.338,09
Çiftçi Grupları	65	5.311.118,70
Muhtarlıklar	35	4.894.667,70
İlköğretim Okulları	56	4.353.001,52
Halk Eğitim Merkezleri	33	3.858.852,02
Liseler	8	903.641,33
Kalkınma Ajansları	4	883.346,12
Rehberlik ve Araştırma Merkezleri	4	314.857,43
Anaokulu	4	276.081,67
TOPLAM	3,226	402.755.635,71

Sivil Toplum Aracı (CSF), sivil toplumun gelişimine mali destek sağlamak amacıyla 2011-2012 yıllarında IPA Geçiş Yardımı ve Kurumsallaşma Bileşeni altında başlatılmıştır. Bu kapsamda Türkiye'ye özgü programların yanı sıra çok yararlanıcılı programlar da hayata geçirilmiştir. Üç ana bileşen altında kullanılan Türkiye özel programının toplam bütçesi ise 30,5 milyon avrodur (TACSO, 2014).

¹³⁰ *İzleme ve Değerlendirme*. Avrupa Birliği Bakanlığı. <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=126&l=1>

CSF'nin ana bileşenleri, (1) Sivil Düşün AB Programı, (2) Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları Aracı (DİHAA) Türkiye Hibe Programı ve (3) Türkiye'de STK'lara verilen en büyük miktardaki doğrudan hibe olan ve STK'lardan oluşan konsorsiyumun yürüttüğü Türkiye'de Sivil Toplumun Gelişimi ve Sivil Toplum-Kamu İşbirliğinin Güçlendirilmesi projesi¹³¹ olarak belirlenmiştir.

VAKA ANALİZİ

SİVİL DÜŞÜN AB PROGRAMI

Sivil Düşün Programı, Sivil Toplum Aracı kapsamında STK'ların katılımıyla gerçekleştirilen danışma süreçlerinde belirlenen ihtiyaçlar doğrultusunda sivil toplumu desteklemek amacıyla Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu tarafından hayata geçirilmektedir. Program, 2012-2016 yılları arasında STK'lar, aktivistler, ağlar ve platformlara mali destek sağlayacaktır.

SİVİL TOPLUM ARACI

“Demokrasi, insan hakları, sosyal adalet ve hukukun üstünlüğü gibi tartışmalara aktif olarak katılan ve hükümet politikalarına etki etme gücü bulunan dinamik ve katılımcı bir sivil toplum yaratmak”¹³² amacıyla

uygulanan Sivil Toplum Aracı, Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu'nun sivil toplum kuruluşlarının mali kaynaklarını geliştirmek amacıyla uygulayıcısı olduğu bir programdır. Avrupa Parlamentosu'nun 2008 yılında aldığı kararla program Batı Balkanlar ve Türkiye'de uygulanmaya başlamıştır.

Sivil Toplum Aracı üç temel bileşenden oluşmaktadır:

- 1. Sivil inisiyatlara verilen genel ve kapasite geliştirmeye yönelik desteklerle sivil toplumun işlevinin yerel ve ulusal seviyede artırılması**
- 2. İnsandan İnsana Programı: AB kurumlarına yapılan ziyaretlerle paydaşlar arasında bilgi ve deneyim paylaşımının artmasının sağlanması**
- 3. Paydaşlar ve AB bölgesindeki STK'lar arasında iletişimi artıracak, birikim paylaşımı sağlayacak ve yeni ortaklıklar kurulmasında rol oynayacak ortaklık anlaşmalarının yapılması.**¹³³

TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM ARACI

Sivil Toplum Aracı'nın Türkiye ayağı tasarlanırken sivil toplumun ihtiyaçlarının doğru şekilde ve katılımcı yollarla tespit edilebilmesi için 2010 yılında 12 farklı ilde danışma toplantıları düzenlenmiş ve toplantılara eş zamanlı olarak da internet üzerinden danışma süreci yürütülmüştür. Süreç boyunca STK temsilcileri ve aktivistlerden oluşan yaklaşık 500 kişi ile görüşülmüş ve toplanan görüşler doğrultusunda *Türkiye'de Sivil Toplumun Gelişmesine Yönelik Avrupa Komisyonu Desteği için Yol Gösterici İlkeler Belgesi* son haline getirilmiştir.¹³⁴ Belgede Türkiye'de daha açık ve dinamik bir demokrasiye erişmek için yürütülen çalışmaların merkezine “aktif bireylik” kavramının konduğu vurgulanmıştır. Aktif bireylik kavramının hukuki statü gerektirmediğine dikkat çekilirken “aktif bireylik için ortamın iyileştirilmesi” ve “örgütlü bireylerin

¹³¹ Proje hakkında detaylı bilgi için: www.siviltoplum-kamu.org/tr

¹³² *Sivil Toplum Aracı 2011-2013 Ülke Fişi: Türkiye*. Avrupa Komisyonu. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/financial_assistance/ipa/2012/pf_9_csf-tr.pdf

¹³³ *Civil Society Facility: Towards a Civil Society Friendly Society*. Erişim Tarihi: 09 Aralık 2013. <https://sites.google.com/site/ipa128287/civil-society-facility>

¹³⁴ *Sivil Toplum Aracı 2011-2013 Ülke Fişi: Türkiye*. Avrupa Komisyonu. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/financial_assistance/ipa/2012/pf_9_csf-tr.pdf

kapasitelerinin güçlendirilmesi” en temel iki hedef olarak tanımlanmıştır.

Türkiye için belirlenen hedeflere paralel olarak Sivil Toplum Aracı Programı dört farklı bileşen çerçevesinde aktif bireyler, sivil inisiyatifler ve STK'lara mali destek sağlamaktadır. Bu bileşenler:¹³⁵

1. Çerçeve Ortaklık Anlaşmaları: Tematik alanlarda çalışan STK'lara ve sivil inisiyatiflere hibeler aracılığıyla kapasite geliştirme desteği sağlanmasını öngörmektedir (2012 yılı için öngörülen toplam bütçe: 1.000.000 avro).

2. Aktif Sivil Toplum için Esnek Fonlar: STK'ların aktivitelerinden hızlı sonuçlar almalarına yardımcı olacak küçük çaplı destekler sağlanmasını öngören mikro-hibe programıdır (2012 yılı için öngörülen toplam bütçe: 750.000 avro).

3. Aktif Yurttaşlık Mekanizması (Aktivist Desteği): Çeviri, seyahat ve kısa dönem uzman ihtiyacı vb. ihtiyaç masraflarını karşılayarak yurttaş katılımının artırılmasını hedeflemektedir (2012 yılı için öngörülen toplam bütçe: 500.000 avro).

4. Görünürlük ve Farkındalık Artırmaya Yönelik Çalışmalar: STK'ların AB'nin sivil toplum desteği konusunda farkındalığını artıracak ve yerel seviyede Sivil Toplum Aracı'nın görünürlüğünü artıracak aktiviteler yapılmasını öngörmektedir (2012 yılı için öngörülen toplam bütçe: 800.000 avro).¹³⁶

Bu bileşenlerin hedeflerine ulaşmasını sağlamak ve sivil toplumun derinlemesine ihtiyaç analizini yapmak amacıyla Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu 2011 yılında, 2010 yılında yapılan araştırmanın sonuçlarına dayanarak yeniden kapsamlı bir danışma süreci başlatmıştır. Süreç dâhilinde 11 ilde, 730 STK temsilcisi ve aktivistin Sivil Toplum Aracı Programı'na dair geri bildirimleri alınmıştır. 2011 yılında yürütülen danışma sürecinden elde edilen bulgular aşağıda kısaca özetlenmiştir:

- **Fon dağıtımında hak temelli çalışan STK'lara ayrıcalık olmasa da öncelik tanınmalıdır.**
- **Sadece dernek ve vakıflar değil, tüzel kişiliği olmayan sivil inisiyatifler ve aktivistler de desteklenmelidir.**
- **Başvuru kriterleri basitleştirilmeli, şeffaf olmalı, Türkçe ve Kürtçe başvuru imkânı sunulmalıdır.**
- **Küçük STK'ların sınırlı aynı ihtiyaçları göz önünde bulundurularak küçük hibe fonu imkânları sağlanmalıdır ve hibe başvurularında büyük STK'lar ile ortaklık zorunluluğu aranmamalıdır.**
- **Fon başvurularına açık çağrı yapılmalıdır ve başvuru değerlendirme sürecinden sonraki ödeme hızlı ve baştan yapılmalıdır.**¹³⁷

SİVİL DÜŞÜN AB PROGRAMI

Sivil Düşün AB Programı, kapsamlı danışma süreçlerinin sonucunda yukarıda özetlenen bulgulara dayandırılarak hazırlanmıştır. Program sivil topluma 2012-2016 yılları arasında destek sağlamayı ve AB uyum sürecinin bir gereği olarak sivil toplumun güçlenmesini sağlarken; insan hakları, hukukun üstünlüğü, sosyal ve siyasal katılım gibi temel demokratik ilkelerin önemini vurgulanmasını amaçlamaktadır. Sivil Düşün Programı Takım Lideri Cengiz Çiftçi programı, “Sivil Düşün, platform, çatı örgüt ve ağların, sendika, kent konseyleri, sivil toplum örgütleri ve aktivistlerin destek ihtiyaçlarına hızlı, esnek, kapsayıcı, yapıcı ve yenilikçi bir yaklaşımla yanıt veriyor. Sivil Düşün Türkiye’de ilk defa aktivistlere ve tüzel kişiliği olmayan inisiyatifler, ağlar ve platformlar gibi sivil toplum örgütlerine destek çalışması başlatarak daha güçlü ve daha aktif bir sivil toplumla geleceğin Türkiye’sine katkı vermeyi amaçlıyor” şeklinde tanımlanmaktadır.¹³⁸

Programa aktivistler, STK'lar, sendikalar, kent konseyleri, platformlar ve ağlar başvurabilmektedir. Böylece Türkiye’de ilk kez tüzel kişiliği olmayan aktörlerin ve

¹³⁵ ibid

¹³⁶ ibid

¹³⁷ *Conclusions of the Consultation of Civil Society on the new Civil Society Facility 2011-2013*. 2011. Delegation of the European Union to Turkey.

¹³⁸ Çiftçi, Cengiz. *Aktivistler ve Sivil Düşün AB Programı*. T24. <http://t24.com.tr/yazarlar/cengiz-ciftci/aktivistler-ve-sivil-dusun-ab-programi,6559>

kent konseylerinin sivil topluma ayrılmış AB fonlarından faydalanmasının önü açılmıştır. Türkiye’de sivil toplum alanını düzenleyen yasal mevzuatın dernek ve vakıf tüzel kişilikleri dışında kalan örgütlenme modellerini içermediği ve pek çok fonun tüzel kişilik ön koşulu aradığı bir ortamda, Sivil Düşün Programı’nın kaydı bulunmayan örgütlenme modellerine fon imkanı sağlamanın sivil toplum alanının geneline yönelik önemli bir destek sunduğu düşünülmektedir.

Sivil Düşün Programı, sivil toplumu hibeler ve program süresince verilen tanıtım ve teknik uzmanlık hizmetleri ile desteklemektedir. Programa yapılacak başvurular için temel kriter hak temelli çalışmalar yürütmektir. 2011 yılında yayınlanan *Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Dönüm Noktası* raporu, Türkiye’deki derneklerin %65’inin mevcut politikaları etkilemeye dair bir gündemi olmadığını, sosyal hizmetler ve dayanışma faaliyetlerine odaklandığını ortaya koymaktadır. Benzer bir durum vakıflar için de söz konusudur. Resmi kayıtlara göre vakıfların sadece %1.28’i demokrasi, hukuk ve insan hakları alanında çalışmaktadır (TÜSEV,2011). Aynı araştırma hak temelli çalışmalar yapan STK’lar için mali sürdürülebilirliğin öncelikli bir sorun alanı olduğunu da ortaya koymaktadır. Hak temelli STK’lar sayıca az olmakla birlikte, yürüttükleri çalışmalar ve yarattıkları etki ile toplumsal sorunların çözümünde önemli rol oynamaktadır. Bu durum, Sivil Düşün örneğinde görülen yalnızca hak temelli çalışmaları destekleyen ve esnek bir fon mekanizmasının varlığını daha da önemli hale getirmektedir.

Sivil Düşün Programı’nın başvuru formu, kriterleri, değerlendirme ve uygulama süreçleri diğer AB fonlarına kıyasla daha sade ve açık şekilde tasarlanmıştır. Bu kapsamda, STK’lardan alınan görüşler de dikkate alınarak programa yapılacak başvurular Türkçe, Kürtçe ve İngilizce olmak üzere üç farklı dilde kabul edilmektedir. Bu diller haricinde başvuru gelmesi durumunda ise Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu başvurunun değerlendirilmesi konusunda karar vermektedir. Bu uygulamanın, bürokratik süreçlerin zorluğu ve dil engeli yüzünden AB fonlarına başvurmayı tercih etmeyen STK’ların projelerini hayata geçirmelerine olanak sağlayacak mali desteklere erişiminin önünü açtığı düşünülmektedir.

Sivil Düşün Programı çerçevesinde verilen destekler, Sivil Toplum Aracı’nın yukarıda bahsi geçen bileşenleri ile de örtüşecek şekilde dört ana grupta verilmektedir:

1. Aktif bireyler için esnek fonlar (Aktivist Programı)
2. STK’lar için küçük hibeler
3. Sivil toplum ağları ve platformları için çerçeve ortaklık anlaşmaları
4. Bilgi, iletişim ve farkındalığın artmasını destekleyecek faaliyetler

Ocak 2014 itibari ile programın *Ağlar ve Platformlar* bileşeni hibelerinin faydalanıcıları belirlenerek 6 projeye yaklaşık 1.750.000 avro tutarında mali destek sağlanmıştır.¹³⁹ Başvuru süreci devam eden *Aktivist Programı* kapsamında ise programın başladığı 17 Nisan 2013’den vaka analizinin yazıldığı Ocak 2014’e kadar yapılan 505 başvurunun 127’sine destek sağlanmıştır. Proje başvurularına destek alamayan kuruluşlara ise teknik destek sağlanarak başvurularını iyileştirme fırsatı sunulmaktadır. Kurumsal kapasiteleri değişkenlik gösteren STK’ların ihtiyaçları göz önünde bulundurularak alt limit konulmayan Aktivist Programının üst limiti 10.000 avro olarak belirlenmiştir. Programa katılımı kolaylaştırmak amacıyla başvurular yıl boyunca kabul edilmektedir.

Sivil Düşün AB Programı, fon desteğinin yanı sıra hak temelli çalışmaların tanıtımı için iletişim desteği de sunmaktadır. Programın tanıtım ve iletişim platformları üzerinden sağladığı destek, hak temelli çalışmaların haberler ve duyurular, etkinlikler ve sivil toplum hikayeleri başlıkları altında daha geniş kitlelere duyurulmasına olanak sağlamaktadır. Sivil Düşün Programı kapsamında, STK’ların iletişim ve farkındalık çalışmaları özelinde ihtiyaçlarını belirlemek amacıyla *Sivil Toplum İletişim İhtiyaç Analizi* anket çalışması yürütülmektedir.

Sivil Düşün Programı Takım Lideri Cengiz Çiftçi, programın sivil toplum tarafından bilinirliğinin artması ve yıllar içinde sivil toplumun değişen ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde gelişebilmesi için sivil toplumun katılımıyla gerçekleştirilecek düzenli danışma toplantıları ile katılımcı planlanma süreçlerinin hayata geçirilmesine devam edileceğini belirtmektedir.

¹³⁹ *Ağlar ve Platformlar Desteği: Sivil Düşün AB Programı.* <http://sivildusun.net/programlar/aglar-ve-plattformlar-hibe-bileseni/>

Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları Aracı (DİHAA)

IPA kapsamında oluşturulan DİHAA, insan hakları ve demokrasi alanlarındaki sivil toplum çalışmalarının desteklenmesindeki temel araçtır. DİHAA kapsamında, Türkiye'den başvuruların da kabul edildiği küresel hibe programları ve Türkiye'ye özel hibe programları için teklif çağrıları açılmaktadır. DİHAA'nın 2007-2013 döneminde dünya genelindeki toplam bütçesi 1.104 milyon avrodur.¹⁴⁰

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu'nun internet sitesinde yayınlanan bilgilere göre, Türkiye 2002 yılından bu yana DİHAA kapsamında yıllık yaklaşık 2,7 milyon avro hibe desteği almaktadır. DİHAA'nın 2013 Türkiye Teklif Çağrısı kapsamında, Aralık 2013-2014 döneminde insan hakları alanında 22 projeye 3 milyon avronun üzerinde hibe desteği sağlanmıştır. Hibe almaya hak kazanan kuruluşlardan 18'nin Türkiye merkezli olduğu ve bu kuruluşlardan 2'sinin vakıf, 14'ünün dernek olduğu tespit edilmiştir.¹⁴¹ DİHAA mali desteğiyle kadın, LGBTİ, sığınmacı ve göçmen hakları konusunda çalışan STK'ların projelerinin yanı sıra; hak temelli izleme çalışmaları yürüten projelere de destek verilmiştir. DİHAA'nın 2014 yılı Teklif Çağrısı için öngörülen toplam mali destek 3 milyon avrodur.¹⁴² 2014 Teklif Çağrısına yapılan başvuruların değerlendirme süreci devam etmektedir.

DİHAA'nın 2013 Türkiye Teklif Çağrısı kapsamında, Aralık 2013-Aralık 2014 döneminde insan hakları alanında 22 projeye 3 milyon avronun üzerinde hibe desteği sağlanmıştır.

DİHAA'nın 2014-2020 dönemi için yeniden kurulmasına ilişkin yönetmelik 15 Mart 2014 tarihinde Avrupa Birliği Resmi Gazetesi'nde yayınlanmıştır.¹⁴³ Yönetmeliğe göre,

DİHAA'nın 2014-2020 döneminde de insan hakları ve demokrasi alanındaki çalışmaları küresel boyutta desteklemeye devam etmesi öngörülmektedir. Bu kapsamda, 2014-2020 dönemi için ayrılan toplam kaynak 1.332.752.000 avrodur. *2014-2017 Çok Yıllı Endikatif Programı*'nda¹⁴⁴, DİHAA'nın aşağıda yer alan öncelikler doğrultusunda STK'lara ve yerel düzeydeki faaliyetlere destek vereceği belirtilmiştir.

Genel hedef: Demokrasi ve insan haklarının tüm dünyada desteklenmesi ve teşvik edilmesi

Hedef 1- İnsan hakları ve insan hakları savunucularına en riskli durumlarda destek sağlanması

Hedef 2- AB'nin insan hakları alanındaki diğer önceliklerinin desteklenmesi

Hedef 3- Demokrasinin desteklenmesi

Hedef 4- AB seçim gözlemciliği

Hedef 5- Uluslararası ve bölgesel insan hakları araç ve mekanizmaları dahil olacak şekilde hedeflenen ana aktör ve süreçlerin desteklenmesi

2014-2017 programında yukarıda belirtilen hedefler için toplam 697,7 milyon avro bütçe ayrılmıştır. Bununla birlikte, DİHAA Ülke Bazlı Destek Şeması'na göre, 2014-2017 döneminde Batı Balkanlar ve Türkiye için ayrılan toplam destek tutarı 29,6 milyon avrodur.¹⁴⁵

Katılım Öncesi Yardım Aracı II (IPA II)

2014-2020 dönemini kapsayan ve Türkiye'nin yararlanıcıları arasında yer aldığı AB Katılım Öncesi Yardım Aracı II, 11 Mart 2014 tarihinde Avrupa Parlamentosu ve Konsey tarafından kabul edilmiştir.¹⁴⁶ IPA II, bir önceki

¹⁴⁰ İnsan Haklarına Yönelik Avrupa Mali Yardımları Nelerdir?. Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. <http://avrupa.info.tr/tr/ab-ve-sivil-toplum/demokrasi-ve-insan-haklari-icin-avrupa-araci-dihaa-nedir.html>

¹⁴¹ Grant Contracts Awarded During December 2013-December 2014. EuropeAid. <https://webgate.ec.europa.eu/europeaid/online-services/index.cfm?do=publi.welcome&nbPubliList=15&orderby=upd&orderbyad=Desc&searchtype=RS&aofr=133351>

¹⁴² Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı Türkiye Programı. AB Türkiye Delegasyonu. <http://avrupa.info.tr/tr/bilgi-kaynaklari/haber-arsivi/news-single-view/article/demokrasi-ve-insan-haklari-icin-avrupa-araci-tuerkiye-programi-yeni-teklif-cagrisi-yayinla-1.html>

¹⁴³ Regulation (EU) No 235/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing a financing instrument for democracy and human rights worldwide. Official Journal of the European Union. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0235&from=EN>

¹⁴⁴ Instrument for Democracy and Human Rights Worldwide Multiannual Indicative Programme (2014-2017). European Union External Action. http://www.eeas.europa.eu/human_rights/docs/eidhr-mip-2014-2017_en.pdf

¹⁴⁵ ibid

¹⁴⁶ Regulation (EU) No 231/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing an Instrument for Pre-accession Assistance (IPA II). Official Journal of the European Union. http://www.ab.gov.tr/files/mali_isbirligi_baskanligi/ipa_ii_tuzugu.pdf

dönemde de olduğu gibi aday statüsündeki ülkelerin AB üyesi olabilmek için gerçekleştirmesi gereken reformların uygulanabilmesine destek sağlayan öncelikli finansman kaynağıdır. 2014-2020 yılları arasında geçerli olan II. dönemin genel amaçları, hedef ve ilkeleri IPA II Tüzüğü ile belirlenmiştir.

AB 2007-2013 yılları arasında gerçekleşen IPA programı ile Türkiye'de sivil toplumun gelişimi ve sivil toplum diyalogu konularında farklı hibe mekanizmaları aracılığıyla önemli boyutta finansman desteği sağlamıştır. IPA kapsamında sivil toplum kesişen (cross-cutting) bir grup olarak ele alınmış ve tüm sektörler altında mali destek sağlanmıştır. 2014-2020 döneminin planlamasında ise sivil toplum ilk kez alt sektör olarak kabul edilmiştir. Sivil toplumun 2014-2020 yılları arasında alt sektör olarak tanımlanması ile birlikte, yasal ve mali ortamın iyileştirilmesi ve kamu-sivil toplum diyalogunun geliştirilmesi amacıyla mali program başlatılmıştır. STK'ların IPA II döneminde de 'cross-cutting' grup özelliğini devam ettirmesi ve buna bağlı olarak tüm sektörlerden mali destek alabilmesi beklenmektedir.

2014-2020 yıllarında gerçekleşecek IPA II döneminde sivil toplum ilk kez alt sektör olarak kabul edilmiştir.

Sivil Toplum Alt Sektörü, IPA II kapsamında *Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü Sektörü* altında tanımlanmıştır. Avrupa Birliği Bakanlığı alt sektörün koordinasyonundan sorumludur. Avrupa Komisyonu, IPA II süresince sivil toplumun gelişimini ve sivil toplum diyalogunu bir alt sektör olarak desteklemeye devam edecektir. STK'lar alt sektör kapsamında açılan hibe çağrılarının yanı sıra farklı sektörler altında açılan hibe çağrılarında da başvuru yapabilecektir.

IPA II programı Türkiye'de aşağıda bahsi geçen beş adım çerçevesinde hayata geçirilmektedir:

Ülke Strateji Belgesi, Avrupa Komisyonu tarafından 2014-2020 dönemini kapsayacak şekilde hazırlanmış ve 26 Ağustos 2014 tarihinde kabul edilmiştir. Ülke Stratejisi Belgesi'ne göre Sivil Toplum Alt Sektörünün hedefleri, "yasa yapımı ve karar alma süreçlerine aktif demokratik katılımın sağlanması yoluyla sivil toplumun gelişiminin desteklenmesi, temel haklar ve diyalog kültürünün teşvik edilmesi, Türkiye ve Avrupa'daki sivil toplum arasında

kültürlerarası değişim ve sivil toplum diyalogunun geliştirilmesi" olarak belirlenmiştir.¹⁴⁷

Ülke Strateji Belgesi'nin hazırlanması aşamasında, sivil toplumdaki görüş almak amacıyla bir anket düzenlenmiş ve 9 Ocak 2014'te Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu ev sahipliği ve TACSO kolaylaştırıcılığında Ankara'da bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıya katılan STK temsilcileri belgenin nihai haline gelebilmesi için önerilerini paylaşmıştır.

Sektör Planlama Belgeleri, strateji belgesinde yer alan dokuz sektör ve iki alt sektör için sorumlu Bakanlıklar tarafından hazırlanmaktadır. *Sivil Toplum Alt Sektör Belgesi*, AB Bakanlığı tarafından 2014-2017 dönemine yönelik sektör hedeflerini belirlemek üzere hazırlanmış ve belgede bu dönemde yapılacak faaliyetlere de yer verilmiştir. Sivil Toplum Alt Sektör Belgesi ve bu süreçte yürütülen çalışmalar, sivil toplum alanında ilk kez uzun döneme yayılmış strateji ve hedefler belirlenmiş olması nedeniyle önem taşımaktadır.

2014-2017 Sektör Planlama Belgesi'nde aşağıda yer alan sonuçlar öngörülmüştür:

- (1) Yasal ortamın, düzenli sivil toplum istişaresi ve politika süreçlerine aktif katılıma izin verecek biçimde iyileştirilmesi
- (2) Sivil toplumun, özellikle hak temelli örgütlerin kapasitesi, erişimi, temsiliyeti ve ağ kurmaları ya da katılımlarının artırılması
- (3) Türkiye ve Avrupa arasında insandan insana değişimin yüksek bir seviyede devam ettirilmesi

2014-2017 Sektör Planlama Belgesi'nin oluşturulması aşamasında Avrupa Birliği Bakanlığı tarafından bazı STK'lardan görüş alınmıştır. Ancak görüş alma süreci planlı bir şekilde yürütülmemiş ve kapsamlı bir sivil toplum katılımına açılmamıştır. Görüş veren STK'lar ise görüşlerinin yalnızca küçük bir bölümünün hazırlanan belgeye yansıtıldığını belirtmiştir. Sektör planlama belgesinin 2016-2017 yıllarında tekrar değerlendirilmesi ve 2018-2020 dönemini kapsayacak yeni belgenin de bu süreçte netleştirilmesi beklenmektedir. 2018-2020 dönemi için hazırlanacak Sektör Planlama Belgesi'nin

¹⁴⁷ IPA II Indicative Strategy Paper for Turkey. European Commission. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20140919-csp-turkey.pdf

sivil toplumun görüşleri alınarak hazırlanması önem taşımaktadır.

Aksiyon Belgeleri. Sektör Planlama Belgesi'ni temel olarak hazırlanmakta ve belirlenen hedeflere ulaşmak için gerçekleştirilecek program ve projeleri yıllık olarak tanımlamaktadır. Sivil Toplum Alt Sektörü kapsamında hazırlanan 2014 yılı Aksiyon Belgesi çerçevesinde Türkiye için ayrılan finansman desteği 23.350.000 avrodur. Bu finansman desteğinin 20.190.000 avrosunun AB tarafından karşılanması taahhüt edilmiştir. AB standartlarına göre, bahsi geçen fonun dağıtılabilmesi için kamu kurumlarının yararlanıcı olması gerekmektedir. Bu kurala bağlı olarak, lider kuruluş olan AB Bakanlığı'nın ilgili tüm kamu kurumlarını konuyla ilgili bilgilendirdiği ve bu kurumlardan proje talebinde bulunduğu bilinmektedir. Aksiyon belgeleri ile belirlenen fonlar Bakanlıklar ve ilgili diğer kamu kurumlarının sundukları projeler çerçevesinde faydalanıcı olmaları sonrasında farklı yöntemler kullanılarak dağıtılmaktadır.¹⁴⁸

Aksiyon Belgesi'ne göre, finansman desteğinin aşağıda bahsi geçen faaliyetler çerçevesinde ilgili kamu kurumları tarafından dağıtılması öngörülmüştür:

Son adım olan **Hibe Çağrı Rehberleri** ve **Teknik Destek Proje Şartnameleri**, Aksiyon Belgeleri'nde öngörülen projelerin hayata geçirilebilmesi için finansman yapısına uygun olarak hazırlanan rehberler ve şartnamelerdir.

AB Bakanlığı'nın önerisi ve Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu'nun onayıyla sivil toplumun IPA II kapsamında alt sektör olarak kabul edilmesi sivil toplum alanının gelişimi ve karar alma süreçlerine katılımının garanti altına alınması açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ancak, özellikle 2014 yılı Aksiyon Belgesi'nin hazırlanmasında sivil toplumun katılımının sağlanmaması ve STK'lardan görüş alınmaması önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. 2015 yılı Aksiyon Belgesi'nin hazırlanmasında da kapsamlı bir görüş alma süreci yürütülmemiştir. Bununla birlikte, 2014 yılı için belirlenen aksiyonların Sektör Planlama Belgesi'nde yer alan önceliklerle doğrudan ilişkili olmaması süreci takip eden STK'lar tarafından sıklıkla eleştirilmektedir.

Tablodan da görüleceği üzere, 2014 yılı finansman dağılımı incelendiğinde alt sektör içerisinde doğrudan sivil toplumun yararlanması için ayrılan fon miktarı (7.350.000 avro) toplam finansmana (23.350.000 avro) kıyasla oldukça azdır. Sivil toplum için ayrılan 7.350.000 avro içinden 600 bin avronun AB Bakanlığı'nın bu çerçevede açılacak hibe programlarının yönetimini kolaylaştırmak amacıyla Teknik Destek olarak kullanılması planlanmıştır.

Alt sektör için ayrılan fonun büyük bir bölümü kamu kurumlarına ya da kamu kurumu statüsündeki kuruluşlara aktarılmaktadır. Kamu kurumlarına aktarılan fonların

TABLO 12. 2014 YILI AKSİYON BELGESİNDE YER ALAN FAALİYETLER

Aktivite	Toplam Bütçe	Fon Mekanizması	Sorumlu Kurum
Sivil Toplum Destek Programı	7.350.000	Doğrudan hibe, Hizmet sözleşmesi, Hibe programları	AB Bakanlığı
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Kamu-STK İşbirliği Konusunda Kapasitesinin Geliştirilmesi	3.000.000	Hizmet sözleşmesi	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
AB-Türkiye Kültürlerarası Diyalogu	3.000.000	Hizmet sözleşmesi (Yunus Emre Enstitüsü'nün kapasite gelişimi ve programın görünürlüğü), Hibe programları	Kültür ve Turizm Bakanlığı
AB-Türkiye Anadolu Arkeolojisi ve Kültürel Miras Enstitüsü	10.000.000	Hizmet sözleşmesi, İş ve tedarik sözleşmeleri	Kültür ve Turizm Bakanlığı
TOPLAM	23.350.000		

¹⁴⁸ Commission Implementing Decision of 17.12.2014 adopting a Country Action Programme for Turkey for the year 2014. European Commission. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/ipa_2014_31874_turkey_country_action_programme_for_the_year_2014.pdf

ve bu kapsamda gerçekleştirilecek projelerin yapısal değişiklikler ya da yasal reformlar öngörmemesinin sektör hedeflerine ulaşmayı zorlaştıracağı düşünülmektedir. Kamu-Sivil Toplum İşbirliği Projesi 2011 Konsorsiyum ortağı STK'lar, konuyla ilgili olarak:

“Karar alma süreçlerine sivil toplumun katılımının güçlendirilmesi için doğrudan sivil toplumun ve sivil toplum içindeki örgütlü yapıların kapasitelerinin güçlendirilmesi gerekliliği karşısında, sektör içinde doğrudan sivil toplumun yararlanması için ayrılan bütçenin arasında bir asimetri olduğu göze çarpmaktadır. Sivil toplum alt sektörü altında, temel olarak yararlanıcısı sivil toplum olan projelerin yer alması, kamu kurumlarınca önerilecek projelerin sektör nihai amacıyla belirlenmiş ve sivil topluma yönlendirilecek kaynakları kısıtlamamak üzere sınırlandırılmış olması gerekmektedir.”¹⁴⁹

IPA II kapsamında sivil toplumun ‘cross-cutting’ bir grup olarak farklı sektörler altında finansman desteği alabilmesine ilişkin henüz bir uygulamanın olmaması da endişeyle karşılanmaktadır.

AB Bakanlığı'nın sivil toplumdan görüş alınacak bir katılım mekanizması oluşturmayı ve bu mekanizmayı 2016 yılı Aksiyon Belgesi'nin hazırlanmasında hayata geçirmeyi istediği bilinmektedir. TÜSEV ve STGM'nin bu alandaki deneyimlerinden yola çıkarak TACSO'nun da desteğiyle geliştirilmesine katkı sunduğu *Katılımcı Planlama Mekanizması* ile AB Bakanlığı'nın alt sektörün yararlanıcı kuruluşu olarak, sürecin farklı aşamalarında STK'ları ne şekilde, hangi araçlarla ve nasıl bir zaman diliminde sürece dâhil edebileceği ve görüş alabileceğinin çerçevesi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Katılımcı Planlama Mekanizması'nın hayata geçirilmesinin IPA II kapsamında yürütülen çalışmalar ve dağıtılan finansman desteğinin sektörün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde ve katılımcı bir yöntemle belirlenmesine, daha şeffaf ve hesapverebilir yürütülmesine katkı sağlaması beklenmektedir. Bu tür bir çalışma STK'ların karar alma süreçlerine katılımı ve Kamu-STK işbirliğinin geliştirilmesi yönünde de önemli bir örnek teşkil edecektir.

Sivil Toplum Diyalogunun Güçlendirilmesi Hibe Programı

Sivil Toplum Diyalogu Programı, Türkiye ve AB üyesi ülkelerdeki sivil toplum arasında deneyim paylaşımı ve ilişkilerin güçlendirilmesi, AB'de Türkiye'nin Türkiye'de ise AB'nin daha iyi anlaşılması ve bilgi paylaşımının sağlanması amacıyla Avrupa Komisyonu tarafından hayata geçirilmiştir. İlk dönemi 2008 yılında başlayan Program, IPA kapsamında AB ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Programla ilgili öne çıkan bazı veriler aşağıdaki gibidir:

I. Dönem: 2008-2009 yıllarını kapsayan birinci dönemde, “katılım sürecinde taşıdıkları önemden dolayı, sürece daha fazla kaynağın seferber edilmesine yönelik güçlü kapasiteleri nedeniyle veya ilgili sektörün diyaloga katkıda bulunma potansiyelini tam olarak kullanmamış olması sebebiyle” belediyeler, meslek örgütleri, üniversiteler ve gençlik örgütleri hedef kitle olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda, 119 projeye 19,3 milyon avro destek sağlanmıştır.¹⁵⁰

II. Dönem: 2010-2012 yıllarında devam eden ikinci dönemde ise, STK'ların hizmet ettikleri alanlara odaklanılarak Tarım ve Balıkçılık ile Kültür ve Sanat alanlarında destek sağlanmıştır. Bu bileşenler altında toplam 41 projeye 5,1 milyon avro mali destek sağlanmıştır. Buna ek olarak, mikro hibeler ile 56 projeye 270 bin avro fon verilmiştir (AB Bakanlığı, 2012).

III. Dönem: Programın 2013-2014'teki üçüncü dönemi ise Siyasi Kriterler ve Medya hibe programları ile başlatılmıştır. Medya hibe programıyla 16 projeye iki milyon avronun üzerinde finansman desteği sağlanmıştır. Siyasi Kriterler programı kapsamında ise insan hakları, ayrımcılıkla mücadele, demokrasi ve hukukun üstünlüğü başlıkları altında 39 projeye 4 milyon avronun üzerinde finansman sağlanmıştır. Desteklenen projelerin 30'unda başvuru sahibi Türkiye'den kuruluşlardır. Başvuru sahiplerinin 17'si dernek, 13'ü ise vakıftır.¹⁵¹

Programın bu döneminde, medya, STK'lar ve kamu çalışanları arasında bir iletişim ağı kurulması amacıyla

¹⁴⁹ Raporun bu bölümünde TÜSEV'in de aralarında yer aldığı Kamu-Sivil Toplum İşbirliği Projesi konsorsiyum ortaklarının, IPA II 2014-2020 Sivil Toplum-Türkiye Aksiyon Belgesi üzerine hazırladıkları görüş metninden yararlanılmıştır.

¹⁵⁰ AB ve Türkiye Arasında Sivil Toplum Diyalogunun Geliştirilmesi Projesi. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. http://siviltoplumdialogu.org/wp-content/uploads/2015/05/compendium_TR.pdf

¹⁵¹ Civil Society Dialogue Between EU And Turkey-III Political Criteria Grant Scheme Award Notice. Europeaid. <https://webgate.ec.europa.eu/europeaid/online-services/index.cfm?ADSSChck=1441713977700&do=publi.welcome&nbPublList=15&orderby=upd&orderbyad=Desc&searchtype=RS&aofr=135252&userlanguage=en>

Diyalog Seminerleri başlatılmıştır. 2015 yılı boyunca altı ilde gerçekleştirilecek seminerlerde, katılımcılara Türkiye'nin AB üyelik sürecini takip etmelerini kolaylaştıracak bilgilerin yanı sıra; AB ile ilgili yürütülen çalışmaların toplumun geniş kesimlerine iletilmesinde kullanılacak yöntem, araç ve yaklaşımlar hakkında bilgi verilmesi planlanmaktadır.¹⁵²

II. DİĞER ULUSLARARASI FONLAR

Hibe veren uluslararası vakıflar, çeşitli ülkelerin diplomatik temsilcilikleri ve Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası gibi uluslararası hükümetler arası kuruluşlar Türkiye'de STK'lara fon sağlayan başlıca donör kuruluşlardır. STK'lara mali destek sağlayan uluslararası bağışçıların listesi TACSO'nun 2015 yılında güncellenen *Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları için Fon Rehberi*'nde yer almaktadır. Rehberde çok sayıda donör kuruluşun bilgisi bulunmakla birlikte, bu kuruluşlardan Türkiye'de aktif olan ve sivil topluma kaynak aktaranların sayısının sınırlı olduğu düşünülmektedir.

Raporun *Uluslararası Fonlar* bölümünde bahsedildiği üzere, yurtdışından alınan yardımlar Türkiye'deki vakıf ve derneklerin toplam gelirlerinin küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Buna rağmen, gerek AB gerekse diğer uluslararası bağışçılar tarafından sivil topluma sağlanan mali destekler özellikle hak temelli çalışma ve projelerin hayata geçirilmesinde önemli rol oynamaktadır.

Sanılanın aksine, Amerikan vakıfları tarafından Türkiye'de sivil topluma verilen mali destek diğer ülkelere kıyasla oldukça kısıtlıdır. Foundation Center'ın yayınladığı verilere göre, 2013 ve 2014 yıllarında Amerikan vakıflarının en fazla bağış yaptığı ülkeler sırasıyla İsviçre (943.001.931\$), İngiltere (299.151.112\$), Güney Afrika (196.994.632\$), Nijerya (176.374.785\$) ve Hindistan'dır (172.730.942\$). Aynı dönemde Türkiye'ye sağlanan mali destek ise yalnızca 10.062.528 dolardır. Bu finansman desteği, 23 kuruluşun 29 fon başvurusu sonucunda verilmiştir. Fon almaya hak kazanan kuruluşların 10'unun dernek, 7'sinin vakıf ve geriye kalan 6'sının şirket, kooperatif ya da üniversite olduğu tespit edilmiştir.¹⁵³

2013-2014 yıllarında Amerikan vakıfları Türkiye'deki 23 kuruluşu 29 hibe aracılığıyla 10.062.528 dolar mali destek sağlamıştır. Çeşitli alanlarda çalışan bu kuruluşların 10'u dernek, 7'si ise vakıftır (Foundation Center, 2015).

Goethe Institut tarafından paylaşılan bilgilere göre, Türkiye'de aktif olan Alman Politik Vakıfları'nın sayısı dördür.¹⁵⁴ Bu kuruluşlar Türkiye'de dernek ya da temsilcilik tüzel kişiliğiyle faaliyet göstermeyi tercih etmişlerdir. Alman vakıfları kendi öncelik alanları doğrultusunda özellikle demokrasi ve insan hakları alanlarında STK projelerine küçük hibe destekleri sağlamaktadırlar.

Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları için Fon Rehberi'nde, STK'lara diplomatik temsilcilikleri üzerinden mali destek sağlayan başlıca ülkeler Avustralya, Hollanda, İngiltere, İsveç, Japonya ve Kanada olarak belirlenmiştir. *Sivil Toplum İzleme Raporu 2012*'de yayınlanan vaka analizlerinde Hollanda Kraliyeti Başkonsolosluğu'nun Matra ve İnsan Hakları Programları ile İsveç Kalkınma Ajansı'nın sağladığı finansman desteği hakkında bilgilere yer verilmektedir.¹⁵⁵

Türkiye'de aktif olan uluslararası bağışçıların listesi ve bu kuruluşların öncelik alanları, hibe takvimleri gibi bilgilere farklı kaynaklar üzerinden ulaşmak mümkündür. Ancak bu kuruluşların sağladıkları fonların toplam miktarı, destekledikleri kuruluşların ve projelerin toplu bilgileri tek bir kaynak üzerinden yayınlanmamaktadır. Bu eksiklikten yola çıkarak, 18 Mart 2014 tarihinde Hollanda Başkonsolosluğu ev sahipliğinde merkezi Türkiye'de bulunan uluslararası donör kuruluşların katıldığı bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda donör kuruluşlar arasında bilgi ve deneyim paylaşımının önemine dikkat çekilmiştir. Toplantılara katılım sağlayan donör kuruluşların sayısının artırılmasının ve buluşmaların devamlı hale gelmesinin donör kuruluşlar arasındaki koordinasyon ve bilgi akışının sağlanmasını kolaylaştıracağı ve uluslararası fonlara dair bilgi paylaşımını artıracığı düşünülmektedir.

¹⁵² *Diyalog Seminerleri*. Sivil Toplum Diyalogu. <http://siviltoplumdiyalogu.org/diyalog-seminerleri/>

¹⁵³ *Interactive Map of Direct Grants by U.S. Grantmakers to Non U.S. Recipients*. Foundation Center. <http://webapps.foundationcenter.org/intl/CountryDollars.php?map=country&unit=Turkey&iso3=TUR&recipkey=7863994&yr%5B%5D=2014&yr%5B%5D=2013>

¹⁵⁴ *Politik Vakıflar*. Goethe Institut. <http://www.goethe.de/ins/tr/tr/1p/lks/dpl/pst.html>

¹⁵⁵ Bahsi geçen vaka analizleri için www.tusev.org.tr/tr/araştırma-ve-yayınlar/sivil-toplum-izleme-raporu-1/sivil-toplum-izleme-raporu-2012-vaka-analizleri adresini ziyaret edebilirsiniz.

VAKA ANALİZİ

KÜRESEL DESTEK FONU KÜÇÜK DESTEK PROGRAMI

STK'ların ve yerel toplulukların biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilirliği ile iklim değişikliğiyle mücadele faaliyetlerine destek sağlayan Küresel Çevre Fonu Küçük Destek Programı 1993 tarihinden beri Türkiye'de uygulanmaktadır. Vaka analizinde, SGP'nin yirmi yılda STK'larla geliştirdiği işbirlikleri ve deneyimlere yer verilmektedir.

Küresel Çevre Fonu (GEF) Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Dünya Bankası ortaklığında yürütülmektedir. GEF'in görevi, idaresi ve iç usulleri 1992 yılında Rio de Janeiro'da gerçekleşen Dünya Zirvesi sonuçları doğrultusunda belirlenmiştir. Bu kapsamda GEF, dört alandaki projelere destek sunarak küresel seviyede çevre sorunları ile mücadeleye katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu alanlar biyolojik çeşitlilik, iklim değişikliği, uluslararası sular ve ozon tabakasının delinmesidir. Geçtiğimiz yıllarda bahsi geçen odak alanlarına toprak bozulması ve kalıcı organik kirleticiler (POPs) de eklenmiştir.

GEF kapsamında büyük, orta ve küçük ölçekli fon mekanizmaları bulunmaktadır.¹⁵⁶ Türkiye'de 1993 yılından

beri, STK'ların ve yerel toplulukların biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilirliği ile iklim değişikliği ile mücadele konularında gerçekleştirdikleri faaliyetleri desteklemek amacıyla GEF Küçük Destek Programı (SGP) uygulanmaktadır. SGP, STK'lar ve yerel toplulukların projelerine 50 bin dolara kadar fon desteği sağlamaktadır. Bununla birlikte, toplantı ve yayınlar için en fazla 10 bin dolar, proje geliştirme için ise maksimum 5 bin dolar hibe desteği vermektedir.

Aktif olduğu 127 ülkede yaklaşık 450 milyon dolar finansman desteği veren SGP, Türkiye'de uygulandığı 20 yıllık süre içerisinde 241 projeye 5 milyon doların üzerinde fon sağlamıştır. Türkiye'de desteklenen projelerin genel dağılımı incelendiğinde biyolojik çeşitlilik (%67), iklim değişikliği (%20) ve toprak bozulmasının (%8) öncelikli destek alanları olduğu görülmektedir.¹⁵⁷ SGP Ulusal Koordinatörü Gökmen Argun, dünyada biyoçeşitlilik açısından oldukça önemli olan 35 noktadan üçüne ev sahipliği yapan Türkiye'de bu konuya yönelik destek ve çalışmaların artmasının küresel ölçekte de önemli olduğuna dikkat çekmektedir.

2011-2014 yılları arasında 5. Uygulama Dönemi hayata geçirilen SGP'nin bağlı olduğu Küresel Çevre Fonu'nun stratejisi New York'taki merkez ofis tarafından belirlenmektedir.¹⁵⁸ Türkiye'de 2011-2014 yılları arasını kapsayan 5. Uygulama Dönemi için ayrılan 1.300.000 dolar fonun STK ve yerel toplulukların projelerine dağıtımına dair öncelikler¹⁵⁹ ve ülke stratejisinin yer aldığı Program Strateji Belgesi¹⁶⁰ ise küresel öncelikler de dikkate alınarak SGP Ulusal Koordinatörü ve Ulusal Yönlendirme Komitesi tarafından geliştirilmiştir.

SGP Ulusal Koordinatörü Gökmen Argun'a göre, program sağladığı fon desteğinin yanı sıra birlikte çalıştığı STK'ların ve yerel toplulukların kapasite gelişimine de katkı vermektedir. Bu desteklerin bazıları proje ve bütçe yönetim becerilerinin geliştirilmesi, STK'ların farklı aktörlerle işbirliği ve ortaklıklar kurmasının teşvik edilmesi, STK'ların çalışma alanlarındaki ulusal ve uluslararası ağlara katılımının kolaylaştırılması ve iletişim destekleri şeklinde gerçekleşmektedir.

¹⁵⁶ **GEF Büyük Ölçekli Fonlar:** İki milyon doların üzerinde destekleri içerir. Fona hükümetlerin doğrudan başvurusu kabul edilmektedir.

GEF Orta Ölçekli Fonlar: İki milyon dolara kadar fon desteği sağlayan fona hükümetler, STK'lar, akademik kurumlar, ulusal ve uluslararası kurumlar ve özel sektör işletmeleri başvurabilmektedir

¹⁵⁷ SGP kapsamında desteklenen projelerin listesi için: https://sgp.undp.org/index.php?option=com_sgpproject&view=allprojects&Itemid=211

¹⁵⁸ GEF 5. Uygulama Dönemi küresel strateji belgeleri için: <http://www.thegef.org/gef/strategies>

¹⁵⁹ **SGP 5. Uygulama Dönemi Öncelikleri.** GEF Küçük Destek Programı Türkiye. <http://www.gefsgp.net/DestekA-lanlari/Index/1>

¹⁶⁰ **SGP Türkiye Program Stratejisi.** GEF Küçük Destek Programı. www.sgp.undp.org/index.php?option=com_coun%20trypages&view=countrypage&country=111&Itemid=204%20adresinden

ORTAKLIKLARI TEŞVİK ETME VE AĞ KURMA

SGP fonlarının büyük bir bölümü yerel ölçekte gerçekleştirilen projelere destek vermektedir. SGP, yerelde gerçekleşen küçük ölçekli projelerin etkisinin artması için proje fikirlerinin geliştirilmesi ve uygulama aşamasında STK'ların kendi aralarında ya da kamu kurumları ve üniversiteler gibi farklı aktörlerle iletişim halinde olmalarını ve ortaklıklar geliştirmelerini teşvik etmektedir. SGP Ulusal Koordinatörü Gökmen Argun'a göre, programın eş-finansman gerekliliği kuralı¹⁶¹ STK'ların kaynak geliştirme becerilerini geliştirmenin yanı sıra çeşitli işbirliklerinin kurulmasını da sağlamaktadır. Mali kaynaklara erişimin daha sınırlı olduğu bölgelerde gerçekleştirilen bazı projelerde ise, başvuru sahibi STK'lar eş-finansman gerekliliğini karşılamak amacıyla bölgedeki farklı aktörlerin projeye gönüllü katkı vermesini sağlamıştır. Gökmen Argun, bu gibi örneklerde projelerin gerek STK'lar gerekse bölge halkı tarafından daha fazla sahiplenildiğini ve başarılı sonuçlara ulaştığını belirtmiştir. SGP'nin Türkiye'de uygulandığı 20 yıllık süreçte, projeleri desteklenen STK'lar ve yerel topluluklar eş-finansman kuralı çerçevesinde 5 milyon doların üzerinde nakdi ve 3 milyon dolar değerinde aynı kaynak sağlamıştır.

Akademi, STK'lar, özel sektör, diğer donör kuruluşlar ve devlet kurumlarından 13 gönüllü temsilciden oluşan Ulusal Yönlendirme Komitesi de projelerin geliştirilmesine gerek teknik bilgileriyle gerekse başvuru sahiplerini iletişim halinde oldukları diğer aktörlerle bir araya getirerek katkı sağlamaktadır. Başvuru sürecini takiben ön elemeyi geçen proje fikirlerinin Ulusal Yönlendirme Komitesi'ne sunulduğunu belirten Argun, bu uygulamanın proje fikirlerinin geliştirilmesi, farklı işbirliklerinin kurulması ve başvuru yapan STK'ların motivasyonunun artması açısından olumlu bir etkisi olduğunu belirtmektedir. Bu tür deneyim paylaşımları, benzer hataların tekrarlanma riskini azaltması ve küçük bütçelerle hayata geçirilen projelerin etkisinin artmasına katkı sağlaması açısından da önemlidir.

İLETİŞİM DESTEKLERİ VE SAVUNUCULUK

Çevre alanında çalışan birçok STK'nın önemli bir uzmanlık ve bilgi birikimine sahip olduğunu belirten Argun, yirmi yıl öncesine kıyasla STK'ların çalıştıkları alanla ilgili yasal mevzuat, uluslararası mekanizmalar ve standartları daha yakından takip ettiğini belirtmiştir. Bu bilgilerin yanı sıra, projelerle geliştirilen yöntem ve edinilen deneyimlerin yaygınlaştırılmasının önemine dikkat çeken Argun, SGP'nin proje başarılarını hikayeleştirerek geleneksel ve sosyal medya üzerinden sağladığı iletişim desteğinin yerelde yürütülen çalışmaların ulusal düzeye taşınmasına önemli katkı sağladığını belirtmektedir.

Projeler kapsamında geliştirilen yöntemler ya da pilot uygulamaların ulusal düzeyde tanınmasını sağlayarak başka bölgelerde de kopyalanmasını ve etkisini artırmasını hedefleyen SGP'den edinilen deneyimler, elde edilen sonuçların politika çıktılarına dönüştürülmesi ve ilgili kamu kurumlarında savunuculuğunun yapılması yönünde daha fazla çalışma yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Donör kuruluşların mali destek sağladıkları projelerin seçiminde risk alabilmesinin önemine değinen Argun, yereldeki sorunları tespit edebilen ve yenilikçi çözüm önerileri geliştiren STK'ların desteklenmesinde SGP'nin de çeşitli riskler aldığını belirtmiştir. SGP tarafından küçük ölçeklerde desteklenen projelerin STK'lar tarafından zaman içerisinde geliştirilerek daha geniş etki yaratan büyük projelere dönüştüğü görülmektedir.

SGP Ulusal Koordinatörü Gökmen Argun, hibe programının devamlılığının sağlanabilmesi için GEF 6. Uygulama Dönemi'nde farklı aktörlerle ortaklıklar kurmayı planladıklarını ve bu sebeple SGP'nin yirmi yıllık birikimini ve kazanımlarını anlatan bir dizi tanıtım aktivitesini hayata geçireceklerini belirtmiştir.

¹⁶¹ GEF kurallarına göre, SGP'den mali destek alan projelerin en az SGP'den alınan fon kadar eş-finansman sağlanması zorunludur. Başvuru sahibinin eş-finansmanın yarısını nakdi diğer yarısını ise aynı olarak sağlaması beklenmektedir.

KURUMSAL KAPASİTE

KURUMSAL KAPASİTE

A. İNSAN KAYNAKLARI

Sivil toplum alanında insan kaynakları ücretli çalışanlar, gönüllüler ve üyelerden oluşmaktadır. STK'ların insan kaynaklarına yönelik veriler VGM ve DDB tarafından toplanmakta ve web siteleri üzerinden yayınlanmaktadır.

VGM'nin yeni vakıfların yıllık beyannamelerinden derleyerek internet sitesinde yayınladığı verilere göre, ücretli çalışanı olan vakıf sayısında ve vakıflarda ücretli çalışan kişilerin sayısında son yıllarda artış görülmektedir. VGM verilerine göre, 2013 yılında 1.865 yeni vakfın 17.195 ücretli çalışanı bulunmaktadır. 2013 yılında yeni vakıfların toplam personel giderleri ise 779.048.829 TL'dir (VGM, 2015).

TABLO 13. VAKIFLARDA ÜCRETLİ ÇALIŞAN SAYISI (VGM, 2015)

Yıl	Ücretli Çalışanı Olan Vakıf Sayısı	Ücretli Çalışan Kişilerin Sayısı
2010	1.779	13.388
2011	1.811	13.719
2012	1.831	16.008
2013	1.865	17.195
2014	1.884	16.773

Dernekler Dairesi Başkanlığı'ndan edinilen bilgilere göre, 2013 yılında derneklerde maaşlı çalışan kişi sayısı 33.783'dir. Derneklerin 2013 yılındaki toplam personel giderleri 111.790.935 TL'dir. DDB tarafından yapılan faaliyet alanı gruplandırmasına göre maaşlı çalışanların faaliyet alanlarına göre dağılımına aşağıdaki tabloda yer verilmektedir (DDB, 2014). 2013 yılında vakıf ve derneklerdeki toplam ücretli çalışan sayısı (50.978), aynı yıl içinde Türkiye'de istihdama katılan kişi sayısının (25.524.000)¹⁶² yaklaşık %0,02'sidir.

TABLO 14. FAALİYET ALANLARINA GÖRE DERNEKLERİN MAAŞLI ÇALIŞAN SAYISI (DDB, 2014)

Faaliyet Alanı	Maaşlı Çalışan Sayısı
İnsani yardım dernekleri	11.125
Eğitim araştırma dernekleri	7.011
Spor ve spor ile ilgili dernekler	5.864
Mesleki ve dayanışma dernekleri	4.510
Dini hizmetlerin gerçekleştirilmesine yönelik faaliyet gösteren dernekler	1.123
Kültür, sanat ve turizm dernekleri	651
Bireysel öğreti ve toplumsal gelişim dernekleri	601
Sağlık alanında faaliyet gösteren dernekler	579
Toplumsal değerleri yaşatma dernekleri	481
Engelli dernekleri	400
Hak savunuculuk dernekleri	338
Uluslararası teşekküller ve işbirliği dernekleri	331
Düşünce temelli dernekler	171
Çevre, doğal hayat ve hayvanları koruma dernekleri	140
Kamu kurumları ve personelini destekleyen dernekler	129
Yaşlı ve çocuklara yönelik dernekler	108
İmar, şehircilik ve kalkındırma dernekleri	105
Gıda, tarım ve hayvancılık alanında faaliyet gösteren dernekler	64
Dış Türklere ile dayanışma dernekleri	48
Şehit yakını ve gazi dernekleri	14

¹⁶² Hanehalkı İsgücü İstatistikleri, 2013. Türkiye İstatistik Kurumu. www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16015

VGM ve DDB verilerine göre, 2013 yılında vakıf ve derneklerde ücretli çalışan sayısı toplam 50.978 kişidir. Vakıf ve derneklerin personel giderleri için harcadığı toplam miktar ise 1.105.275.423 TL'dir.

Yıl içinde STK'larla yapılan görüşmelerde finansal kısıtların ücretli çalışan insan kaynağına erişimde önemli bir engel olmaya devam ettiği belirtilmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak, ücretli çalışanlar için kaynak ayıramayan STK'ların çalışmalarını ağırlıklı olarak üyeleri ve gönüllüleri ile devam ettirdikleri ve proje fonlarına bağlı olarak ücretli çalışanları olduğu dile getirilmiştir. Bu durumun, STK'ların kurumsallaşma sürecini olumsuz etkilediği ve yürütülen çalışmaların devamlılığı açısından engel oluşturduğu belirtilmiştir. Türkiye'de devletin sivil toplumun gelişimine dair bütüncül bir stratejisi olmadığından; sivil toplum kuruluşlarında istihdamı destekleyen veya teşvik eden uygulamalara da rastlanmamaktadır.

STK'LARDA İNSAN KAYNAKLARINA DAİR YASAL DÜZENLEMELER (TÜSEV, 2014)

- STK'lar İş Kanunu'na tabidir. Kanun'da STK çalışanları için özel düzenlemeler bulunmamaktadır.
- Türkiye'de STK'lar için özel bir istihdam politikası bulunmamaktadır.
- STK'ların insan kaynakları ile ilgili DDB ve VGM tarafından tutulan istatistikler bulunmakla birlikte bunların ulusal istatistik sistemine girilip girilmediği bilinmemekte ve paylaşılan verilerin güvenilirliğinden emin olunamamaktadır.

Son yıllarda STK'lara yapılan iş başvurularının sayısında ve bu alana yönelik eğitim programlarına talepte artış görülmektedir. Bu durum, özellikle gençlerin sivil toplum alanına ilgisinin arttığını ve STK'ları bir kariyer alanı olarak

değerlendirmeye başladıklarını düşündürmektedir. Artan ilgiye bağlı olarak, STK'ların bir kısmı insan kaynakları konusuna ve bu alandaki stratejilerine daha fazla önem vermeye başladıklarını belirtmektedir.

2013 yılında vakıf ve derneklerdeki toplam ücretli çalışan sayısı (50.978), aynı yıl içinde Türkiye'de istihdama katılan kişi sayısının (25.524.000) yaklaşık %0,02'sidir.

STK'ların insan kaynakları alanında yürüttüğü bir diğer önemli çalışma ise, Ekim 2011'de Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV) öncülüğünde 12 kuruluşun bir araya gelmesiyle çalışmalarına başlayan *STK İnsan Kaynakları Çalışma Grubu*'dur.¹⁶³ STK'ların insan kaynakları alanındaki deneyimlerini ve iyi uygulamalarını paylaşarak bu alana yönelik ihtiyaçların belirlenmesini ve ortak çözüm önerileri geliştirilmesini amaçlayan Çalışma Grubu, 2013-2014 döneminde de faaliyetlerine devam etmiştir. TEGV İnsan Kaynakları Departmanı Yönetici Sermin Kağan'la yapılan görüşmede Grubun öncelikli çalışmaları aşağıdaki şekilde özetlenmiştir:

- **Sivil Toplum Kuruluşları Ücret Araştırması:** İMA Danışmanlık desteğiyle hazırlanan ve gizlilik prensibi çerçevesinde sürdürülen çalışma ile maaş ve gelir bilgileri çeşitli kırımlarda analiz edilmiş; İMATRIX modeli ile çeşitli görevler değerlendirilerek mukayese bazlı standart hale getirilmiş ve kurumlar arası tutarlılık sağlanmıştır. Kağan'a göre, bu araştırma ile çalışma grubunda yer alan kuruluşlar "ücret politika ve uygulamalarını hem iç denge hem de piyasadaki konum açısından analiz etmekte güvenilir bir kaynak ve faydalı bir araca ulaşmış, ayrıca adil ve rekabetçi politikalar belirlenmesinde kılavuzluk etmiştir."
- **Sivil Toplum Kuruluşları Ücret Araştırması II:** Haziran 2014'te Hay Group'un katkılarıyla Sivil Toplum Kuruluşları Ücret Araştırması'nın ikincisi için çalışmalar başlatılmıştır.

¹⁶³ STK İnsan Kaynakları Çalışma Grubu'na dahil olan kuruluşlar TEGV, TEMA, İKSV, Darüşşafaka Derneği, YADA, TOG, ÖRAV, TEV, TESEV, ACEV, SEV ve Sabancı Vakfı'dır. Bu gruba katılmak isteyen STK temsilcileri STKİKcalismagrubu@tegv.org adresinden iletişime geçebilirler.

- **Çalışma Grubu Toplantıları:** Grup düzenli olarak bir araya gelerek teşkilatlanma, yönetmelikler, bordro ve insan kaynakları sistemleri, performans değerlendirme sistemi, yan haklar, SGK kayıtlarının yerele taşınması ve 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu gibi konularda deneyim paylaşımında bulunmaya ve iyi örneklerden yararlanmaya devam etmektedir.

2013 ve 2014 yıllarında Serhat Kalkınma Ajansı ve Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı tarafından faaliyet gösterdikleri bölgelerde sivil toplumun durumunu analiz eden raporlar yayınlanmıştır. Bu raporların, STK'ların insan kaynaklarına erişimi konusunda ortaya koyduğu veriler STK'ların ücretli çalışan sayısının azlığına ve bu alandaki ihtiyaçlara dikkat çekmektedir.

ORTA KARADENİZ KALKINMA AJANSI: SİVİL TOPLUM ANALİZİ VE TR83 BÖLGESİ SİVİL TOPLUMU GELİŞTİRME STRATEJİSİ

Amasya, Çorum, Samsun ve Tokat illerinde faaliyet gösteren Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, *Sivil Toplum Analizi ve TR83 Bölgesi Sivil Toplum Geliştirme Stratejisi* raporu ile bölgedeki STK'ların mevcut durumunu ortaya çıkararak, bu veriler doğrultusunda Ajansın sivil toplumun güçlendirilmesi için gelecek dönem stratejisini belirlemeyi hedeflemiştir. Araştırmada sunulan verilere göre, bölgede bulunan 108 yeni vakıf ve 3.443 dernek Türkiye'deki dernek ve vakıfların %3,5'ini oluşturmaktadır. Bölgedeki STK'ların insan kaynaklarına erişimi konusunda öne çıkan bulgular ise (OKA, 2014):

- Bölgedeki STK'ların %30'nun tam zamanlı ve %10'nun yarı zamanlı çalışanları vardır.
- Bölgede STK faaliyetleri için çalışanların çoğunluğunu gönüllüler oluşturmaktadır.
- STK'larda ücretli çalışanların istihdam edilebilmesi için gelir kaynaklarının artırılması, çeşitlendirilmesi ve süreklileştirilmesi gerekmektedir.

SERHAT KALKINMA AJANSI: TRA2 BÖLGESİ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI PROFİLİ

Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars illerinde çalışmalar yapan Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA), *TRA2 Bölgesi Sivil Toplum Kuruluşları Profili* araştırması ile bu illerde faaliyet gösteren STK'ların kurumsal yapısını ve profilini ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Araştırma raporu bölgede faaliyet gösteren 320 STK'nın katıldığı anket çalışması, STK temsilcileri ile yapılan derinlemesine mülakatlar ve geniş katılımlı çalıştayın sonuçlarından hazırlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre (SERKA, 2013):

- Bölgedeki STK'larda maaş karşılığı eleman çalıştırma potansiyeli oldukça düşüktür. 527 kişilik bir üye potansiyelinin olduğu STK'larda, toplamda 37 kadın ve 76 erkeğin maaş karşılığı bir STK'da çalıştıkları görülmektedir.
- Bölgedeki STK'lar yeterli gelir seviyesine sahip olmadıklarından faaliyetlerini daha çok gönüllü üyeler ile yürütmektedir.
- STK'larda maaş karşılığı çalışanların sayısına iller bazında bakıldığında, maaş karşılığı çalışanların sayısal oranının Ardahan ve Iğdır'a oranla Ağrı ve Kars'ta daha fazla olduğu görülmekle birlikte, bu oran her dört ilde de çok sınırlı kalmaktadır.

TABLO 15. İLLERE GÖRE STK'LARDA MAAŞLI ÇALIŞAN SAYISI (SERKA, 2013)

	Ağrı		Ardahan		Iğdır		Kars	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Çalıştırmıyor	117	102	47	36	45	37	81	69
1 kişi	13	8	3	2	4	7	3	7
2-3 kişi	5	13		6	1	3		5
4-5 kişi	3	5			1	2	1	2
6-7 kişi		6				1		1
8-9 kişi	1	2						1
10 ve daha fazla kişi		3				1	1	1

VAKA ANALİZİ

2013-2014 DÖNEMİNDE GÖNÜLLÜLÜK ALANINDA YAŞANAN GELİŞMELER

Amacı Türkiye’de gönüllülük bilincinin geliştirilmesi ve gönüllülük faaliyetlerinin artması olan Ulusal Gönüllülük Komitesi gönüllülük alanında çalışan STK’lar, kamu kuruluşları ve bireysel katılımcıların bir araya gelmesiyle 2013 yılında kurularak ulusal düzeyde uygulanacak gönüllülük stratejisinin geliştirilmesi için çalışmalarına başlamıştır.

TÜSEV gönüllülük ve STK’larda gönüllülerle çalışma konusuna ilk kez Sivil Toplum İzleme Raporu 2012’de yer alan *STK’larda Gönüllülük ve Gönüllü Politikaları* vaka analizinde yer vermiştir. 2012 sonrasında aralarında kamu kurumları ve şirketlerin de yer aldığı farklı paydaşların gönüllülük konusuna ilgisinin arttığı gözlemlenirken, gönüllülüğün yasal çerçevesinin belirlenebilmesi için tanım, mevzuat veya politika belgesi geliştirilmesi konusunda somut bir adım atılmamıştır. Çalışmalarını Avrupa Birliği Bakanlığı’na bağlı olarak yürüten ve Gençlik Programı kapsamında Avrupa Gönüllü Hizmeti programının koordinasyonundan sorumlu olan Ulusal Ajans yetkilisi İbrahim Demirel, gönüllülük alanındaki tanım ve yasal altyapı eksikliğinin “gönüllülüğün belirli bir program dahilinde yapılamaması, görünürlüğü olmaması, tanınırlık kazanmaması ve yeteri kadar takdir edilmemesine”

TÜRKİYE’DE GÖNÜLLÜLÜK

- Türkiye’de gönüllülük tanımını içeren, gönüllülerin hakları ve çalışma koşullarını belirleyen bir mevzuat ya da politika belgesi bulunmuyor.
- Bakanlıklar altında farklı girişimler olmasına rağmen, Türkiye’de gönüllülük konusundan sorumlu bir kamu kurumu bulunmuyor.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün 2013 verilerine göre, Türkiye’de 611 yeni vakıf, 1.107.845 gönüllüyle çalışıyor (VGM, 2015).
- Dernekler Dairesi Başkanlığı’ndan edinilen bilgiye göre, 2013 yılında Türkiye’deki derneklerde gönüllülük yapan kişilerin sayısı 75.450 (DDB, 2013).
- Charities Aid Foundation tarafından yayınlanan 2014 Dünya Bağışçılık Endeksi’ne göre, “gönüllülük için harcanan zaman” ölçüldüğünde Türkiye 135 ülke arasında 132. sırada yer alıyor (CAF, 2014).

neden olduğuna dikkat çekmektedir. Sosyal Girişimci Genç Liderler Akademisi kurucularından Timur Tiryaki ise, “tanım eksiklikleri, yasal boşlukların ve gönüllülüğün sadece gençlere özgü bir kavram olarak algılanmasının” bu alanda karşılaşılan başlıca zorluklar arasında olduğunu belirtmiştir.

Gönüllülük tanımı ve yapılacak yasal düzenlemelerin çerçevesi konusunda STK’lar ve alandaki diğer aktörler arasında bir fikir birliği bulunmamaktadır. Kısıtlayıcı bir tanım ya da düzenlemenin alanda görülen ihtiyaçlara cevap vermemesi ve halihazırda yürütülmekte olan çalışmalara sınırlamalar getirmesi gibi riskler farklı aktörler tarafından dile getirilmektedir. Sosyal İnovasyon Merkezi Kurucusu Suat Özçağdaş konuyla ilgili, “gönüllülüğün nasıl ve nerede yapılacağına dair tekipleştirici ve kısıtlayıcı bir yasal zemin, ihtiyacımız olan en son şey. Ancak gönüllülerin haklarını asgari düzeyde tanımlayan, gönüllüler ile çalışan kurumlara bir yol haritası oluşturacak cesaretlendirici ve kapsayıcı hak temelli bir yasal çerçeve üzerinde düşünülmesi gereken bir konu” demiştir. Ulusal Gönüllülük Komitesi’ne Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Eğitim ve Araştırma Merkezi’ni temsilen katılan Mehmet Altunbaş ise, yasal düzenlemeler konusunda kamu kuruluşlarının

MEVZUATTA GÖNÜLLÜLÜK TANIMI EKSİKLİĞİNDEN KAYNAKLANAN CEZALAR

Tanım eksikliğinden kaynaklanan sorunlar bazı örneklerde STK'ların ağır para cezalarına çarptırılmalarına neden olmuştur. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'ne (ÇYDD) Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı müfettişlerince yapılan incelemede Bakanlık müfettişleri, iş mevzuatında gönüllü tanımı bulunmadığı gerekçesiyle gönüllüleri "sigortasız çalıştırılan işçi" olarak tanımlamış ve derneğe para cezası kesilmiştir. ÇYDD Genel Başkanı Prof.Dr. Aysel Çelikel, Cumhuriyet gazetesine verdiği röportajda bu durumu "Özellikle 2009'dan sonra Sosyal Güvenlik Kurumu'nun (SGK) ağır muamelesine maruz kaldık ve ceza yedik. SGK'nın müfettişleri derneğimize, şubelerimize sık sık baskın yapıyor. Diyelim ki o sırada telefon çaldı ve derneğe üye olmayan bir gönüllü telefona baktı. Telefona bakan kişi 'kaçak işçi' muamelesine tabi tutuluyor. Bu kaçak işçi değerlendirmesi yüzünden binlerce lira ceza ödedik" sözleriyle gündeme getirmiştir.¹⁶⁴

kolaylaştırıcı bir rol oynayabileceğinin altını çizerek, "kamu kurumları STK'ların gönüllülük aktivitelerinde birtakım yasal süreçleri kolaylaştırmak veya kamuya ait bazı mekanları yasal ve etik çerçeveler dahilinde kullanılmak üzere destekleyebileceğini" belirtmiştir.

FARKLI AKTÖRLERİN GÖNÜLLÜLÜK ALANINDAKİ ÇALIŞMALARI

İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Merkezi'nden Laden Yurttagüler *Gönüllülük ve Vatandaşlık Kavramı* adlı makalesinde, gönüllülüğün Türkiye'de sivil alanın genişlemesi ve gelişmesi ile birlikte, öğrenilen, hakkında tartışılan, görünürlüğü artan ve yaygınlaşan

bir kurum haline dönüştüğünü belirtmektedir.¹⁶⁵ Suat Özçağdaş ise gönüllülük alanında değişen rol ve beklentileri, "geçmişte büyük çoğunlukla tek bir kurumda ya da ağırlıklı olarak kendini bir kurumun gönüllüsü olarak gören, adlandıran ve dillendiren gönüllüler, bugün destekledikleri kurumlar ile farklı bir paydaş ilişkisi içindedir. Gönüllü artık yalnızca sürecin bir unsuru değil bir paydaşıdır" sözleriyle tanımlamıştır.

Gönüllülük alanında çalışan grup ve kuruluşlar, bu beklentiler ve gelişmeler ışığında çalışmalarına yön vermektedir. Bu dönüşüm son yıllarda STK'ların yanı sıra kamu, özel sektör ve akademinin de gündemine girmiş ve gönüllülüğün farklı boyutları ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Vaka analizinin bu bölümünde farklı aktörlerin 2013-2014 döneminde gönüllülük konusunda gerçekleştirdiği çalışmalara yer verilmektedir:

- **Çalışan gönüllülüğü** son yıllarda birçok şirketin kurumsal sosyal sorumluluk programları kapsamında teşvik ettiği bir uygulamadır. Örneğin, Özel Sektör Gönüllüleri Derneği (ÖSGD) üyesi olan 70 şirkette çalışanlardan 8000'den fazla gönüllü vardır.¹⁶⁶ Buna ek olarak, ÖSGD tarafından her sene düzenlenen "Kurumsal Gönüllülük Ödülleri" de şirketler düzeyinde gönüllülük faaliyetlerinin görünürlüğünü artırarak çalışan gönüllülüğünü teşvik etmektedir. TÜSEV'in *Şirketlerin Topluma Yatırım Programları* başlıklı rehberinde de, çalışanların STK'larda gönüllülük yapması için fırsatlar yaratan şirketlerin sayısında artış olduğuna dikkat çekilmektedir (TÜSEV, 2012). Özel Sektör Gönüllüleri Derneği Koordinatörü Başak Güçlü'ye göre, "özel sektördeki uzmanlığın organize bir şekilde toplumsal alanda fayda sağlamak için değerlendirilmesiyle yaratılan etki son yıllarda katlanarak artmaktadır."
- **Üniversiteler** tarafından uygulamaya konulan gönüllülük programları öğrenciler tarafından benimsenmekte ve gönüllülüğün erken yaşta başlamasını teşvik etmektedir. Çeşitli üniversitelerde kurulan gönüllü kulüpleri, gönüllülük temelinde yürütülen toplumsal duyarlılık projeleri ve üniversitelerin mezunlar derneklerinin yürüttüğü çalışmalar bu alandaki örneklerden bazılarıdır.

¹⁶⁴ ÇYDD'ye bir kışkaç da SGK'dan! Cumhuriyet. Erişim Tarihi: 12 Aralık 2013. www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/18395/CYDD_je_bir_kiskac_da_SGK_dan_.html

¹⁶⁵ Yurttagüler, Laden. "Gönüllülük ve Vatandaşlık Kavramı". Türkiye'de Gönüllülük. Birleşmiş Milletler Gönüllüleri Programı (UNV). www.tusev.org.tr/usrfiles/files/Gonulluluk.pdf

¹⁶⁶ Güçlü, Başak. "Türkiye'de Kurumsal Gönüllülük." Türkiye'de Gönüllülük. Birleşmiş Milletler Gönüllüleri Programı (UNV). www.tusev.org.tr/usrfiles/files/Gonulluluk.pdf

- **Kamu kurumları** 2013 yılında yaptıkları çeşitli çalışmalar ve etkinlikler aracılığıyla gönüllülük konusundaki tartışmalara katkı sağlamıştır. 2-3 Temmuz 2013'te İstanbul Valiliği tarafından düzenlenen Afet ve Acil Durum Önleme, Müdahale ve İyileştirme Planı (İstanbul ADMİP) bünyesinde yer alan İstanbul Güvenli Yaşam Gönüllülük Sistemi için yürütülen çalıştay bu örnekler arasında yer almaktadır. Afetler ve acil durumlarda gönüllülerin katkı sağlayabilecekleri alanların tespit edilmesinin hedeflendiği çalıştaya valilik, üniversiteler ve sivil toplum dahil olmak üzere birçok sektörden temsilciler katılmış, "gönüllülük işlevleri" ve "gönüllülük genel ilke ve tanımları" gibi konular üzerine çalışmalar yapılmıştır.¹⁶⁷

11 Aralık 2013'te Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Gönüllüleri tarafından düzenlenen Gönüllülük ve Sosyal Hizmetlere Erişim: Yeni Yaklaşımlar etkinliği STK ve kamu temsilcilerini bir araya getirerek gönüllülük kavramının tartışılması için bir zemin oluşturmuştur.¹⁶⁸ Etkinliğe dönemin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Şahin'in yanı sıra Avrupa'nın farklı ülkelerinde gönüllülük alanında çalışan uzmanlar ve Türkiye'den STK temsilcileri katılmıştır.

- **Çevirimichi teknolojiler ve platformlar** gönüllülükle ilgili yeni araçlar sunmaktadır. Türkiye'de yapılan gönüllü çalışmaları haritalandırmayı amaçlayan benlgönüllüyüm.com, profesyonel hayattan gönüllülerle STK'ları buluşturan bir platform olan C@rma ve bireylerin çevirimichi imza kampanyaları üzerinden savunuculuk faaliyetlerine destek vermesini sağlayan change.org bu örnekler arasında yer almaktadır.
- **Birleşmiş Milletler Gönüllüleri Programı**'nın (UNV), 2012-2013 döneminde Türkiye'deki çalışmalarını aktif hale getirmesi gönüllülük alanında yeni girişimlerin oluşmasına olanak sağlamıştır. UNV ve Gençlik Servisleri Merkezi işbirliği ile hazırlanan ve gönüllülük alanının farklı boyutlarını ele alan çeşitli makalelerin yer aldığı *Türkiye'de Gönüllülük* kitabının yayınlanması ve UNV kolaylaştırıcılığında kurulan Ulusal Gönüllülük Komitesi bu girişimler arasında yer almaktadır.

ULUSAL GÖNÜLLÜLÜK KOMİTESİ (UGK)¹⁶⁹

Gönüllülük konusunda yapılan çalışmalar açısından önemli bir diğer gelişme Ulusal Gönüllülük Komitesi'nin kurulmasıdır. UNV'nin kolaylaştırıcılığında STK'lar, bireyler ve kamu kurumlarının bir araya gelmesiyle gönüllülük ve gönüllü politikaları konusunda çalışacak komitenin kurulması için çalışmalara 2012 yılında başlanmış ve komite üyelerinin geliştirdiği öncelikler doğrultusunda bir yol haritası belirlenmiştir. Komite, resmi bir temsiliyetten ziyade Türkiye'de gönüllülük alanıyla ilgili çalışan kurum ve kişileri gönüllülük kültürünün gelişmesi için bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Komite üyelerinden GENÇTUR kurucusu Hülya Denizalp, UGK'nın toplumda ortak bir hareket oluşturarak gönüllülük konusunda farkındalığı artıracığını ve bu konuda kamuoyu oluşturulmasına önemli bir katkı sağlayacağını belirtmektedir.

Gönüllülüğün tanınması, güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılmasını destekleyen stratejik bir danışma organı olarak yola çıkan UGK, 24 Nisan 2013'te resmi olarak çalışmalarına başlamıştır. Komitenin başta STK'lar olmak üzere çeşitli sektörlerden katılımcıları bulunmakta ve sektörler arası işbirliği açısından da önemli bir örnek sunmaktadır.

UGK'nın komite üyeleri tarafından belirlenen öncelikli hedefleri:

- Toplumun her kesiminde gönüllü katılımının artırılmasına ve gönüllülüğün yaygınlaştırılmasına katkı sağlamak,
- Gönüllülüğü destekleyecek politikaların oluşturulmasına ve yasal çerçevenin iyileştirilmesine katkı sağlamak,
- Gönüllülüğün görünürlüğünü artırmak,
- Gönüllülerin çalışma koşullarının iyileştirilmesine katkı sağlamak,
- Gönüllülük alanında faaliyet gösteren aktörlerin gönüllülerle çalışma kapasitelerinin artırılmasına katkı sağlamak,
- Gönüllülük alanında sektörler arası iletişim ve işbirliğinin geliştirilmesine katkıda bulunmak,
- Gönüllülük alanında veri toplanması ve araştırma yapılmasını teşvik etmektir.

¹⁶⁷ İstanbul Güvenli Yaşam Gönüllülük Sistemi Çalıştayı Gerçekleştirildi. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. www.istanbulafad.gov.tr/icerik/haber-ve-duyurular/istanbul-g%C3%BCvenli-ya%C5%9Fam--g%C3%B6n%C3%BCll%C3%BCl%C3%BCk-sistemi-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Ftay%C4%B1-ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirildi

¹⁶⁸ Gönüllülük ve Sosyal Hizmetlere Erişim, Yeni Yaklaşımlar Uluslararası Katılımlı Buluşma. Haberler.com. Erişim Tarihi: 12 Aralık 2013. www.haberler.com/gonulluluk-ve-sosyal-hizmetlere-erisim-yeni-5413614-haberi/

¹⁶⁹ Ulusal Gönüllülük Komitesi ve üyeleri hakkında detaylı bilgi için: www.ulusalgonullulukkomitesi.org

UGK üyeleri, temsil ettikleri kuruluşların çalışma alanları veya bireysel tecrübeleri doğrultusunda çalışma gruplarında görev almaktadır. Komitenin 2013-2014 dönemi için planladığı ve çalışma grupları tarafından gerçekleştirilecek faaliyetler arasında:

- Gönüllülüğü geniş kitlelere tanıtacak bir iletişim kampanyası geliştirilmesi ve uygulanması,
- Gönüllülük alanıyla ilgili kaynaklara kolayca ve toplu olarak erişilebilecek bir internet sitesi hazırlanması,
- Gönüllülüğü destekleyecek politikaların oluşması amacıyla kaynakların incelenmesi, öneriler geliştirilmesi ve
- Gönüllü haklarıyla ilgili “ilkeler belgesi” oluşturulması gibi çalışmalar yer almıştır.

Bireysel katılımın yanı sıra, STK’lar ve kamu kurumlarından da temsilcilerin yer aldığı UGK, gönüllülük alanındaki farklı görüş, öncelik ve beklentileri ortaya koymaktadır. TEMA Vakfı Gönüllü Koordinatörü Ayşe Yapıcı, yatay bir yapılanma olarak kurgulanan UGK komitesinin, üyesi olan tüm kuruluşların, kamu birimlerinin ve bireysel katılımcıların görüş ve katkılarına aynı önem ve değeri verdiğini söylemiştir. Komite, gönüllülük konusunda sektörler arası diyalog ve işbirliği geliştirilmesi açısından da önemli bir örnek oluşturmaktadır. Kanseri Çocuklara Umut Vakfı Gönüllü Koordinatörü Aslı Yıkıcı’ya göre UGK toplantıları, “bu alanda çalışan kuruluş, kamu birimi ve bireyler arasında organik bir bağ oluşmasına fırsat sağlamak ve komite üyeleri UGK çatısı altında daha sık iletişime geçerek, gönüllülük konusunda yapılan çalışmalarla ilgili daha kısa sürede bilgi edinebilmektedir.” Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı Gönüllü Koordinasyon Yöneticisi Eda Çok Öztürk ise UGK’nın gönüllülük konusunun üye kurumların ve kamuoyunun gündemine taşınması noktasında önemli adımlar attığını belirtmiştir.

Gönüllülük alanında yapılan çalışmaların ulusal ve uluslararası düzeyde karşılaşılan sorunların çözümüne katkı sağlayacağını altını çizen Türkiye Gençlik Federasyonu Başkanı Rıza Tümer, UGK üyelerinin gönüllülük alanında yaşanan sıkıntıları gidermek için bir araya geldiklerini belirtmektedir. Ulusal düzeyde uygulanacak bir stratejinin ve bu strateji çerçevesinde yürütülen çalışmaların Türkiye’de gönüllülük bilincinin gelişmesine önemli bir katkı sağlayacağını dile getiren UGK üyeleri, Komite’nin faaliyetlerinin önümüzdeki dönemde de devam edeceğini belirtmişlerdir.

B. YÖNETİŞİM

Yönetişim, çeşitli kurum ve kuruluşların karar alma süreçlerinin uygulanma biçimlerine dair 1980’den sonra ortaya çıkmış bir kavramdır. 1990 itibarıyla tüm dünyada ve Türkiye’de sayıları ve etki alanları giderek büyüyen STK’lar da kamu ve özel sektörden taleplerinin kendi iç yapılarına bir yansıması olarak iyi yönetim ilkelerini benimsemeye başlamışlardır. TACSO’nun 2013 yılında yayımlanan *Sivil Toplum Kuruluşları için İyi Yönetişim ve Öz Düzenleme Modelleri: Sivil Toplumda Hesap Verilebilirlik, Şeffaflık ve Kalite Yönetimi Modelleri* raporuna göre iyi yönetim “bir STK içinde belirlenmiş misyon ve hedefleri gerçekleştirmek üzere şeffaf bir karar alma sürecine ilişkin faaliyetlerden sorumlu bir yönetim yapısı ve bu süreçlere aktif katılımında bulunan üye ve gönüllülerin bulunduğu bir düzendir” (TACSO, 2013). Bu düzenin bir yapısı, aktörleri ve sonucu olduğu göz önünde bulundurulduğunda STK’lar açısından iyi yönetişimin dört temel kavram etrafında şekillendiğinden bahsedilebilir.

Yapısal olarak:

- **Şeffaflık:** Bir kuruluşun kararlarını katılımcı süreçler doğrultusunda alması, uygulaması ve karar alma süreçlerinde tüm paydaşlarına bilgiye erişim imkânı sağlamasıdır.
- **Hesap verilebilirlik:** Bir kuruluşun aldığı karar, yürüttüğü uygulama ve faaliyetlerinin sorumluluğunu tüm paydaşlarına karşı taşımasıdır. Temelinde şeffaflık ilkesi yatar.

Aktörler açısından:

- **Paydaşlar:** Bir kuruluşun aldığı kararlardan ve uygulamalarından dolayı veya direkt olarak etkilenen tüm gerçek ve tüzel kişilerden oluşmaktadır. Paydaşların karar alma süreçlerine katılımı yönetişim ilkeleri açısından önemlidir.

Sonuç odağında:

- **Sosyal Etki ve Sosyal Değer:** Bir kuruluşun kararlarının ve uygulamalarının paydaşlarını ne yönde etkilediğini açıklar. Çıktıların (output) yanında sonucun (outcome) da şeffaf paylaşımını öngörür. Uygulama ve kararların hedef gruba ulaşip ulaşmadığının değerlendirilmesidir.

Bu kavramlar bağlamında STK'lar için iyi yönetim ilkelerini benimsemek; kamu ve yer yer özel sektörden taleplerini öncelikle kendi kurumlarında uygulayarak taleplerinin meşruiyetini pekiştirmek ve dolayısıyla kamu ve toplum nezdinde itibarlarını, kendilerine duyulan güveni ve farklı paydaşlarla ortaklık kurabilme ihtimallerini artırabilmek açısından önem taşımaktadır. Ancak en önemlisi, iyi yönetim ilkeleri kapsamında STK'ların küresel etik ilkeler ve kanunlar çerçevesinde farklılıklara, insan haklarına ve çevreye saygılı olmalarını sağlayacak bir çerçeve sunmaktadır.

İyi yönetişimin en temel amaçlarından biri de kurum içi öğrenme ve gelişimin sağlanmasıdır. Yukarıda bahsi geçen amaçların ve hedeflerin erişilebilirliği ancak şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkelerinin sürdürülebilirliklerinin sağlandığı bir ortamda mümkündür. One World Trust, Avrupa Kar Amacı Gütmeyen Hukuk Merkezi (ECNL) ve CIVICUS ortaklığında yapılan *Sivil Toplum Öz Düzenleme Girişimleri Veritabanı*¹⁷⁰ isimli çalışmaya göre, farklı STK'ların ihtiyaçları doğrultusunda geliştirdikleri 309 adet iyi yönetim uygulama modeli veya diğer adıyla öz düzenleme aracı bulunmaktadır. STK'ların öz düzenleme araçları arasından model seçimi yapmaları sürecinde finansal kapasite, kamu ile diyalogları, toplumsal itibarları gibi faktörler rol oynamaktadır (TACSO, 2013).

STK'lar için öz düzenleme araçları üç ana grup altında değerlendirilmektedir (TACSO, 2013). Bunlar:

- 1. Etik Davranış Kodları:** Uzlaşa ile belirlenen iyi yönetim prensiplerine üyelerin gönüllü olarak uymayı taahhüt ettiği sistemdir.
- 2. Kalite Yönetim Sistemleri:** Bir STK'nın tüm yönetim, faaliyet, izleme ve değerlendirme süreçlerine dair bir dizi standart öngören sistemlerdir.
- 3. Bilgilendirme Amaçlı Modeller:** Kurumları şeffaf olmaya davet eden; ancak değerlendirme süreci içermeyen sistemlerdir.

Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi (UN Global Compact) yukarıda bahsi geçen modellerden etik davranış kodlarına Türkiye'de de uygulama alanı bulunan bir örnek olarak gösterilebilir. Küresel İlkeler Sözleşmesi sivil toplumdaki, akademiden ve özel sektörden katılımcı kuruluşları her yıl düzenli olarak vermeleri gereken yıllık ilerleme bildirimini aracılığıyla küresel etik ilkelere, insan haklarına ve çevreye saygılı olmaya çağırılmaktadır. Ocak 2014 itibarıyla Türkiye'den 266 katılımcı kurum bulunmakta ve bunların 84'ünü STK'lar oluşturmaktadır.¹⁷¹

Darüşşafaka Cemiyeti, 2013 yılı içerisinde, Başbakanlık Sermaye Piyasası Kurulu Kurumsal Yönetim İlkelerine uygun olarak geliştirilen Sivil Toplum Kuruluşlarının Yönetim Uyum Derecelendirmesi yöntemine göre uygulanan bir kalite yönetim sistemi niteliğinde olan bağımsız kurumsal derecelendirme çalışması yaptırarak yönetimin şeffaflığını, hesap verilebilirliğini ve sürdürülebilirliğini belgeleyen ilk STK olmuştur. Böylece Darüşşafaka Cemiyeti iyi yönetim ilkelerine uyum sağladığını başta üyeleri olmak üzere tüm paydaşlarına karşı karar ve uygulamalarının sorumluluklarını taşıdığını ve büyük riskler teşkil etmese de kurumsal yönetim uygulamalarında bazı iyileştirmelere gereksinimi olduğunu belgelemiştir. Darüşşafaka Cemiyeti'nin "Borsa İstanbul'daki Kurumsal Yönetim Endeksi"nde yer alan 45 şirket arasında ilk 30'a girmesini sağlayacak kadar yüksek"¹⁷² olması da dikkat çekicidir.

TÜSEV tarafından hayata geçirilen *Bilgi Bankası* ise bilgilendirme modellerine örnek teşkil etmektedir. TÜSEV, Bilgi Bankası aracılığı ile üyelerini kurumlarına dair bilgileri (amaçları, çalışma alanları, kurumsal yapıları ve mali tabloları) paylaşmaya davet etmektedir. Bu sayede,

¹⁷⁰ A Database of Civil Society Self-Regulatory Initiatives. One World Trust. www.oneworldtrust.org/csoproject/cso/general/about_this_project

¹⁷¹ Our Participants. United Nations Global Compact. Erişim Tarihi: 5 Ocak 2014. www.unglobalcompact.org/what-is-gc/participants/search?page=1&search%5Bcountries%5D%5D=202&search%5Bkeywords%5D=&search%5Bper_page%5D=10&search%5Bsort_direction%5D=asc&search%5Bsort_field%5D=&utf8=%E2%9C%93

¹⁷² Şeffaflık İmtihani. Forbes Dergisi. Erişim Tarihi: 5 Ocak 2014. www.tusev.org.tr/ustfiles/files/forbes.pdf

Üye kuruluşların şeffaflık ve hesapverilebilirlik ilkelerine uyumluluğunu ortaya koyabilecekleri bir bilgilendirme aracı sunulmaktadır. DDB tarafından 2013 yılında yayıma hazır hale getirilen *Dernekler Bilgi Sistemi (DERBİS)* derneklerin vermekle yükümlü oldukları her türlü bildirim ve beyannamelerin elektronik ortamda yapılabilmesine olanak sağlamıştır. DDB'den alınan bilgilere göre, 2013 yılında beyannamesini veren derneklerin %91,1'i beyannamede yer alan finansal raporların ve diğer bilgilerinin kamuoyuyla paylaşılmasına izin vermiştir. Bu oran dikkate alındığında, uygun araçlar sunulduğunda STK'ların şeffaflık ilkeleri doğrultusunda bilgilerini gönüllü olarak paylaştıkları şeklinde yorumlanmaktadır. Uluslararası örnekler incelendiğinde, *Guidestar*¹⁷³ ve *Charity Navigator*¹⁷⁴ gibi web tabanlı uygulamaların şeffaflık ve hesapverilebilirlik ilkelerini teşvik etmenin yanı sıra bağışçılara sağlanan bilgiler aracılığıyla alternatif bir bağış yapma aracı sunduğu da görülmektedir. Ancak, Türkiye'de aynı işlevi görececek bir model henüz uygulamaya konulmamıştır.

Yönetişim ilkeleri göz önünde bulundurulduğunda, STK'ların paydaşları bağışçılar ile sınırlı değildir. Paydaş kavramı, STK'lar için profesyonel çalışanları, üyeleri, gönüllüleri, yönetim kurullarını ve bağışçılara kapsamanın yanında kuruluşun faaliyet ve kararlarından etkilenen kişileri de içermektedir. *Sivil Toplum Kuruluşları için İyi Yönetişim ve Öz Düzenleme Modelleri* raporu kapsamında yürütülen anket çalışmasına katılan 110 STK temsilcisi, kuruluşlarının önce kendi çalışanları ve gönüllüleri ile üyelerine hesapverebilir olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Bu sıralamayı STK'ların hedef grupları arasında olan toplum ve maddi destekçileri takip etmektedir (TACSO, 2013).

Paydaş analizi, STK'ların farklı paydaş gruplarının talep ve önceliklerini öğrenmesi ve faaliyetlerini bu talepler doğrultusunda şekillendirmesinde önemli bir yöntemdir. Günümüzde STK'lar paydaş analizi yönteminin yanı sıra çalışma prensiplerini, geleceğe yönelik plan ve faaliyetlerini belirlemek amacıyla kurumsal strateji belgeleri ve stratejik planlama çalışmaları da yürütmektedir. Yukarıda bahsedilen anket çalışmasına katılan STK'ların %68'i kurumunun, yönetim kurulu ve çalışanlar ile birlikte üzerinde tartışılmış ve karar verilmiş

bir stratejik planı olduğunu belirtmiştir. Ancak gerek mali gerekse insan kaynaklarından kaynaklanan sıkıntılar dolayısıyla bu çalışmaları uygulayan STK'ların sayısının sınırlı olduğu düşünülmektedir.

STK'lar ve yürüttükleri projelerin yarattığı sosyal etkinin izlenmesi ve değerlendirilmesi son yıllarda tüm dünyada giderek daha fazla tartışılan bir konu haline gelmiştir. TÜSEV'in 2013 yılında gerçekleştirdiği *Sivil Toplumda Yeni Yaklaşımlar Konferansı*'nda, artan şeffaflık ve hesapverilebilirlik taleplerine paralel olarak gelecek on yılda STK'ların etki değerlendirmesi yapmasının bir gereklilik haline gelebileceği uzmanlar tarafından gündeme getirilmiştir. Türkiye'de bu alanda çalışmalar yürüten sayılı kuruluşlardan biri olan Mikado Danışmanlık'ın kurucusu Serra Titiz'e göre,

"STK'ların yarattığı sosyal etkiyi ölçülebilir sonuçlarla ortaya koyması projelerine değer katmanın yanı sıra; şeffaflık ve profesyonellik açısından da projeyi yürüten kuruma değer katmaktadır. Sosyal etki analizi bir yandan fon bulma imkanlarını artırırken, diğer yandan da kurumun itibarına da olumlu katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, projeyi yürüten STK'nın kendi iç performansını değerlendirmesi ve kendi gelişimine katkıda bulunması için de olanak sunmaktadır."

Sosyal etki analizinin önem kazanmasıyla birlikte bu konuyla ilgili farklı yöntemler ve kavramlar da gündeme gelmektedir. Yatırımdan Elde Edilen Sosyal Fayda (Social Return on Investment), STK'ların ve sosyal girişimlerin sosyal, ekonomik ve çevresel katkılarını ortaya koymak amacıyla kullandıkları yöntemler arasında yer almaktadır. Uluslararası düzeyde kullanımı giderek yaygınlaşan bir diğer yöntem olan Sosyal Denetim (Social Accounting) hakkında detaylı bilgiye ise aşağıdaki metin kutusunda yer verilmektedir. Son yıllarda, Türkiye'de projeler özelinde ya da kurum içinde sosyal etki analizi yapan STK'lar ve sosyal girişimlerin sayısında artış görülmektedir.¹⁷⁵ Bununla birlikte, Koç Üniversitesi bünyesinde *Sosyal Etki Forumu*'nun kurulması çalışmalarına başlaması da bu alandaki örneklerin artması ve kapasitenin geliştirilmesi açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

¹⁷³ Guidestar hakkında bilgi için: www.guidestar.org

¹⁷⁴ Charity Navigator hakkında bilgi için: www.charitynavigator.org

¹⁷⁵ Türkiye'de yapılan sosyal etki analizi çalışmalarının örneklerine raporun Araştırma bölümünde yer verilmektedir.

SOSYAL DENETİM¹⁷⁶

Sosyal Denetim kavramı yapısına göre üç farklı öz düzenleme aracından biri olarak bir kuruluşun raporlama sistemi üzerinden geliştirilebilen sosyal, ekonomik ve çevresel performansın göstergesi niteliğinde sonuçlar üretmeye yarayan ve kuruluş tüm paydaşlarına karşı şeffaf ve hesapverebilir konuma getirmeyi amaçlayan bir sistemdir. Diğer denetim modellerinden farklı olarak sosyal çıktıların yanında sosyal etkinin de değerlendirilmesinin yapılmasını öngörür.

Sosyal Denetim dört aşamada yapılmaktadır:

- 1. Yaratılmak istenen misyon, vizyon, değerler, amaçlar ve paydaşların değerlendirilmesi,**
- 2. Sosyal denetim planının, göstergelerin ve çıktıların incelenmesi ve paydaşlara danışma süreci,**
- 3. Toplanılan bilginin analiz edilmesi ve**
- 4. Denetlemenin tamamlanarak, özetiyle birlikte sosyal denetim raporunun oluşturulması.**

TACSO tarafından 110 STK'nın katılımı ile gerçekleştirilen ankette "iyi yönetim standartlarını benimsemiş olmak" STK'ların başarısı için en önemli faktör olarak nitelendirilmiştir. Aynı anketin sonuçlarına göre, STK'ların finansal kaynaklarının yetersizliği ve insan kaynaklarına erişimde yaşanan güçlükler yönetim ilkelerinin uygulamasında karşılaşılan öncelikli zorluklar arasında yer almıştır. Ankete katılan STK'ların %15,7'si ise yönetim ilkelerinin "kolayca uygulanabileceği bir yol haritası veya sistem ve mekanizmanın var olmaması" ve "bu konuda STK'lar arasında teknik bilgi eksikliğinin" iyi yönetim ilkelerinin daha fazla sayıda kuruluş tarafından uygulanması önünde engel teşkil ettiğini belirtmişlerdir (TACSO, 2013).

Ankete katılanların %8,3'ü STK'ları ilgilendiren yasal mevzuatın daha şeffaf, hesapverebilir ve iyi yönetilir olmalarının önünde engel oluşturduğunu belirtmektedir. STK'ların iyi yönetilir olması noktasında verilebilecek bir örnek, STK'larda iç yönetim ve demokratik karar alma süreçleriyle ilgilidir. Bilindiği üzere, vakıf ve dernekleri ilgilendiren yasal mevzuat, resmi belgelerde tanımlanmış Yönetim Kurulu, İcra Kurulu ve Mütevelliiler Heyeti gibi organları karar alma süreçlerinde tek sorumlu olarak kabul etmektedir. STK'lar kendi içlerinde katılımcı ve demokratik karar alma süreçleri yürütseler dahi bu kararların uygulanması aşamasında yetki ve sorumluluk yalnızca ilgili yönetim organlarında toplanmaktadır.

Gençlik ve Ekoloji Derneği'ne Haziran 2013'te Van Valiliği İl Dernekler Müdürlüğü tarafından gönderilen yazıda dernek tüzüğünde yer alan "Dernekte alınan kararlardan tüm üyeler sorumlu olduğu gibi kararların değişmesinde, her üye öncül rol oynayabilir. Dernek üyeleri karar toplantılarına katılabilir, karar verebilirler" ifadelerinin yönetim kurulunun görev alanlarına girmesi dolayısıyla "yönetim kurulu" olarak değiştirilmesi veya tüzükten çıkarılması istenmiştir.

Raporun diğer bölümlerinde de bahsedildiği üzere, kamu kurumlarının sivil topluma ilgili tüm güncel verileri açık bir şekilde kamuoyu ile paylaşmaması Türkiye'deki vakıf ve derneklerin şeffaflık ve hesapverebilirliğine dair daha kapsamlı bir analiz yapılmasını zorlaştırmaktadır. Yasal mevzuat, vakıf ve derneklerin mali tablo ve bilgilerini yıllık olarak kamu kurumlarına beyan etmelerini zorunlu kılmaktadır. Kamu yararı ve vergi muafiyeti statülerine sahip olan dernek ve vakıflar beyannamelerinin yanı sıra Maliye Bakanlığı'na konuyla ilgili ek raporlar sunmaktadır. Ancak bu bilgiler açık bir şekilde kamuoyuyla paylaşılmamaktadır. Artan yönetim ve katılım talepleri dikkate alındığında, gerek STK'ların gerekse kamu kurumları ve özel sektörün başta şeffaflık ve hesapverebilirlik olmak üzere yönetim ilkelerinin benimsenmesi ve uygulanmasında daha aktif rol oynaması beklenmektedir.

¹⁷⁶ Sosyal Denetim konusundaki bilgiler Helen Vines'in 19 Mart 2013 tarihinde TÜSEV ev sahipliğinde gerçekleştirdiği "Sosyal Girişimler ve Sivil Toplum Kuruluşları İçin Sosyal Etki Analizi" adlı seminer notlarından derlenmiştir.

C. MALİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Mali kaynaklara erişim STK'ların misyonları çerçevesinde belirledikleri faaliyetleri hayata geçirebilmeleri ve sosyal değişime katkı sağlayan çalışmalarını sürdürebilmeleri açısından önem taşımaktadır. Yapılan araştırmalarda, STK'ların öncelikli mali kaynaklarının üyelik aidatları, yabancı kuruluşlardan gelen fonlar, bireysel bağışlar, şirketlerden gelen destekler, kamu fonları ve ürün/hizmet satışından elde edilen gelirler olduğu görülmektedir (TÜSEV, 2011).

Dernekler Dairesi Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden edinilen veriler STK'ların mali kaynakları açısından benzer bir tablo sunmaktadır. Dernekler Dairesi Başkanlığı'ndan edinilen bilgilere göre derneklerin 2013 yılı toplam gelirleri 7.576.572.592 TL'dir. Aşağıda yer alan tablodan görüleceği üzere, farklı gelir kaynakları incelendiğinde bağış gelirleri, diğer gelirler¹⁷⁷ ve üye ödentilerinin 2013 yılında derneklerin en önemli mali kaynakları olduğu görülmektedir.

TABLO 16. DERNEKLERİN 2013 YILI GELİRLERİ (DDB, 2014)

Gelir Kaynağı	Gelir Miktarı (TL)	Oran
Bağış gelirleri	2.906.871.201,00	%38,3
Diğer gelirler	2.416.431.280,00	%31,8
Üye ödentileri	699.956.773,80	%9,2
Finansal gelirler	436.933.181,30	%5,7
Kamu kuruluşlarından alınan yardımlar	369.323.073,40	%4,8
Yardım toplama gelirleri	242.995.501,00	%3,2
İktisadi işletme gelirleri	198.360.752,30	%2,6
Kira gelirleri	172.855.282,10	%2,2
Yurtdışından alınan yardımlar	132.845.548,00	%1,7
TOPLAM	7.576.572.592,00	

Vakıflar Genel Müdürlüğü internet sayfasında yer alan ve 2013 yılı beyannamelerini veren yeni vakıfların bilgilerinden derlenen verilere göre ise yeni vakıfların 2013 yılı gelirlerinin toplamı 13.046.000.000 TL'dir. Tablodan görüldüğü üzere; diğer bağış ve yardımlar, vakıfların ana varlıklarından geldiği düşünülen diğer gelirler ve üye ödentileri vakıfların 2013 yılında önde gelen gelir kaynaklarıdır.

TABLO 17. YENİ VAKIFLARIN 2013 YILI GELİRLERİ (VGM, 2014)

Gelir Kaynağı	Gelir Miktarı (TL)	Oran
Diğer bağış ve yardımlar toplamı	3.953.000.000,00	%30,2
Diğer gelirler	3.008.000.000,00	%22,9
Üye ödentileri	2.395.000.000,00	%18,3
Finansal gelirler	2.040.000.000,00	%15,5
Kamu kuruluşlarından alınan yardımlar	1.374.000.000,00	%10,5
İktisadi işletme gelirleri	160.000.000,00	%1,5
Yurtdışından alınan yardımlar	116.000.000,00	%0,8
TOPLAM	13.046.000.000,00	

Mali kaynaklarının çeşitlenmesine rağmen, mali sürdürülebilirliğin STK'ların öncelikli sorunları arasında yer aldığı bilinmektedir. 2014 yılında yayınlanan *İhtiyaç Analizi Raporu* kapsamında STK'larla yapılan anket çalışmasının sonuçları da bu tespiti doğrulamaktadır (TACSO, 2014). Anket sonuçlarına göre:

- STK'ların %70'inden fazlası mali kaynak eksikliğinin en önemli üç sorunlarından biri olduğunu belirtmiştir.
- STK'ların %61,1'i kaynak geliştirme kapasitelerinin stratejik planlarında belirledikleri ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli olmadığını, %56,9'u ise kaynak geliştirme kapasitelerini geliştirmeleri gerektiğini söylemiştir.

Raporun bu bölümünde STK'ların yerel mali kaynakları arasında yer alan kamu fonları ve yerel özel kaynaklar altında kurumsal sosyal sorumluluk çalışmaları ve hibe veren kuruluşların sağladığı mali desteklere ilişkin incelemelere yer verilmektedir.

¹⁷⁷ Diğer gelirlerin içeriği hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

I. KAMU FONLARI

Kamunun tarafsız ve eşitlikçi kriterler doğrultusunda STK'lara aynı ve maddi destek sağlaması sivil toplumun elverişli bir ortamda faaliyet gösterebilmesi için önem taşımaktadır. Uzmanlar kamu kurumlarının STK'lara sağladığı aynı ve maddi desteklerin çerçevesini belirleyen bir yasa, strateji ya da sözleşme belgesinin gerekliliğine dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, kamu fonlarının STK'lara aktarımını ulusal seviyede düzenleyen bir mekanizmanın ve sivil topluma ayrılan fonların devlet bütçesinde açıkça ortaya konulmasının gerekliliğinden de bahsedilmektedir (BCSDN, 2013). Türkiye'nin aksine farklı ülkelerde STK'ların mali sürdürülebilirliğinin desteklenmesi amacıyla, kurumsal altyapılarını ve faaliyetlerini destekleyen somut ve sürekli kamu fonu mekanizmaları ve bu mekanizmalara ilişkin yasal çerçeve bulunmaktadır.

Türkiye'de kamu fonlarına yönelik bütünlükçü bir yasa, strateji ya da sözleşme belgesi bulunmamaktadır.

Türkiye'de çeşitli bakanlıkların, yerel ve mahalli idarelerin STK'lara yönelik mali destekleri bulunmasına rağmen; kamu fonlarına yönelik bütünlükçü bir yasa, strateji ya da sözleşme belgesi bulunmamaktadır. Kamu fonlarına ilişkin düzenlemelere farklı yasalarda yer verilmiştir. Bütünlükçü bir yasal çerçevenin yokluğunda, fonların şeffaf ve hesapverilebilir şekilde dağıtımı farklı kamu kurumlarının inisiyatiflerinde ve kurumlar tarafından belirlenen düzenlemeye uygun olarak yürütülmektedir. Bu durumun kamu fonlarının dağıtımında farklı uygulamalarla karşılaşılmasına neden olduğu görülmektedir. Bakanlıklar tarafından IPA kapsamında dağıtılan fonlarda müktesebat gereği, şeffaflık ve hesap verilebilirliğe dair AB kriterleri uygulanırken benzer standartlar kamu fonlarının tamamı için uygulanmamaktadır.

Maliye Bakanlığı'nın internet sayfası üzerinden paylaştığı bilgiler incelendiğinde, "Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlara Yapılan Transferler" kaleminden merkezi yönetim ve mahalli idarelerin kar amacı gütmeyen kuruluşlara¹⁷⁸ aktardıkları bütçelere senelik olarak ulaşabilmektedir.¹⁷⁹ Aşağıdaki tablodan görüleceği üzere, kar amacı gütmeyen kuruluşlara verilen mali destek yıllar içinde artış göstermektedir. Bu verilere göre, 2013 yılında merkezi yönetim ve mahalli idareler tarafından kar amacı gütmeyen kuruluşlara 1.580.577.000 TL mali destek sağlanmıştır. VGM ve DDB tarafından paylaşılan bilgilerde

KAMU FONLARI İLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEME ÖRNEKLERİ¹⁸⁰

- **Dernekler Kanunu'nun 10. maddesinin ikinci fıkrasına göre dernekler kamu kurum ve kuruluşları ile görev alanlarına giren konularda ortak projeler yürütebilirler. Bu projelerde kamu kurum ve kuruluşları, işbirliği yaptıkları derneklere proje maliyetlerinin en fazla %50 oranında aynı veya nakdi katkı sağlayabilirler.**
- **Belediye Kanunu'nun 75. maddesinin (c) fıkrasına göre belediyeler, belediye meclisinin kararıyla görev ve sorumluluk alanlarına giren konularda kamu yararına çalışan dernekler ve vergi muafiyeti tanınmış vakıflar ile ortak hizmet projeleri gerçekleştirebilirler. Diğer dernek ve vakıflar ile gerçekleştirilecek ortak hizmet projeleri için mahallin en büyük mülki idare amirinin izninin alınması gerekir.**
- **Medeni Kanun'un 99. maddesine göre ise "dernek gelirleri üye ödentisi, dernek faaliyetleri sonucunda veya dernek malvarlığından elde edilen gelirler ile bağış ve yardımlardan oluşur. Kamusal desteklerin de derneklerin gelir kaynaklarına eklenmesinin yerinde bir değişiklik olacağı düşünülmektedir.**

¹⁷⁸ Bahsi geçen bütçelerde kar amacı gütmeyen kuruluşlar dernek, birlik, kurum, kuruluş, sandık vb. olarak tanımlanmaktadır.

¹⁷⁹ Veriler www.muhasabat.org.tr adresinden alınmıştır.

¹⁸⁰ *Sivil Toplum Aktif Katılım: Uluslararası Standartlar, Ulusal Mevzuattaki Engeller, Öneriler*. 2014. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. www.siviltoplum-kamu.org/ustfiles/files/MevzuatRaporu_TR.pdf

ise, vakıf ve derneklerin 2013 yılında kamu kurumlarından aldığı toplam destek 1.743.023.073,40 TL'dir. Maliye Bakanlığı tarafından yayınlanan veriler aktarılan bütçe hakkında genel bir bilgi vermekle birlikte; ilgili bütçe kalemlerinin hangi kuruluşlara, ne tür kriterler dikkate alınarak ve hangi amaçlarla dağıtıldığı bilinmemektedir.

TABLO 18. MERKEZİ YÖNETİM VE MAHALLİ İDARELER BÜTÇE GİDERLERİ GERÇEKLEŞMELERİ (MALİYE BAKANLIĞI, 2015)

Dernek, Birlik, Kurum, Kuruluş, Sandık vb. Kuruluşlara Transferler			
Yıl	Merkezi Yönetim Harcamalar (TL)	Mahalli İdareler Harcamalar (TL)	Toplam TL
2010	261.281.000	509.380.000	770.661.000
2011	265.180.000	590.438.000	855.618.000
2012	435.952.000	642.132.000	1.078.084.000
2013	590.326.000	990.251.000	1.580.577.000
2014	628.275.000	487.541.000	1.115.816.000

Kamu fonlarının idaresi ve dağıtımına ilişkin bütünlüklü bir yaklaşımın eksikliğinden kaynaklanan sıkıntılar farklı STK'lar tarafından da gündeme getirilmektedir. *Sivil Toplum Kuruluşları ile Kamu Sektörü İlişkileri Sorunlar-Beklentiler*¹⁸¹ belgesinde kamu fonlarının dağıtımına ilişkin yapılması gereken iyileştirme önerileri:

“STK'lara sağlanan kamu finansmanının tüm süreçleri şeffaf olmalıdır. Finansmanın dağıtımı STK'ların bağımsızlıklarına zarar vermeyecek şekil ve yöntemlerle; STK'ların çalışma alanlarına uygun proje üretip üretmediklerine dikkat ederek yapılmalı ve kriterleri net olmalıdır. Yine finansmanın dağıtımının, uygun kullanımının denetimi, bütçesi ve üyelerinin bağımsızlığı garanti altına alınmış bağımsız bir kurul tarafından yapılmalıdır. Aynı kurul sürecin izleme ve raporlamasını da gerçekleştirmelidir” şeklinde yer almıştır.

Kamu kurumlarının STK'lara sağladığı aynı destekler konusunda ise daha olumlu bir tablo ortaya konulmaktadır. STK temsilcileri, yerel düzeyde belediyelerle daha uyumlu şekilde çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Belediyelerin özellikle ulaşım, salon ve mekan sağlama, duyurulara destek verme gibi konularda aynı destek sağladığı belirtilmiştir.

Vakıf ve derneklerin 2013 yılında kamu kuruluşlarından aldığı toplam mali destek 1.743.023.073,40 TL'dir. Kamu kurumlarından alınan yardımlar vakıf gelirlerinin %10,5'i, dernek gelirlerinin ise %4,8'idir.

BAKANLIKLAR

Sivil Toplum İzleme Raporu 2013-2014 kapsamında 22 Bakanlık ve Başbakanlık'a bilgi edinme başvuruları yapılarak dernek ve vakıflara sağladıkları mali destekler hakkında bilgi istenmiştir. Bakanlıklardan sekizi ve Başbakanlık yapılan bilgi edinme başvurularına cevap vermemiştir. Cevap veren bakanlıkların önemli bir çoğunluğu ise Bilgi Edinme Kanunu'nun 7. maddesine (ek araştırma gerekliliği) dayanarak başvuruda iletilen sorulara cevap verilemeyeceğini belirtmiştir. Bilgi edinme başvurularına cevap vermeyen çeşitli bakanlıkların proje ortaklıkları yoluyla STK'lara aynı ve maddi destekte buldukları bilinmesine rağmen konuya dair bilgi paylaşmamaları dikkat çekicidir.

Türkiye'de STK'ların kurumsal altyapılarını ve faaliyetlerini destekleyen ve sürekliliği olan bir kamu fonu bulunmamaktadır. Aşağıda örnekleri yer aldığı üzere Bakanlıklar tarafından STK'lara aktarılan mali destekler bulunsada kamu fonlarının dağıtımıyla ilgili mekanizmalar bulunmadığından yıl içinde STK'lara sağlanan toplam mali desteği tespit etmek mümkün olmamaktadır. Kamu fonları, STK'lara genellikle Bakanlıklar ve proje ortaklığı mekanizmaları aracılığıyla tahsis edilmektedir. Hibe tahsisi veya hizmet sözleşmeleri gibi yöntemler ise nadiren kullanılmaktadır. Bakanlıkların STK'lar ile proje ortağı olduğu örneklere de rastlanmaktadır. Kamu kurumlarının STK'lara sağladığı mali desteğin yetersiz kaldığı düşünülmektedir.

¹⁸¹ Sivil Toplum Kuruluşları ile Kamu Sektörü İlişkileri Sorunlar- Beklentiler, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı, www.siviltoplum-kamu.org/urfiles/files/Ortakliklar_Belgesi.pdf

Türkiye’de STK’ların kurumsal altyapılarını ve faaliyetlerini destekleyen düzenli ve sürekliliği olan bir kamu fonu bulunmamaktadır. Bakanlıklar tarafından STK’lara aktarılan bazı mali destekler bulunsa da kamu fonlarının dağıtımıyla ilgili mekanizmalar bulunmadığından yıl içinde STK’lara sağlanan toplam mali desteği tespit etmek mümkün olmamaktadır.

Türkiye’de STK’lara verilen kamu finansmanını denetleyen özel bir yapı yoktur. Buna bağlı olarak, bakanlıklar ve diğer kamu kurumları tarafından dağıtılan fonların izleme-değerlendirmesinden de fonu sağlayan bakanlık ya da kamu kurumları sorumludur. STK’lara tahsis edilen fonların öngörülemezliği ve bu fonların dağıtımında dikkate alınan kriterlerin kamuoyuyla paylaşılması fonların şeffaf ve hesapverilebilir bir şekilde dağıtılmadığına dair bir izlenim yaratmaktadır. Bu sebeple, kamu finansmanı ve fonların dağıtım süreci şeffaflık ve hesapverebilirlik açısından gelişmeye açık bir alan olarak görülmektedir (TÜSEV, 2015).

Bilgi edinme başvuruları ve bakanlıkların internet sayfalarında konuya ilişkin yapılan araştırma sonucunda edinilen bilgiler doğrultusunda bakanlıkların bütçesinden STK’lara verilen mali destekle ilgili ulaşılabilen bilgilere raporun bu bölümünde yer verilmektedir.

Gençlik ve Spor Bakanlığı

Bakanlık tarafından uygulanan Gençlik Destek Programı 2012 yılında Resmi Gazete’de yayınlan *Gençlik ve Spor Bakanlığı Proje Destek Programları Yönetmeliği*¹⁸²

çerçevesinde uygulanmaktadır. Program kapsamında çeşitli konu başlıkları altında STK projelerine yılda iki kez yapılan açık çağrı sonucunda destek sağlanmaktadır. Uygulama kılavuzu ve başvuru süreci ile ilgili bilgiler Bakanlık web sitesinde yayınlanmaktadır.¹⁸³

Gençlik Destek Programı kapsamında;

- **Gençlerin kişisel ve sosyal gelişiminin desteklenmesi,**
- **Potansiyellerini gerçekleştirebilmelerine imkân sağlanması,**
- **Karar alma ve uygulama süreçleri ile sosyal hayatın her alanına etkin katılımının artırılması,**
- **Gençlik ve spor hizmetlerine erişimlerinin kolaylaştırılması ve**
- **Yenilikçi fikirlerin hayata geçirilmesine yönelik projeler desteklenmektedir.**

Tablo 19’da görüleceği üzere, 2012 ve 2013 yıllarında açılan dört çağrıda Bakanlık tarafından sağlanan toplam destek 49.825.717 TL’dir. Bu desteğin 26.846.523 TL’si (%63,8) program kapsamında dernek, vakıf, sendika, kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları vb. olarak tanımlanan STK’lara verilmiştir.

¹⁸² Gençlik ve Spor Bakanlığı Proje Destek Programları Yönetmeliği. Gençlik ve Spor Bakanlığı. www.gsb.gov.tr/Sayfalar/2484/2482/destek-yonetmeliği.aspx

¹⁸³ Program Uygulama Kılavuzu. Gençlik ve Spor Bakanlığı. www.gsb.gov.tr/Sayfalar/2485/2482/program-uygulama-kilavuzu.aspx

TABLO 19. 2012 VE 2013 PROJELERİNİN KURUM TÜRÜ BAZINDA DAĞILIMI (Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2015)¹⁸⁴

Kurum Türü	Proje Sayısı	Destek Tutarı (TL)	Destek oranı
Sivil toplum	236	26.846.523	%63,8
Üniversite	66	18.492.040	%17,8
Kamu kurum/kuruluş	31	2.173.662	%8,4
Lise	24	1.110.811	%6,5
Mahalli idare	6	632.785	%1,6
Gençlik topluluğu	6	459.166	%1,6
Bağımsız spor federasyonları	1	110.730	%0,3
TOPLAM	370	49.825.717	%100

Program kapsamında desteklenen projelerin isimleri ve proje faaliyetlerinden fotoğraflar Bakanlığın web sitesinde yayınlanmaktadır. Ancak desteklenen projelerin toplam bütçesi, hedefleri ve etkisi üzerine bilgiye ulaşılamamaktadır. Bununla birlikte, yıl içinde programa başvuran farklı STK'lar tarafından proje seçim süreçlerinin şeffaf ve hesapverilebilir şekilde yürütülmediği ve hak temelli alanlara yönelik projelerin seçim sürecinde tercih edilmediği bilgisi verilmiştir.

İçişleri Bakanlığı

İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı tarafından derneklere yapılan mali yardımın çerçevesi 2010 yılında yürürlüğe giren ve 2013 yılında çeşitli değişiklikler yapılan *İçişleri Bakanlığı Bütçesinden Derneklere Yardım Yapılması Hakkında Yönerge* ile belirlenmiştir. Derneklerin, dernekler tarafından kurulan federasyon ve konfederasyonların yararlanıcısı olabildiği mali desteğin amacı, kuruluşların “kapasitesinin geliştirilmesi, kamu kurumları ile olan ilişkilerinin artırılması ve karar alma mekanizmalarına aktif katılımın sağlanması gibi çeşitli amaçlar” olarak tanımlanmıştır.¹⁸⁵ Genel amaçlara ek olarak, desteklenecek

projelerin konuları her bütçe yılında Bakanlık tarafından belirlenmektedir.¹⁸⁶ 2014 yılı yardım programının konularının belirlenmesinde ilk kez STK'ların görüşlerinin alınması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Ancak, “istişare sürecine ilişkin geniş bir kapsam ve tanıtım gözetilmemesi” dolayısıyla yapılan katkıların sınırlı olduğu tespit edilmiştir (TACSO, 2014).

Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, dernekler için ayrılan toplam mali yardım tutarı yıllar içinde artış göstermiştir. 2010-2014 yılları arasında İçişleri Bakanlığı bütçesinden 847 derneğe 66.231.819 TL mali destek sağlanmıştır.

TABLO 20. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI BÜTÇESİNDEN DERNEKLERE YAPILAN YARDIMLAR (DDB, 2015)

Yıl	Yardım Alan Dernek Sayısı	Yapılan Yardım (TL)
2014	281	20.000.000
2013	248	10.500.000
2012	221	10.072.904
2011	77	3.304.685
2010	19	1.154.203
TOPLAM	847	66.231.819

Derneklere özel bir mali yardım programı geliştirilmesi ve bu kapsamda ayrılan fon miktarının yıllar içinde artması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Ancak programın tarafsızlığı ve şeffaflığına dair eleştiriler bulunmaktadır. DDB web sitesinde yalnızca hibe almaya hak kazanan dernek ve projelerin isimleri yayınlanmaktadır. STK'lar arasında “hibelerin belirlenmesine ve dağıtılmasına olan güven hayli az görünmektedir (TACSO, 2014). Yönergenin 7. maddesinde yer alan valiliklerden görüş alma zorunluluğunun bu güvensizliği artıran sebepler arasında olduğu ve desteklenen projelerin izleme ve değerlendirme süreçlerinin kamuoyuyla paylaşılmamasının hibe programının şeffaflık ve hesapverilebilirliğine yönelik sorulara neden olduğu düşünülmektedir.

¹⁸⁴ Örnek Proje Uygulamaları 2012/2013 Kitabı. Gençlik ve Spor Bakanlığı. Erişim Tarihi: 30 Ocak 2015. <http://dergi.gsb.gov.tr/2014-Genclik-Projeleri-Destek-Programi-Kitap/#1/z>

¹⁸⁵ Proje Başvuru Rehberi. Dernekler Dairesi Başkanlığı. <http://www.dernekler.gov.tr/media/templates/dernekler/images/folder/prodes-rehber.pdf>

¹⁸⁶ İçişleri Bakanlığı Bütçesinden Derneklere Yardım Yapılması. Dernekler Dairesi Başkanlığı. <http://www.dernekler.gov.tr/tr/Mevzuat/meri-yonerge/dernegin-kurulusundan-sonra-islemler.aspx>

Kalkınma Bakanlığı

Kalkınma Bakanlığı'na yapılan bilgi edinme başvurusuna cevaben, *2014 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanun'un*¹⁸⁷ E-Cetveli doğrultusunda STK'lara mali kaynak aktarabildiğini belirtmiştir. Kalkınma Bakanlığı farklı alanlarda faaliyet gösteren STK'lara Sosyal Destek Programı (SODES), Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı, daimi sekreteryaya hizmeti verilen bölgesel ve çok taraflı kuruluşlar nezdinde geliştirilen proje ve programlar ile Avrupa Birliği Bilgi ve İletişim Teknolojileri Politika Destek Programı kapsamında mali destek sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, STK'lar Kalkınma Ajansları'nın farklı finansman kaynakları aracılığıyla verdiği desteklerden faydalanabilmektedir.

Sosyal Destek Programı

2008 yılından beri uygulanan Sosyal Destek Programı (SODES), 2012 yılından itibaren Kalkınma Bakanlığı'na bağlı olarak yürütülmeye başlamıştır. Program destek sağlanan iller düzeyinde valiliklerin koordinasyonunda yürütülmektedir. SODES, Türkiye'nin "dezavantajlı bölgelerinin beşeri sermayesini güçlendirmek ve toplumsal bütünleşme sürecine destek olmak amacıyla bu bölgelerde göç, yoksulluk ve işsizlik gibi sorunların ve değişen sosyal yapının ortaya çıkardığı ihtiyaçlara kısa sürede karşılık vermeyi hedefleyen bir sosyal kalkınma programıdır."¹⁸⁸ SODES kapsamında otuz ilde valiliklerin koordinasyonunda kamu kurumları, il özel idareleri, belediyeler, köylere hizmet götürme birlikleri, üniversiteler, meslek örgütleri ve sivil toplum kuruluşları tarafından hazırlanan projelere destek sağlanmaktadır. Bu iller; Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamındaki Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak ile Doğu Anadolu Projesi kapsamındaki Ağrı, Ardahan, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Iğdır, Hakkari, Kars, Malatya, Muş, Tunceli ve Van'dır. Ayrıca, 2011 yılında Adana, Mersin (valilikler aracılığıyla program bazlı), Osmaniye, Kahramanmaraş ve Hatay (Kalkınma Ajansı aracılığıyla) programa dahil edilmiştir (SODES, 2012).

Program istihdam, sosyal içerme, kültür, sanat ve spor olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır. Kalkınma

Bakanlığı mali destek programının hayata geçirilmesi için gerekli olan finansmanı sağlamanın yanı sıra, ilgili valiliklerin programı etkin şekilde yürütebilmesi için ek ödenek de sağlamaktadır.

2013 Yılı SODES Uygulama Usul ve Esasları'nın 6. maddesinde belirtildiği üzere, "valilikler tarafından Bakanlığa teklif edilecek projelerin toplam bütçesinin en az %25'inin kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve STK'lar tarafından hazırlanan projelerden oluşması" gerekmektedir. Ancak, aynı belgeye göre STK'lar il bazında en fazla iki proje teklifi sunabilirken kamu kurumlarının il müdürlüklerinin en fazla on, ilçe müdürlüklerinin ise en fazla üç proje teklifi sunabilmeleri SODES kapsamında sağlanan fonların faydalanıcısının ağırlıklı olarak kamu kurumları olduğunu düşündürmektedir. Bu tür bir uygulamanın "STK'lar arasında rekabet edebilirliği ve fırsat eşitliğini sağlamak amacıyla" tercih edilmesi dikkat çekicidir. 2012 yılında SODES kapsamında sağlanan mali desteğin %42'si kamu kurum ve kuruluşlarına verilirken yalnızca %31'inin STK'lar tarafından kullanılması bu tespiti doğrulamaktadır."¹⁸⁹

SODES web sitesinden edinilen bilgiye göre, 2013 yılında SODES programı kapsamında 34 ilde 664 STK'nın projelerine mali destek sağlanmıştır. Ancak 2013 yılında sağlanan toplam mali destek ve STK'ların aldıkları fonların tutarına ilişkin bilgiler paylaşılmamaktadır. Yapılan incelemede mali destek alan STK'ların büyük bir bölümünün sosyal yardımlaşma ve dayanışma, eğitim ve mesleki dayanışma konularında faaliyet gösteren dernekler olduğu tespit edilmiştir.¹⁹⁰ Önceki yıllarda tahsis edilen fonlara ilişkin istatistiklerin sitede yayınlanmasına rağmen, 2013 ve 2014 yıllarına ait verilere ulaşılamamaktadır. Bununla birlikte, desteklenen kurum ve projelerin isimleri dışında programın izleme ve değerlendirmesine ilişkin bilgilerin kamuoyuyla paylaşılması önemli bir eksiklik olarak görülmekte ve Programın şeffaflık ve hesapverebilirliğine dair eleştirilere neden olmaktadır. TÜSEV'in 2013-2014 döneminde 12 şehirde STK temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirdiği yerel istişare toplantılarında, "SODES fonlarının şeffaf bir şekilde dağıtılmadığı, fonların büyük kısmının kamu kurumlarına sağlandığı ve proje değerlendirme süreçlerine

¹⁸⁷ 2014 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bağlı Cetveller. TBMM. https://pbk.tbmm.gov.tr/dokumanlar/2014_butce_tasarisi_ve_cetveller.pdf

¹⁸⁸ SODES Broşür. Kalkınma Bakanlığı Sosyal Destek Programı. www.sodes.gov.tr/SODES.portal

¹⁸⁹ Kurulus Türü Bazında İstatistikler. Kalkınma Bakanlığı Sosyal Destek Programı. <http://www.sodes.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebCericGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC18EF6A530782392F21C603C4C927A5A8BE4FC981891B1F2B>

¹⁹⁰ Desteklenen Projeler. Kalkınma Bakanlığı Sosyal Destek Programı. www.sodes.gov.tr/SODES.portal

dair STK'ların bilgi edinme sorularının cevapsız kaldığı veya yetersiz cevaplandırıldığı" dair eleştiriler gündeme gelmiştir.¹⁹¹

2013 yılında SODES programı kapsamında 34 ilde 664 STK'nın projesine mali destek sağlanmıştır. Ancak 2013 yılında sağlanan toplam mali destek ve STK'ların aldıkları fonların tutarına ilişkin bilgiler paylaşılmamaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı

Bakanlığa yapılan bilgi edinme başvurusunda vakıf ve derneklere verilen mali desteğin kapsamının *Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin*

Yönetmelik ile düzenlendiği belirtilmiştir. Yönetmeliğe göre, "Kültürel değerlerin, küreselleşme ile birlikte, hızla değişmeye hatta yok olmaya başlaması nedeniyle, Bakanlık tarafından belirlenen kültür politikaları çerçevesinde, kültürün sahiplenilmesi; değişimi kucaklayan sağlıklı, ilkel, gelişime odaklı kültür programlarıyla kaybolmaya yüz tutmuş kültürel miras niteliğindeki değerlerin özgünlüğünün korunması, yaşatılması, geliştirilmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılması amacıyla yönelik projeler" desteklenmektedir.

Bakanlığın internet sayfasında yayınlanan bilgilere göre, 2013 yılında kültür sanat faaliyetlerini desteklemek amacıyla farklı Genel Müdürlükler tarafından vakıf ve derneklerin 423 projesine toplam 6.997.571,66 TL mali destek sağlanmıştır.¹⁹² Desteklenen STK'ların ve proje isimlerinin kamuoyuyla paylaşılması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilirken, internet sayfasında projelerin seçim süreçleri, seçim kriterleri ve izleme-değerlendirme süreçlerine dair bilgilere ulaşılamamaktadır.

¹⁹¹ Sivil Toplum Kuruluşları ile Kamu Sektörü İlişkileri Sorunlar- Beklentiler. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. http://www.siviltoplum-kamu.org/usrfiles/files/Ortakliklar_Belgesi.pdf

¹⁹² *Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmeliğin 14.Maddesi Gereğince Yapılan Yardımlar*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim Tarihi: 29 Ocak 2015. <http://sgb.kulturizmit.gov.tr/Eklenti/26129.2013-yilinda-yapilan-yardimlar.pdf?0>

TABLO 21. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI'NIN 2013 YILINDA DERNEK VE VAKIFLARA MALİ DESTEĞİ (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015)

Derneklerin destek alan toplam proje sayısı	Dernek projelerine verilen toplam destek (TL)	Vakıfların destek alan toplam proje sayısı	Vakıf projelerine verilen toplam destek (TL)	Vakıf ve derneklere verilen toplam destek (TL)	Müdürlük tarafından verilen toplam destek
Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü					
21	185.000	0	0	185.000	4.153.000
Sinema Genel Müdürlüğü					
31	2.584.905	15	2.575.000	5.159.905	10.071.643,68
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü					
339	1.273.666,66	15	114.000	1.387.666,66	2.914.040,34
Tanıma Genel Müdürlüğü					
0	0	2	265.000	265.000	270.000

II. YEREL ÖZEL KAYNAKLAR

Raporun bu bölümünde STK'ların proje ve faaliyetlerini hayata geçirebilmelerine destek sağlayan bireysel ve kurumsal bağışlar hakkında bilgilere yer verilmektedir. Bireysel bağışçılık, kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları ve hibe veren kuruluşlarla ilgili eğilimler bu bölümde incelenmektedir.

Raporun Mali Sürdürülebilirlik bölümünde yer alan tablolardan görüleceği üzere, bireysel ve kurumsal bağışlar Türkiye'de dernek ve vakıfların öncelikli gelirleri arasında yer almaktadır. DDB verilerine göre, 2013 yılında derneklerin toplam bağış ve yardım toplama gelirleri 3.149.866.702 TL'dir. Vakıfların bağış gelirleri ise 3.953.000.000 TL'dir (VGM, 2014). Bu verilere göre, dernek gelirlerinin %41,5'i vakıf gelirlerinin ise %30,2'si bireysel ve kurumsal bağışlardan sağlanmaktadır.

2013 yılında vakıf ve derneklere yapılan toplam bağış miktarı 7.101.466.702 TL'dir. Bağışlar dernek gelirlerinin %41,5'ini, vakıf gelirlerinin ise %30,2'sini oluşturmaktadır.

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere bağışlar STK'ların önde gelen gelir kaynakları arasında yer almaktadır. Buna rağmen, yapılan araştırmalar Türkiye'de STK'lara yapılan bireysel bağışların düşük seviyede gerçekleştiğini ve bireylerin STK'lar yerine toplumun yoksul ya da yardıma muhtaç kesimlerine direkt yardım etmeyi tercih ettiğini ortaya koymaktadır. Charities Aid Foundation tarafından yayınlanan *Dünya Bağışçılık Endeksi*'ne göre, 2014 yılında Türkiye'de bir STK'ya nakdi bağış yapma oranı %12'dir. Aynı araştırmaya göre, Türkiye nakdi bağış yapma oranı açısından 135 ülke arasında 112. sırada yer almıştır (CAF, 2014). Tanımadıkları bir kişiye yardım yapanların oranı ise %38'dir. Yaşama Dair Vakıf'ın 2014 yılında yayınlanan *Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Algı ve Yaklaşımlar* raporu da, STK'lara yapılan bağışlar açısından benzer bir tablo sunmaktadır. Rapora göre, "toplumun sadece %9,6'sı düzenli olarak bir kuruma bağış yapmakta, son bir yılda herhangi bir kuruma bağışta bulunanların oranı ise %18,5'te kalmaktadır" (YADA, 2014). *Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet* raporuna göre, bireysel bağışların büyük bir bölümü fakir ve düşkünlere yardım (%28,5), eğitim (%16)

ve engellilere yardım (%11,3) alanlarına yapılmaktadır. İnsan hakları ile ilgili çalışmalara destek sağlayanların oranı ise yalnızca %2,8'dir (TÜSEV, 2006). Bununla birlikte özellikle doğal afetler sonrasında da bağış yapma eğilimlerinde artış görüldüğü tespit edilmektedir. Türkiye'de STK'lara duyulan güvenin düşük olması ve STK'ların bilinirliklerinin az olması bağışçıların STK'lara destek vermek yerine bağışlarını ihtiyaç sahiplerine herhangi bir aracı olmadan ulaştırmayı tercih etmelerine neden olmaktadır (TÜSEV, 2006).

Dünya Bağışçılık Endeksi'ne göre, Türkiye nakdi bağış yapma oranı açısından 135 ülke arasında 112. sırada yer almaktadır. 2014 yılında Türkiye'de bir STK'ya nakdi bağış yapma oranı %12'dir (CAF, 2014).

Mevcut veriler, bireysel ve kurumsal bağışların STK'ların en önemli gelir kaynakları arasında yer aldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, STK'ların mali kaynaklara erişebilmek ve finansal sürdürülebilirliklerini sağlamak için kaynak geliştirme alanına öncelik vermelerini, bu konuya kaynak ve zaman ayırmalarını zorunlu hale getirmektedir. Kaynak geliştirme alanında çalışan sivil toplum gönüllüleri ve profesyonellerinin yerel kaynakları harekete geçirmesi, bireylerden gelecek bağışları artırmaya ve düzenli hale getirmeye yönelik stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir (STGM, 2009).

Sivil Toplum İzleme Raporu 2013-2014 kapsamında yapılan görüşmelerde, STK'ların bireysel bağışlara erişmek için en fazla kullandıkları yöntemlerin "sosyal etkinlikler, sponsorluklar, ürün satışları, web siteleri ve kitlesel fonlama platformları üzerinden toplanan online bağışlar ve SMS bağışları" olduğu dile getirilmiştir. Aşağıdaki örneklerden de görüleceği üzere, bağış toplamak için yenilikçi yöntemlerin kullanılması ve web sitesi, SMS ve online platformlar gibi teknolojik araçların kullanımı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de giderek yaygınlaşmaktadır. Ancak gerek Yardım Toplama Kanunu'nun getirdiği sınırlamalar gerekse STK'ların bu araçlara erişim ve kullanma kapasitesindeki farklılıklar dolayısıyla bu uygulamaların STK'ların geneline yayılmadığı görülmektedir. Fundraising Okulu Kurucusu

Güneş Yıldırım, STK'ların kaynak geliştirme çalışmalarının daha etkili olabilmesi için bu alanda kendilerini geliştirmek için daha fazla zaman ve kaynak ayırmaları gerektiğini, bağışçılara yönelik detaylı veriler tutarak “bağışçı yönetimi” ve “bağışçı tutma” süreçlerinin takip edilmesi gerektiğini ve STK'ların daha şeffaf ve hesapverebilir olmaları gerektiğini söylemiştir.

YENİLİKÇİ YÖNTEMLER VE TEKNOLOJİK ARAÇLAR KULLANILARAK YÜRÜTÜLEN BAĞIŞ KAMPANYALARINDAN BAZI ÖRNEKLER

- **Türkiye’de ilk kez 2008 yılında gerçekleştirilen yardımseverlik koşulları sayesinde toplanan bağışlar altı yılda 16 kat arttı. 2014 yılında Adım Adım tarafından düzenlenen yardımseverlik koşullarında 8 STK’nın projeleri için 3.2 milyon bağış toplandı.**¹⁹³
- **Sinemasal Derneği, “Bir Bilet de Sen Al” projesi ile kitle fonlama platformu Fongogo aracılığıyla 204 bağışçının mali desteğiyle toplam 81.020 TL bağış topladı. Bu kampanya Türkiye’de kitle fonlama platformları üzerinden toplanan en yüksek bağış oldu.**¹⁹⁴
- **E-ticaret sitelerinden alışveriş yaparken toplam sepet tutarını yukarı yuvarlayarak STK’lara bağış yapılmasını sağlayan Yuvarla, kurulduğu Temmuz 2014’ten itibaren yaklaşık 13.000 bağışçı tarafından kullanılarak STK’lara 1.1 milyon TL bağış yapılmasına aracılık etti.**¹⁹⁵
- **2014 yılında gerçekleştirilen iki Destekle Değiştir etkinliğine katılan 162 bağışçı 7 STK’nın projeleri için 100 bin TL üzerinde bağış taahhüdünde bulundu.**¹⁹⁶

¹⁹³ Erhart İtir ve Onur, Renay, 2015. *Yardımseverlik Koşullarının Bireylere ve Sivil Topluma Etkisi: Adım Adım Örneği. Değişim için Bağış Projesi.* www.degisimicinbagis.org/urfiles/ad%C4%B1m_ad%C4%B1m.pdf

¹⁹⁴ Kampanya ile ilgili bilgi için: www.fongogo.com/p/sinemasal-bir-bilet-de-sen-al

¹⁹⁵ Bu bilgi 23 Haziran 2015 tarihinde TÜSEV Filantropi Profesyonelleri Eğitim Programı kapsamında Yuvarla ekibi tarafından yapılan sunumdan alınmıştır.

¹⁹⁶ 2014 Destekle Değiştir Güncellemeleri. TÜSEV. www.degisimicinbagis.org/urfiles/tusev_dd_guncelleme-dosyasi_30.0715_web.pdf

TÜSEV, Türkiye’de bağışçılık kültürünün gelişmesine katkı sağlamak ve stratejik bağışçılığı teşvik etmek amacıyla 2011 yılından beri *Değişim için Bağış* projesini yürütmektedir.¹⁹⁷ Proje kapsamında bireyler, şirketler ve vakıfların stratejik bağışlar yapmalarını teşvik etmek, bağışçılık konusunda bilgi paylaşımında bulunmak, ilham veren iyi örnekleri yaygınlaştırmak ve bağışçılığı etkileyen yasal ve mali mevzuatı iyileştirmek amacıyla çeşitli faaliyetler yürütülmektedir. Bu amaç doğrultusunda, bireysel bağışçıların daha etkili şekilde bağış yapabilmelerine destek vermek ve bağışçılık yöntemlerini tanıtmak amacıyla hazırlanan *Bireysel Bağışçılar için Rehber* 2011 yılında yayınlanmıştır. Bununla birlikte, konuyla ilgili farkındalık yaratmak ve bilgi paylaşımını teşvik etmek amacıyla sosyal medya hesapları üzerinden düzenli paylaşımlar yapılmakta, bağışçı öyküleri yayınlanmakta ve bireysel bağışçıların deneyim paylaşımına olanak sağlayan bağışçı buluşmaları düzenlenmektedir.

KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK

Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) kavramı Türkiye’de gelişmekte olan bir alandır. KSS uygulamaları günümüzde birçok şirketin gündeminde yer almakta ve bu kapsamda sivil toplum ve özel sektör arasında işbirlikleri geliştirilmektedir. KSS kavramının bilinirliğinin artmasıyla birlikte, şirketlerin KSS yaklaşımı ve uygulamaları ile ilgili tartışmalar da artmıştır. Bu tartışmalardan en önemlisi, KSS uygulamaları bulunan şirketlerin bu çalışmaları kendi iç işleyiş ve stratejilerine ne ölçüde yansıtıktır. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği Genel Sekreteri Ceyhun Göcenoğlu’na göre “Kurumsal sosyal sorumluluk sadece sponsorluk ve hayırseverliği içeren bir kavram değil, çok yönlü yeni bir iş stratejisi” anlamına gelmektedir.¹⁹⁸ Göcenoğlu’na göre, KSS yaklaşımının şirketlerin sosyal ve çevresel etkilerinin azaltılmasının yanı sıra insan haklarını da merkezine alması gerekmektedir. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) tarafından, *Herkes için Kurumsal Sosyal Sorumluluk* projesi kapsamında yayınlanan *Türkiye Ülke Raporu* kapsamında 102 şirketin katılımıyla bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Ankete katılan şirketlerin büyük çoğunluğu şirket büyüklüğü ve faaliyet gösterilen sektör ve bölgelerden bağımsız olarak

¹⁹⁷ Değişim için Bağış Projesi hakkında bilgi için: www.degisimicinbagis.org

¹⁹⁸ Göcenoğlu, Ceyhun. *Sponsor Ol Kurtul*. kssd.org/wp-content/uploads/2013/04/sponsor_ol_kurtul.pdf

“insan hakları ihlalleri hususunda ‘iyileştirme’ sağladıklarını belirtmişlerdir” (TİSK, 2013).

Sivil Toplum İzleme Raporu'nun kapsamı dikkate alınarak, raporun bu bölümünde KSS çalışmalarında görülen genel eğilimlere yer verilmektedir. Sivil toplum ve özel sektör işbirlikleri gerek toplumsal sorunların çözümü için ortak çalışmalar yürütülmesi gerekse STK'ların kaynaklara erişimi açısından önem taşımaktadır. Aşağıdaki tablodan da görüldüğü üzere, KSS uygulamaları özelinde sivil toplum-özel sektör işbirlikleri genellikle tek seferlik proje destekleri, sponsorluklar ve çalışan gönüllülüğü programları ile hayata geçirilmektedir. *Türkiye'deki Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamalarında Eğitim Projeleri* başlıklı yayında değinildiği üzere, “Türkiye’de işletmeler tarafından uygulanan kurumsal sosyal sorumluluk proje ve uygulamalarında eğitim gündeme birçok kez alınmakta ve bu çalışmalar en ön sırada yer almaktadır” (KSS Türkiye, 2014). KSS uygulamaları kapsamında hak temelli alanların ve STK'ların desteklediği örnekler ise hala az sayıdadır.

Şirketler genellikle belli alanlarda uzmanlaşmış, bilinirliği yüksek, profesyonelleşmiş, başka kuruluşlardan fon alan

ve proje yönetme deneyimine sahip, ulusal çapta faaliyet gösteren, mali denetimden geçen ve hesaplarını kamuya açan STK'lar ile işbirliği yapmayı tercih etmektedir. Ancak bu ve benzeri kriterlere uyan STK'lardan yalnızca küçük bir bölümünün şirketler tarafından tanınmasının bu tür ortaklıkların sınırlı sayıda kalmasına neden olduğu düşünülmektedir.¹⁹⁹

2013 ve 2014 yıllarında KSS alanında çalışan STK'lar tarafından farkındalık artırmak ve KSS alanının gelişmesini sağlamak amacıyla çeşitli projeler yürütülmüştür. Avrupa Komisyonu'nun *IPA Sivil Toplum Faydası Çerçevesinde: Sivil Toplum Kuruluşları için Çok Paydaşlı Ortaklık Programları* kapsamında mali destekle 2014 - 2016 arası da devam etmekte olan *Herkes İçin Sosyal Sorumluluk* projesi bu çalışmalar arasında yer almaktadır. TİSK'in liderliğinde dokuz ülkede uygulanan Projenin Koordinatörü Nil Mit Projenin öncelikli amacının, “işveren örgütlerinde KSS ve sürdürülebilirlik Raporlaması (SR) alanlarında

¹⁹⁹ STK'ların Önündeki Engeller Sivil Alanı Daralttı, KSS Dergisi, Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2015, http://tusev.org.tr/userfiles/files/2015_1_Agustos_STKların_Onundeki_Engeller_Sivil_Alanı_Daralttı_KSS_Türkiye.pdf

TABLO 22. KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ÇALIŞMALARINDA GÖRÜLEN GENEL EĞİLİMLER (TÜSEV, 2012)

Konu	Genel Eğilim
Strateji Geliştirme	KSS projelerinin geriye dönük olarak stratejik açıdan değerlendirilmesi ve bundan elde edilecek sonuçlara göre gelecek planı yapılması yaygın bir uygulama değildir.
KSS Projelerinin Şirket Misyonu ve Hedefleriyle İlişkilendirilmesi	KSS çalışmalarının şirketlere getirdiği faydaların (itibar, çalışan bağlılığı, performans artışı, yatırımcı ilişkileri vb) daha açık hale geldiği günümüzde KSS departmanları, şirket hedefleriyle programın ilişkilendirilmesinin bir zorunluluk haline geldiğini hissetmektedir.
Destek Alanları	Eğitim, çoğu şirketin birincil destek alanını oluşturmaktadır. Çok çeşitli alanlara destek vermek yerine şirket vizyonu ve kültürüne uygun alanlara yoğunlaşmaya yönelik yeni bir eğilim ortaya çıkmaktadır. Ancak bu alanları belirlerken uygulanması gereken ihtiyaç analizi için sistematik bir değerlendirme süreci bulunmamaktadır.
STK'lara Yönelik Destek Mekanizmaları	Şirketlerin STK'larla ilişkileri bazen bir defaya mahsus başış yapma gibi kısa süreli ve plansız şekilde ortaya çıkmakta, bazen de STK'lar ile uzun vadeli stratejik ortaklıklar kurulmaktadır. STK'larla işbirliği yaygınlaşmasına karşın hibe mekanizması uygulamaya geçirilmemektedir.
STK'larla İşbirliği	Şirketler, belli alanlarda uzmanlaşmış, bilinirliği yüksek, profesyonelleşmiş, başka kuruluşlardan fon olarak proje yönetme deneyimine sahip, ulusal çapta faaliyet gösteren, mali denetimden geçen ve hesaplarını kamuya açan STK'lar ile işbirliği yapmaktadır. Ancak bu ve benzeri kriterlere uyan STK'lar içinde çok azı şirketler tarafından tanınmakta; böylece genellikle aynı STK'lar desteklenmektedir.
Çalışanların Gönüllülüğü	Şirketler, belli günlerde STK'larla işbirliği halinde gerçekleştirilen sosyal çalışmalara çalışanların katılımını teşvik ederek veya çalışanların kendi seçtikleri STK'larda mesai saatleri içinde gönüllülük yapmalarına imkân tanıyarak çalışan gönüllülüğünü teşvik etmektedir. Ancak çalışan gönüllülüğü, belli bir politikaya oturtulmamıştır.
KSS Projeleriyle İlgili İletişim Çalışmaları	Medyaya yansıyan KSS haberleri, hayırseverlik ve iyilik yapma temaları ile sınırlı kalmakta ve yalnızca sayısal verilere odaklanmaktadır. İzleme ve değerlendirme, sistematik ve yaygın olmadığı için programların gerçek etkisi hakkında çok az bilgi paylaşılabilir. KSS projelerinin etkisi ya hiç değerlendirilmemekte veya etkinlik değerlendirmesi ile sınırlı kalmaktadır. Şirketlerin KSS projeleri için sistematik bir değerlendirme süreci bulunmadığından, projelerin ortaklık kurulan STK, şirket ve paydaşları, çalışanları ve şirketin çalıştığı bölgede yaşayanlar açısından getirdiği faydaları ölçmek genellikle mümkün olmamaktadır.

farkındalığı artırarak; işletmelere KSS /SR konularında rehberlik edebilmeleri için kapasite yaratmak” olduğunu belirtmektedir. Bu öncelik çerçevesinde projenin ana faaliyetleri arasında işveren örgütleri içinde KSS / SR alanlarında uzmanlar yetiştirilmesi ve bu uzmanlar aracılığıyla sektörel bazda danışmanlık ihtiyaçlarının karşılanarak işletmelere KSS ve SR konularında eğitimler verilmesi planlanmıştır. Proje kapsamında Türkiye’de KSS ve SR uygulamalarının mevcut durumunu ortaya koyan *Ülke Raporu*²⁰⁰ ve işletmelere KSS ve Raporlama alanlarında yol göstermesi amacıyla *İşveren Örgütleri için KSS / SR Rehberi*²⁰¹ yayınlanmıştır. Rehberde, şirketlere yol gösterebilecek tüm uluslararası standartlar yer almaktadır. Projenin bir faaliyeti olarak başlayan ve TİSK’in devam ettirdiği TİSK KSS Ödülleri 2014 yılında farklı kategorilerde büyük ölçekli şirket ve KOBİ’lere verilmiştir.

Türkiye’de KSS kavramının uluslararası standartlarda yaygınlaşması amacıyla faaliyet gösteren Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği (KSS Türkiye), 2013-2014 yıllarında da öğrencilere ve profesyonellere yönelik olarak düzenlediği sertifika programları ile alanda kapasite gelişimine destek sağlamıştır. Özel sektör temsilcileri ile STK’ları bir araya getiren KSS Pazaryeri etkinliği ve iyi örneklerin teşvik edilmesini sağlayan Avrupa KSS Ödülleri Türkiye ayağı derneğin bu alanda yürüttüğü çalışmalar arasındadır. KSS Türkiye, 2014 yılında Müslüman çoğunluklu ülkelerdeki kurumsal sosyal sorumluluk eğilimlerinin tartışıldığı *İslam’da Kurumsal Sosyal Sorumluluk Konferansı*’na ev sahipliği yapmış; uluslararası örneklerin tanıtılmasına ve bu alandaki tartışmaların gelişimine katkı sağlamıştır. Raporun gönüllülük konulu vaka analizde de yer verildiği üzere, Özel Sektör Gönüllüleri Derneği’nin (ÖSGD) de çalışmalarıyla şirketlerde çalışan gönüllülüğü uygulamaları giderek yaygınlaşmaktadır. Çalışanlar kurumsal gönüllülük programları aracılığıyla ilgi duydukları alanlarda faaliyet gösteren STK’lara destek verebildiği gibi kendi uzmanlık alanları doğrultusunda STK’lara gönüllü danışmanlık da vermektedir. 2014 yılında Türkiye ayağı ÖSGD ve KSS Türkiye tarafından gerçekleştirilen Give&Gain-Çalışan Gönüllülük Haftası’na 12 şirketten 3.826 kişi katılarak hafta boyunca çalışan gönüllülüğü konusuna dikkat çeken çeşitli etkinlikler düzenlemiştir.²⁰²

HİBE VEREN KURULUŞLAR

Hibe veren vakıf ya da hibe veren kuruluş modeli Türkiye’de yeni gelişmekte ve sivil toplum alanındaki farklı tüzel kişilikler altında hibe programları açılması yeni bir uygulama olarak görülmektedir. Bu alandaki aktörlerin artmasıyla birlikte, 2012 raporundan farklı olarak bu sene STK’lara hibe veren vakıfların yanı sıra farklı tüzel kişiliklerdeki kuruluşlara da yer verilmiştir. Bu değişiklikte birlikte, STK’lara hibe veren kuruluşların sayısı 2013-2014 döneminde 12’ye yükselmiştir. Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, bu kuruluşlar arasında vakıf ve derneklerin yanı sıra kar amacı gütmeyen bir şirket de bulunmaktadır.

Hibe veren kuruluşların sayısında görülen artışın önemli bir sebebi, “fonun yeniden tahsisi” (re-granting) uygulamasıdır. Sabancı Vakfı ve Açık Toplum Vakfı gibi hibe veren kuruluşlardan bir kısmı hibe programları için kendi kaynaklarını kullanırken bazı kuruluşlar da yürüttükleri projelerin bir ayağı olarak hibe tahsis etmektedir. TEMA Vakfı ve Hrant Dink Vakfı AB fonlarından kaynak geliştirerek projeleri kapsamında bir faaliyet olarak daha küçük STK’lara hibe tahsis etmişlerdir. WWF ve TOG gibi kuruluşlar ise hibe programları için farklı kaynaklardan fon geliştirmenin yanı sıra yerelde de kaynak geliştirerek eşleştirme yapmaktadır. Re-granting uygulamalarına bir diğer örnek ise KAOS GL ve İşveç Uluslararası Kalkınma Birliği Ajansı (SİDA) işbirliğiyle 2014 yılında başlatılan “LGBT Örgütlerinin Kapasitesinin Artırılması için İdari Destek” hibe programıdır. Program kapsamında tahsis edilen hibeler SİDA’nın “Yerel Örgütlerin Kapasitesi’nin Güçlendirilmesi” programı ile KAOS GL’ye sağladığı fondan karşılanmaktadır. Bu tür hibe programları belirli bir süre için uygulandığından bu kuruluşların uzun vadede hibe vermeye devam etmesi beklenmemektedir.

Hibe veren kuruluşlar aralarında kadın, gençlik, engelliler, çevre ve sanatın da bulunduğu farklı alanlarda STK’lara hibe tahsis etmektedir. Bu kuruluşlar hibe verdikleri alanları kendi misyonları ve çalışma alanları doğrultusunda belirlemektedir. Hibe programları aracılığıyla sağlanan destekler genellikle proje bazlı ve kısa dönemli olmaktadır. STK’ların kurumsal kapasitelerini geliştirmeye yönelik uzun süreli mali desteklere rastlanmamaktadır. Birçok kuruluş hibe verdiği STK’lara sağladığı finansman desteğinin yanı sıra eğitimler, ağı geliştirme ve kapasite geliştirme etkinlikleri gibi çeşitli araçlarla teknik destek de sağlamaktadır (TÜSEV, 2014b).

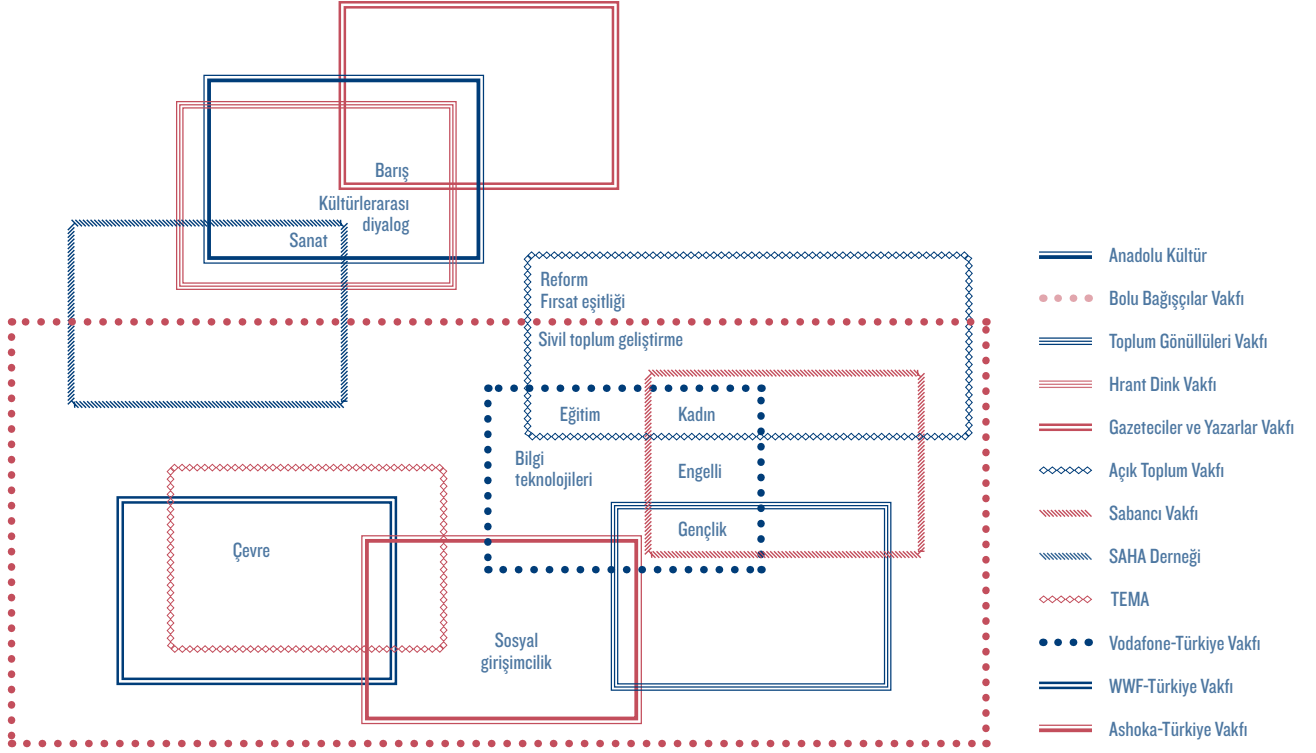
Hibe veren kuruluşların yıl içinde dağıttıkları fonların toplam miktarı ve desteklenen projeler hakkında bilgiler toplu olarak yayınlanmamaktadır. Bu kuruluşların bir kısmı şeffaflık ilkesi gereği, verdikleri hibelere ilişkin bilgileri

²⁰⁰ <http://csforall.eu/en/icerik/reports/Turkey-National-Review-Report.pdf>

²⁰¹ http://tisk.org.tr/e-yayinlar/340_isveren_ogutleri_icin_ku/pdf_340_isveren_ogutleri_icin_ku.pdf

²⁰² *Give&Gain Çalışan Gönüllülüğü Etkinlikleri 3.826 Kişiyi Ulaştı*. Özel Sektör Gönüllüleri Derneği. www.osgd.org/Sayfalar/HaberGoruntuleme.aspx?hid=20

TABLO 23. HİBE VEREN KURULUŞLARIN DESTEK ALANLARINA GÖRE HARİTALANDIRILMASI (TÜSEV, 2014b)

web sitelerinde yayınlamakla kamuoyuyla paylaşmaktadır. Ancak paylaşılan bilgilerin düzeyi kuruluşlar arasında farklılık göstermektedir. Sabancı Vakfı hibe desteği verdiği kuruluşların isimleri, desteklenen projelerin özet bilgileri ve tahsis edilen hibe miktarlarını yayınlarken; Açık Toplum Vakfı web sitesinde desteklediği kuruluşların ve projelerin isimlerine yer vermektedir.

2013-2014 yıllarında hibe veren kuruluşların sayısındaki artışın önemli bir bölümünün yukarıda bahsi geçen "hibenin yeniden tahsisi" uygulamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu durum olumlu bir gelişme olarak karşılanırken, bu programların bir kısmının devamlı olmayacağına işaret etmektedir. Avrupa ve Amerika'daki örneklerin aksine hibe veren vakıf modeli Türkiye için henüz yeni bir model olarak kabul edilmektedir. Türkiye'deki vakıfların geleneksel rolü ve mevzuattan kaynaklanan sınırlamaların da bu modelin gelişimini yavaşlattığı düşünülmektedir. Hibe veren vakıf modeli mevzuatta tanınmamakta ve hibe veren kuruluşların operasyonel faaliyetlerini de devam ettirmeleri gerekmektedir. Bu durumun vakıfların hibe tahsisi için

ayırdıkları fonların kısıtlı miktarda kalmasına sebep olduğu düşünülmektedir. STK'lara destek sağlamak isteyen bireysel bağışçıların bir araya gelmesiyle 2014 yılında kurulan Destek Vakfı'nın önümüzdeki dönemde hibe vermeye başlaması beklenmektedir.

TÜSEV, *Değişim için Bağış* projesi kapsamında yürüttüğü çalışmalarla hibe veren vakıf modelini teşvik etmekte ve mevcut hibe programlarının gelişmesi için çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmaların bir parçası olarak yukarıda bahsi geçen kuruluşların bir kısmının da katılımıyla *Hibe Veren Kuruluşlar Çalışma Grubu* oluşturulmuştur.²⁰³ Çalışma grubunun amacı hibe veren kuruluşlar arasında bilgi ve deneyim paylaşımını artırmak ve kuruluşların önceliklendirdikleri alanlarda kapasite geliştirme çalışmaları yapmaktır.

²⁰³ Hibe Veren Kuruluşlar Çalışma Grubu üyeleri: Açık Toplum Vakfı, Anadolu Kültür, Ashoka Vakfı, Bolu Bağışçılar Vakfı, Hrant Dink Vakfı, Sabancı Vakfı, Saha Derneği, Toplum Gönüllüleri Vakfı- Gençlik ve Doğal Hayatı Koruma Vakfı.

ARAŞTIRMA

ARAŞTIRMA

Raporun bu bölümünde 2013 yılında sivil toplum alanında yazılan tezler, sivil toplum-üniversite ilişkileri ve STK'lar tarafından izleme ve kapasite geliştirme amacıyla yürütülen araştırma ve yayınların kısa derlemesine yer verilmektedir. Sivil toplum kavramının geniş bir alanı kapsamı ve alanda çok sayıda araştırma ve rapor üretilmesi nedeniyle, 2013 yılında görülen eğilimlere yer verilmesi hedeflenmiştir.

A. AKADEMİK ARAŞTIRMALAR

Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Tez Merkezi'nde 2003-2013 yılları için kaydı bulunan yüksek lisans ve doktora tezleri incelendiğinde Türkiye'de sivil toplum alanına dair 194 tez yazıldığı görülmektedir.²⁰⁴ Yıllar içinde sivil toplum ile ilgili yapılan araştırmaların artış gösterdiği ve tezlerin katkı verdiği akademik alanların da çeşitlendiği gözlemlenmektedir. Sivil toplumla ilgili tezler, Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler, Kamu Yönetimi, Sosyoloji ve Tarih gibi disiplinlerin yanı sıra; İşletme, Ekonomi, Halkla İlişkiler, İletişim Bilimleri, Eğitim ve Öğretim, Sosyal Hizmetler, Psikoloji gibi akademik alanlara da katkı sağlamaktadır. 2013 yılında yazılan tezler konu odaklı incelendiğinde, sivil toplumun demokratikleşme sürecine katkısı, küreselleşen siyasette sivil toplumun rolü, Türkiye'de sosyal hareketler, politika yapım süreçlerinde bir aktör olarak sivil toplumun rolü ve STK'ların kapasiteleri üzerine yapılan çalışmaların ele alınan başlıca konular olduğu görülmektedir. STK'ların kapasitesine yönelik araştırmalar STK'ların bilişim teknolojilerini kullanımı, kurumsal itibarı, stratejik yönetimi, halkla ilişkiler, şeffaflık ve mali yönetim uygulamalarını kapsamaktadır.

TABLO 24. 2003-2013 YILLARI ARASINDA SIVİL TOPLUM ALANINA DAİR YAZILAN TEZLERİN SAYISI (YÖK, 2013)²⁰⁴

Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Tez Sayısı	13	17	19	21	19	24	19	20	18	14	10

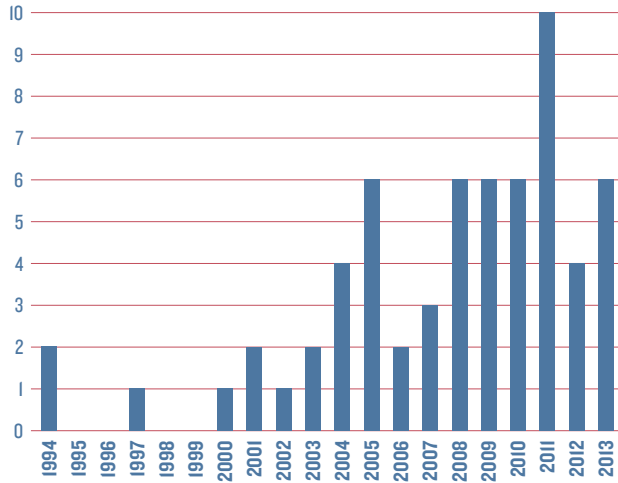
izleme 2013-2014 kapsamında, Web of Science veri tabanında son yirmi yılda Türkiye'de sivil toplum ile ilgili hakemli dergilerde İngilizce olarak yayınlanan makaleler taranmıştır.²⁰⁶ Yapılan taramada sivil toplum alanı ile ilgili yazılmış tezler ve basılan makalelerin ağırlıklı olarak Türkiye'de yeni sosyal hareketler (kadın, çevre, kültürel, etnik, dinsel örgütlenmeler), AB sürecinde ve demokratikleşme yolunda sivil toplumun rolü, Türkiye'nin bölgesel politikalarına (Karadeniz, Afrika gb.) sivil toplumun etkisi ve Türkiye'de ulus-devlet inşası bağlamında sivil toplum analizi gibi konularda olduğu görülmektedir. Türkiye'nin AB üyelik sürecinin 2005 yılından sonra hızlanması ile birlikte sivil toplum ile ilgili akademik makale ve alıntılama sayısının artış gösterdiği de gözlemlenmektedir.

²⁰⁴ YÖK Veritabanı'nda "sivil toplum" kelimesi tez başlıklarında geçecek şekilde araştırma yapılmıştır. Konu bazında yapılan incelemeye göre de sadece Türkiye'de sivil toplum özelinde olan tezler göz önüne alınmıştır. Tezlerin onaylama süreci ve veritabanına aktarım süreleri göz önüne alındığında, sayıların 2013 yılı için artış göstermesi beklenmektedir.

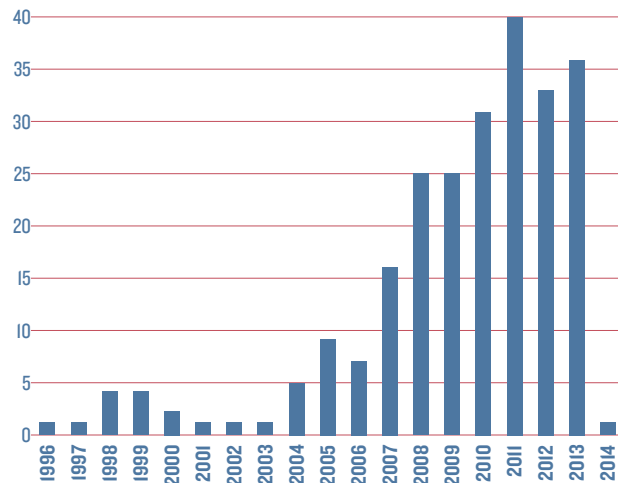
²⁰⁵ Tez sayıları tezler kayıt altına alındıkça geriye dönük olarak da artış gösterebilir. Listelenen makaleler içerik olarak da incelenmiş ve özellikle Türkiye'de sivil toplum gelişimi ve sivil toplumun çeşitli rolleri ile ilgili olan makaleler veri olarak kabul edilmiştir.

²⁰⁶ Yapılan konu bazlı taramada "sivil toplum" ve "Türkiye" anahtar kelimeler olarak belirlenmiştir.

GRAFİK 9. 1994-2013 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM İLE İLGİLİ ENDEKSLİ DERGİLERDE YAYINLANMIŞ MAKALELERİN SAYISI (WEB OF SCIENCE, 2013)

GRAFİK 10. 1994-2013 YILLARINDA TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM İLE İLGİLİ ENDEKSLİ DERGİLERDE YAYINLANMIŞ MAKALELERDEN YAPILAN ALINTI SAYISI (WEB OF SCIENCE, 2013)

B. ÜNİVERSİTE - SİVİL TOPLUM İLİŞKİLERİ

Üniversitelerde sivil toplum alanına ilişkin yürütülen akademik araştırmalar, düzenlenen sertifika programları ve dersler STK'ların ve STK çalışanlarının kapasite gelişimine katkı sağlamanın yanı sıra sivil toplumun bilinirliğinin artmasına ve gençlerin bu alana dair bilgiye erişimini kolaylaştırmada da rol oynamaktadır. İzleme 2013 kapsamında yapılan araştırmada, sosyal sorumluluk ve sosyal girişimcilik ile ilgili çalışmaların üniversite-STK ilişkilerinde ön plana çıkan başlıklar olduğu tespit edilmiştir.²⁰⁷

Toplum Gönüllüleri Vakfı (TOG) üniversite öğrencilerinin sosyal sorumluluk ve sosyal girişimcilik projelerine katılımı için bir model oluşturulması amacıyla Ekim 2012-Temmuz 2013 tarihleri arasında Giresun Üniversitesi, Gaziantep Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi'nde *Üniversitelerde Sosyal Sorumluluk ve Sosyal Girişimcilik Pilot Projesi*'ni yürütmüştür.²⁰⁸ Proje raporunda, üniversite bünyesinde Öğrenci Toplulukları/Kulüpler ve Öğrenci Konseyi'ne ek olarak sosyal sorumluluk ve gönüllülük yapıları aşağıdaki başlıklar altında derlenmiştir (TOG, 2013):

- **Toplumsal Duyarlılık Projeleri (TDP):** Öğrencilerin toplumsal sorumluluk bilincine sahip bireyler olarak yetişmesi ve sivil toplum alanındaki bilgi, beceri ve deneyimlerini artırmayı hedefleyen TDP henüz tüm üniversitelere yaygınlaşmamıştır. Projelerin uygulandığı üniversiteler arasında ise dersin içeriği ve uygulamaları açısından farklılıklar gözlemlenmektedir.
- **Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi (THU):** 2006-2007 öğretim yılından bu yana Eğitim Fakültelerinde uygulanan THU dersleri, 17.02.2011 tarihli Yükseköğretim Genel Kurul kararıyla Eğitim Fakültelerinde uygulanması uygun görülen yönerge ile yasal zeminine kavuşmuştur.

²⁰⁷ Masabaşı araştırmasında örneklem olarak İstanbul özelindeki üniversitelerin çalışmaları incelendiği için, veriler Türkiye için genellemelere ulaştırmamakta ancak eğilimleri göstermektedir.

²⁰⁸ Proje hakkında bilgi için: tog.org.tr/sosyal-sorumluluk_214

Ders, öğretmen adaylarında toplumsal duyarlılık ve farkındalık; işbirliği, dayanışma, etkili iletişim ve öz değerlendirme becerilerini; toplumsal sorumluluk bilincini ve özgüveni geliştirmeyi ve desteklemeyi hedeflemektedir.

- **Seçmeli Toplumsal Sorumluluk Dersleri:** Bazı üniversitelerin fakülte ve bölümleri, öğrencilerinin toplumsal sorumluluk çalışmalarında yer almalarını sağlamak amacıyla seçmeli toplumsal sorumluluk dersleri açmaktadır. Bu tür çalışmalara ilgi duyan öğrenciler bir tür saha ve/veya staj çalışması şeklinde gerçekleşen bu dersleri tercih etmektedir.
- **Üniversite Projeleri:** Üniversiteler bünyesinde üniversite yönetimi, akademisyenler ya da öğrenciler tarafından geliştirilen proje örnekleri de bulunmaktadır.
- **Sosyal Girişimcilik:** Sosyal girişimcilik Türkiye’de gelişmekte olan yeni bir alan olduğundan üniversiteler özelinde yarışmalar ve eğitimlerle yaygınlaşmaktadır. Buna ek olarak, bazı vakıf üniversitelerinde sosyal girişimcilik başlıklı seçmeli dersler de açılmaktadır.

Türkiye’de az sayıda üniversitenin bünyesinde faaliyet gösteren sivil toplum merkezi bulunmaktadır. İstanbul Bilgi Üniversitesi bünyesinde faaliyet gösteren Sivil Toplum Çalışmaları Merkezi; Çocuk Çalışmaları Birimi, Gençlik Çalışmaları Birimi ve STK Eğitim ve Araştırma Birimi’nden oluşmaktadır. 2003 yılından beri faaliyet gösteren STK Eğitim ve Araştırma Birimi (Bilgi STK), üniversitelerin STK’lar için kapasite geliştirme fonksiyonu açısından önemli bir örnektir. Katılımcı demokrasinin sağlanması için STK ve taban örgütlenmelerinin kurumsal kapasitelerini ve örgütlenme yeteneklerini güçlendirmeyi hedefleyen birim, hak temelli kuruluşları STK çalışanlarına yönelik eğitim ve sertifika programları ile desteklemektedir. Kapasite geliştirme eğitimleri kapsamında üretilen yazılı ve görsel eğitim malzemeleri, Bilgi STK web sitesi aracılığıyla yaygınlaştırılarak İstanbul dışında faaliyet gösteren STK’ların kullanımına da açılmıştır.

Bilgi STK ve Gençlik Çalışmaları Birimi’nin 2012-2014 yılları arasında yürüttüğü projelerden biri de Şebeke projesidir. Amacı “genç yurttaşların ve gençler için çalışan STK’ların kamusal tartışmalara ve karar alma mekanizmalarına katılımının güçlendirilmesi” olan proje kapsamında gençlerin katılımının güçlendirilmesi amacıyla çeşitli araştırmalar ve bilgi kaynakları üretilmiştir. Bu araştırmalardan *Türkiye’de Gençlerin Katılımı Araştırması*, *Gençlik Çalışmaları Tarihi Kitabı*, *Gençlik Politikaları Kılavuzu* ve *Toplumsal Cinsiyet Konu(şma)ları 2013-2014* döneminde yayınlanmıştır.²⁰⁹ Gençlerin katılımı proje kapsamında düzenlenen çalıştaylarda da tartışılmıştır.²¹⁰ Proje kapsamında 2012-2013 ve 2013-2014 dönemlerinde olmak üzere STK’lara yönelik iki uzaktan öğrenim programı düzenlenmiştir. Yüz yüze ve internet temelli uzaktan eğitim modellerinin uygulandığı sertifika programında katılım, savunuculuk, lobicilik, sosyal medya kullanımı ve kamu harcama izlemesi gibi konulara yer verilmiştir. Programın yukarıda bahsedilen iki dönemine Türkiye’nin çeşitli illerinden 64 STK katılmıştır.²¹¹

İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Çalışmaları Merkezi’nin 2014-2015 öğretim yılında ilk kez başlattığı *Sosyal Projeler ve STK Yönetimi* yüksek lisans programı sivil toplum-üniversite ilişkilerinin gelişmesi açısından önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir. Program, STK’ların yetişmiş insan kaynağı gereksinime ve bu alanda yürütülecek akademik çalışmalara katkıda bulunmayı hedeflemektedir.²¹²

Kadir Has Üniversitesi Yaşam Boyu Eğitim Merkezi’ne bağlı olarak Fundraising Okulu ve The Resource Alliance Fundraising School işbirliği ile yürütülen ve 2013 yılında ilk kez açılan *Kaynak Geliştirme Uzmanlığı Sertifika Programı* farklı işbirlikleri ile üniversiteler bünyesinde açılan programlara örnektir.²¹³ Program, kaynak geliştirme konusunda kapsamlı eğitim imkanı sunmayı, stratejik yaklaşım eksikliğini gidermeyi ve alanda yetişmiş insan kaynağını geliştirmeyi hedeflemektedir. STK çalışanlarına yönelik düzenlenen eğitimin eğitim kadrosu alandaki uzmanlardan oluşmaktadır.

²⁰⁹ ŞEBEKE – Gençlerin Katılımı Projesi ve yayınlar hakkında ayrıntılı bilgi için: www.sebeke.org.tr/

²¹⁰ *Gençlerin Siyasi Katılımı Çalıştay Raporu*. ŞEBEKE Projesi. www.sebeke.org.tr/2013/09/genclerin-siyasi-katilimi-calistayi-raporu-yayinladi/

²¹¹ Şebeke projesi uzaktan öğrenim programı hakkında detaylı bilgi için: www.sebeke.org.tr/2013-2014-donemi-uzaktan-ogrenim-programi-cagrisi/

²¹² *Sosyal Projeler ve STK Yönetimi* yüksek lisans programı hakkında detaylı bilgi için: stcmm.bilgi.edu.tr/pages/program-hakkinda/

²¹³ *Kaynak Geliştirme Uzmanlığı Sertifika Programı* hakkında bilgi için: www.khas.edu.tr/egitim/yasam-boyu-egitim-merkezi/stklar-icin-kaynak-gelistirme-uzmanligi.html

Kadir Has Üniversitesi'nin sivil toplum alanına yönelik bir diğer çalışması ise Türkiye Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği işbirliği ile hayata geçirilen Kurumsal Sosyal Sorumluluk Akademisi'dir. Bu işbirliği kapsamında 2013 yılında düzenlenen STK Günleri etkinliği *STK'lar ve Markalaşma* temasıyla düzenlenmiştir. Kadir Has Üniversitesi 2014 yılında Harvard Kennedy School işbirliği ile *Sivil Toplum Kuruluşları Liderliği için Stratejik Yönetim* başlıklı eğitim programına da ev sahipliği yapmıştır. Program, STK'ların "liderliğini güçlendirme, uzun soluklu ve sağlam ortaklıklar kurma gibi konularda gerekli perspektif, çerçeve ve yöntemleri kazandırmayı planlamaktadır."

Üniversitelerin sivil toplumun ekonomik ve sosyal etkilerini artırmak ve bu kapsamda paydaşlar arası ortaklıkları geliştirmek amacıyla başlattıkları girişimlerin son yıllarda çeşitlendiği gözlemlenmektedir. Koç Üniversitesi bünyesinde kurulan *Koç Üniversitesi Sosyal Etki Forumu (KUSEF)* eğitim, araştırma ve işbirliği yoluyla sosyal inovasyonu teşvik ederek sosyal etki yaratmak için STK'lar, iş dünyası ve toplum için "sosyal inovasyon kolaylaştırıcısı" olmanın yanı sıra sosyal yatırım, sosyal etki, sosyal etki ölçümü ve değerlendirmesi açısından bir kaynak ve uygulama merkezi olmayı amaçlamaktadır. KUSEF, Vizyoner Konuşmacılar Serisi kapsamında Kasım 2013'de *Sosyal Yatırım ve Etki, Etki Ölçümü üzerine Uygulamalar ve Yaklaşımlar Çalıştayı*'ni düzenlemiştir. KUSEF ve TÜVANA Okuma İstekli Çocuk Eğitim Vakfı (TOÇEV) desteğiyle Ekim 2013'de KURadyo'da yayın hayatına başlayan *İş Dünyasından Sivil Toplumla: Sosyal Değişimin Liderleriyle Söyleşiler*²¹⁴ programı, öğrencilerin STK'ları daha yakından tanımaları için önemli bir fırsat sunmaktadır.

Üniversitelerin sosyal girişimcilik alanında düzenlediği eğitim ve inkübasyon desteklerinin 2013-2014 yıllarında da devam ettiği görülmektedir. Özellikle vakıf üniversitelerinde verilen eğitimler ve düzenlenen yarışmalarla beraber sosyal girişimcilik akademinin de ilgisini kazanan alanlardan biri haline gelmiştir. İstanbul Bilgi Üniversitesi tarafından 2010 yılından beri Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV) işbirliği ile düzenlenen *Bilgi Genç Sosyal Girişimciler Ödülü*²¹⁵, Koç Üniversitesi tarafından düzenlenen *Küresel Sosyal Girişimcilik*

Yarışması, Toplum Gönüllüleri Vakfı ve JP Morgan işbirliği ile Özyeğin Üniversitesi'nin başlattığı *Sosyal Değişim Laboratuvarı*²¹⁶, Sabancı Üniversitesi *Sosyal Girişimci Geliştirme Programı*²¹⁷ ve Okan Üniversitesi'nde kurulan *Muhammad Yunus Uluslararası Mikrofinans ve Sosyal Girişimcilik Merkezi* vakıf üniversitelerinin sosyal girişimcilik alanında yürüttüğü çalışmalardan bazılarıdır. Üniversiteler bünyesinde düzenlenen yarışma ve eğitim programları sosyal girişimciliğin gençler arasında tanınmasına önemli bir katkı sağlamaktadır. Ayrıca alanda görülen ihtiyaçlar bu programların inkübasyon, mentorluk vb. gibi sürekliliği olabilecek çalışmalarla desteklenmesinin önemini ortaya koymaktadır.

C. STK'LAR TARAFINDAN HAZIRLANAN ARAŞTIRMALAR

I. İZLEME RAPORLARI

İzleme çalışmaları, STK'ların çalıştıkları alanlarla ilgili gelişme, ihtiyaç ve hak ihlallerini periyodik olarak izlemeleri ve bunları bilgi notu ya da raporlar aracılığıyla duyurulmasını içermektedir. Genellikle senelik olarak yürütülen izleme sürecinin çıktısı olan izleme raporları STK'ların uzmanlık alanlarında öne çıkartmak istedikleri sorun ve ihtiyaçlara dikkat çekmenin yanı sıra bu bulgular çerçevesinde farkındalık yaratmaları açısından önemli birer araçtır. Hak ihlallerinin sistematik olarak ortaya konulması ve önemli sorun alanlarının belirlenmesi kadar önleme çalışmalarını da içeren izleme raporlarının, siyasi karar alıcılar ve hükümet dışı aktörler için de yol gösterici olması hedeflenmektedir. Belirli bir zaman dilimindeki gelişmeleri işaret eden izleme raporları, STK'ların politik karar alma süreçlerindeki savunuculuk çalışmalarını da desteklemekte; siyasi, yasal ve idari taleplerinin meşruiyeti açısından zemin oluşturmaktadır. Alanla ilgili bilgi kaynağı niteliği taşıyan bu raporlar ulusal veya uluslararası ölçekte referans kaynağı olmakta ve ilgili konularda yürütülen farklı araştırmalara da içerik oluşturmaktadır. İzleme çalışmaları yürüten STK'lar başta insan hakları, eğitim, çevre, cinsiyet eşitliği ve çocuk hakları olmak üzere genellikle hak temelli alanlarda faaliyet göstermektedir.

²¹⁴ İş Dünyasından Sivil Toplumla: Sosyal Değişimin Liderleriyle Söyleşiler radyo programı hakkında bilgi için: kusif.ku.edu.tr/radyoprogram

²¹⁵ Bilgi Genç Sosyal Girişimciler Ödülü ile ilgili ayrıntılı bilgi için: www.bilgiggo.org/

²¹⁶ Sosyal Değişim Lab ile ilgili ayrıntılı bilgi için: sosyaldegisimlab.com/

²¹⁷ Sosyal Girişimci Geliştirme Programı ile ilgili bilgi için: girisimcilikkonseji.sabanciuniv.edu/faaliyetler.asp?ID=7

Bu örneklerle birlikte politika yapım süreçlerinde anayasa yapımı ve yönetim açısından izleme yapan çeşitli insiyatifler de bu bölümün kapsamında ele alınmıştır.

Hak temelli çalışmalar yapan STK'ların izleme çalışmalarının yaygınlaşmakta ve çeşitlenmekte olduğu gözlemlenmektedir. STK'ların izleme çalışmaları, alanları ile ilgili verileri sistematik olarak bir araya getirmek, karar vericilere ulaşmak ve paydaşlar için bilgilendirme yapmak açısından önemli bir savunuculuk aracı olmanın yanı sıra, izleme yapan kuruluşların alanlarındaki sorunları tespit eden ve çözümler getiren uzmanlık sahibi aktörler olduklarının da göstergesidir. Bu çerçevede, 2013 yılında STK'lar tarafından yapılan izleme çalışmalarından örneklere aşağıdaki kutuda yer verilmektedir.

STK'LAR TARAFINDAN YAPILAN İZLEME ÇALIŞMALARINI ÖRNEKLERİ

İnsan Hakları İhlalleri

- Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) insan hakları ihlallerinin ortaya çıkarılması ve sistematik olarak raporlanmasını özgürlüklerin geliştirilmesi açısından önemli bir araç olarak görmektedir. Dokümantasyon Merkezi ile 1991 yılından beri yıllık olarak İnsan Hakları Raporu yayınlamakta ve arşivlenen bilgiler ile günlük, aylık, özel raporlar ve bilgi notları başlıkları altında Türkiye'deki hak ihlalleri raporlaması çalışması yapmaktadır.
- İnsan Hakları Derneği (İHD) 1997 yılından beri insan hakları ihlalleri ile ilgili yıllık rapor, bilançolar ve özel raporlar ile izleme faaliyetleri yürütmektedir. Yıllık rapordaki bilgiler İHD Genel Merkez Dokümantasyon birimi tarafından, İHD şubelerine yapılan bireysel başvurular, şubelerin oluşturduğu İnsan Hakları İnceleme ve Araştırma Komisyonlarının raporları, yerel ve ulusal basın ve yayın kuruluşlarında yer alan haberler, diğer STK raporları ve resmi kurumların verilerinden derlenmektedir.
- İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği (Mazlumder) 2013 yılında insan hakları ihlalleri ve davalar ile ilgili hazırladıkları çeşitli

ön inceleme ve araştırma raporları ve günlük olarak web sitelerinden yayınladıkları hak ihlalleri haberleri aracılığıyla izleme çalışmaları yürütmektedir.

- İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP) *Cezasızlıktan Hesapverebilirliğe: Sivil toplum Örgütlerinin İzleme ve Müdahale Kapasitelerinin Geliştirilmesi* projesini yürütmektedir. Projenin üç ayda bir çıkan haber bülteni ve 2012 yılında başlatılan Avrupa *İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Uygulanmasının İzlenmesi* programı kapsamında izlenen AİHM kararlarından altıncısına ilişkin izleme raporu 2013 yılında yayımlanmıştır.
- İnsan Hakları Araştırma Derneği (İHAD) 2012 yılından beri *Türkiye İltica Hakkı İzleme Raporunu* yayınlamaktadır.
- Asker Hakları İnsiyatifi, 2011 yılında internet sitesinden zorunlu askerlik sırasında maruz kalınan kötü muamele ve işkence içeren hak ihlallerinin izleme çalışmalarına başlamıştır. *Zorunlu Askerlik Sırasında Yaşanan Hak İhlalleri* raporunun Nisan 2012-Nisan 2013 dönemini kapsayan ikinci sayısı 2014 yılında yayınlanmıştır.
- Sosyal Politikalar Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği (SPoD), cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli şiddet, baskı, sosyal dışlanma ve ayrımcılık durumları ile ilgili veriler oluşturma ve çözümler üretme yönünde çalışmaktadır. SPoD Hukuk ve Adalet Erişim yayınları arasında *2012 Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli İnsan Hakları İhlalleri İzleme Raporu* ve 2013 yılında tamamlanmış *LGBT Hak İhlalleri Emsal Dava Analizleri* kitapları bulunmaktadır.

Çocuk Hakları

- Göç Vakfı, çocuk çalışmaları özelinde medya analizi yaparak izleme faaliyeti yürüten STK'lar arasında yer almaktadır. Çocuk hakları ihlallerini internet medyası taraması yaparak üç aylık periyodlar ile 2012 yılından beri izleyen Göç Vakfı, bağımsız izleme ve raporlama çalışmalarını çocuk hakları konusunda savunuculuk çalışmaları ve baskı mekanizmaları oluşturmak açısından önemli bir araç olarak değerlendirmektedir.

- Gündem Çocuk Derneği, farklı alanlarda çocuk hak ihlallerini izlemek ve görünür kılmak amacıyla çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalardan biri olan *Türkiye’de Çocuğun Yaşam Hakkı* raporu ilk kez 2012’de yayınlanmıştır.

Eğitim

- Eğitim Reformu Girişimi (ERG), 2008 yılından beri Türkiye’deki eğitim politikaları ve uygulamalar ile ilgili bütüncül izleme ve değerlendirmeleri içeren *Eğitim İzleme Raporlarını* yayınlamaktadır. ERG sene içinde hazırladığı politika ve bilgi notları ile eğitim ile ilgili konularda kamuoyunu bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı’nın 2014 yılı bütçesi değerlendirmesi, 4+4+4 düzenlemesi ve dersanelere ilişkin kararlar yayımlanan politika notlarından bazılarıdır.

Kamu Harcamaları

- Kamu Harcamalarını İzleme Platformu, sosyal güvenlik, sosyal hizmetler, sağlık, eğitim, çevre, gençlik, kadın, çocuk ve engelli alanlarında çalışan 61 STK’nın katılımıyla kamunun bu alanlara ayırdığı kaynakları 2010 yılından beri izlemekte ve *Kamu Harcamaları İzleme Raporu* ve kamuoyu duyuruları ile ilgili bilgilendirmeler yapmaktadır.

Nefret Söylemi

- STK’ların alanlarındaki hak ihlallerine yönelik medya izleme çalışmaları yaptığı örneklerin arttığı gözlemlenmektedir. Hrant Dink Vakfı *Medyada Nefret Söyleminin İzlenmesi Projesi* ile ulusal ve yerel basın taranmakta, ayrımcı, ötekileştiren ve hedef gösteren bir söylemle kaleme alınmış haber ve köşe yazıları proje web sitesi aracılığıyla ve izleme raporları ile kamuoyu ile paylaşmaktadır.

Anayasa İzleme Çalışmaları

- 2011 yılında Anayasa reform süreci çerçevesinde kurulan Denge ve Denetleme Ağı, Kasım 2013 tarihi itibarıyla 107 STK’yı temsil etmektedir. Denge ve Denetleme Ağı şeffaf ve katılımcı bütçe uygulamaları, Yeni Anayasa yapım sürecine

dikkat çeken savunuculuk ve izleme çalışmaları ile kurumsal reformları siyasetin ve kamuoyunun gündeminde tutma ve karar alıcılar üzerinde baskı oluşturmaya devam etmektedir.

- TESEV, 2013 yılında da Demokratikleşme Programı altında yürüttüğü *Yeni Anayasayı İzleme Çalışması* çerçevesinde raporlar yayınlamıştır. Bu raporlardan biri önceki yıllardaki anayasa yapım sürecini izleme raporlarının devamı niteliğinde olmakla beraber, bir rapor süreçte basında çıkan haber ve köşe yazarlarının içerik analizini sağlamış, diğerleri de *Yeni Anayasada Temel İlkeler ve Hükümet Sistemi Tercihî ve Nasıl Bir Anayasa’ya Doğru Gidiyoruz* başlıkları ile yayınlanmıştır.

II. SOSYAL ETKİ RAPORLARI

Raporun Yönetişim bölümünde de bahsedildiği üzere, STK’ların yarattıkları sosyal etkiyi ölçülebilir sonuçlarla ortaya koyması projeleri ve kurumlarına değer katmak açısından önem taşımaktadır. Sosyal etki ölçümü STK’lar için yeni ancak yakın zamanda gelişmesi beklenen bir alandır. İzleme 2013-2014 kapsamında yapılan araştırmada, özellikle eğitim alanında faaliyet gösteren STK’ların programlarının etkilerini ölçümlemek, performanslarını iyileştirmek ve bu doğrultuda projeler geliştirmek amacıyla çeşitli etki araştırmaları yürüttükleri tespit edilmiştir. STK’ların proje ve program alanları için yaptıkları etki ve değerlendirme çalışmaları, kuruluşların şeffaflık ve hesapverebilirliğini artırmakta kurumun iç performansını değerlendirme fırsatı sağlamakta, fon imkanlarını genişletmekte ve paydaşlarla iletişimlerini güçlendirmektedir.

Anne Çocuk Eğitim Vakfı’nın (AÇEV) proje etki ve program değerlendirme çalışmaları, Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV) tarafından yürütülen etki araştırmaları, Toplum Gönüllüleri Vakfı’nın (TOG) gençlerin yerelde toplumsal katılımını destekleyen GençBank projesi için yayınladığı izleme ve değerlendirme bölümünü de içeren faaliyet raporu, Vehbi Koç Vakfı tarafından Meslek Lisesi Memleket Meselesi Projesi’nin 2006-2010 yılları arasını kapsayan sosyal etki raporu ve Vodafone Vakfı’nın, Alternatif Yaşam Derneği (AYDER) ile hayata geçirdiği engelli ve sosyal dezavantajlı gençlere eşit katılım olanakları sunan Düşler Akademisi Projesi özelinde

hazırlanan Sosyal Etki Raporu bu örnekler arasında yer almaktadır. Hayata Destek Derneği, Türkiye’de Suriyeli Mülteciler için 2011 yılından beri yürüttüğü insani yardım projelerinin sosyal etkisini ölçen değerlendirme raporunu 2014 yılında yayınlamıştır. Katılımcı bir yöntemle hazırlanan rapor, yapılan insani yardımların toplam miktarını göstermesinin yanı sıra yardım programlarından faydalanan mülteciler ve diğer paydaşlar ile yapılan derinlemesine mülakat verilerine dayanmaktadır.²¹⁸

III. KAPASİTE GELİŞTİRMEYE YÖNELİK ARAŞTIRMA VE EĞİTİMLER

Kısıtlı finansman ve insan kaynağı ile faaliyet gösteren STK’ların kapasite gelişimine yönelik yayınlar ve eğitimler sivil toplum alanının daha etkili ve aktif hale gelmesinde önemli rol oynamaktadır. TÜSEV’in Sivil Toplum İzleme ve TACSO’nun İhtiyaç Analizi Raporları Türkiye’de STK’ların güncel durumunu ve ihtiyaçlarını ortaya koyan kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu çalışmalara ek olarak, Şubat 2013’de Serhat Kalkınma Ajansı tarafından yayınlanan ve Ağrı, Kars, Ardahan ve Iğdır illerinde faaliyet gösteren STK’ların kurumsal yapı, faaliyet alanları, eğitim ve proje deneyimi kapasitelerini ve diğer kuruluşlarla ilişkilerini analiz eden *TRA2 Bölgesi Sivil Toplum Kuruluşları Profili* başlıklı araştırma bu alanda önemli bir ihtiyaca cevap vermektedir.

2013 yılında STK’lar tarafından yürütülen araştırma projelerinde görülen bir diğer eğilim ise farklı paydaşların STK’lara katılımı ve sivil toplum algıları üzerine yapılan çalışmalardır. Şebeke projesi kapsamında hazırlanan *Türkiye’de Gençlerin Katılımı Araştırması* ve Yaşama Dair Vakıf (YADA) tarafından hazırlanan *Sivil Toplum İtibarı Araştırması* bu örnekler arasında yer almaktadır. Türkiye’de Sivil Toplumun Gelişimi ve Sivil Toplum-Kamu İşbirliğinin Güçlendirilmesi Projesi kapsamında yayınlanan *Sivil Toplum İtibarı Araştırması*’nda STK’ların vatandaşlar, kamu kurumları ve diğer STK’lar nezdindeki itibarı ve algısı incelenmektedir.

STK’ların kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapan kuruluşlar, alandan topladıkları veriler ve sundukları önerileri bir araya getiren raporlar aracılığı ile sivil toplum alanındaki araştırmaları çeşitlendirmektedir.

TACSO projesinin öncelikli faaliyet ve destek alanları yukarıda bahsi geçen İhtiyaç Analizi Raporları doğrultusunda yürütülen masa başı araştırması ve odak grup toplantıları aracılığıyla STK görüşleri alınarak belirlenmektedir. TACSO 2009-2013 yılları arasında 47 şehirden 359 STK temsilcisinin katılımıyla savunuculuk ve lobicilik, STK yönetimi ve liderlik, kaynak geliştirme gibi STK’ların kapasitelerini geliştirmeye yönelik alanlarda eğitimler düzenlemiştir. Bununla birlikte aynı yıllar arasında, TACSO’nun kapasite geliştirme amacıyla hazırladığı belge ve raporların sayısı ondur. *STK’lar için Savunuculuk ve Politika Etkileme Döngüsü Rehberi; İyi Yönetim ve Öz Düzenleme Raporu* ve *STK’lar için Medya İlişkileri Rehberi* TACSO’nun 2013 yılında yayınladığı raporlar arasında yer almaktadır.

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği (STGM) hak temelli çalışan dernekler, platformlar, ağlar ve girişimlerin kapasite güçlendirme çalışmalarına destek sağlamaktadır. STGM kuruluşundan bu yana hukuk, bilişim, yönetim, savunuculuk, kampanya hazırlama, kaynak geliştirme ve toplumsal cinsiyet gibi çeşitli konularda rehberler yayınlamaktadır. STGM yerelde faaliyet gösteren STK’ların ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla Genel Kapasite Güçlendirme Eğitimleri, Yerel Katılımın Güçlendirilmesi, Ayrımcılık ve Ayrımcılıkla Mücadele, Sosyal Medya ve İletişim, Toplumsal Cinsiyet, Örgütlenme ve Sosyal Haklar konularında eğitimler düzenlemektedir. STGM STK’lar için yerinde kurumsal destekler (kurumsal koçluk), ihtiyaç temelli eğitimler, ağ kurma ve toplantı destekleri ve genel kapasite güçlendirme eğitimleri gibi destekler de sunmaktadır. Ayrıca kapasite geliştiren kurumlar arasındaki işbirliğine bir örnek olarak, STGM ve TACSO işbirliği ile yerelde beş ilden hak temelli STK’lar için iletişim ve sosyal medya atölye çalışmaları 2013 yılında başlatılmıştır.

IV. ULUSLARARASI YAYINLAR

Sivil toplum alanını ve hukuksal altyapısını inceleyen uluslararası araştırma kuruluşları ve STK’lar, düzenli yayınlarında Türkiye’deki sivil toplumun gelişimi ile ilgili verilere de yer vermektedir.

Bu kuruluşlar tarafından senelik olarak yayınlanan araştırmaların bir kısmı sivil toplumun gelişimi için elverişli ortamı ölçmek için kullanılan çerçeve ve çeşitli göstergeleri içermektedir. Bu araştırmalar sivil toplum alanının gelişimini ülkeler ve bölgeler arası karşılaştırmalarla sunmanın yanı sıra yıllar

²¹⁸ Evaluation Study - Support to Life's Response to Syrian Refugee Crisis, 2012 & 2013. Hayata Destek Derneği. Erişim tarihi: 19 Şubat 2014. <http://www.alnap.org/pool/files/evaluation-study-stl-response-to-syrian-refugee-crisis,-2012-2013-final.pdf>

arasında yaşanan değişimleri takip etme olanağını da sunmaktadır. Uluslararası raporlar hak temelli alana dair çeşitli incelemeler ve veriler de sunmaktadır. Bu raporlar insan hakları alanına yoğunlaşmak ile birlikte, ifade özgürlüğünün bir parçası olarak basın ve medya özgürlüğü konuları da ön plana çıkmaktadır.

CIVICUS'un yürüttüğü *Enabling Environment Index* (EEI) araştırması vatandaşların (kolektif veya birey olarak) sivil toplum alanına katılımını etkileyen faktörleri ölçen ilk endeks olmuştur. Bu araştırma kapsamında Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 109 ülkede sivil toplum için elverişli ortam karşılaştırmalı olarak sıralanmaktadır. CIVICUS ayrıca 2013 yılında *Sivil Toplumun Durumu* (State of Civil Society) raporunu yayınlamıştır. Raporda sivil toplum alanından uzmanların ve farklı kuruluşların sağladıkları veri, vaka analizi ve görüşlere yer verilmiştir.

Avrupa Birliği'nin mali desteği ile Balkan Sivil Toplum Destekleme Ağı (BCSDN), Avrupa Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Ağı (ENNA) ve Avrupa Kar amacı Gütmeyen Kuruluşlar Hukuk Merkezi'nin (ECNL) ortaklığıyla yürütülen *Sivil Toplumun Gelişimi için Elverişli Ortamın İzlenmesi* projesi kapsamında İzleme Matrisi metodolojisi geliştirilmiştir. Matris aracılığıyla Batı Balkanlar ve Türkiye'de sivil toplumun faaliyet gösterdiği ortam Sivil Toplumun Gelişimi için Elverişli Ortam Özgürlüklerin Temel Hukuki Güvenceleri, STK'ların Finansal Kapasitesi, Sürdürülebilirliği ve Kamu-STK İlişkileri başlıkları altında belirlenen kriterlere göre incelenmektedir. TÜSEV'in ortakları arasında yer aldığı proje kapsamında 2013 ve 2014 yılları Türkiye İzleme Raporları yayınlamıştır. Projenin Bölgesel Raporu'nda ise projenin uygulandığı Batı Balkan ülkeleri ve Türkiye'deki bulgular karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Uluslararası Af Örgütü tarafından düzenli olarak yayınlanan *Dünyada İnsan Haklarının Durumu* raporu (State of World's Human Rights Report) Türkiye'deki insan hakları ihlallerini sistematik olarak incelemektedir. Uluslararası Şeffaflık Örgütü 2013 yılında *Yolsuzluk Algılama Endeksi* başlığıyla yayınladığı raporda Türkiye'ye de yer vermiştir. Rapor kapsamında hazırlanan endeks, sivil toplum için elverişli ortamı da işaret eden, kamu ihalelerinin yönetimi, rüşvet ve yolsuzluk algısı, kamu fonlarına erişim, basın özgürlüğü ve adalet sisteminin işlerliği gibi bileşenler içermektedir.

İnsan Hakları İzleme Örgütü 2013 yılı raporunda, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, toplanma özgürlüğü,

kadına karşı şiddet, işkence ve cezasızlık başlıkları altında Türkiye'deki insan hakları alanına ilişkin ihlalleri incelemiştir.

İzleme 2013 kapsamında incelenen raporların içerikleri Türkiye'deki basın özgürlüğü ve internet özgürlüğü alanındaki çalışmaların artmakta olduğuna işaret etmektedir. Son iki yılda Türkiye'de medya ve basın özgürlüğü ile ilgili yasal mevzuat, internet sansürü, medyaya devlet müdahalesi ve gazetecilere uygulanan baskı konularını inceleyen sekiz kapsamlı rapor yayınlamıştır. Freedom House 2013 yılında *Dünyada Özgürlük* ve *İnternette Özgürlük* raporlarının yanı sıra Türkiye özelinde internet özgürlüğü ve basın özgürlüğünü inceleyen iki ayrı rapor yayınlamıştır. Committee to Defend Journalists (CDJ) 2013 yılında tutuklu gazetecilerle ilgili veriler yayınlamış ve çeşitli haber ve blog yazıları ile aynı yıl içinde Türkiye'de önceki yıllara kıyasla artan basın özgürlüğü ihlallerine dikkat çekmişlerdir.

GEZİ OLAYLARI

GEZİ OLAYLARI İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR VE İZLEME RAPORLARI

2013 yılının en önemli toplumsal ve siyasal gelişmelerinden biri olan Gezi Parkı Eylemleri ve artan toplumsal hareketlilik, sivil toplum ve üniversiteler tarafından yürütülen araştırmalara konu olmuştur.²¹⁹ Bu raporlar, Gezi Eylemlerini kronolojik şekilde ele almanın yanı sıra, protestolara katılan kişilerin profilleri hakkında önemli veriler sağlamak ve toplanma özgürlüğünün incelenmesi yönünde analizler sunmaktadır. 2013 yılı içinde Gezi Eylemleri ile ilgili birçok rapor ve yayın hazırlanmıştır. Ancak raporun bu bölümünde, STK'lar tarafından hazırlanan çalışmalara ve sundukları veri ve bilgiler açısından STK'lara kaynak oluşturabilecek araştırmaların bazılarına yer verilmektedir.

Af Örgütü'nün *Gezi Parkı Eylemleri Türkiye'de Toplanma Özgürlüğü Hakkı Şiddet Kullanılarak Engelleniyor* raporunda Gezi olayları özelinde barışçıl toplanma hakkının ihlali, kolluk kuvvetleri tarafından güç kullanımı ve polislin ihlallerine karşı cezasızlık gibi başlıklar altında incelenmiştir. Raporunda ayrıca Af Örgütü'nün konuyla ilgili önerilerine de yer verilmiştir. Carnegie Mellon ve Açık Toplum Vakfı Enstitüsü tarafından basılmış olan *Türkiye'de Kişisel Özgürlükler* başlıklı rapor 2006-2011 yılları arasında AB Türkiye Delegasyonu Başkanlığı görevini yürütmüş olan Marc Pierini tarafından kaleme alınmıştır. Türkiye'de demokratikleşmenin güçlenmesi için üç ana unsur olarak medya özgürlüğü, kültürel ifade özgürlüğü ve farklı hayat tarzlarının bir arada var olmasının temin edilmesini gösteren Pierini, bu çerçevede Gezi Parkı Eylemlerini değerlendirmiştir. Gezi Eylemlerini ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü açısından değerlendiren bir diğer yayın İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları tarafından hazırlanan *Gezi Parkı Olayları: İnsan Hakları Hukuku ve Siyasal Söylem Işığında Bir İnceleme* kitabıdır. Gezi Olayları sırasında yaşanan

hak ihlalleri ve siyasetçilerin söylemlerine yönelik analizlerin yer aldığı kitapta, yaşam hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, sağlık hakkı ve mülkiyet hakkı gibi temel insan hakları alanlarında yaşanan ihaller analiz edilmektedir.

Gündem Çocuk Derneği'nin *Gezi Parkı Olaylarında Çocukların Yaşadığı Hak İhlalleri Raporu* da Gezi Olayları süresince yaşanan hak ihallerini ortaya koyan kaynaklar arasında yer almaktadır. Raporunda, protestoların yoğun olarak yaşandığı illerdeki baroların ve Çağdaş Hukukçular Derneği'nin gönüllü avukatlarıyla yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler, vaka analizleri ve medya taramasından edinilen veriler yer almaktadır. İnsan Hakları Derneği de 27 Mayıs-24 Haziran 2013 tarihleri sürecini kapsayan, *Gezi Parkı Direnişi ve Sonrasında Yaşananlara İlişkin Değerlendirme Raporu* ile polis şiddeti, hak ihlalleri ve yetkililerin söylemlerini sunmaktadır. İfade, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü açısından yaşanan hak ihalleri uluslararası kuruluşların Türkiye raporlarında yer almıştır. Bu raporlardan biri olan Human Rights Watch'ın *2014 Dünya Raporu*'nun Türkiye bölümünde hak ihallerine ilişkin örnekler yer verilmiştir.

Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Gezi Parkı eylemlerinin ikinci haftasında, eylemlerin sürdüğü dört şehirde (İstanbul, Ankara, İzmir, Eskişehir) eylemcilerle yapılan derinlemesine mülakat verilerine dayanan *Kurgu ile Gerçeklik Arasında Gezi Eylemleri* başlıklı raporu yayınlamıştır. KONDA araştırma şirketi tarafından 6-7 Haziran 2013 tarihlerinde Gezi Parkı'nda bulunan 4411 kişiyle yapılan derinlemesine mülakatlar sonucunda hazırlanan *Gezi Parkı Araştırması: kimler, neden oradalar ve ne istiyorlar?* eylemlere katılanların profili ve STK'larla ilişkileri açısından önemli veriler sunmaktadır.

2013 yılının en önemli sosyal hareketlerinden olan Gezi Olaylarının farklı boyutlarına yönelik devam eden araştırma projeleri olduğu bilinmekte ve konuyla ilgili makale, rapor ve yayınların sayısında 2014 yılında artış göstermesi beklenmektedir.

²¹⁹ Bu bölümde kapsamında incelenen yayınlar STK'lar ve Üniversitelerin ilgili araştırma birimleri tarafından hazırlanan yayınlar ile sınırlanmıştır.

ÖNERİLER

ÖNERİLER

YASAL ÇERÇEVE²²⁰

ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ

- Örgütlenme özgürlüğü alanında sivil toplumu ilgilendiren mevzuat dernek ve vakıfların faaliyetlerini daha özgürlükçü ve elverişli bir ortamda gerçekleştirebilmeleri için yeniden düzenlenmelidir.
- “Sivil toplum” ve “sivil toplum kuruluşu” tanımları evrensel kriterler doğrultusunda ve katılımcı bir şekilde hazırlanarak mevzuata ve ilgili politika belgelerine eklenmelidir. Yapılacak tanım dernek ve vakıfların dışında kalan platform, inisiyatif, sosyal girişim, hibe veren vakıflar gibi farklı modelleri tüzel kişilik olarak tanımlayacak ve yeni toplumsal hareketleri dışlamayacak şekilde genişletilmelidir.
- Yasalarda somut tanımları yer almayan “genel ahlâk” ve “Türk aile yapısı” gibi kavramlar yeniden gözden geçirilerek STK’ların örgütlenme özgürlüğünün kısıtlanması engellenmelidir.
- Kanunlarda düzenlenmemiş hükümlerin hukuki bir bağlayıcılığı olmayan “bakanlık hukuki görüşleri” gibi idari metinlere göre yorumlanması uygulamasına son verilmelidir.
- Dernek ve vakıflar için beyan sistemine dayalı denetim esas kılınmalıdır.
- Denetim ve cezaları belirleyen yasal mevzuattaki tanım eksiklikleri, STK’ların iç denetimlerinin sınırlarını belirlemek ve STK’ların orantısız cezai uygulamalara maruz kalmasını engellemek amacıyla giderilmelidir. Denetim kuralları ve denetçilerin yetkileri mevzuatta açıkça belirtilmelidir.
- DDB ve VGM görevleri gereği dernek ve vakıfların ceza almamaları için rehberlik etmeli, cezanın gerekli görüldüğü durumlar ise Ceza Kanunu kapsamında

belirlenerek Dernekler ve Vakıflar Kanunlarındaki ceza hükümleri kaldırılmalıdır.

- Dernek ve vakıfların denetimlerle ilgili uygulamaları içeren mevzuatı yakından takip etmesi ve yapılan değişiklikleri takip etmesi gerekmektedir. Vakıf ve derneklerin konuyla ilgili güncel bilgilere erişimini sağlamak amacıyla eğitimler verilmelidir.
- STK’lara uygulanan cezaların orantılı olacak şekilde yeniden tanımlanması ve ceza öncesinde düzeltme şansı tanıyan uyarı mekanizmaları getirilmesi gerekmektedir.

TOPLANMA ÖZGÜRLÜĞÜ

- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, idareye geniş yetki sağlamak ve hakkın kullanımını kısıtlamaktadır. TGYK yürürlükten kaldırılmalı ve hakkın kullanımını uluslararası standartlarla uyumlu hale getiren yeni bir kanun ile barışçıl her türlü toplantı ve gösterinin zaman ve mekan onayına dair kısıtlamalar kaldırılmalıdır.

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

- İnternetin kullanım hakkının sınırlandırılmasına ilişkin hükümet ve kamu kurumlarına geniş yetkiler veren düzenlenmeler ifade özgürlüğünün sağlanması için sınırlandırılmalıdır.
- 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun uluslararası standartlara uygun olacak şekilde revize edilmelidir.

KAMU-STK İLİŞKİLERİ

- Kamu-sivil toplum işbirliği süreçlerini düzenleyen temel mevzuat ve politika belgeleri katılımcı şekilde hazırlanmalıdır. Tüm yasa yapım süreçlerine STK’ların katılımı şart olmalıdır.
- Kamu kurumları karar alma ve yasama süreçleri sırasında STK’ları meşru birer paydaş olarak görmelidir. Katılımcı, şeffaf, eşitlikçi kriterlere göre düzenlenmiş danışma süreçleri oluşturularak, STK’ların görüş bildirmesine

²²⁰ Sivil toplumu ilgilendiren mevzuatın iyileştirilmesi yönünde TÜSEV’in önerilerinin tamamına Sivil Toplumla Aktif Katılım: Uluslararası Standartlar, Ulusal Mevzuattaki Engeller raporundan ulaşabilirsiniz.

olanak sağlayan mekanizmalar oluşturulmalıdır. Bununla birlikte, kamu-sivil toplum ilişkileri görüş bildirmeye sınırlı kalmamalı, STK'ların karar alma ve yasa yapım süreçlerine etkin katılımını artıracak danışma ve istişare süreçlerine dönüştürülmelidir.

- 5072 Sayılı Dernek ve Vakıfların Kamu Kurum ve Kuruluşları ile İlişkilerine Dair Kanun yürürlükten kaldırılarak, Kamu-STK ilişkilerini düzenleyen eşitlikçi, tarafsız ve şeffaf mekanizmalar geliştirilmelidir.
- Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te gerekli değişiklikler yapılarak STK'ların görüşlerinin dikkate alınması ve stratejik planlama süreçlerine katılımları sağlanmalıdır.
- STK'ların yasama süreçlerine katılabilmeleri için TBMM komisyon sürecinde dinlenmelerine olanak sağlayacak bir yöntem geliştirilmelidir.
- Kamu kurum ve kuruluşları internet sayfalarında mümkün olduğunca detaylı ve güncel bilgi ve belgeler paylaşmalıdır. Bilgi edinme başvurularına verilen cevaplarda gözlemlenen farklılıklar, cevapların yetersizliği ve sürecin her kurumda farklı işlemesinden kaynaklanan olumsuzluklar giderilmelidir.
- DDB ve VGM sivil toplumla ilgili seçilmiş bazı verileri web sitelerinde yayınlamaktadır. Verilerin tamamının zamanında ve güncel olarak paylaşılması sağlanmalıdır.
- Sivil topluma ilişkin veriler ulusal istatistik sistemine entegre edecek şekilde güncellenmelidir.

KAYNAK GELİŞTİRMEYE İLİŞKİN MEVZUAT

- Yardım Toplama Kanunu'nun yürürlükten kaldırılması veya vakıf ve derneklerin kanun kapsamından çıkarılarak STK'ların yardım toplama faaliyetlerine özgürlük getiren bir şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.
- Vergi muafiyeti ve kamu yararı statüleri STK'ların kamu yararına yürüttükleri çalışmaların devlet tarafından desteklenmesi ve teşvik edilmeleri esasına dayandırılmalıdır. Bu bağlamda vakıf ve derneklere sağlanan avantajlar farklı ülkelerdeki uygulamalar dikkate alınarak yeniden düzenlenmelidir.
- Kamu yararına çalışan kuruluşlar için kapsayıcı bir tanım yapılarak vakıf ve dernekler arasındaki eşitsizlikler ortadan kaldırılmalıdır. Bu statü vakıf ve derneğin

üzerinde sahip olduğu kuruluşa belirli avantajlar ve dolayısıyla sorumluluklar getiren bir statü olarak tanımlanmalıdır. Yapılacak tanım kapsamında belirlenen objektif kriterleri sağlayan mümkün olan en çok sayıda kuruluşa kamu yararı ve vergi muafiyeti statüleri verilmelidir.

- Kamu yararı ve vergi muafiyeti statüleri Bakanlar Kurulu gibi ulaşılması güç ve politik bir makam yerine, her kuruluşun rahatlıkla ulaşabileceği bir kuruluş tarafından şeffaf şekilde verilmelidir.
- Kamu yararına çalışan kuruluşlara devletin sağladığı yardımlar artırılmalı, bağışlar teşvik edilmeli, çeşitli vergilerden muafiyet ve istisnalar sağlanmalıdır. Ayrıca kamu ihalelerinde ve hizmet sözleşmelerinde devlet kamu yararına çalışan kuruluş lehine taraf olabilmeli, bu kuruluşlara öncelik tanınmalıdır.
- Vakıf ve dernekler için özel muhasebe standartları geliştirilmeli ve yürürlüğe konulmalıdır. Vakıf ve dernekler için raporlama standart hale getirilmeli ve önceden belirlenmiş formlar kullanılmalıdır.
- Ücretli çalışanların bağış yapmaları önündeki engeller kaldırılarak bordrolu çalışan kişilerin kamu yararına çalışan kuruluşlara bağış yapmaları durumunda vergi muafiyetinden yararlanmaları ile ilgili düzenlemeler yapılmalıdır.
- Gerçek ve tüzel kişilerin bağışlarının vergiden indirilebilecek tutarları artırılmalıdır. %5'lik oranın birçok AB ülkesinde olduğu gibi %10 (kalkınmada öncelikli bölgeler için %20 olabilir) seviyesine yükseltilmesi gerekmektedir.
- Vakıf ve derneklerin amacını gerçekleştirmek için kurulan kar amacı gütmeyen işletmeler ile kamuya yararlı amaçlarını gerçekleştirmek için kurdukları kar amaçlı iktisadi işletmeler kurumlar vergisinden muaf olmalıdır.
- İktisadi işletmelerin kurumlar vergisi ödendikten sonra elde ettikleri kardan dernek veya vakıflara yaptıkları aktarmalar kar dağıtımı sayılmamalı, gelir vergisi stopajına tabi tutulmamalıdır.
- Vakıf ve derneklerin kamu yararına yapılan faaliyetler çerçevesinde satın aldığı mal ve hizmetler Katma Değer Vergisi'nden muaf tutulmalıdır.

- Vakıf ve derneklerin iktisadi işletmelerinin mal- sabit kıymet- edinebilmeleri bu malları (sabit kıymetleri) adlarına tapuda tescil ettirebilmeleri mümkün kılınmalıdır.
- Kamu yararına faaliyet gösteren vakıf ve dernekler Emlak Vergisi, Damga Vergisi, Motorlu Taşıtlar vergileri ve noter harçlarından muaf tutulmalıdır.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

ULUSLARARASI İLETİŞİM VE İŞBİRLİĞİ

- Yabancı STK'ların kayıt süreçleri kolaylaştırılmalı ve yerel STK'larla benzer bir zemine getirilmelidir. İzne başvurma süreçlerinin şeffaflaştırılarak, prosedürlerin açık bir şekilde izlenebilir hale gelmesi ve uluslararası kuruluşlara karşı süregelen şüpheli tutumun terk edilmesi gerekmektedir.

ULUSLARARASI FONLAR

- STK'lar için yurtdışından alınan yardımlarda uygulanan "yardımın kullanılabilmesi için bildirim" uygulamasına son verilerek, STK'ların sene içinde yurtdışından aldıkları mali yardımları yıllık beyannameleri ile toplu olarak bildirmeleri ile ilgili düzenlemeler yapılmalıdır.
- Yurt içinde şubesi, temsilciliği olan uluslararası kuruluşlardan (Avrupa Komisyonu, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, Elçilikler vs.) temin edilen hibeler yurt dışından elde edilen gelir gibi algılanmamalı dolayısıyla bildirim tabi tutulmamalıdır.
- Fon veren kuruluşların bilgi ve deneyim paylaşımlarını artırmak ve bu kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlamak amacıyla başlatılan çalışmalar devam etmelidir. Bu çalışmaların bir parçası olarak uluslararası donörlerin dağıttıkları fonların toplam tutarı ve destekledikleri projeler hakkında bilgilerin paylaşılması teşvik edilmelidir.
- STK'lar uluslararası fonlarla sürdürdükleri projelerin izleme ve değerlendirme süreçlerine yönelik bilgi içeren raporları yalnızca donör kuruluşlarla paylaşmak yerine, internet siteleri ve diğer iletişim araçlarını kullanarak kamuoyuyla paylaşmalıdır. Bu tür bir yaklaşım, STK'ların şeffaflığını artırmanın yanı sıra projelerin güçlü yönleri, geliştirilebilecek alanları gibi konularda fikir alışverişine de olanak sağlayacaktır.

- STK'ların uluslararası konferans ve eğitimlere katılımı kapasite geliştirme çalışmalarının bir parçası olarak değerlendirilmeli ve bu amaçla faydalanılabilecek mali desteklerin sayısı artırılmalıdır.

KURUMSAL KAPASİTE

İNSAN KAYNAKLARI

- STK'lar insan kaynakları politikaları oluşturmalı ve belirlenecek politikada ücretli çalışanların eğitim ve kapasite geliştirme faaliyetlerine katılımı için sağlanacak desteklere de yer verilmelidir.
- STK'lar mevzuatta ve ilgili politika belgelerinde yer alacak gönüllülük ve gönüllü tanımları üzerinde uzlaşmalıdır. Bu tanım üzerinden gönüllülük politikaları geliştirilerek, gönüllülük yapan kişilerden beklentiler ve bu kişilere sağlanacak katkılar açık bir şekilde paylaşılmalıdır.

YÖNETİŞİM

- STK'ların iyi yönetim ilkeleri konusunda bilgilendirilmesi ve bu uygulamaların teşvik edilmesi amacıyla düzenlenen eğitim ve kapasite geliştirme çalışmalarından daha fazla sayıda kuruluşun faydalanmasına olanak sağlanmalıdır.
- Şeffaflık ve hesapverebilirlik gibi ilkelerin STK'lar arasında teşviki, yaygınlaşması ve bağışçıların STK bilgilerine kolaylıkla erişebilmesi için ilgili kamu kuruluşlarının da desteğiyle online veritabanı ya da akreditasyon sistemleri geliştirilmelidir.
- STK'ların, kendi çalışma ortamlarında başta insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği ve çevre konusundaki evrensel ilkeleri uygulamaları teşvik edilmelidir.

MALİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

- Kamu finansmanı ve fon dağıtımı için mevzuatta gerekli değişiklikler yapılmalı, kamu kurumlarının STK'lara sağladığı aynı ve maddi desteklerin çerçevesini belirleyen bir yasa, strateji ya da sözleşme belgesi hazırlanmalıdır.
- Kamu finansmanı ve fon dağıtımının koordinasyonundan sorumlu ulusal bir yapı veya mekanizma oluşturulmalıdır.

- Kamunun merkezi yönetim ve mahalli idareler bütçelerinden STK'lara aktardığı finansmana ilişkin bilgiler şeffah hale getirilmeli ve kamuoyuyla düzenli olarak paylaşılmalıdır.
- Daha fazla sayıda STK'nın kamu kurumları tarafından sağlanan mali desteklerden faydalanabilmesi için STK'lara yönelik kota uygulamaları geliştirilmelidir.
- STK'ların faydalanabildiği kamu fonları hakkında bilgiye erişimin kolaylaştırılması için desteklenen kuruluşların ve desteklenen projelerin isimleri, toplam hibe tutarı ve kısa proje özetleri ilgili kamu kurumlarının internet sayfasında kamuoyunun erişimine açık şekilde yayınlanmalıdır.
- Bağışçılıkla ilgili iyi örnekler yaygınlaştırılarak, bireylerin STK'ları gönüllülük, uzmanlık paylaşımı ve bağışlarıyla desteklemeleri teşvik edilmelidir.
- Şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluk çalışmaları ve stratejilerini öncelikleri ve ilgi alanları doğrultusunda belirleyerek, STK'larla işbirliği halinde yürütmeleri teşvik edilmelidir. Şirketler, çalışanlarının STK'larda gönüllülük yapmalarını teşvik edecek politikalar belirlemelidir.
- Özel sektör ve STK'ları bir araya getirecek iletişim kanalları güçlendirilerek ortak çalışma alanları ve prensiplerinin gelişeceği çalışmalar desteklenmelidir.

ARAŞTIRMA

- Üniversiteler ve STK'lar arasındaki diyalog ve işbirliğinin geliştirilmesine yönelik çalışmalara devam edilerek, tarafların birbirinin uzmanlıklarından faydalanabileceği ve sivil toplum alanına fayda sağlayacak işbirlikleri ve ortak araştırma projeleri yürütmeleri teşvik edilmelidir.
- Üniversitelerin sosyal sorumluluk ve toplumsal duyarlılık alanındaki çalışmaları desteklenerek gençlerin STK'larla bir araya gelmeleri ve ortak projeler yürütmelerine olanak sağlanmalıdır.
- Sivil toplum alanında hazırlanan uluslararası çalışmaların Türkçe'ye kazandırılarak daha fazla sayıda STK'nın erişimine açılması ve sivil toplumun ürettiği çalışmaların uluslararası kuruluşlarla paylaşılabilmesi için yapılan çalışmaların yabancı dillere çevrilmesine olanak sağlayacak destekler artırılmalıdır.
- STK'ların etkin savunuculuk çalışmaları yürütmeleri ve karar alma mekanizmalarına katkı sunmaları açısından önemli bir araç olan İzleme Raporları'nın

sürdürülebilir olması için finansal olarak desteklenmesi ve yaygınlaştırılmalarına katkı sağlanması için farklı işbirlikleri geliştirilmelidir.

- STK'lar için kapasite geliştirme program ve eğitim materyelleri ilgili kuruluşlar tarafından yereldeki STK'ları destekleyecek eğitim programları ile desteklenmeye devam etmelidir. Kapasite geliştirme çalışmalarında sosyal etki analizi konusuna da yer verilmelidir.
- Sivil toplum alanının gelişimi için elverişli ortamı tanımlayan, ölçülebilir göstergeler sunan ve karşılaştırmalı sonuçlar elde etmeyi sağlayan uluslararası araştırma projelerinin metodolojik ve analitik kısımlarının alandaki paydaşlar tarafından kabul görmesi ve uygulanması için Türkçe'ye çevrilmesi desteklenmelidir.
- Kalkınma Ajansları'nın faaliyet gösterdikleri bölgelerdeki STK'ların kurumsal kapasitelerini ölçmeye yönelik araştırma çalışmaları devam etmelidir. Bu çalışmaların tüm Ajanslar tarafından uygulanması ve STK'ların kapasite gelişimine yönelik eğitimlerle desteklenmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Açık Devlet Ortaklığı. *Türkiye Eylem Planı*. www.opengovpartnership.org/country/turkey

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. *Danışma Kurullarının Kuruluş ve Görevleri ile Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge*. sgb.aile.gov.tr/upload/sgb.aile.gov.tr/mce/2012/yonergeler/danisma_kurullari.pdf

“Ailece İnternet Keyfi” Yaşamak İstemeyenlerin İstiklal Yolculuğu. Bianet. Erişim Tarihi: 7 Nisan 2014. bianet.org/biamag/ifade-ozgurlugu/130055-ailece-internet-keyfi-yasamak-istemeyenlerin-istiklal-yolculugu

Altıparmak Kerem & Akdeniz Yaman. *5651 Sayılı Kanunun Değişiklik Tasarısının Getirdiği Değişiklikler Üzerine bir Değerlendirme*. cyber-rights.org.tr/docs/5651_Tasari_Rapor.pdf

“Anayasa Mahkemesi: Twitter yasağı ifade özgürlüğü ihlali, sitenin kapatılmasına ilişkin yargı kararı yok, derhal gereği yapsın.” T24. Erişim Tarihi: 2 Nisan 2014. t24.com.tr/haber/anayasa-mahkemesi-twitter-yasagi-hak-ihlali-tib-ve-bakanlik-geregini-yapsin/255007

Ankara Valiliği. *Avrupalı Kentli Hakları Deklarasyonu*. Erişim Tarihi: 03 Mart 2014. www.ankara.gov.tr/Portal.asp?X=AB28

Asker Hakları İnisyatifi. *Zorunlu Askerlik Sırasında Yaşanan Hak İhlalleri*. www.askerhaklari.com/rapor.pdf

Avrupa Birliği Bakanlığı. *İzleme ve Değerlendirme*. www.ab.gov.tr/index.php?p=126&l=1

Avrupa Birliği Bakanlığı. 2012. *Avrupa Birliği-Türkiye Hikayelerle Diyalog* siviltoplumdiyalogu.org/wp-content/uploads/2015/05/compendium_TUR_04022013.pdf

Avrupa Birliği Bakanlığı. 2014. *Ağlar ve Platformlar Desteği Sivil Düşün AB Programı Avrupa Birliği Hibe Programları Kapsamında Sivil Toplum Kuruluşlarına Sağlanan Destekler*. sivildusun.net/programlar/aglar-ve-platformlar-hibe-bileseni/

Avrupa Birliği Bakanlığı. *2011-2013 Dönemi Çok Yıllı Endikatif Planlama Belgesi*. www.ab.gov.tr/index.php?p=42164&l=1

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. *AB Müktesebatına Uyum Raporu*. www.abgs.gov.tr/files/Muktesebat_Uyum_Programi/23_YargiveTemelHaklar.pdf

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. *AB ve Türkiye Arasında Sivil Toplum Diyalogunun Geliştirilmesi Projesi*. siviltoplumdiyalogu.org/wp-content/uploads/2015/05/compendium_TR.pdf

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. *AB Mali Desteği*. www.avrupa.info.tr/tr/ab-mali-destegi/ab-mali-destekli-programlar.html

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. 2011. *Conclusions of the Consultation of Civil Society on the new Civil Society Facility 2011-2013*.

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. *Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı Türkiye Programı*. avrupa.info.tr/tr/bilgi-kaynaklari/haber-arsivi/news-single-view/article/demokrasi-ve-insan-haklari-icin-avrupa-araci-tuerkiye-programi-yeni-teklif-cagrisi-yayinla-1.html

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. *İnsan Haklarına Yönelik Avrupa Mali Yardımları Nelerdir?* avrupa.info.tr/tr/ab-ve-sivil-toplum/demokrasi-ve-insan-haklari-icin-avrupa-araci-dihaa-nedir.html

“Avrupa Değerlerine Bağlılık Uyarısı.” NTVMSNBC. Erişim Tarihi: 10 Nisan 2014. www.ntvmsnbc.com/id/25509076

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. 2012. *Faaliyet Raporu*. www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2012_ENG.pdf

Avrupa Komisyonu. *2013 Türkiye İlerleme Raporu*. www.abgs.gov.tr/index.php?p=49207&l=1

Avrupa Komisyonu. *2014 Türkiye İlerleme Raporu*. www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf

Avrupa Komisyonu. *DG Enlargement Guidelines for EU support to civil society in enlargement countries, 2014-2020*. ec.europa.eu/enlargement/pdf/civil_society/doc_guidelines_cs_support.pdf

Avrupa Komisyonu. *Sivil Toplum Aracı 2011-2013 Ülke Fişi: Türkiye*. ec.europa.eu/enlargement/pdf/financial_assistance/ipa/2012/pf_9_csf-tr.pdf

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserliği. Nils Muižnieks'in Türkiye ziyareti raporu. CommdH (2013)24. wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2395759&SecMod e=1&DocId=2079692&Usage=2

Avrupa Konseyi. *Sivil Toplumun Karar Verme Sürecine Katılımıyla İlgili İyi Uygulama İlkeleri*. www.coe.int/t/ngo/Source/Code_Turkish_final.pdf

Ayata, Gökçeçiçek et. al. 2013. *Gezi Parkı Olayları, İnsan Hakları Hukuku ve Siyasal Söylem İşığında Bir İnceleme*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ayata, Gökçeçiçek ve Karan, Ulaş. 2014. *Sivil Toplum Aktif Katılım: Uluslararası Standartlar, Ulusal Mevzuattaki Engeller, Öneriler*. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. www.siviltoplum-kamu.org/urfiles/files/MevzuatRaporu_TR.pdf

Balkan Civil Society Development Center. 2013. *Sivil Toplumun Gelişimi için Elverişli Ortamın İzlenmesi Uygulama Rehberi*. www.tusev.org.tr/urfiles/files/izleme_matrisi_rehberi_doc_23_08_2013.pdf

Basın Açıklaması: "Daha Çok Denetim, Daha Çok Sansür!" Bilgisayar Mühendisleri Odası. hbmo.org.tr/2014/01/08/daha-cok-denetim-daha-cok-sansur/

Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. *İstanbul Güvenli Yaşam Gönüllülük Sistemi Çalıştırı Gerçekleştirildi*. www.istanbulafad.gov.tr/icerik/haber-ve-duyurular/istanbul-g%C3%BCvenli-ya%C5%9Fam-g%C3%B6n%C3%BCll%C3%BCl%C3%BCk-sistemi-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Ftay%C4%B1-ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirildi

Başbakanlık Mevzuat Bilgi Sistemi. *Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*. www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=7.5.10334&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch

Başbakanlık Mevzuat Bilgi Sistemi. *Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik*. www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatIliski=0&MevzuatKod=7.5.9171&sourceXmlSearch

Başbakanlık Mevzuat Bilgi Sistemi. *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*. www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf

Başbakanlık Mevzuat Bilgi Sistemi. *Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik*. mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=7.5.11189&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch

Başbakanlık Mevzuat Bilgi Sistemi. *Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik*. www.mevzuat.gov.tr/MUHEsasları.aspx

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu. *İnsan Hakları İlkeleri*. www.unfpa.org/resources/human-rights-principles

"BTK'dan Twitter Yasağı Açıklaması." Hürriyet. Erişim Tarihi: 8 Nisan 2014. www.hurriyet.com.tr/teknoloji/26051943.asp

"Bu Yasakla İnternetin Başkenti Olamayız." Türkiye Bilişim Vakfı. www.tbv.org.tr/core/uploads/page/document/701.jpg

Carnegie Endowment for International Peace. *Press Freedom in Turkey*. www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/press_freedom_turkey.pdf

Charities Aid Foundation. 2014. *World Giving Index 2014*. www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-publications/caf_wgi2014_report_1555awebfinal.pdf

Civil Society Facility: Towards a Civil Society Friendly Society. Erişim Tarihi: 09 Aralık 2013. sites.google.com/site/ipa128287/civil-society-facility

"CPJ: Türkiye'nin Basın Özgürlüğü Krizi Gezi Sonrasında Kötüleşti." Committee to Protect Journalists. cpj.org/tr/2013/09/cpj-turkiyenin-basin-ozgurlugu-krizi-gezi-sonrasini.php

Çiftci, Cengiz. *Aktivistler ve Sivil Düşün AB Programı*. T24. t24.com.tr/yazarlar/cengiz-ciftci/aktivistler-ve-sivil-dusun-ab-programi,6559

"ÇYDD'ye bir kıskaç da SGK'dan!" Cumhuriyet. Erişim Tarihi: 12 Aralık 2013. www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/18395/CYDD_ye_bir_kiskac_da_SGK_dan_.html

Dernekler Dairesi Başkanlığı. *Derneklerin Bölgelere Göre Dağılımı*. Erişim Tarihi: 18 Ağustos 2015. www.dernekler.gov.tr/tr/AnasayfaLinkler/derneklerin-bolgelere-gore.aspx

Dernekler Dairesi Başkanlığı. *Derneklerin Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı*. Erişim Tarihi: 18 Ağustos 2015.

www.dernekler.gov.tr/tr/AnasayfaLinkler/derneklerin-faaliyet-alanina-gore.aspx

Dernekler Dairesi Başkanlığı. *Dernek Üye Sayılarının Türkiye Nüfusuna Oranı*. Erişim Tarihi: 25 Kasım 2014. www.dernekler.gov.tr/tr/AnasayfaLinkler/dernek-uye-sayilarinin-turkiye-nufusu.aspx

Dernekler Dairesi Başkanlığı. *İçişleri Bakanlığı Bütçesinden Derneklere Yardım Yapılması*. www.dernekler.gov.tr/tr/Mevzuat/meri-yonerge/dernegin-kurulusundan-sonra-islemler.aspx

Dernekler Dairesi Başkanlığı. *İllere Göre Faal Dernek Sayıları*. Erişim Tarihi: 18 Ağustos 2015. www.dernekler.gov.tr/tr/Anasayfalinkler/IllereGoreIstatistik.aspx

Dernekler Dairesi Başkanlığı. *İzin Almadan Yardım Toplama Hakkına Sahip Kuruluşlar*. Erişim Tarihi: 6 Haziran 2014. www.dernekler.gov.tr/tr/Anasayfalinkler/izin-almadan-yardim-toplama.aspx

Dernekler Dairesi Başkanlığı. *Kamu Yararına Çalışan Dernek Statüsü*. Erişim Tarihi: 6 Haziran 2014. derbis.dernekler.gov.tr/SSL/istatistik/KamuYarari.aspx

Dernekler Dairesi Başkanlığı. *Proje Başvuru Rehberi*. www.dernekler.gov.tr/media/templates/dernekler/images/folder/prodes-rehber.pdf

Dernekler Dairesi Başkanlığı. *Yardım Toplama Kanunu Tasarısı*. www.dernekler.gov.tr/tr/ebulten/duyurular.aspx

Devex. *Top 10 Recipients of EU aid*. Erişim Tarihi: 9 Eylül 2013. www.devex.com/news/top-10-recipients-of-eu-aid-81760

"Erdoğan: Baş belası Twitter." Milliyet. Erişim Tarihi: 8 Nisan 2014. siyaset.milliyet.com.tr/erdogan-bas-belasi-twitter/siyaset/detay/1717630/default.htm

Erhart, Itir ve Onur, Renay. 2015. *Yardımsızlık Koşularının Bireylere ve Sivil Topluma Etkisi: Adım Adım Örneği*. www.degisimicinbagis.org/usrfiles/ad%C4%B1m_ad%C4%B1m.pdf

European Union External Action. *Instrument for Democracy and Human Rights Worldwide Multiannual Indicative Programme (2014-2017)*. www.eeas.europa.eu/human_rights/docs/eidhr-mip-2014-2017_en.pdf

Europeaid. *Civil Society Dialogue Between EU And Turkey-III Political Criteria Grant Scheme Award Notice*. webgate.ec.europa.eu/europeaid/online-services/index.cfm?ADSSChck=1441713977700&do=publi.welcome&nbPubliList=15&orderby=upd&orderbyad=Desc&searchtype=RS&aofr=135252&userlanguage=en

EuropeAid. *Grant Contracts Awarded During December 2013-December 2014*. webgate.ec.europa.eu/europeaid/onlineservices/index.cfm?do=publi.welcome&nbPubliList=15&orderby=upd&orderbyad=Desc&searchtype=RS&aofr=133351

European Commission. *Commission Implementing Decision of 17.12.2014 adopting a Country Action Programme for Turkey for the year 2014*. ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/ipa_2014_31874_turkey_country_action_programme_for_the_year_2014.pdf

European Commission. *IPA II Indicative Strategy Paper for Turkey*. ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20140919-csp-turkey.pdf

Foundation Center. *Interactive Map of Direct Grants by U.S. Grantmakers to Non U.S. Recipients*. webapps.foundationcenter.org/intl/CountryDollars.php?map=country&unit=Turkey&iso3=TUR&recipkey=7863994&yr%5B%5D=2014&yr%5B%5D=2013

Freedom House. *2014 İnternet Özgürlüğü Raporu*. freedomhouse.org/sites/default/files/resources/map.pdf

Freedom House. *Special Report: Democracy in Crisis: Corruption, Media, and Power in Turkey*. freedomhouse.org/sites/default/files/Turkey%20Report%20-%20202-3-14.pdf

GEF Küçük Destek Programı Türkiye. *SGP 5. Uygulama Dönemi Öncelikleri*. www.gefsgp.net/DestekAlanlari/Index/1

GEF Küçük Destek Programı Türkiye. *SGP Türkiye Program Stratejisi*. www.sgp.undp.org/index.php?option=com_coun%20trypages&view=countrypage&country=111&Itemid=204%20adresinden

Gelir idaresi Başkanlığı. *Bakanlar Kurulunca Vergi Muafiyeti Tanınan Vakıfların Listesi*. Erişim Tarihi: 6 Haziran 2014. www.gib.gov.tr/index.php?id=406

Gençlerin Katılımı Projesi (ŞEBEKE). *Gençlerin Siyasi Katılımı Çalıştay Raporu*. www.sebeke.org.tr/2013/09/genclerin-siyasi-katilimi-calistayi-raporu-yayinladi/

Gençlik ve Spor Bakanlığı. *Gençlik ve Spor Bakanlığı Proje Destek Programları Yönetmeliği*. www.gsb.gov.tr/Sayfalar/2484/2482/destek-yonetmeliği.aspx

“Gezi Eylemlerinin Bilançosu Açıklandı.” Radikal. Erişim Tarihi: 17 Mart 2014. www.radikal.com.tr/turkiye/gezi_eylemlerinin_bilancosu_aciklandi-1138770

Gençlik ve Spor Bakanlığı. *Örnek Proje Uygulamaları 2012/2013 Kitabı*. Erişim Tarihi: 30 Ocak 2015. dergi.gsb.gov.tr/2014-Genclik-Projeleri-Destek-Programi-Kitap/#1/z

Gençlik ve Spor Bakanlığı. *Program Uygulama Kılavuzu*. www.gsb.gov.tr/Sayfalar/2485/2482/program-uygulama-kilavuzu.aspx

Goethe Institut. *Politik Vakıflar*. www.goethe.de/ins/tr/tr/lp/lks/dpl/pst.html

Göçenoğlu, Ceyhan. *Sponsor Ol Kurtul*. kssd.org/wp-content/uploads/2013/04/sponsor_ol_kurtul.pdf

“Gönüllülük ve Sosyal Hizmetlere Erişim, Yeni Yaklaşımlar Uluslararası Katılımlı Buluşma.” Haberler.com. Erişim Tarihi: 12 Aralık 2013. www.haberler.com/gonulluluk-ve-sosyal-hizmetlere-erisim-yeni-5413614-haberi/

Güçlü, Başak. “Türkiye’de Kurumsal Gönüllülük.” *Türkiye’de Gönüllülük. Birleşmiş Milletler Gönüllüleri Programı (UNV)*. www.tusev.org.tr/usrfiles/files/Gonulluluk.pdf

Hammarberg, Thomas. 2011. *Freedom of Expression and Media Freedom in Turkey*. wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1814085

Hayata Destek Derneği. *Evaluation Study - Support to Life’s Response to Syrian Refugee Crisis, 2012 & 2013*. Erişim tarihi: 19 Şubat 2014. www.alnap.org/pool/files/evaluation-study-stl-response-to-syrian-refugee-crisis,-2012-2013-final.pdf

“HIV/AIDS için İşbirliği.” NTV. Erişim Tarihi: 16 Ağustos 2013. www.ntvmsnbc.com/id/25181255/ İçişleri Bakanlığı. *İçişleri Bakanlığı 2010-2014 Dönemi Stratejik Planı*. www.icisleri.gov.tr/default.icisleri_2.aspx?id=3979

“İKSV: Devlet Kurumlarını TUSAK Taslağından Çıkartın.” Radikal. Erişim Tarihi: 27 Mart 2014. www.radikal.com.tr/kultur/iksv_devlet_kurumlarin_tusak_taslagindan_cikartin-1183549

“İKSV: Karar Süreçlerine Sivil Kültür Kurumları ve Sanatçılar da Katılmalı.” T24. Erişim Tarihi: 23 Şubat 2014. t24.com.tr/haber/karar-sureclerine-sivil-kultur-kurumlari-ve-sanatcilar-da-katilimali,251781

İnsan Hakları Ortak Platformu. *Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme*. http://www.ihop.org.tr/dosya/BB/IHK-Genel_Yorum-No34.pdf

İstanbul Kültür Sanat Vakfı. *İstanbul’da Kamusal Alanda Sanat Uygulamaları İçin Öneriler*. www.iksv.org/tr/hakkimizda/kultur_politikalari#2

İstanbul Kültür Sanat Vakfı. *İstanbul’da Kamusal Alanda Sanat Uygulamaları İçin Öneriler*. www.iksv.org/tr/hakkimizda/kultur_politikalari#3

İstanbul Kültür Sanat Vakfı. *Yeni Anayasa için Öneri: Kültürel Yaşama Katılma, Erişme ve Katkı Sağlama Hakkı*. cdn.iksv.org/media/content/files/anayasa.pdf

“İstanbul’da Kitleli ‘Onur Yürüyüşü’” BBC Türkçe. Erişim Tarihi: 30 Haziran 2014. www.bbc.com/turkce/haberler/2014/06/140629_istanbul_onur_yuruyusu.shtml

Kalkınma Bakanlığı. *2013 Yılı SODES Uygulama Usul ve Esasları*. www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC6CE60E5FE4E3440F

Kalkınma Bakanlığı Sosyal Destek Programı. *Desteklenen Projeler*. www.sodes.gov.tr/SODES.portal

Kalkınma Bakanlığı Sosyal Destek Programı. *Kuruluş Türü Bazında İstatistikler*. www.sodes.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC18EF6A530782392F21C603C4C927A5A88E4FC981891B1F2B

Kamu Denetçiliği Kurumu. *2013 Yılı Faaliyet Raporu*. www.ombudsman.gov.tr/contents/files/pdf/faaliyet_rap.pdf

Kamu Denetçiliği Kurumu. *Çocuk Haklarında Masumiyet Karinesine Uyulması Tavsiye Kararı*. www.ombudsman.gov.tr/contents/files/pdf/2013-%2069%204.pdf

Kamu Denetçiliği Kurumu. *Gezi Parkı Olayları Tavsiye Kararı*. www.ombudsman.gov.tr/contents/files/2013-90.pdf

KAOS GL. *Trabzonlu Öğrenciler: "Yasakları Yasaklamak" Yerine Öğrencileri Susturuyorlar*. www.kaosgl.org/sayfa.php?id=6010

KONDA Araştırma ve Danışmanlık. *Gezi Raporu: Toplumun 'Gezi Parkı Olayları' algısı Gezi Parkındaki kimlerdi?* www.konda.com.tr/tr/raporlar/KONDA_GeziRaporu2014.pdf

KSS Türkiye. 2014. *Türk Dünyasında İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamalarında Eğitim*. kssd.org/wp-content/uploads/2015/02/KSS-T%C3%BCrkiye-E%C4%9Fitim-Raporu.pdf

Kültür ve Turizm Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. *Yerel yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Kültürel Etkinliklerine Yönelik Yapılacak Yardımlara İlişkin Başvurular ile İlgili Sıkça Sorulan Sorular*. sgb.turizm.gov.tr/TR,130201/yerel-yonetimlerin-derneklerin-ve-vakiflari-kulturel-e-.html

Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü. www.muhasebat.gov.tr

Milli Eğitim Bakanlığı. *Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*. mevzuat.meb.gov.tr/html/26179_0.html

"New Media Laws Increasing Internet Censorship in Turkey?" Hürriyet Daily News. Erişim Tarihi: 7 Nisan 2014. www.hurriyetdailynews.com/new-media-laws-increasing-internet-censorship-in-turkey.aspx?pageID=449&nID=61212&NewsCatID=396

Official Journal of the European Union. *Regulation (EU) No 231/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing an Instrument for Pre-accession Assistance (IPA II)*. www.ab.gov.tr/files/mali_isbirligi_baskanligi/ipa_ii_tuzugu.pdf

Official Journal of the European Union. *Regulation (EU) No 235/2014 of The European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing a financing instrument for democracy and human rights worldwide*. eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0235&from=EN

"Ombudsman'dan devlete Gezi'yle ilgili 8 tavsiye." Radikal. Erişim tarihi: 17 Mart 2014. www.radikal.com.tr/turkiye/ombudsmandan_devlete_geziyle_ilgili_8_tavsiye-1168843

One World Trust. *A database of civil society self-regulatory initiatives*. www.oneworldtrust.org/csoproject/cso/general/about_this_project

Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı. 2014. *Sivil Toplum Analizi ve TR83 Bölgesi Sivil Toplumunu Geliştirme Stratejisi*. www.oka.org.tr/Documents/S%C4%B0V%C4%B0L%20TOPLUM%20STRATEJ%C4%B0S%C4%B0_1625_2.pdf

Osman Kavala, Serhan Ada, *Sivil Toplum Gözüyle Türkiye Kültür Politikası Raporu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011

"Önleyici Gözaltından Sonra Önleyici Okuldan Uzaklaştırma Geldi." Radikal. Erişim Tarihi: 7 Kasım 2013. www.radikal.com.tr/turkiye/onleyici_gozaltindan_sonra_onleyici_okuldan_uzaklastirma_geldi-1159516

Özel Sektör Gönüllüleri Derneği. *Give&Gain Çalışan Gönüllülüğü Etkinlikleri 3.826 Kişiyi Ulaştı*. www.osgd.org/Sayfalar/HaberGoruntuleme.aspx?hid=20

Pozitif Yaşam Derneği. *AIDS, İnsan Hakları ve Yasalar Türkiye'de AIDS Konusundaki Yasal Düzenlemeler ve Öneriler*. engellileriz.blogspot.ru/2013/01/turkiyede-aids-konusundaki-yasal.html

Pozitif Yaşam Derneği. *HIV/AIDS ve TBMM Soru Önergeleri*. pozitifyasam.org/tr/hiv-aids-ve-tbmm-soru-nergeleri.html

Resmi Gazete. *Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulu'nun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik*. www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/11/20051127-2.htm

Resmi Gazete. *Dernekler Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*. www.alomaliye.com/2013/dernekler-yonetmeliginde-degisiklik-2301.htm

Resmi Gazete. *Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği*. www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130720-9.htm

Resmi Gazete. *Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu*. www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120629-2.htm

Resmi Gazete. *Onuncu Kalkınma Planı Hazırlıkları Hakkında Başbakanlık Genelgesi*. www.mevzuatlar.com/sy/resmigazete/rga/12/06/050612005.htm

Resmi Gazete. *Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*. Erişim Tarihi: 2 Mart 2014. www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140313-15.htm

Resmi Gazete. *Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*. www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/11/20131107-11.htm

Serhat Kalkınma Ajansı. 2013. *TRA2 Bölgesi Sivil Toplum Kuruluşları Profili*. www.serka.gov.tr/store/file/common/55ba930f4b08681a4f8f5ad8b315b743.pdf

Sivil Toplum Diyaloğu. *Diyalog Seminerleri*. siviltoplumdialogu.org/diyalog-seminerleri/

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi. 2009. *Sivil Toplum Örgütleri için Kaynak Geliştirme Rehberi*. panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/s/i/sivil-toplum-orgutleri-icin-kaynak-gelistirme-rehberi.pdf

Sivil Toplum Kuruluşları için Teknik Destek Projesi. 2013. *Sivil Toplum Kuruluşları için İyi Yönetişim ve Öz Düzenleme Modelleri*. www.tacso.org/doc/QAS_TR_report.pdf

Sivil Toplum Kuruluşları için Teknik Destek Projesi. 2014. *Türkiye İhtiyaç Analizi Raporu*. www.tacso.org/doc/nar_tr2014april.pdf

“Soma Faciası- Ölü Sayısı 301, ilçede gösteriler yasaklandı.” *Avrupa Gazete*. Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2014. www.avrupagazete.com/gundemdekiler/63474-soma-faciasi-olusayisi-301-ilcede-gosteriler-yasaklandi.html

“Sorunlu Askerlik ve Dilekçe.” *Radikal*. www.radikal.com.tr/radikal2/sorunlu_askerlik_ve_dilekce-1047335

“STK’ların Önündeki Engeller Sivil Alanı Daralttı.” *KSS Dergisi*. Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2015. tusev.org.tr/usrfiles/files/2015_1_Agustos_STKlarin_Onundeki_Engeller_Sivil_Alani_Daraltti_KSS_Turkiye.pdf

“Şeffaflık İmtihanı.” *Forbes Dergisi*. Erişim Tarihi: 5 Ocak 2014. www.tusev.org.tr/usrfiles/files/forbes.pdf

Toplum Gönüllüleri Vakfı. *Üniversite Öğrencilerinin İfade ve Örgütlenme Özgürlüğü*. tog.org.tr/haber/252/universitelerde-ifade-ve-orgutlenme-ozgurlugu-arastirmasi.html

Toplum Gönüllüleri Vakfı. 2013. *Üniversitelerde Sosyal Sorumluluk ve Sosyal Girişimcilik Pilot Projesi*. www.sogla.org/uploads/5/0/5/8/5058659/49_-_universitelerde_sosyal_sorumluluk_rapor_tog.pdf

Türk Tabipleri Birliği. *Göstericilerin Sağlık Durumları*. Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2013. www.ttb.org.tr/index.php/Haberler/veri-3944.html

Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Belediye Kanunu*. www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5393.html

Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Bilgi Edinme Hakkı Kanunu*. www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4982.html

Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi*. www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/83-93.pdf

Türkiye Büyük Millet Meclisi. *İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun*. www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5651.html

Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu*. www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5018.html

Türkiye Büyük Millet Meclisi. *2014 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bağlı Cetveller*. pbk.tbmm.gov.tr/dokumanlar/2014_butce_tasarisi_ve_cetveller.pdf

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı. *Türkiye’de Bağımsız ve Özgür Bir Basın için Siyasa Önerileri*. www.tesev.org.tr/assets/publications/file/13094TR_Medya4makale11_03_13onay.pdf

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı. *Yargı Paketleri: Hak ve Özgürlükler Açısından Bir Değerlendirme*. tesev.org.tr/assets/publications/file/23102013111641.pdf

“Türkiye Hukuk Tarihinde Bir İlk: Bir Üniversite Kulübü Mahkemece Yeniden Açıldı.” *Radikal*. Erişim Tarihi: 14 Haziran 2013 www.radikal.com.tr/sendehaber/turkiye_hukuk_tarihinde_bir_ilk_bir_universite_kulubu_mahkemece_yeniden_acildi-882

“Türkiye’de artık ‘platform’ ve ‘konsey’ ismi de yasak.” *Radikal*. Erişim Tarihi: 02 Nisan 2014. www.radikal.com.tr/turkiye/turkiyede_artik_platform_ve_konsey_ismi_de_yasak-1184480

“Türkiye’deki derneklerin Sayısı 102 bine ulaştı.” TimeTurk. Erişim Tarihi: 11 Temmuz 2014. www.timeturk.com/tr/2014/07/10/turkiye-deki-derneklerin-sayisi-102-bine-ulaasti.html#.U9ILI-N_ty1

“Türkiye İlk Kez Basını Özgür Olmayan Ülkeler Arasında.” Hürriyet. Erişim Tarihi: 05 Mayıs 2014. www.hurriyet.com.tr/dunya/26332515.asp

Türkiye İstatistik Kurumu. 2013. *Hanehalkı İşgücü İstatistikleri*. www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16015

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu. 2013. *Herkes için Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Ulusal İnceleme Raporu*. csrforall.eu/en/icerik/reports/Turkey-National-Review-Report_tr.pdf

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu. 2014. *İşveren Örgütleri için Kurumsal Sosyal Sorumluluk Rehberi*. tisk.org.tr/tr/e-yayinlar/340_isveren_organizasyonlari_icin_ku/pdf_340_isveren_organizasyonlari_icin_ku.pdf

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. 2013. *Bireysel ve Kurumsal Bağışçılar için Yasal ve Vergisel Düzenlemeler Rehberi*. www.tusev.org.tr/urfiles/files/vergiselkonularrehberi_web_29_08_13.pdf

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. 2014. *Destekle Değiştir Güncellemeleri*. www.degisimicinbagis.org/urfiles/tusev_dd_guncellemedosyasi_30.07.15_web.pdf

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. 2014. *Monitoring Matrix on Enabling Environment for Civil Society Development Turkey Report*. www.tusev.org.tr/urfiles/images/Turkey.pdf

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. 2015. *Monitoring Matrix on Enabling Environment for Civil Society Development Turkey Country Report*. tusev.org.tr/urfiles/files/MatrisRaporENG.01.06.15.WEB.pdf

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. 2014. *Private Philanthropic Engagement in Turkey*. tusev.org.tr/urfiles/images/TUSEV_Bagiscilik_11.11.14.web.pdf

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. 2013. *Sivil Toplum İzleme Raporu 2012* www.tusev.org.tr/urfiles/files/SivilToplumIzlemeRaporu2012.pdf

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. 2013. *Sivil Toplum Kuruluşları ile Kamu Sektörü İlişkileri, Sorunlar Beklentiler: İstişare*

Sonuçları ve Değerlendirme. www.siviltoplum-kamu.org/urfiles/files/Ortakliklar_Belgesi.pdf

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. 2012. *Şirketlerin Topluma Yatırım Programları*. degisimicinbagis.org/urfiles/irket_bagisciligi_raporu_web.pdf

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. *Türkiye’de Derneklerin Örgütlenme Özgürlüğü Önündeki Engeller*. [www.tusev.org.tr/urfiles/files/orgutlenme_rapor_web\(1\).pdf](http://www.tusev.org.tr/urfiles/files/orgutlenme_rapor_web(1).pdf)

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. 2006. *Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet Araştırması Sonuç Raporları*. www.tusev.org.tr/tr/sosyal-yatirim/degisim-icin-bagis-projesi/yayin-turkiyede-hayirseverlik-vatandaslar-vakiflar-ve-sosyal-adalet-arastirmasi-sonuc-raporlari

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. 2011. *Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Dönüm Noktası* tusev.org.tr/urfiles/files/step2011_web_SON.pdf

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. 2010. *Vakıf ve Derneklere İlişkin Vergi ve Kamu Yararı Raporu AB Ülkeleri ve Türkiye’deki Uygulamalar ve Öneriler*. www.tusev.org.tr/userfiles/image/TUSEV-EFC-Karsilastirma_ve_Oneriler_Raporu.pdf

“TÜSAK’ta Özgürlük Yok.” Cumhuriyet. Erişim Tarihi: 03 Mart 2014. www.cumhuriyet.com.tr/haber/kultur-sanat/46521/TUSAK_ta_ozgurluk_yok.html#

Uluslararası Af Örgütü. 2013. *Gezi Parki Eylemleri: Türkiye’de Toplanma Özgürlüğü Hakkı Şiddet Kullanılarak Engelleniyor*. amnesty.org.tr/uploads/Docs/gezi-parki-eylemleri-turkiye-de-toplanma-ozgurlugu-hakki-siddet-kullanilarak-engelleniyor801.pdf

Uluslararası Af Örgütü. 2013. *Türkiye’de İfade Özgürlüğünün Tam Zamanı*. amnesty.org.tr/uploads/Docs/ ifade-ozgurlugunun-tam-zamani-_tr583.pdf

United Nations Global Compact. *Our Participants*. Erişim Tarihi: 5 Ocak 2014. www.unglobalcompact.org/what-is-gc/participants/search?page=1&search%5Bcountries%5D%5B%5D=202&search%5Bkeywords%5D=&search%5Bper_page%5D=10&search%5Bsort_direction%5D=asc&search%5Bsort_field%5D=&utf8=%E2%9C%93

Vakıflar Genel Müdürlüğü. *Yeni Vakıfların Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı*. Erişim Tarihi: 26 Ocak 2014. www.vgm.gov.tr/db/dosyalar/webicerik265.pdf

Vakıflar Genel Müdürlüğü. *Yeni Vakıflarla İlgili Seçilmiş Veriler (2009-2013)*. Erişim Tarihi: 30 Ocak 2015 www.vgm.gov.tr/db/dosyalar/webicerik205.pdf

"*Van'da 10 Derneğe Kapatma Davası.*" Bianet. Erişim Tarihi: 28 Şubat 2013. bianet.org/bianet/bianet/144753-van-da-10-dernege-kapatma-davasi

Yaşama Dair Vakıf. 2014. *Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Algı ve Yaklaşımlar*. tr.yada.org.tr/pdf/4537ea420a0c48c9ca6acb81213hdsad2312da.pdf

"*Youtube Yasaklandı.*" Hürriyet. Erişim Tarihi: 8 Nisan 2014. www.hurriyet.com.tr/teknoloji/26097022.asp

"*Youtube Yasağı Kalktı.*" Milliyet. Erişim Tarihi: 9 Nisan 2014. www.milliyet.com.tr/youtube-erisime-acildi/gundem/detay/1864631/default.htm

Yurttagüler, Laden. "Gönüllülük ve Vatandaşlık Kavramı". *Türkiye'de Gönüllülük*. Birleşmiş Milletler Gönüllüleri Programı (UNV). www.tusev.org.tr/urfiles/files/Gonulluluk.pdf

Yükseköğretim Kurulu. *Yükseköğretim Kanunu*. www.yok.gov.tr/documents/10279/29816/2547+say%C4%B1%C4%B1%20Y%C3%BCksek%C3%B6%C4%9Fretim+Kanunu/f439f90b-7786-464a-a48f-9d9299ba8895

Yükseköğretim Kurulu. *Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği*. www.yok.gov.tr/web/guest/icerik/-/journal_content/56_INSTANCE_rEHF8BIsfYRx/10279/17960

"*Zorunlu Değil Ama Sorunlu Filtreleme.*" Bianet. Erişim tarihi: 8 Nisan 2014 www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/132123-zorunlu-degil-ama-sorunlu-filtreleme

TÜSEV

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
Third Sector Foundation of Turkey

Bankalar Cad. Minerva Han No: 2 Kat: 5 34420 Karaköy-İstanbul

Tel: 0212 243 83 07 • Fax: 0212 243 83 05

info@tusev.org.tr

www.tusev.org.tr